

CUPRINSUL

Pag.

50 de ani de la apariția articolului lui V. I. Lenin: „Organizația de Partid și literatura de Partid“	5
★	
VERONICA PORUMBACU: Ea, Revoluția	15
CRISTIAN SÎRBU: Locomotivele istoriei	16
PETRE SOLOMON: Citindu-l pe Lenin	17
SERGHEI ESEIN: Lenin (<i>în românește de Victor Tulbure</i>)	19
STEPAN SCIPACIOV: Marea aniversare (<i>în românește de Victor Kernbach</i>) ..	22
★	
AL. ANDRIȚOIU: Cîntece pentru partid	24
GEORGE DAN: Partidul,— ce-i?	30
ION BRAD: Balada secretarului	31
RUSALIN MUREȘANU: Muntele; Necaz; Șoseaua; Serile în Rodna	33
★	
MIHAIL DAVIDOGLU: Horia (<i>dramă în 4 acte</i>)	35
★	
MARCEL BRESLAȘU: Icar	100
A. ROGOZ: Din nou acasă	101
★	
AL. IVAN GHILIA: Frații Huțulea (nuvelă)	109
★	
FLORIN MUGUR: Voioșie; Înainte de examen	148
VIOLETA ZAMFIRESCU: Înaintăm; Patru cai; Zămislire; Fratelui meu de departe	150
★	
IULIA SOARE: Familia Calaff (<i>fragment de roman</i>)	153
★	
ARTHUR RIMBAUD: La muzică (<i>în românește de N. Argintescu-Amza</i>).....	179

ORIENTĂRI

*** Probleme actuale ale criticii literare	181
--	-----

TEORIE ȘI CRITICĂ

A. E. BACONSKY: „Florile pămîntului“	192
GEORGETA HORODINCĂ: Duiiliu Zamfirescu și contribuția lui la dezvoltarea romanului nostru realist	196

Autokoisiki: versuri aiese	232
ules Verne..	235
LOR:	242
0 de ani de la nașterea lui Șt. O. Iosif; Fără măsură; Ceva stins...“; Falsa analiză psihologică; Rafinatul	251

50 DE ANI DE LA APARIȚIA ARTICOLULUI LUI V. I. LENIN: „ORGANIZAȚIA DE PARTID ȘI LITERATURA DE PARTID“

Clasicii marxismului au acordat întotdeauna o atenție deosebită tezei despre caracterul ideologic și rolul social al artei, aplicării consecvente a principiilor materialismului dialectic și istoric la problemele esteticii, luptei împotriva teoriilor idealiste despre așa zisa „autonomie“ a creației artistice, despre așa zisa „independentă“ a artei față de politică și ideologie. Este cunoscută lupta „Gazetei renane“ condusă de Karl Marx împotriva partizanilor artei pure și pentru arta cu tendințe, sociale. În 1885, Engels sublinia importanța politică a romanelor cu tendință, care zugrăvind raporturile reale din societate zdruncinau „optimismul lumii burgeze, făcând să se nască îndoieli cu privire la imutabilitatea temeliiilor ordinii existente“.

Principiile estetice ale fondatorilor marxismului au fost dezvoltate de Lenin pe o treaptă nouă, mai înaltă, în noile condiții istorice — perioada capitalismului monopolist și a revoluțiilor proletare — Lenin elaborând și fundamentând pentru prima dată în istoria gândirii estetice principiul partinității creației literare, principiu care a devenit teza de bază a esteticii științifice. Într-una din lucrările sale Lenin scria că: „*spiritul partinic este rezultatul și expresia politică a contradicțiilor de clasă foarte dezvoltate*“. În noua epocă, în care ascuțirea contradicțiilor de clasă devenea maximă, punând la ordinea zilei ca o chestiune a practicii nemijlocite „*asaltul cerului*“ „*tendenționismul*“ în înțelesul vechi, adică dezvoltarea relelor ordinii existente fără întruchiparea în opera artistică a idealului socialist, devenea insuficient. Realismul critic, până atunci, etapa cea mai înaintată a creației artistice universale, se arăta o metodă de creație prea îngustă pentru a oglindi noile evenimente și fenomene sociale, legate de lupta revoluționară a proletariatului condus de Partidul său marxist-leninist. Lenin a fost primul care a demonstrat că noii epoci, zguduită de tunetele revoluțiilor proletare, trebuie să-i corespundă o nouă literatură legată direct de proletariat, clasa socială menită de istorie ca eliberându-se pe sine, să elibereze întreaga omenire de sclavie și oprimare.

Acum 50 de ani, în toiul revoluției din 1905, ca o dovadă a uriașei importanțe acordată de partid literaturii în lupta revoluționară, a apărut celebrul articol al lui Lenin: „Organizația de partid și literatura de partid“.

Lenin a supus unei critici distrugătoare însăși bazele esteticii claselor dominante. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea curentele decadente și reacționare din literatură arborau ca blazon apolitismul, lipsa de idei, „neutritate“, — toate acestea în numele așa zisei „libertăți absolute“ a artistului. Lenin a smuls masca individualiștilor bur-

ghezi, demonstrând că faimoasa „libertate absolută“ nu este decît expresia ideologiei burgheziei anarhizante, că în virtutea legilor obiective ale dezvoltării sociale „nu poți trăi în societate și în acelaș timp să fi liber de societate“ că oamenii de artă burghezi în condițiile capitalismului sînt dependenți de capital. „Într-o societate bazată pe puterea banului, în care masele muncitoare duc o viață de mizerie, în timp ce mici grupuri de bogătași huzuresc, nu poate exista o „libertate“ reală, efectivă. Ești oare liber față de editorul dumitale burghez, domnule scriitor? Față de publicul dumitale burghez, care pretinde de la dumneata pornografil în rame, prostituție sub formă de „completare“ la „sacra“ artă scenică?... Libertatea scriitorului, a pictorului, a actorului burghez, este doar o dependență camuflată, sau care se camuflează fățarnic față de sacul cu bani, față de corupție; de întreținere“.

Este semnificativ că Lenin nu se referă doar la teoria „artei pentru artă“ în înțelesul ei vechi, ca tendință spre arta „pură“ ruptă de viață, ci demască teza „libertății creației“ ca tendință „anarhisto-boierească“ de a preconiza neapartenența la nici un partid drept condiție inalienabilă a artei adevărate. V. I. Lenin s-a oprit în multe din cărțile sale asupra lozincii neapartenenței la vreun partid. „În societatea burgheză neapartenența la vreun partid — scria Lenin — nu este decît o expresie fățarnic ascunsă și pasivă a apartenenței la partidul celor sătui, la partidul celor cedomnesc, la partidul exploatatorilor“.

Fățărniciei literaturii „libere“, „neutre“, în realitate legată de burghezie, Lenin îi opune adevărata literatură liberă, legată în mod deschis de proletariat. „În ce constă, așa dar, acest principiu al literaturii de Partid? În aceea că pentru proletariatul socialist problema literară nu poate fi un instrument în folosul unor persoane sau al unor grupuri, că ea nu poate fi în general o chestiune individuală, independentă de cauza generală a proletariatului. Deci jos cu literații fără partid! Jos cu literații supraoameni! Chestiunea literară trebuie să devină o parte integrantă a cauzei generale proletare, „o rotiță și un șurub“ al unui mecanism social-democrat unic și măreț, pus în mișcare de întreaga avangardă conștientă a întregii clase muncitoare“.

Împotriva teoriilor caracteristice estetismului și formalismului burghez, care promovează cu ipocrizie teza caracterului contemplativ, „dezinteresat“ al artei, teza lipsei de finalitate, a „finalității fără scop“ în artă, după cunoscuta formulă kantiană și potrivit căroră un interes pasionat pentru anumite idealuri sociale ar contraveni „esenței“ creației artistice și nu ar putea decît dăuna artistului, Lenin dovedește că — în epoca noastră — numai aderarea la ideile socialismului, numai o reală apartenență la ideologia partidului clasei consecvent revoluționare sînt în măsură să creeze o artă mare. Încă într-una din primele sale lucrări — „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve“, — Lenin a opus spiritul partinic proletar obiectivismului burghez. „În felul acesta — demonstra Lenin — materialistul este mai consecvent decît obiectivistul; obiectivitatea lui este mai consecventă, mai adîncă“. În lumina acestei teze leniniste apăsătoare astfel clar că partinitatea comunistă este o condiție fundamentală a reflectării obiective a adevărului vieții, că realismul consecvent, profund, reflectarea cu maximă obiectivitate a realității nu sînt posibile în creația unui artist al epocii noastre decît cu condiția însușirii spiritului de partid și a ideologiei clasei muncitoare, teză de o însemnătate excepțională în dezvoltarea metodei realismului socialist.

În articolul „Organizația de partid și literatura de partid“, V. I. Lenin sublinia cu tărie faptul că libertatea creației individuale și spiritul partinic în literatură nu sînt de loc noțiuni contradictorii. Dimpotrivă, el

arată că numai „*ideea socialismului și simpatia pentru cei care muncesc*“ asigură artistului o reală libertate creatoare, că adevărata libertate a scriitorului stă tocmai în înțelegerea conștiință a necesității istorice. Această teză se cuvine amintită întrucît pînă astăzi scriitorii și publiciștii din țările imperialiste, plătiți de burghezie, încearcă să ascundă reala servitute a scriitorului dependent de clasa dominantă sub vălul „libertății subiective“ și, în scopuri diversioniste, varsă lacrimi de crocodil la adresa „libertății creatoare“ jertfită, chipurile, în țările democratice și socialiste, țări în care scriitorii și artiștii și-au cucerit pentru prima oară adevărata libertate și independență de creație. După victoria Revoluției din Octombrie, Lenin într-o convorbire cu Clara Zetkin dezvoltă teza de mai sus, arătînd condițiile materiale care asigură adevărata libertate a artistului. „*În societatea bazată pe proprietatea particulară, artistul produce mărfuri pentru piață, el are nevoie de cumpărători. Revoluția noastră l-a eliberat pe artist de jugul acestor condiții foarte prozaice. Ea a format statul sovietic în apărător și cumpărător al operelor sale. Fiecare artist, oricine se socotește artist, are dreptul să creeze liber, în conformitate cu idealul lui, independent de orice*“. În acelaș timp, Lenin amintește înaltul principiu al conducerii literaturii de către partid: „*Noi, însă, sîntem bineînțeleși comuniști. Noi nu trebuie să stăm cu mîinile încrucișate și să lăsăm haosul să se întindă pretutindeni. Noi trebuie să conducem acest proces planificîndu-l și să-i formăm rezultatele*“.

Prevăzînd parcă tot felul de interpretări vulgarizatoare, primitive a principiului partinității creației literare și conducerii literaturii de către partid, Lenin ne avertiza: „*Nu încape discuție mai mult decît oricare alta, problema literaturii nu poate fi aliniată, nivelată, mecanic, ea nu poate fi supusă domniei majorității asupra minorității. Nu încape discuție că în această problemă este necesar să se asigure o libertate mai mare inițiativei personale, înclinărilor individuale, libertate de gîndire și fantezie, de formă și conținut*“. Lenin arăta că trebuie să se țină seama de caracterul complicat, specific al creației artistice, de întreaga originalitate a muncii scriitoricești, subliniind că partidul trebuie să găsească mijloace elastice, specifice pentru îndrumarea literaturii. „*Toate acestea sînt indiscutabile, dar toate acestea — spunea V. I. Lenin, — nu fac decît să demonstreze că sectorul literar al cauzei aparține a proletariatului nu poate fi asemuit după un șablon cu alte sectoare ale cauzei aparținice a proletariatului*“.

Articolul lui Lenin „Organizația de partid și literatura de partid“, îmbogățind teoria marxistă despre literatură cu o serie de teze fundamentale, care au ridicat știința literaturii pe treapta cea mai înaltă a dezvoltării sale de pînă atunci, a avut o importanță excepțională pentru activitatea ideologică a partidelor comuniste și muncitorești din toate țările, definind calea de bază a înarmării și dezvoltării noii literaturi socialiste, parte integrantă a cauzei generale proletare. În raportul ținut cu privire la revistele „Zvezda“ și „Leningrad“ se sublinia că în articolul lui Lenin sînt arătate bazele pe care se sprijină dezvoltarea literaturii sovietice, fundamentîndu-se principiul după care noua literatură nu poate fi apolitică, nu poate reprezenta „arta pentru artă“ ci are menirea să joace un rol important, progresist în viața obștească.

Cartea lui V. Ivanov recent apărută: „Din istoria luptei pentru un înalt conținut de idei în literatura sovietică“, demonstrează cu un bogat material informativ, însemnătatea istorică a tezelor articolului lui Lenin „Organizația de partid și literatura de partid“, modul în care Partidul Comunist

al Uniunii Sovietice a aplicat și a concretizat tezele leniniste în diferitele etape istorice ale luptei ideologice pe tărîmul literaturii. „Istoria luptei pentru un înalt conținut de idei în literatura sovietică este o strălucită demonstrație a justetei și forței creatoare a tezelor estetice leniniste.“

După victoria Marii Revoluții din Octombrie, decadentismul burghez a dat, nu odată, atacuri și contraatacuri, încercînd să se opună creării noii culturi socialiste. Sub masca unei frazeologii „revoluționare“ estetismul idealist căuta să ridice vechiul steag zdrențuit al apolitismului, al independenței față de politică etc. Futuristii clamau — este drept, cu o rară modestie — că „fără futurismul comunismul nu poate exista ca teorie a culturii“. Aceasta nu-i împiedeca însă în creațiile lor să fie exponenții spiritului individualist anarhic demascat de Lenin în mod tăios drept spirit burghez întors pe dos, iar futurismul să aibă drept fundament filozofic machismul.

Contra-ofensiva curentelor literare decadente era în strînsă legătură cu contraofensiva, în general, a elementelor burgheze din viața socială. În primii ani ai N.E.P.-ului, odată cu înviorarea vremelnică a elementelor burgheze, cu apariția ideologiei smenovehiste despre așa zisa restaurare a capitalismului în Rusia Sovietică, au devenit activi și scriitorii care oglindeau fătăș ideologia burgheză. Au apărut diferite școli formaliste care luptau pe tărîmul esteticii și criticii literare împotriva conținutului de idei în artă. Astfel opoziștii reluînd teoriile unuia din principalii promotori ai cosmopolitismului și formalismului în știința literaturii, Alexandr Veselovski, negau legătura dintre forma artistică și realitatea concretă sau ideologia socialistă, considerînd imaginea artistică drept suma unor procedee formale etc. Aceste concepții aplicate de către o serie de scriitori din asociația „fraților Serapion“, duceau la înfățișarea a ceea ce este straniu și anormal în realitate, consecința fiind în ultima analiză calomnierea și denigrarea realității sovietice și a statului sovietic. Orientarea reacționară a acestor curente a găsit o expresie deplină în grupul troțkist Pereval, care conducîndu-se după preceptele lui Troțki că politica este străină artei, prin însăși esența ei, predica refugiul artistului într-o lume transcendentă, nesfiindu-se să propage în mod public diferite concepții estetice de origină neokantiană, bergsoniană, freudistă, etc.

Ascuțirea luptei de clasă în anii de industrializare a țării și de colectivizare a agriculturii s-a oglindit și în domeniul literaturii. Gruparea troțkistobuharinistă organizată de Voronski, căuta să ascundă esența de clasă a literaturii, pălăvrăgînd despre caracterul ei „general-uman“ și promovînd teza torentului unic în dezvoltarea literaturii, influență în domeniul criticii literare a teoriei buhariniste cu privire la integrarea elementelor capitaliste în socialism. „Constructiviștii“, declarînd că se călăuzesc după lozincă partidului „*tehnica hotărăște totul*“, preconizau că nu punctul de vedere de clasă este esențial ci cel tehnic, ajungînd să propage vechea teză a independenței artei de politică etc.

Îngrijindu-se de dezvoltarea sănătoasă, pe un drum just a literaturii sovietice, C. C. al Partidului Comunist din U.R.S.S., aplicînd cu consecvență și fermitate în noile împrejurări istorice învățătura leninistă a luptei pentru spiritul de partid în creația literară, a dat riposte nimicitoare tuturor acestor încercări de a sărăci literatura de elementul ei vital: conținutul de idei; de a izola arta de ceea ce constituie izvorul forței ei: politica partidului și statului sovietic. În scrisoarea cu privire la Proletcult — Comitetul Central arată că tocmai încercarea proletcultiștilor de a fi „independenți“ ață de partid și Puterea Sovietelor a făcut ca sub aparența „culturii proletare“ să li se ofere muncitorilor „concepții burgheze în materie de

filozofie (machism), iar în domeniul artei li se insuflau gusturi stupide, denaturate (futurism)“. Iar în rezoluția Comitetului Central: „Despre politica partidului în conducerea literaturii“, răspunzându-se țipetelor esteților „puri“ despre „neutralitate“ și „independență“ în artă, este din nou întărită teza enunțată de Lenin în articolul său „Organizația de partid și literatura de partid“: „Astfel, așa după cum nu încetează la noi lupta de clasă în general, tot astfel ea nu încetează nici pe frontul literar. În societatea împărțită în clase nu există, nu poate exista o artă neutră, deși esența de clasă a artei în general și a literaturii în special se cuprinde în forme înfinit mai variate decât, de pildă, în politică“. Într-o serie de hotărâri cum au fost cea a consfățuirii de la C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. cu cineaștii, sau a consfățuirii cu privire la problemele agitației, propagandei și construcției culturale din 1928, Comitetul Central al P.C.U.S. a atras atenția asupra necesității de a se duce o mai susținută luptă împotriva pătrunderii ideologiei burgheze în literatură, a subliniat că tocmai conținutul social-politic al operelor de artă este hotărîtor în aprecierea lor iar acest conținut trebuie să fie determinat de sarcinile construcției socialismului, forța literaturii artei socialiste aflându-și izvor în indisolubila legătură cu politica partidului și statului sovietic. În raportul cu privire la revistele „Zvezda“ și „Leningrad“ se spune: „Literatura noastră sovietică trăiește și trebuie să trăiască în strînsă legătură cu interesul poporului, cu interesul patriei“.

Tocmai datorită faptului că P.C.U.S. a aplicat cu consecvență în lupta ideologică principiile de bază formulate de Lenin, zdrobind rînd pe rînd variatele manifestări ale ideologiei burgheze, literatura și arta sovietică au căpătat, în scurt timp, o importanță mondială.

Esența concepțiilor estetice leniniste rezidă în uriașa însemnătate pe care o acorda V. I. Lenin puterii educative și social-transformatoare a artei și literaturii. Astăzi, cînd în Occidentul capitalist continuă să fie cultivate cu fervoare de către esteticienii și criticii literari tezele idealiste ale „autonomiei esteticului“, cînd sub pretextul delimitării „specificului“ artei se continuă proclamarea absolutei incompatibilități a artei cu adevărul logic, cu concepțiile etice și cu scopurile „utilitare“, cînd în Italia discipolii lui Croce—continuînd vechile idei ale maestrului lor despre „iresponsabilitatea practică“ și „ateleologismul“ artei—publică studii despre „moralitatea în artă“ susținînd că artei îi este interzisă orice tendință etică, educativă, funcția ei fiind una pur „evocativă“, cînd în Germania Occidentală un Nikolai Hartmann publică o „Estetică“ în care după rețeta formalismului neo-kanțian se încearcă discreditarea misiunii cultural-educative a creației artistice, calificîndu-se în spirit obscurantist ca o „înjosire“ a artei integrarea ei în cultură și cerîndu-se renunțarea odată pentru totdeauna la „prejudecata antică a „funcției morale“ a artei — lupta intelectualității literare progresiste, a revistelor literare cu orientare înaintată împotriva tuturor acestor forme ale estetismului, amoralismului și apolitismului este inspirată și luminată de nemuritoarea învățătură leninistă.

Luptînd pentru o literatură legată de popor, Partidul Muncitoresc Român a veghiat totdeauna la respectarea principiului partinității literaturii. Încă în 1933, revista „Bluze albastre“ promitea cititorilor să aducă „în mijlocul maselor proletare cuvîntul de cultură și lumină, corespunzătoare luptei și năzuințelor lor“. După întîia plenară a C.C. al P.M.R. din vara anului 1948, în „Scinteia“ a apărut articolul: „Mai multă principialitate în tratarea problemelor artei și literaturii“. Nu întîmplător, critica principală era îndreptată împotriva interpretării greșite a spiritului de partid, principiu din care se omitea factorul esențial și anume: militarea activă de pe pozițiile partidu-

lui. Articolul vestejea de asemenea cu intransigență limitarea luptei de clasă numai la lupta împotriva rămășițelor burgheze din conștiința oamenilor, condamnând cu asprime acele creații publicate în revistele „Flacăra“ și „Rampă“ care ignorau ascuțirea luptei de clasă și prezentau un fel de integrare pașnică a elementelor capitaliste în socialism. „Scînteia“ cerea publicațiilor literare să nu se „rupă de problemele centrale ale mișcării muncitorești și democratice“, să fie „purtătoare fidele a liniei Partidului —, forța conducătoare a democrației noastre populare“. Recentul articol „Probleme actuale ale criticii literare“ publicat în „Scînteia“ reafirmă cu tărie însemnătatea fundamentală a luptei consecvente pentru spiritul de partid în artă, a luptei împotriva estetismului și apolitismului în creația literară, ca o condiție de bază a înfloririi noii noastre literaturi: „Literatura noastră s-a născut, a crescut și crește în luptă împotriva concepțiilor putrede ale esteticii burgheze. Aceasta este o lege obiectivă a dezvoltării literaturii și artei din țara noastră“.

Nu avem voie să uităm însă nici o clipă că luptînd pentru principialitate în creația artistică, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice n-a slăbit nici un moment lupta împotriva oricăror tendințe de vulgarizare și simplificare a învățaturii marxist-leniniste despre literatură și artă.

Cartea lui Ivanov, despre care am vorbit, relevă pe larg critica necruțătoare adusă concepțiilor proletcultiste. Nesocotind învățătura leninistă după care noua literatură va crea o permanentă întrepătrundere între experiența trecutului și experiența prezentului, proletcultiștii respingeau în bloc vechea cultură. Fundamentul lor teoretic era vestita „teorie organizatorică“ — de natură subiectivistă — a lui Bogdanov, care aplicată în domeniul literaturii susținea că arta este „organizarea“ experienței colective a oamenilor, iar experiența de clasă a proletariatului este opusă experienței claselor precedente.

O primejdie serioasă pentru dezvoltarea justă a noii literaturi au reprezentat-o diferitele curente „ultrarevoluționare“, care-și mascau teoriile dușmănoase sub aparența unui marxism ortodox. Declarîndu-se „mai la stînga“ decît partidul, lefiștii predicau un utilitarism vulgar, negînd arta ca formă specifică a conștiinței sociale și considerînd opera de artă drept un simplu „obiect“ cu o utilitate practică nemijlocită, „înfrumusețarea“ fiind alungată ca o „născocire burgheză“. Iar peverzeviștii, decretînd că scriitorul nu poate depăși în orizontul său ideologic cadrul grupului de clasă căruia îi aparținea prin origine socială, respingeau moștenirea clasică — chipurile, oglindă a intereselor egoiste ale vechilor clase — și se ridicau împotriva politicii partidului de reeducare a scriitorilor proveniți din mediurile mic-burgheze. Nu este de mirare că susținînd nașterea în mod nemijlocit a formelor ideologice ale suprastructurii din procesul de producție, peverzeviștii negau orice interacțiune a formelor suprastructurii, ca de pildă interacțiunea dintre artă și politică, repetînd vechiul cîntec al adepților „artei pure“ despre „independență“, „neutralitate“ etc.

Un mare prejudiciu la adresa dezvoltării literaturii sovietice de la sfîrșitul deceniului al III-lea și începutul deceniului al IV-lea l-a adus curentul rappidist în frunte cu troțkistul Averbah. Principala teză trimbitată că mult zgomot de el era așa zisa „metodă de creație materialist-dialectică“. De fapt rappidistii ignorau în mod vulgar specificul creației artistice. Pentru ei criteriul evaluării unei opere era gradul în care corespunde unei anumite legi ale logicii dialecticii și aceasta înțeleasă în mod hegelian. În numele spiritului de clan, rappidistii proclamau cu privire la scriitorii care nu făceau parte din R.A.P.P., lozincă antipartinică „aliat sau dușman“.

În hotărârile Comitetului Central al partidului în problemele ideologiei, în materialele din presa de partid cu privire la problemele de literatură și artă, vulgarizatorii de orice soi ai principiilor marxist-leniniste au primit riposte nimicitoare. Disprețului nihilist față de moștenirea clasică partidul i-a opus cerința studierii complexe a măreței moșteniri culturale a trecutului, lozincă folosirii „tuturor cuceririlor tehnice ale vechii măestrii“. Metodele pseudo-partinice, administrative față de vechii scriitori, partidul le-a calificat ca fiind vătămătoare, împiedicînd dezvoltarea firească a literaturii și artei. În 1932, C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. printr-o Hotărîre a lichidat R.A.P.P.-ul, arătînd necesitatea unei reorganizări radicale a organizațiilor literare în așa fel încît să se pună capăt pericolului de închistare în cercuri și atrăgîndu-se importanțele grupuri de scriitori și artiști, care simpatizau cu construcția socialistă, să se realizeze un serios avînt al creației artistice, legată de sarcinile politice ale contemporaneității. Orientîndu-se după legile obiective, specifice ale artei, Partidul a respins politica aventuristă într-un domeniu atît de complex ca literatura, arătînd necesitatea de a se ține seama de particularitățile fenomenului beletristic, de a nu identifica mecanic arta cu alte forme ale conștiinței sociale sau ale muncii de partid. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a smuls de fiecare dată în mod necruțător măștile demagogice ale tîlmăcitorilor primitivi ai marxism-leninismului — sau cum spunea Lenin „mîncărimea scîrboasă frazeologică“ — punînd în lumină caracterul dușmănos al teoriilor acestora și faptul că între vulgarizatori și idealisti nu există decît o deosebire aparentă, în realitate ei sprijinindu-se și ajutîndu-se reciproc. Lupta împotriva teoriilor vulgarizatoare constituie una din cele mai importante sarcini ale literaturii și științei contemporane despre literatură.

Evocînd aceste momente din istoria luptei pentru crearea literaturii sovietice, nu putem să nu ne amintim momente asemănătoare de luptă a partidului nostru contra interpretării vulgare a principiilor esteticii marxist-leniniste. Încă în noiembrie 1946, tov. Gheorghiu-Dej îndemna intelectualitatea ca făurînd noua cultură socialistă să preia marile tradiții culturale ale trecutului: „*Concepția democratică și muncitorească nu este cîtuși de puțin o brutală ruptură cu tot ceea ce a fost valabil în viața și cultura trecutului... Concepția democratică este tocmai o punte între ceea ce istoricește a fost valabil ieri și ceea ce va fi valabil mâine. Ea asigură continuitatea reală a tradițiilor omenirii*“.

Partidul nostru a respins orice tendință stingistă sau birocratică în atitudinea față de reprezentanții vechii intelectualități. În articolul „Dezvoltarea literaturii în Republica Populară Romînă“, apărut în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară“, se arată că un succes important al politicii partidului în domeniul literaturii îl constituie faptul că scriitorii aparținînd generației mai vechi, ajutați cu grijă și atenție, cu înțelegere deplină a drumului evoluției lor, au găsit calea către o creație literară pătrunsă de ideile avansate ale timpului nostru. În numeroase editoriale, ziarul „Scînteia“ a supus criticii, interpretările vulgare ale metodei realismului socialist, ale principiilor tipizării și măestriei artistice în arta realistă etc.

Așa cum se arată în articolul „Probleme actuale ale criticii literare“: „*Partidul i-a chemat întotdeauna pe scriitori și critici să lupte pe două fronturi: împotriva rămășițelor și influențelor estetismului și împotriva tendinței de desconsiderare a formei artistice*“.

Toate aceste principii fundamentale n-ar fi fost însă îndeplinite dacă n-ar fi existat conducerea literaturii de către partid, aceasta este concluzia vie, de o însemnătate primordială care se desprinde din istoria evoluției literaturii sovietice.

În „Organizația de partid și literatura de partid“, Lenin considerînd strigătele despre imposibilitatea dirijării fenomenului literar drept manifestări ale aceluiași spirit burghezo-anarhic, individualist, arăta că literatura „trebuie să devină parte integrantă a muncii de partid social-democrate“. Și nu este o întîmplare că tocmai principiul conducerii de către partid a literaturii și artei a provocat adevărate accese de isterie tuturor apărătorilor „libertății creatoare“, tuturor dușmanilor înrăiți ai Puterii Sovietice, cum produce și astăzi isteria dușmanilor poporului nostru.

Conducătorii Proletcultului încercînd să-și impună propria lor linie burgheză în problemele literaturii, căutau să apere teoria „independenței“ față de partid și statul sovietic.

În scrisoarea C.C. cu privire la Proletculturi se arăta că dacă în timpul lui Kerenski lupta pentru independență față de Ministerul Învățămîntului era un lucru pozitiv, acum „independența“ era un lucru contrarevoluționar, fiind „independență“ față de Puterea Sovietică. În proiectul de rezoluții a C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S., „Despre cultura proletară“ se spune: „toate organizațiile Proletcultului, fără deosebire, sînt datoare să se considere cu totul ca organe auxiliare ale rețelei de instituții a Narkomprosului și să ducă la îndeplinire sub conducerea comună a Puterii Sovietice (în mod special a Narkomprosului) și a Partidului Comunist Rus, sarcinile sale ca o parte din sarcinile dictaturii proletarietului“.

Dușmanii Puterii Sovietice sub forma a tot felul de grupuri troțkistobuhariniste au încercat să saboteze principiul conducerii artei de către partid, principiu leninist care a fost așezat de către Partid la baza dezvoltării artei și literaturii sovietice. Ca un răspuns dat cavalerilor „neutralității“ artei, care și-au intețit activitatea în primii ani ai N.E.P.-ului, C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S., în rezoluția intitulată: „Despre politica partidului în domeniul literaturii“, hotăra: „Conducerea în domeniul literaturii aparține clasei muncitoare în totalitate, împreună cu toate resursele ei materiale și ideologice“.

Luptînd pentru asigurarea conducerii literaturii și artei de către partid și stat, C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S., se călăuzea în acelaș timp după teza exprimată în articolul lui Lenin „Organizația de partid și literatura de partid“ cu privire la respectarea caracterului original al domeniului beletristic. N-a fost hotărîre sau rezoluție a C.C. care să nu atragă atenția împotriva rezolvării birocratice a acestei sarcini importante.

Încă în primul document al partidului, scrisoarea cu privire la Proletcult, C.C. atrăgea atenția asupra necesității de a se asigura o libertate deplină dezvoltării inclinațiilor și talentelor individuale, cerînd ca în această chestiune „să nu existe o tutelă meschină“.

Partidul a dus o luptă hotărîtoare împotriva încercărilor unor elemente străine de a aplica în organizațiile literar-artistice metode dictatoriale și birocratice. Astfel, în perioada de refacere și reconstrucție grupurile literare „Kuznița“, „Na postu“, „Rapp“ și altele, dîndu-se drept organizații de creație proletară, încercau să ocupe în literatură o poziție monopolistă, adoptînd o atitudine huliganică față de scriitorii așa numiți „tovarăși de drum“.

Partidul și presa de partid au supus unei critici violente spiritul de castă, de grup, opus intereselor generale ale literaturii sovietice. În Hotărîrea: „Despre politica partidului în domeniul literaturii“, se spunea: „Partidul trebuie să se pronunțe pentru întrecerea liberă dintre diferitele grupări și curente în acest domeniu. Ori ce altă rezolvare, a problemei ar fi o pseudorezolvare cu caracter oficial, birocratic“. În 1932, pentru a pune capăt

metodelor „administrative“ ale conducerii R.A.P.P.-ului, Partidul a adoptat Hotărârea: „Despre reorganizarea organizațiilor literare și artistice“.

Principiul conducerii de către partid rezidă din aceea că partidul exprimând interesele și voința întregului popor este chemat să îndrume conștient, pe baza studierii legilor obiective toate sferele vieții sociale, inclusiv dezvoltarea artei. Tocmai datorită conducerii de către partid care trasa de fiecare dată sarcinile ce reveneau literaturii sovietice pentru o perioadă îndelungată, în conformitate cu condițiile istorice concrete, cu etapele de dezvoltare ale Statului Sovietic, tocmai datorită conducerii de către partid care a apărut cu intransigență puritatea ideologică a literaturii și justa aplicare în cadrul ei a hotărârilor Comitetului Central, literatura și arta sovietică au devenit cea mai înaintată literatură și artă din lume.

Articolul: „Dezvoltarea literaturii în Republica Populară Română“, făcând o trecere în revistă a istoriei noii noastre literaturi, conchidea: „*Faptul că marea majoritate a scriitorilor români, scriitori aparținând tuturor generațiilor, membri și nemembri de partid, prin operele lor și activitatea lor obștească participă activ la grandioasa operă transformatoare, întreprinsă de partid în vederea dezvoltării economice și culturale a țării, construirii socialismului, asigurării păcii și apărării intereselor naționale ale României, constituie un succes de seamă al politicii partidului în domeniul culturii*“, demonstrând astfel că tocmai principiul îndrumării literaturii de către partid constituie chezașia dezvoltării literaturii române pe drumul realismului socialist.

Au trecut 50 de ani de la apariția articolului de însemnătate istorică al lui V. I. Lenin: „Organizația de partid și literatura de partid“.

Nu odată dușmanii fățiși sau camuflați ai statului și literaturii sovietice au căutat să „revizuiască“ principiile de bază enunțate de Lenin, nu odată adversarii ideologici ai marxismului au încercat să „îmbogățească“ tezele esențiale formulate de Lenin, dar de fiecare dată s-a dovedit caracterul invincibil al învățăturii leniniste. Încît cea mai bună caracterizare a articolului lui Lenin, ar fi propriile sale cuvinte referitoare la teoria marxistă: „*Din această filozofie a marxismului, turnată dintr-o singură bucată de oțel, n-ai putea detașa nici un postulat fundamental, nici o parte esențială, fără a te abate de la adevărul obiectiv, fără a cădea în îmbrățișarea minciunilor burghezo-reacționare*“.

Cel de al doilea Congres al scriitorilor sovietici a adus o nouă confirmare strălucită a valorii mereu actuale a tezelor principale din „Organizația de partid și literatura de partid“.

Salutul adresat de Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice celui de al doilea Congres Unional al Scriitorilor Sovietici, constituie o călăuză pentru literații progresiști din toate țările. El concretizează principiile leniniste în lumina noilor sarcini ale dezvoltării artei și literaturii în condițiile construcției comunismului. Vorbind despre forța și însemnătatea literaturii sovietice, despre marele ei rol în educarea omului nou și întărirea unității moral-politice a societății sovietice, în construirea comunismului și în lupta forțelor progresiste din întreaga lume pentru pace, C.C. al P.C.U.S. declară: „*Mincinoasei și fățarnicei lozinci burgheze a „independenței“ literaturii față de societate, concepțiilor false ale „artei pentru artă“, scriitorii noștri le opun cu mândrie înaltele lor poziții ideologice de slujire a intereselor oamenilor muncii, a intereselor poporului*“. Nu este o întâmplare că cei mai de frunte scriitori sovietici discutînd problemele literaturii realist-socialiste, n-au putut să nu se ocupe în cuvîntările lor de „principiul spiritului de partid, al conducerii literaturii de către partid“. „*Aspectul cel mai important al concepției noastre despre o literatură liberă*“, —a declarat Alexandr

Fadeev — este că noi, scriitorii, atît membri de partid cît și fără de partid, recunoaștem în mod deschis rolul conducător al partidului comunist în toate domeniile vieții și în toate problemele literare. Spiritul de partid al literaturii sovietice nu este un fenomen excepțional, specific numai scriitorilor membri de partid și în general, unui număr restrîns. Aceasta este o particularitate istorică a literaturii noastre sovietice. Firește, noi avem dușmani, adversari ideologici. Se întîmplă ca scriitori buni să greșească în operele lor și să se îndepărteze de la spiritul de partid. Dar cînd vorbim de spiritul de partid al literaturii sovietice, avem în vedere faptul istoric că scriitorii sovietici, atît membri de partid, cît și fără de partid recunosc justetea ideilor partidului comunist și le susțin în operele lor și de aceea recunosc, firește, rolul conducător al partidului în problemele literaturii.“

Iar Mihail Șolohov a rostit următoarele cuvinte mișcătoare: „Dușmanii încludați de peste hotare spun despre noi, scriitorii sovietici, că scriem la porunca partidului. Lucrurile nu stau chiar așa: fiecare din noi scrie după cum îi poruncește inima lui, iar inimile noastre aparțin partidului și poporului nostru pe care-l slujim prin arta noastră“. În zilele noastre nu există în întreaga lume un adevărat reprezentant al literaturii legate de popor, care să nu recunoască importanța armei vii cu care Lenin a înarmat noua literatură a noii epoci. În discursurile ținute la cel de al doilea Congres al scriitorilor sovietici, Louis Aragon, Jorge Amado, Pablo Neruda, — ca să dăm numai cîteva nume ilustre — au vorbit despre necesitatea de a se studia și aplica just principiile de bază ale realismului socialist, arătînd că tezele leniniste au intrat în patrimoniul culturii mondiale, că au devenit steagul glorios al tuturor forțelor culturale progresiste.

Au trecut 50 de ani de la apariția articolului lui Lenin: „Organizația de partid și literatura de partid“. Literatura visată de Lenin a fost realizată. A înflorit acea literatură liberă în rîndurile căreia se înrolează noi și noi forțe minate nu de interes personal, de carierism, ci de ideea socialismului și simpatia pentru cei care muncesc. A înflorit acea literatură liberă care nu servește unei eroine suprasătule nici „celor zece mii“ din pătura de sus, ci milioanele și zecile de milioane de muncitori, care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei.

Scriitorii din epoca noastră, nu pot să nu încerce un sentiment de adîncă mîndrie la gîndul că ei poartă facla acelei literaturi prezise de Lenin. Dar în acelaș timp ei își dau seama și de înaltele sarcini istorice ce le revin. Epoca noastră este cea mai înaintată epocă din istorie. Ea cere să aibă și cea mai înaltă artă, care să lase în urmă cele mai bune modele ale creațiilor timpurilor trecute. Acest lucru nu va putea fi însă înfăptuit fără a se respecta și păzi ca lumina ochilor principiile fundamentale, elaborate cu 50 de ani în urmă de Lenin, care au devenit lege obiectivă esențială a dezvoltării nelimitate, impetuoase a artei realist-socialiste.

V. R.

EA, REVOLUȚIA...

E
Pa, *Revoluția*, poate fi numai femeie.
atimi sălbatice-o leagă de-un Mîine-uriaș.
Simțul îi scapără. Fruntea de-apururi scînteie
și pe mișel îl urăște ca și pe laș.

Ea: nebunită de foame, mută ca greva.
Ea: un vulcan al miniei cu greu stăpînit.
Ea: Marseilleza în marșuri, asaltul pe Neva.
Ea: ce noroade ridică; ea: jude cumplit.

Ea, pruncul vremii purtîndu-l prin veac de tăcere;
blînd, ca sub inima mamei, de veacuri sperînd;
ea, care-l naște în chinuri, strigînd de durere;
ea, ce sub foc de mitralii îl leagă-n cînt;

Ea, Revoluția, poate fi numai femeie.
Ca o femeie își apără primul născut.
Brațul nu-i pregetă. Sabia dreaptă scînteie.
Ea zămislește o lume. Ea îi e scut.

LOCOMOTIVELE ISTORIEI

În Europa și Asia, soarele e la prînz.

Marea Revoluție Socialistă
din Octombrie,
Locomotiva istoriei,
a plecat din Rusia
cu zguduiri de cutremur de pămînt.

Uralul, Volga, Niprul și Dunărea
i-au oglindit chipul scrijelat de trăznete.

A înaintat pînă la Pekin,
Tirana,
Sofia,
București,
Budapesta,
Praga,
Varșovia,
Berlin.

Pajurele i-au străjuit înaintarea.
Munții de la Himalaia pînă la Mont-Blanc
S-au sculat în picioare s-o vadă.
De-atunci norii și-au scuturat pernele de fulgii zăpezii
de 38 de ori.

De-atunci munții și milioane de oameni sînt mai
înalți.

Privesc peste dealuri, spre Moscova.
Pajurele păzesc cerul cucerit.
Mecanicii locomotivei, pe tendere stau de veghe.

Și în Europa și Asia, soarele e la prînz.

CITINDU-L PE LENIN

*Pe Lenin — omul, nu l-am apucat.
Tîrziu de tot, l-am cunoscut din carte,
Din gîndul viu, pe care l-a lăsat
Ca pe un semn al vieții fără moarte.*

*Pe Lenin îl citești mereu, mereu
Și nu îi dai de capăt niciodată.
Cu el, urcușul e frumos, dar greu,
Ca spre o culme largă și curată.*

*Imagini vechi, nu-s pe potriva lui —
Nici una să-l cuprindă nu-i în stare.
N-a fost un zeu (căci zei, au fost destui,
Dar oameni, prea puțini au fost sub soare).*

*A fost un om (din toți, cel mai uman —
Cum îl numise Gorcki). Simți aceasta
Din lupta lui cu Împăratul Ban,
Și din întreagă opera lui, vasta.*

*Pe valul Revoluției suit,
A-ntrezărit limanul omenirii
Și adevărul ei — și l-a rostit
Cu-adîncul glas al urii și-al iubirii.*

*Dușmanii lui, nenumărați, mărunți,
L-au încolțit, în ceată zgomotoasă,
Dar s-au izbit de pragul mării-i frunți
Și au căzut, ca paiul vechi sub coasă.*

*Puzderia de feluriți vrăjmași
Pe care i-a înfrînt, îți dă măsura
Acestui om: îți pare un uriaș,
Deși mărunță fostu-i-a făptura.*

*În urma lui, ca-n urma unui steag,
S-au strîns mulțimi de oameni și noroade
Ce și-au gravat în inimi chipu-i drag
Și au urcat, cu el, pe baricade.*

*În fața lui se ridică un țar
Și-o boierime cruntă, ghiftuită.
Gemea în jugul multiseclar
Rusia „pravoslavnică“, prostită.*

*El, făurind Partidul Bolșevic,
A ridicat mulțimile la luptă —
Și țarul s-a făcut deodată mic,
Și a căzut, strîns în hlamida-i ruptă.*

*Zmugîndu-se din moarte, din război,
Corabia Rusiei răzvrățite
S-a îndreptat spre țărmul vremii noi,
De Marx, și-apoi de Lenin deslușite.*

*Cîrmaciul ager a condus-o-n larg
Și i-a deschis ne-asemuite spații.
Sub steagul roșu, prins de-al ei catarg,
Corabia i-a-nfrînt pe toți pirații.*

*Întîia oară-n lume, un popor
Și-a cucerit o Patrie firească
Și a deschis un geam spre viitor,
Ca omenirea-ntreagă să privească.*

*Citindu-l azi pe Lenin, înțelegi
Cum de a fost aceasta cu putînță
Și cum, în largul omenirii-ntregi,
Idea lui înseamnă: biruință!*

L E N I N

(fragmente)

*E țara-n clocot îndârjit.
Nu-i legea încă-nscăunată.
Ca un potop nestăvilit
Azi libertatea-i revărsată.*

*Imi este dureros de greu
De-atîția ani, țarm drag, Rusia,
Că n-a mai auzit cîmpia
Glas de cocoși ori de dulău.*

*Că liniștitul nostru trai
Pierdut-a vorbele tihnite.
Ca de vărsat sînt răscolite
Pășuni, de urmele de cai.*

*Puternic geamăt și prăpăd,
Căruțe, tropot, suliți, pară.
Eu parcă dorm și-n somnu-mi văd,
Din față-nlături, dindărăt,
Cum pecenegii ne-nconjoară.
Nu-i vis. Privirea mea e trează
Și nu mi-i adormită pleoapa.
Văd regimente cum cutează
Scrutînd cîmpia, zarea, apa.
Gonesc. Războiul a-nceput?
Pe ceruri luna o fi lună,
Sau călărețul și-a pierdut,
Gonind, potcoava în furtună?
E totu-n neguri
Și-nțeleg,
Cînd săbii văd lucind în zare,
C-al țării mele plai întreg
E ros de-o cruntă dezbinare.*

.....
Rusie! —

Nume îndrăgit,

Sint crengile de muguri pline.
 Neliniștitul răzvrătit
 De unde a venit la tine?
 O, geniu aprig! Către el
 Nu chipu-î statuar mă cheamă.
 El nu se avînta-n. măcel
 Pe-un cal cu fluturata coamă.
 Și nici un cap n-a retezat.
 Nu fugărea pe cîmp compănii.
 Prin crimă-nțelegea: vînat
 De prepelițe și dihănii.

I-e dat azi lumii să cunoască
 Eroii ce se-ascund sub mască,
 Convenționali, pozînd frumoși
 Și lustruiți cu periuța, —
 Dar el cu droaia de mucoși
 Se da pe dîmb cu săniuța.
 Și n-avea păr pletos sau lins,
 Gît de femeie să sucească.
 În fața-mi stă precum un sfinx
 Cu-nfățișare omenească.

Chelia lui: ca o tipsisie.
 Dintre modești cel mai modest,
 Și simplu. Cîtă omenie
 Adîncă-n fiecare gest.
 Eu nu-nțeleg cu ce putere
 A zguduit întregul glob.
 Dar el l-a zguduit...
 Durere,
 Să piei din sufletul de rob!

.....
 În negura acelor ani
 Ne cîrmuiau doar labe hîde,
 Pe glia triștilor țărani
 Domnea imperialul gîde.

.....
 În veac de chef ai petrecut
 Țarism, sinistru temnicer!

Aristocratul și-a vîndut
 Puterea, marelui bancher.
 Norodul l-aștepta gemînd
 Pe el.

Și el veni la noi!

.....
 El cu puternicu-i cuvînt
 Ne-a dus către izvoare noi.
 Și-a zis: „Zdrobiți al lumii chin
 Și fiți stăpîni, voi, muncitori.
 Puterea vi-e-n Soviet — deplin.

Nu-s alte drumuri către zori“.

• • • • •
Și unde ochii lui ne-au dus

Am mers și vînturi am supus.

Căci el vedea în viitor

Eliberarea tuturor.

• • • • •
1924

În romînește de Victor Tulbure

MAREA ANIVERSARE

I

*D*este oraș, parcă ieri
Ale Balticii vânturi suflară,
Ieri parcă sparse tăceri
Salva „Aurorei“, în țară.
Și-n veac nici o umbră nu stinse
Luminile nopții-n oraș.
Ploua și ningea. Și, prelinse,
Cădeau picături pe blindaj.
Palatul de Iarnă, cu sete,
De plumbi fu zdrelit, sfișiat.
Și-un abur de pulbere ștete
Pe luciul parchet din palat.
Ruguri lingeau bezna-adîncă,
Incinse în roșii văpăi,
Cînd la Smolnîi cu patimă încă,
Berete zburau prin odăi.
Și-un tunet de-ovații purcese
Ca stîncă din munte căzînd
Și Lenin clipa alese,
Mîna în veacuri nălțînd.
Spre zori se rotise pămîntul,
Și poate de-atunci a văzut
Prin zarea de purpuri, avîntul
Din cincinale crescut.

II

Slăvesc astăzi tunetul, dară,
Al zilelor celora mari,
Aurul ancorei — pară
Pe panglici de marinari.
A Balticei briză sărată,
Puterea sovietică-a mea,
Și era de zori luminată
Ce-atunci în Octombree-ncepea;
Slăvesc așijderi partidul —
Ne-nfricoșat făclier,
Și-al cincinalelor noastre

*Frumoase — profilul sever;
Cîmpii ce se-ntind pînă-n zare,
Puterea recoltei slăvesc,
Și steagul Kremlinului, care
Lumină-i pe-ntins pămîntesc.*

*Slăvesc albina pe floare
Și-a primăverilor vieți
Și apele Dunării-n soare
De-albastre, sclipind, tinereți.
Drumurilor noastre-aduc slavă
Istoriei, marelui crez.
Slăvesc puternica lavă
A poporului liber chinez.
La Smolnii au deschis, în ovații
Lenin și Stalin, ăst drum...
Slăvesc muncitorii, soldații
Și brizele baltice-acum,
Puterea Sovietică — scut,
Și era ce-atunci în Octombrie
Cu zorile-odat' a-nceput.*

În romînește de Victor Kernbach

AL. ANDRIȚOIU

C Î N T A R E

*Orînduiri venit-au și s-au dus,
dar comunismu-i fără de apus.*

*Rigi și-mpărați, ca vremea, s-au schimbat, —
la noi, pe veci, poporu-i împărat.*

*Se pierе omul cum se pierе fumul,
dar e drumeț ce luminează drumul, —*

*El lasă grîu și-oțel, în urma lui,
și cîntec și uraniu și statui.*

*Și toate astea prin partid le știe, —
partidul e, ca-n basme, apa-vie.*

*Unește simțăminte și idei, —
pe unde trece naște prometei.*

*Disprețuind și lauri și trufia
el ne-a obișnuit cu veșnicia.*

COMUNISTUL

*În măreția simplității tale
și în puterea ta de uriaș, —
tu fost neînsemnat și nevoiaș
țara ne-o pui la cale.*

*Îți place viața, floarea cu parfum,
fata frumoasă, tremurul de-arișă.
Bei vin și tu și sorbi setos din pipă
același bun tutun.*

*Cu mulți te-asemeni la îmbrăcăminte
și glasul tău e glas de muritor, —
numai că vezi prin vremuri înainte,
mai mult în viitor.*

*Numai că inima ți-i tare mare
și gândul îți e gând de înțelept.
Știi tare bine, nu că ți se pare
care e drumul drept.*

*Tu lingă un copil dacă te-arați,
Îl iai în braț și fruntea ți-i senină.
Tu simți că viitoru-l ții în braț
și ții în braț lumină.*

CÎNTEC DESPRE FRUNTE

*Sînt și frunți ce-s sălcii plîngătoare,
Ce-și apleacă-n veci povara grea.
Floarea soarelui e fruntea mea,
Își rotește floarea după soare.*

*E frumos să mergi cu fruntea-n vînt
Și în viscol aspru și-n furtună
Și-i urit să caști, nătîng, la lună
Și-apoi să-ți pleci fruntea la pămînt.*

*E frumos să mori cu fruntea sus,
Mîndru c-ai făcut ceva-n viață.
Fruntea pare-atunci că e măreață,
Că un nimb de flacără și-a pus.*

*Sînt și frunți ce-s sălcii plîngătoare
Ce-și apleacă-n veci povara grea.
Floarea soarelui e fruntea mea,
Își rotește floarea după soare.*

CHIROMANȚIE

*După-amiaza proaspătă mă mîna
spre un parc gălăgios și lung.
Ci în față îmi răsare-un prunc
Cu o floare roșie în mîna.*

*— Haide, micule, dă-mi palma-ți vie
că sînt meșter la chiromanție.*

*Scrie-n palma ta, cu raze fine
că vei fi un mare om cîndva.
Pacea astăzi este Zîna ta,
zodiacul păcii e cu tine.*

*Haide, să citesc în palma ta
cum te cheamă-o purpurie stea.*

*Liniiile palmei mă împiedic'
a vedea și-al meseriei fel.
Poate vei fi sculptor în oțel
sau matroz, sau cîntăreț, sau medic.*

*Semnul palmei nu e deslușit,
dar vei fi, desigur, fericit!*

*Uite, scrie-n palmă ca în carte
că odată, într-un an bisect,
vei avea un fiu. Un arhitect?
călător către planeta Marte?*

*Și căldura cînd va da asediu
te vei duce-n Marte, în concediu.*

*Ce frumos destin ți se înscrie
într-al palmei mic și viu ghioc.
Palma ți-i simbol de măreție
și de viitor și de noroc.*

*O, chiromanția asta eu
celor mici aș vrea s-o zic mereu!*

INCANDESCENȚĂ

*Citeam din carte cu luare-aminte
În vremea-n care mă știam student,
C-a fost fierbinte globul înaintea,
Că globul nostru-a fost incandescent.*

*Întind, în vis, spre-acele vremuri punte, —
și văd pămîntul nostru-un soare mic
din care alte terre mai mărunte,
se încălzeau, în mersul lor, un pic.*

*Da. S-a răcit pămîntul, cum se știe —
însă, răcindu-se, viață-a prins, —
și-a prins mereu mai multă bogăție.
Mai bine fie-așa decît încins.*

*Și totuși eu poftesc să se încingă!
Incandescent să fie iarăși! Vreau
Ca pe întregul nostru glob să ningă
Lumina ce fișnește din nucleu.*

*Păienjeniș de becuri să se iște.
Meridiane dese de lumini, —
Nou soare-n jurul soarelui să miște
cu tinere găтели de nuntă plini.*

*Locuitori străini, de pe planete, —
mirați să ne privească din țării
și să aștepte marile rachete
care ne-or duce-n alte galaxii.*

*Încingă-se de fericire globul —
nu de înalte flăcări de război!
Sub noua lui incandescență robul
să fie liber tot așa ca noi.*

*E-o ardere întreaga noastră viață, —
o ardere folositoare, — știu!
Cu soarele să steie față-n față
vreau globul nostru mâine, — auriu!*

L A O N U N T Ă

*Te măriți și flori de lămâiță
Îți vor rîde, proaspete, în păr!
Și la nuntă va fi vin de viță
iar în vin căta-vom adevăr.*

*Vom gusta colaci ca-obrazuri albe,
dropii și viței de zece luni.
Dar, mireaso, ca pe niște salbe
amintirile va să le-aduni.*

*Și în jocuri răsucind călcîiul
poate și-o fi dat de amintit, —
cum că eu te-am sărutat întîiul
sub un prun mărunt și înflorit.*

*Fața mea-i gălbuie ca lămîia
și cînd mă privești, desigur, știi,
cum că tu m-ai părăsit întîia,
sub un prun cu frunze tutunii.*

*Nu-i nimic. Fii numai fericită, —
și în casă tot ce vrei să ai —
porc tăiat și vin gustos și pită, —
să trăiești ca-n Canaan sau rai!*

*Fie-ți casa casă părintească
soțului curată să-i rămîi,
iar copilul tău să te cinstească
precum eu, iubitul tău dintîi.*

CU MUNȚII FAȚĂ-N FAȚĂ

*Să stai cu munții față-n față,
flămînd de slavă și viață.*

*Să stai la poalele aceste
și visele să-ți pară creste,
iar cugetarea — pajeră
zburînd, prin slavă, ageră.*

*Zvicnesc idei sub bolta frunții:
Așa-s și vremile ca munții, —
suim mereu și niciodată
nu ni-i nălțimea-ndestulată.*

*Pe pajiști poposim o clipă
și îmbucăm ceva, în pripă,
bem apă rece din izvor
și iar urcăm, urcăm de zor.*

*Și poate undeva, pe-o pantă,
cărarea ne-o lăsăm vacantă, —
cărarea-i lungă, scurt ni-i traiul
și n-am atins cu mîna raiul.*

*Dar noi cădem cu mîna-ntinsă
spre culmea încă neatinsă, —
și facem semn cu mîna noastră
spre culmea naltă și albastră.*

*Urmașii ce din urmă vin
pe-același drum frumos, alpin,
văd semnul mîinii, nu se-ncurcă,
ci urcă, mai departe, urcă.*

*Pe vîrful cel cu dor și drag
urmașii or să-nfigă steag.
Cine-o fi primul nu se știe, —
pe-atunci noi vom dormi în glie.*

*Din noi vor crește — cît se pare,
flori cu mireisme-amețitoare
și brazi cu umbră și cu ace.
Noi vom gusta eterna pace.*

*Dar sus, pe creasta fulgerată,
urmașii or să steie roată,
cu șapca-n mîini, descoperiți
și triști — deși prea mulțumiți.*

*Ei, pentru noi, pe creasta mare
or să înceapă o cântare,
cântare roșie, fierbinte,
întru aducere aminte.*

*O! cât e clipa de semeață,
cînd stai cu munții față-n față.*

PARTIDUL, CE-I?

lui Matei

— *Partidul, ce-i? — mă-ntreabă puștiu'.*
Partidul, ce-i? Răspunde-mi, tată!
— *E tot! Să-ți spun mai mult eu nu știu.*
— *Dar cine-mi dete roșia cravată*
Din flamura lui Lenin — o bucată?

Și cine, tată, -n mîna ta ți-a pus
O pană ca oțelul cel mai tare,
Să biciui pe-amiralii ce-au apus —
În rapsodia mărilor, cîntare,
În care suferințele ți-ai spus?

Și cine, tată, ți-a dat ochi să vezi,
Urechî să-auzi, și minte să-nțelegi,
Și inimă să simți, braț să veghezi —
Cu robii robilor, iobagi goniți de regi,
Cu ei prin port să lupți și să visezi?

Și cine, tată, știe să îndrume
Popoarele de pe întregul glob,
Să lupte pentru libertate-anume,
Să nu mai zacă-n temniți nici un rob,
Și pacea să domnească peste lume?

Partidu-i tot! Așa-i! E ca un soare
Născut în focul luptei, din popor!
Noi, fiii clasei noastre muncitoare,
Ca razele-i din nimbu-i orbitor
Lumini trimitem lumii viitoare!...

*BALADA SECRETARULUI *)*

*Zice Artimon: „Noroc!“
Și-i răspund țăranii:
„Deie dumnezeu noroc!“,
Lung mînînd plăvanii....*

*Zice Artimon: „Măi, frați
Bine-ar fi să fie
Să subscrieți și să-mi dați
Știți voi ce hîrtie!*

*C-am rămas în drum, de ani,
Doar la jumătate,
Arză-i focul, bogătani,
Bate-i, doamne, bate!“*

*Oamenii își șterg ușor
Fruntea de broboane:
— Tot nevestele nu vor,
Frate Artimoane!*

*Și cum vin așa din cîmp,
Povestesc întruna,
Pînă cînd de după dîmb
Urcă-n slavă luna...*

*Artimon e ca și ei
Cînd răstoarnă glia —
Doar sub anii triști și grei
I-a trecut pruncia...*

*) Din ciclul „Cîntecele pămîntului natal“

*Artimon e tot plugar,
Răsucind țigara
Cu tutunul din șerpar,
Ori culcînd secara.*

*Zic săracii: — Tu ai fost
La-mpărțit pogoane!
Să trăiești că ești de-al nost,
Frate Artimoane!*

*Numai bogătanii nu-l
Pot vedea-nainte:
— Cine, mă, ți-i cam destul,
Noi te ținem minte!*

*Dimineața pe hotar
Ei zărescu-l primii:
— Uite-l, oș, pe secretar,
Tartorul mulțimii!*

*Zice Artimon: — O știu,
Vorba nu vi-i nouă!
Cît trăiesc și cît sînt viu,
Tartor numai vouă!*

*Și de-i vînt, ori ploi de sînt,
Fulgeră ori tună,
Cîinii de s-aud lătrînd
Mînioși pe lună,*

*Artimon, neînfricat,
Curajos cît zece,
Ca un om adevărat
Flueră și trece...*

RUSALIN MUREȘANU

MUNTELE

*Chiar privirea zării trece și se pierde
Cînd îi vede trupul printre șir de munți
Ursului de piatră cel cu blană verde
Peste care umblă urșii mai mărunți.*

*Dar de la o vreme îl împung minerii
Spre a da tributul evului cel nou:
Ursul cel de piatră șade de milenii
Hibernînd cu trupul plin peste platou.*

NECAZ

*A plecat minerul
Înspre casa lui.
Stelele coboară
Scările genunii.
Naptea bate fierul
Boltei albăstrui,
Stele mici de pară
Rid în jurul lunii.*

*Tînăr e flăcăul;
Suferă acum
Pentr-o față brună
Ce nu-l bagă-n samă.
Cum privește hăul
Înciudat în drum,
Ar dori să pună
Luna sub pichamăr!*

ȘOSEAUA

*Trec camioane mari cu minereu;
Șoseaua-n fața lor pornind din mină
Se răsuțește peste dîmburi greu
Ca o enormă rază de lumină.*

*Șoferul tînăr minuiie tăcut
„Un bulgăr să nu pierd“ și gropi ferește.
Căci pentru orice minereu pierdut
Îl scutură șoseaua părintește!*

SERILE ÎN RODNA

*Seri frumoase, nu o-am cunoscut.
Frumusețea voastră pentru mine
N-a fost bogăție de ciorchine
Ci un bob mărunt și prea trecut...*

*Seri frumoase fără-asemănare
Seri de vară, calde ca un trup,
Seri cu plete roșii ce se rup
Singerînd dintr-un apus de soare,*

*Vă cunosc acuma doar cînd, iată
Draga mi-o-nvăliți în vâl tăcut,
Cînd tîrziu de fiecare dată
Mute stați la fiece sărut.*

*Tremurați sub vînt ca firul strunii
Și pe bolta de aramă grea
Voi în cinstea ei și-n cinstea mea
Înălițați bătrînul smeu al lunii.*

*Seri tăcute, seri fără cuvînt
Martore iubirii fiecărui,
Seară liniștită ce te dărui
Marilor iubiri de pe pămînt,*

*Cu atîtea flăcări mari și vii
Ce în tine doar lumină lasă
Seară, tu ar trebui să fii
Decît ziua mult mai luminoasă!*

HORIA

Dramă în 4 acte, 12 tablouri

PERSONAJELE:

HORIA	IMPĂRATUL IOSIF AL II-LEA
CLOȘCA	CONTELE IANKOVITZ
CRIȘAN	CONTELE CSISZAR <i>D. Fehervari</i>
DAVID MĂRIAN	SECRETARUL
GHEORGHE MARCUL	PEDAGOGUL
IACOB TODEA	SPANUL INTZE <i>H. Dăscălescu</i>
CIMPOIEȘUL	CONTELE BALIA
IONUȚ	PICTORUL
UNOCHI	GORNICUL UIBARIU
VIZITIUL	GLIGORE NICULA
ION TODEA	CALFA
BĂIEȘUL	MARIA PAVEN
POTCOVARUL	FLOAREA
NEGUSTORUL	MARINA
FEMEIA POTCOVARULUI	VĂDUVA

Țărani, ostași, nobili, toboșari, slujbași, ȕrgoveși

ACTUL I

TABLOUL I

Crîngul Feregetului cu casa lui Horia. De jur împrejur crestele munților și cerul. E o dimineață de toamnă tîrzie. Înaintea casei cîteva grupuri de bătrîni și mai tineri. Un bătrîn, Iacob Todea, îl ajută pe Ionuț să vîsărească. O bătrînă toarce cînepă. Lîngă, ea o femeie mai tînără și două copile. David Mărian și cei trei feciori ai lui stau mai de o parte. La fel și Ion Todea, fiul lui Iacob. Cu puțin înainte de ridicarea cortinei, se aude la cimpoi o doină veche din bătrîni apoi glasul cimpoișului.

CIMPOIEȘUL: „Bate vîntul, bate vîntul,
Bate vîntul, arde crîngul,
Zi, mai zi, zi, mai zi“. *(se însoțește cu cimpoiul).*

IACOB TODEA: *(Saltă capul, supărat)* Ori alta nu știi!

CIMPOIEȘUL: *(fără alt răspuns, pornește)*

„Nu am pîne, nu am sare
Toate le-o dus darea-mare“ *(se oprește, cu un rîs sfios).* Eu spun să plec
cu unchiașul, să mă scoată înaintea mai marilor împărăției, care se
află acolo. Numai odată să le cînt și-or înțelege tot.

ION TODEA: *(Cu amar)* Și cum seucid oamenii ca pe-o nimica, și asta or înțelege! *(Cu toții privesc spre fund unde prin dreapta urcă pe cărare un șir de oameni cu saci grei pe spinare. Trec unul după celălalt ca niște vite de povară și dispar prin stînga asemenea unor umbre. Panduri înarmați îi îndeamnă cu harapnicele pe cei rămași în urmă).*

IACOB TODEA: Iobagii domnilor Ribîți. Duc sarea la tîrgul din Scărișoara și taie muntele pe la noi. *(Unul din șir cade istovit. Biciul cu plumb al pandurului îl ridică de îndată, dar acesta recade iar. O altă ploaie de bice îl ridică definitiv. Iacob Todea îl reține pe feciorul său).* Ia-n stai, Ioane, aici.

DAVID MARIAN: *(Feciorilor săi care s-au sculat ca unul să treacă împotriva pandurului).* Na, lăsați că pînă la Scărișoara îi vreme să-i tot întilnim. *(Cei de față n-au scos o vorbă).*

CIMPOIEȘUL: *(Din senin).* Aud c-a fost spus un om la tîrgul din Abrud, că în țara Pruşilor țăranul lucrează pe seama domnilor numai patru zile, iar trei zile-s ale lui, numai pentru casa lui.

IACOB TODEA: *(Lui Ionuț).* Da ce-o fi cu taică-tu că nu mai vine? *(În aceeași clipă se aude din vale un glas: „A-io-io-io!“)* Uite c-a venit! *(Printre cei de față se produce parcă o mișcare. Din vale s-aude mai de aproape: „A-io-io-io-io-io!“)*

DAVID MARIAN: *(S-a ridicat, feciorilor săi).* Na, c-o să vedem și noi ce fel de om îi.

IONUȚ: Nu-i tata. Tata cînd dă glas... *(rîzînd)* Cînd dă tata glas, se oprește și vîntul să-l asculte. *(trece înspre creastă. A-ooo, a-ooo! Aooo-io-io! Revine.)* E vărul meu Grigore al lui Nicula, *(oamenii își reiau locurile).*

CIMPOIEȘUL: *(Cu un glas nefiresc).*

„Zi, mai zi, zi, mai zi
Cine a zis dintîi doina
Arsă i-a fost inima
Arsă i-a fost inima“ *(se însoțește cu cîmpoiul).*

DAVID MARIAN: *(Cimpoieșului)* Tot a plîns set spui, a plîns set și a jale. *(pauză).* Gîndesc că-i mai fi știind și altfel de cîntece. *(pauză)* Ori de cîntecul lui Pîntea ai auzit? Gligore Pîntea de s-a ridicat împotriva lobonților... *(se întoarce către cei trei feciori ai săi și cu o gravitate în glas pornește).*

„Frunzuliță ruptă-n vînt
Multe-au fost și multe sînt“.

CIMPOIEȘUL: Taci! Oprește! Taci! *(a venit pînă la David Mărian)* Te joci, omule, cu viața. Se aude jos.

ION TODEA: D-apoi lasă se mai audă.

IACOB TODEA: *(Se apropie de David Mărian)* Da 'mneavoastră nu sînteți de p-aici... *(pauză)* Uite așa bat oamenii drumurile. Dar tot pentru unchiaș ați venit.

DAVID MARIAN: Nu știu de-i unchiaș ori om în putere. Noi dac-am auzit că-i om al dreptății, pentru dreptate am venit. De aceea. *(După o pauză, cu șfială)* Da' de felușag, cum îi? Tare?

IACOB TODEA: Tare. *(pauză)* Om ca și noi, dar firea îl desparte. Altcum iobag, fără numai sufletul din el și mîna dată la cioplit. Dac-ai fost prin Tăzeri, apoi toată cioplitura bisericii e-a lui.

DAVID MARIAN: Am fost noi prin multe locuri, dar pe unde spui dumneata, n-am fost.

GLIGORE NICULA: *(care urcase de după casă și-și face de lucru pe lângă Ionuț)* Dinșii toți pentru taică-tu. Vasăzică pleacă iar. *(brusc)* Ori e adevărat de taică-tu că vorbește chiar cu împăratul? Da, asta-i că putere tot nu are, fiindcă vezi... *(nu mai poate răbda)* A urcat gornicul șpanului din Cîmpeni cu pandurii s-o ridice pe Floarea. Mumă-sa nu e în putere să-mplinească partea de cînepă și nici femeie în loc n-a pus. Nu li-i atita de cînepă, cît de alta... *(rînjește)* Mi-ai luat-o tu mie, dar uite că nici pe a ta n-a fost să fie... Decît ce-or lăsa rămas el șpanul și solgobirăul și gornicii și pandurii. Ha, ha, ha! *(n-a apucat să termine că Ionuț cu un: „Pîinea și lumînarea cui te-a odihnit!”)*, l-a zvrilit la pămînt).

GLIGORE NICULA: *(după ce se ridică și ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic)* Bine vere, și-ți mulțumesc de vorbă bună. *(cînd să iasă dă cu ochii de Floarea care urcă înebunită)*. Aha! Ia uite și porumbița ce-i bate inima. *(la tăcerea celor de față se întoarce înspre Ionuț)*. Încă odată vere, îți mulțumesc de bună ospetie și vorbă aleasă. *(Co-boară în grabă)*.

FLOAREA: Ionuț!

IONUȚ: *(ocrotitor)* Știu, Floare, știu.

FLOAREA: Ascunde-mă, ascunde-mă! S-au luat după mine. Or să m-ajungă. *(izbucnește în plînsete și este înconjurată de grupul femeilor care încearcă s-o liniștească)*.

IACOB TODEA: *(izbește deodată cu barda în butuc)* Of, doamne, oof!

DAVID MARIAN: Ai săcurea în mîină și oftezi! Ehe, oameni, oameni! *(se reașează)*.

IACOB TODEA: *(Vrea să-i răspundă dar îl vede pe fiu-său care trece lângă feciorii lui David Mărian)* Stai aici Ioane, într-un loc. Ce treabă ai cu 'mnealor? *(apoi, zărindu-l pe Horia, care apăruse după casă fără să-l fi simțit careva)* Na, c-a venit! *(Toți s-au întors înspre Horia. Odată cu acestă, a intrat și-un țăran bătrîn cu barbă și plete)* Pe unde-ai urcat, că nu te-am simțit niciunul. *(Mișcare între cei de față)*.

HORIA: *(se apropie, cu simplitate)* M-ați așteptat. Am stat multă vreme la Remeți. Doar or trimete pe careva. *(Caută cu ochii împrejur)* Din Cărpeneș n-o venit nimeni?

IACOB TODEA: Nimeni! Te gîndești la Cloșcuț. N-a venit.

HORIA: Mda, n-a venit.

CIMPOIEȘUL: I-a trimes vorbă șpanul Intze să stea locului; altcum îl scoate din băile de aur și din toată averea.

DAVID MARIAN: *(Cimpoieșului)* Șpanul Intze spui? *(lui Horia)* Dă-ni-l nouă în seamă, trăznetul și pucioasa lui de cine! Dă-ni-l în seamă și-i scurtăm capul.

HORIA: La Vaduri, din cinci case de oameni au fost ridicați bărbații și duși în fiare la Galda. Asta fiindcă s-a găsit mort gornicul cu capul crăpat. *(lui David Mărian, subliniat)* Așa că mai bine-i să taci. *(Arătînd spre baltag)* Și poate te-oi hotări să ștergi muchia baltagului.

DAVID MARIAN: *(tresare, apucă baltagul, apoi privindu-l lung pe Horia)* Na, că bine zici. Și oamenii i-au ridicat pe drumul Galdei? Mare-i paza?

HORIA: Da'ce gîndești să faci?

DAVID MARIAN: Păi, ce trebuie. Da' asta mai încolo. *(pauză)*. Uite, eu și cu feciorii ăștia ai mei umblăm după domnia ta. Că noi, vezi, mîină avem și s-ar mai găsi și cosași ori chiar haramini, dar capul cine să ne fie, ne lipsește. Acuma, spun oamenii că umbli să pleci

la împăratul la Viana. Da' după cite vorbe umblă, ai mai fost și ți-a vorbit și omenește; numai că la atita a rămas tot drumul. La ce să mai pleci? Corb la corb nu-și scoate ochii și împotriva domnilor, nu împăratul l-o ajuta pe țăran.

CIMPOIEȘUL: (*sare*) Nu huli! Ție-l dumnezeu în viață, că numai la el ni-i nădejdea.

DAVID MARIAN: (*reia*) Ba cit mi-i suflarea spun și am să spun că împotriva domnilor și a deregătorilor nu împăratul l-o ajuta pe țăran (*lui Horia direct*). Treci de partea noastră, a haraminilor. Trage-te cu noi în păduri și de acolo ca lupii să ne aruncăm pe cite unul și să-l pedepsim. Să plătim singele cu singe și moartea cu moarte.

HORIA: Zmulgi o buruiană și te-năbușe alte o mie.

DAVID MARIAN: (*băieților*) Haidam. (*saltă straița*) Noi sintem de pe muntele Giurguța, din neamul Mărienilor, altă plămadă de oameni. Și cine a dat să-mi bea singele, i-l beau și eu. (*oamenilor*) Stați și vă uitați la mine. Da' voi acasă îți fi avînd femeie, copii mici, nurori, dar eu fără aști feciori ai mei nici un suflet nu mi-a rămas și nici casa. Pentru că o pruncă a mea mai mare, cit am fost noi bărbații duși la o cărătură, a scos din Arieș o băncioară de pește să-i sature pe cei mici. De atita lucru ne-au cuprins casa cu foc din toate locurile odată și mi i-a ars pe toți de vii. Asta din judecata și porunca dumnealui contelui Csiszar. (*trece înspre Horia*) Pină s-o întoarce contele Csiszar din Viana unde e plecat, ne-am zis că au mai rămas destule capete de domn să le scurtăm și ne-am făcut socoteala că domnia ta îi știi pe fiecare după cinoșia lor. Ei, vii de partea noastră? Spune!

HORIA: Nu!

DAVID MARIAN: Îți spui că ești om al dreptății. Ori nu pentru dreptate te chem eu!

HORIA: Nu-i vorba pentru unul, pentru doi... Mă chemi pentru dreptatea casei tale și eu pornesc s-aduc dreptate pentru toată țara.

DAVID MARIAN: (*după ce-l privește lung*) Mde! (*feciorilor*) Haidam, măi. Aud că printre Crișeni sint oameni hotărîți. Să-i cercăm și pe ei. (*Face cîțiva pași dar revine spre Horia. Acesta a trecut după un copac de care și-a rezemat fruntea. La cîțiva pași unul de celălalt, că nu-i mai poate auzi nimeni altul*) Simțesc că te-am supărat și nu am voit asta. (*pauză*) Înaintea domniei tale ce sint eu decît un prost și un neștiutor. (*altă pauză*) Eu calc în singele alor mei pină la glezne și nu mai pot; iar domnia ta de atitea lacrimi și singe de țăran poate că ți se-năbușe și răsufflarea, așa ți-a trecut deasupra umerilor și o vorbă n-ai scos. Și nici de plins, n-ai plins.

HORIA: Nu ne-ngăduie vremea vorbe și nici plînsете.

DAVID MARIAN: Ooh! Văzduhul și-nchinarea voastră, cîinilor, domnilor, ce-am să vă mai sparg! (*se apropie de Horia, prietenos*) De la moșul dumitale, care ți-a fost spînzurat, de atunci îi urăști?

HORIA: Și mai dinainte.

DAVID MARIAN: Îi urăști cu ură de moarte, văz asta; atunci ce mai cauți la-mpăratul?

HORIA: (*îl privește în ochi. Pauză*) Și dînsul e bucuros să le mai taie din ghiare.

DAVID MARIAN: Așa! Na, d-apoi cînd? Ori cînd o cînta știuca în baltă!

HORIA: Potrivește dumneata să mă cauți de-acuma într-un an și-i auzi cîntînd și știuca-n baltă.

DAVID MARIAN: Nu știu s-aștept.

HORIA: Apoi puține ai de plătit dacă nu știi s-aștepți.

DAVID MARIAN: Nu pot, nu. Domnia ta Horia, is ani de cind nici casa nu ți-i casă, nici somnul într-un loc și nici mîncarea-ntinsă. Din atîtea te-a lăsat și femeia și n-ai luat seama. Ai ars cum arde gorunul trăznit și-ai rămas carbune tare. Ce ți-e s-aștepți încă o zi, înc-o lună, sau chiar un an de zile? Dară eu! Eu mai simt în mîini cenușa femeii și-a nurorilor și-a pruncilor mei și nu știu s-aștept. Cauți dreptate la-mpăratul cum ar fi să chemi în judecată lupul, și lupul te judecă. Nu! Meri pe drumul domniei tale, iară noi pe-al nostru om merge. *(trece înspre feciorii săi, de acolo)* Cînd îi fi în nevoie, dă semn prin oameni și David Mărian de pe muntele Giurguța, împreună cu cei trei feciori ai lui haramii, Toader, Ștefan și Marcu, de oriunde s-or afla, or ști să-ți vie alături. Cu bine. Cu bine măi oameni buni și s-auzim de bine. *(au ieșit)*.

ION TODEA: *(care pînă atunci vorbise cu multă însuflețire feciorilor lui David Mărian, se întoarce către tată-său)* Tată, eu am plecat. Am plecat cu dumnealor. *(a prins mina lui tată-său și a sărutat-o, apoi fugе în grabă după Mărieni)*.

IACOB TODEA: *(fuge după Ion)* Ioane! Ioane! *(a ieșit și el. După Todea au mai trecut și alții din cei de față)*.

HORIA: *(i-a petrecut cu ochii, apoi sieși)*. A plecat. *(pauză)* N-a mai urcat nici Cloșcuț. E greu s-aștepți cînd nu simți nici o ușurare. *(Cu fruntea rezemată de copac)* Sărac și prigonit, fără alt gînd decît s-ajungem a curma nedreptatea și batjocura, stau înaintea ta, doamne, și-ți cer să-mi dai putere. Dă-mi tăria să mai pot aștepta și să nu slobozesc zăgazarile miniei ca să-nec și ce bruma am clădit de atita vreme! Dă-mi tăria ca ostenit de drumuri să mai fac și ăst din urmă drum și să știu să tac pînă s-or strînge satele una. *(pauză)* Repede ca și mersul de șarpe li-i judecata domnilor. Iar judecata țăranului îi grea ca munții ceștia de piatră. *(Altă pauză)* Dar și cînd s-or porni munții ceștia de piatră! *(învădit de acest gînd, scoate un chiot puternic. Cei de față au tresărit)*.

IACOB TODEA: *(care s-a reîntors fără de fecior, repetînd celor care-l înconjurau)* S-a dus, s-a dus. S-a dus și m-a lăsat.

HORIA: *(saltă straița de piele apoi trece înspre oameni)* Oameni buni, eu vă las cu bine. Și vă spun că împăratul știe greul nostru și nu-i are la inimă pe domni. Și-apoi, doară nu-i cerem ce nu vrea și el. Să le mai taie din ghiare domnilor, că prea-s lupi apucători și fără de-ndurare.

CIMPOIEȘUL: Acuma, numai drăguțul de-mpărat dacă s-o mai milui de noi.

HORIA: Na, apoi la cîșlegile Crăciunului numai ce-oți auzi glas din vale că ne-am întors. *(privește în jur.)* Da' unde mi-i feciorașul? Ionuț! Măi Ionuț, măi! *(Ionuț vine din grupul femeilor din care se desprinde și Floarea)* Acum înțeleg de ce te-ai ținut de-o parte. Că mîndră copilă ți-ai ales. Ori e Floarea, nu? Veniți la tata, măi copii.

IONUȚ: *(nu mai poate)* Ajută-ne tăicuță, ajută-ne! Mă tem pentru viața ei. A trimes șpanul din Cîmpeni oameni s-o ridice, că bătrîna ei n-a implinit cînepa cît se cuvine. Dar nu-i de asta. Învață-mă, tăicuță, ajută-mă, dă-mi un sfat.

HORIA: Da' ce sfat să-ți dau eu băiete, ce sfat? *(cu mare tristețe)* Ori cine sîntem noi în scaunul cesta al Arieșului decît niște iobagi sărmani și purtători de jug?

FEMEIA TÎNĂRĂ: *(Iui Ionuț)* S-o iei de femeie și nu mai răspunde ea pentru mine-sa.

CIMPOIEȘUL: Fără învoirea și înscrisul domnului șpan? *(lui Ionuț)* Și el șpanul nu-ți dă înscrisul să-i plătești de zece ori atîția florinți cîți îi în obicei. *(tăcere grea)*.

IACOB TODEA: Vezi că hîrtie cu pecetea domnului șpan, s-o mai găsi, că am scos eu una pentru Ion al meu. *(oamenilor, cu lacrimi în glas)* Pe drumul pe care s-a pornit el acum, nu-i mai face trebuință nici un înscris de însurătoare. *(Scoate o hîrtie din tașcă și i-o întinde lui Horia)*. Poftim de ține și ceasul bun să le poarte noroc. Acuma un preot mai omenos să le găsești.

FEMEIA: *(revine speriată de pe creastă)* Gornicul Uibariu din Cîmpeni cu doi panduri! Urcă din vale de moară.

CIMPOIEȘUL: *(lui Horia)* Grăbește! Hai de grabă, unchiașule, hai cit n-au urcat.

IONUȚ: Să nu mă lași, tată!

HORIA: Ori te-am lăsat eu vreodată? Sau știi tu să fi lăsat pe careva?

IONUȚ: Nu tăicuță, nu. Eu pentru tine și viața de mi-o ceri...

HORIA: Ține-ți viața, băiete. Ține-o și n-o dărui cu ușurință. Poate cîndva ne-o folosi mai mult decît crezi. *(vesel)* Hai, copilă, apropie-te și dă-mi mîna. *(ia de o mîină pe Floarea, cu cealaltă pe Ionuț)* Oameni buni, pentru aste două suflete tinere, puse la grea încercare, pentru viața lor, martori sînteți c-au fost uniți de voe bună a lor soț și soață, iar cu legămînt înaintea lui Dumnezeu i-a legat preotul Constantin din Crișcior. Dumneata, Iacob Todea, ai să treci chiar azi prin Crișcior și ai să spui părintelui care ni-i neam și prieten, ca să știe la orice ispitire că i-a legat azi soț și soață pe fiul meu Ion de ani 19 și pe Floarea a lui Ianăș Raț și-a muierii lui Raveica. Trec acum în scris numele tinerilor și a părinților drept scris al părintelui Costan să știe și biraele din Arada și să-i treacă după lege în catastife. *(scoate de la briu călimara și pana și scrie pe hîrtia lui Iacob Todea)*. Pe dumneata Iacob Todea și pe dumnealui Petru Goia, v-am trecut nuni, ca să știți. *(lui Ionuț)* Tata îți dorește noroc și să te porți omenos cu femeia ta. Să-ți fie dragă și cu dragoste să-ți răspundă și la bine și la greu. *(il sărută pe frunte, apoi fetei)* Apropie-te, pruncă, de brațele mele. Poate că altfel de nuntă ai visat, cu preot și cîntări, cu ceterași și daruri... S-ar cuveni să-mi dăruiască și eu nora cu cite unele, dar uite că n-am cu ce să te dăruiască. Banii ce-i am asupra-mi is a oamenilor și alta n-am decît sufletul și gîndurile ce le port.

IACOB TODEA: Grăbește Horia, pleacă, hai pleacă. Hai c-au trecut de podeț.

HORIA: Cîntați! Veseliți-vă! Cîntați! *(caută în straiță)* Uite glașa asta. Am luat-o pentru un neamț din Viana unde am mai găzduit. Da' oi potrivi eu alta în drum. Și-acuma închinați. *(bea o gură)* Apoi ceasu ăl bun noroc să vă trimeată.

CIMPOIEȘUL: De grabă, unchiașule, că numai ce urcă.

HORIA: *(ii dă să bea)* Ia mai bine de bea. *(celorlalți)* Hai, cîntați, veseliți-vă: *(cîntă. Tinerilor)* „Înfloriți flori, înfloriți“ *(oamenii intră în cîntec. Horia își saltă straița de piele, apucă ioiagul)* Tata vă dorește să vă fie viața numai cîntec. Numai cîntec. *(se îndepărtează. Ai săi s-au oprit.)* Cîntați! *(Cîntă: „Înfloriți, flori, Înfloriți“)*. A ieșit împreună cu însoțitorul său. Cei rămași cîntă cu și

mai mult foc. Intră gornicul Uibariu, cu doi panduri, cu toții înarmați).

GORNICUL UIBARIU: *(nu înțelege nimic)* Da' ce-i cu dumneavoastră? *(A trecut la Floarea de cum a zărit-o)* Credeai că dacă urci muntele nu te mai găsec? Și voi? Cum de-ați primit o fugară? Cine i-a dat adăpost?

IONUȚ: Eu!

GORNICUL UIBARIU: Tu? Cum de-ai îndrăznit?

FEMEIA: Păi că-i femeia lui. Femeia lui *legiuită*.

IACOB TODEA: Ce-ți porți așa ochii? Ori nu ne crezi? Dacă ști ceti, uite hirtia cu pecetea domnului șpan și slova lui popa Costan din Crișcior. *(I-arată hirtia)* Părintele a plecat mai de mult, c-a fost nunta mai săracă. Mde! Dar cu o gură de vinars tot te-om cinsti noi. Și-un cîntec îi potrivii și dumneata. *(cu fața la miri)* Ceas bun, norocul să vă trimeată. *(bea și întinde și gornicului).*

GORNICUL UIBARIU: *(respinge sticla)* Da'eu ce răspuns duc?

IACOB TODEA: *(Cu blindețe)* Ce-ai văzut. *(ii întinde sticla)*

GORNICUL UIBARIU: *(Bea cu sete. Lui Ionuț)* Da'bătrînul tău unde-i? A ajuns la urechile înălțimii sale domnului șpan că iar se pornesc satele să-l trimeată la împărăție? Nu le-ajunge de bine! Și lui tată-tău spune-i să se-astîmpere. *(mai bea un git)* Pe celălalt, amăgitor, Ion Oargă, l-am liniștit noi și s-a tras iar la casa și la avutul lui. Ori Cloșcut îi mai tinăr de ani ca taică-tu și vezi bine că s-a cumiștit. *(mai bea o înghițitură)* Așa cum îți spun. Să ia seama și să s-astîmpere că nu mai e la ani tinereții cînd se pornea nebun...

CIMPOIEȘUL: Da'cine-l mai vede să-i vorbească. Mai bine trece-mi glaja că alta nu-i. Iar tu, Ionuț, arată ce știi *(cîntă)*.

„Haida, doi, cu doi, cu doi,
Și cu noi hade-amîndoi.
Cruciuliță de argint,
Amîndoi ne-am potrivit.
Cruciuliță de alamă,
Amîndoi sîntem de-o seamă,
Amîndoi ne-am potrivit
Și la ochi și la sprincene,
Ca doi porumbei la penă“.

(brusc, s-a oprit din cîntec. Cu un fel de spaimă) Cloșcut! Cloșcut cu Mărina. *(Cu toții se întorc înspre creastă pe unde au intrat Cloșcut cu femeia lui Mărina).*

GORNICUL UIBARIU: Ia-n vin Oargă. Vin Cloșcut! Ai urcat la unchiaș? Da' uite-l că nu-i. Ori i-ai adus dar de nuntă lui fecior-său? Haide, că ești om cu stare, cuprins. Spun oamenii că dai ierarului peste trei băncioare aur praf, asta fără cît mai furi. Ha, ha, ha...

MARINA: Ion nu fură.

GORNICUL UIBARIU: Taci, femeie și ascultă cînd vorbește gornicul. Eh, Ion Oargă, una-i cît scoți și alta-i ce furi.

MARINA: Ion nu fură.

GORNICUL UIBARIU: Taci, îți spun.

MARINA: Ion nu fură! *(n-a apucat să-și termine vorba că un pandur a și croit-o cu harapnicul. Celelalte lovituri l-au nimerit pe Cloșca. Acesta a trecut înaintea nevesti-si).*

GORNICUL: Ei, ce! Ține-ți firea, Cloșcuț, că ăsta nu știe multe și te sparge ca alta. (*Cimpoieșului*) Și tu cîntă, ce stai. Că dacă e nuntă, nuntă să fie. (*face cîțiva pași de joc în jurul Cimpoieșului*)

MARINA: (*lui Cloșcuț*) Te doare, Ioane. Te doare, știu.

CLOȘCUȚ: Sufletul mă doare. (*se-ntoarce spre Iacob Todea și ceilalți oameni*) Oameni buni! Ucideți-mă, măi oameni buni. Ucideți-mă cu pietre și m-azvirliți în fund de prăpastie, că mai dulce mi-o fi decît viața care o rabd. (*lui Iacob Todea care încearcă să-l liniștească*) M-am tras deoparte să nu plec cu unchiașul. Chipurile că-s avut. (*cu furie*) Dar ce-mi folosește averea dacă nimeni nu mă socotește om! M-am tras de la Horia și l-am lăsat singur; dar cu adevărat pe mine m-am lăsat singur. Fără de ajutor și fără de răspuns. (*brusc*) Ori ce alt ajutor și răspuns îmi trebuie! (*smulge securea de lîngă Iacob Todea și dă să se-arunce asupra gornicului Uibariu, dar Marina fulgerător i-a trecut înaintea, la fel Iacob Todea și i-au luat securea din mîină. Totul s-a petrecut așa de repede, că nici pandurii care-și împărțeau restul sticlei, nici gornicul Uibariu, care juca după cimpoi, n-au luat în seamă.*)

MARINA: (*stăpînindu-l pe Cloșca*) Nu, Ioane, nu.

IACOB TODEA: Nu-i vremea, Cloșcuț. Nu-i vremea.

GORNICUL UIBARIU: (*care a simțit ceva, se apropie*) Hai, hai, petreceți că e nuntă, ori ce-i? (*cîntă*)

„Foaie verde, salbă moale
Hopa, hopa, nune mare,
Cu doi fini de-ai dumitale“...

Cortina

TABLOUL II

Grădina de iarnă a palatului imperial din Viena, pe care Iosif al II-lea a transformat-o în cabinet de lucru. Cortina se ridică peste grupul Iosif al II-lea, demnitari și curteni, printre care contele Iankovitz. Înaintea împăratului, Horia cu doi țărani deputați care-l însoțesc, dintre care pe cel cu barbă și chieă îl cunoaștem din tabloul I. Din dreapta se aud acorduri de muzică, glasuri care se risete).

ÎMPĂRATUL: (*Cu nemulțumire înspre dreapta*) O-la-la! Dar domnii aceștia ar trebui să știe că mai sînt oameni care lucrează... (*unui curtean care vrea să alerge înspre dreapta, după ce l-a oprit cu un gest*) Nu, nu. E un drept milenar. Și dacă ocupațiile noastre și sănătatea ne-ar fi îngăduit... (*tușește, apoi, răsufîind adînc*). Aici mă sînt mai bine — îmi amintește de soarele Italiei. (*lui Horia*) Din toamnă am plecat spre miazăzi la fratele nostru marele duce de Toscana unde am petrecut toată iarna. (*repede*) Dar vezi că de îndată ce ne-am întors, fără altă întîrziere, ca un bun părinte, te-am și chemat. Și nu-mi pare rău. Ne doare de ce ne-ai spus. Ne doare. Dar te-am oprit din vorbă și-am înțeles că mai ai multe pe suflet. Spune, Ursu. Spune fără teamă. Te ascultăm cu toată luarea-aminte. (*Muzica a crescut și mai puternică, dansatorii au ajuns pînă la ușa din dreapta unde se opresc în prag. Împăratul, dezarmat către cei de față*) Carnavalul! Un obicei păgîn

și mie nu-mi place. E cheltuială mare și ia oamenii de la treburi, dar e un obicei de sute și poate de mii de ani. Face parte din imperiu, din tradițiile casei noastre. (*un grup de dansatori mai îndrăzneți au trecut pragul*). Ce vor de la noi? Ce vor aici? (*Către dansatori, cu glasul cel mai așabil*) Pofțiți domnilor, pofțiți. (*Lui Horia*) Îmi îngădui, Ursu. (*grupului de dansatori și dansatoare*) După cum vedeți, noi „tiranii“ ne mai sfătuim cu supușii. (*subliniat, unui curtean*) Chiar și fără de maestrul aulic al ceremoniilor. (*Alte grupuri de dansatori au trecut pragul*) Țăranii noștri ne-au făcut plingeri grele, plingeri întristătoare și noi cu durerea de părinte le-am cerut să ne spună tot adevărul. (*Contelui Csiszar, care trecuse înaintea grupului de dansatori și-i spărgea cu ochii pe Horia și cei doi însoțitori*) Dumneavoastră conte, aveți posesiuni în Ardeal. Se spune că petrecerile vă plac și risipiți averi mari. (*grupurilor*) Ori știți dumneavoastră, domnilor, cât singe și cite lacrimi și chiar vieți de om risipește în petreceri aici în capitala noastră contele Cziszar?! Aud de case aprinse peste femei și copii, oameni înjugați la jug alături vitelor de povară. Trimiși ai comitatelor și carene-au adus nouă plingeri, aruncați în închisori. E de-a dreptul rușinos. (*Contelui Csiszar, galben de minie*) Dumneavoastră seniorii posesori de pământ și demnități, în numele și sub ocrotirea mea necinstiți dreptatea și onoarea. (*arată înspre Horia și ceilalți doi țărani*) Așteaptă să-i ascuți și după aceea să negi ce nu-i adevărat. Dar teamă mi-e că-i adevărul adevărat. (*se întoarce spre contele Iankovitz*) Conte Iankovitz, bunul meu, binecredinciosul meu, vreau să se știe că de ori unde vin, dar mă doare apăsarea și asupririle care dezonoarează într-atita omenirea. (*lui Csiszar*) Da, conte Csiszar, iobăgia este o dezonoare. (*Lui Iankovitz*) De aceea, prea grațios îți ordonăm iubite și drept credinciosule... (*s-a oprit. Unei doamne din grupul de dansatori care intrase cu Csiszar și acum privea cu mare atenție înspre Horia*) Dar n-a fost doamnă, în intenția noastră, să vă-ntunec veselie. Muzica! Vă rog, vă rog, la dansurile dumneavoastră! (*ți petrece pînă la ușă lăsindu-se luat și el în joc de doamna care privindul pe Horia și grupul său se exprimase destul de tare: „țărani, țărani adevărați!” Au ieșit*).

CONTELE IANKOVITZ: Majestatea sa este un inger, un sfînt, o inimă mare.

CONTELE CSISZAR: Mda, desigur. Dar fără de iobag, cine ne-o lucra pămîntul? Ei, domnilor, răspundeți careva, de ce tăceți? Aha!

CONTELE IANKOVITZ: Nu spune nimeni că pămînturile nu trebuiesc luate, dar...

CONTELE CSISZAR: (*brutal*) Dumneata conte, ai pămînt puțin, ți-i ușor să vorbești. (*celorlalți*) E un popor fără învățătură, fără morală, fără de respectul vieții ori avutului.

CONTELE IANKOVITZ: Din vina cui? În locul dumneavoastră m-ași întreba.

CONTELE CSISZAR: Nu-nțeleg.

CONTELE IANKOVITZ: (*grav*) Ne vin vești, domnilor, că în Zarand s-au ridicat tilhari care iau viața seniorilor. (*contelui Csiszar*) Dumneavoastră conte, aveți posesiuni în Zarand.

CONTELE CSISZAR: Da... Și? (*izbucnește în rîs*) Iobagul e fricos. Se teme de orice. Sint vite proaste. Nu îndrăznesc. (*trece înspre grupul țărănilor, printre dinți*) Ciini păcătoși. Dăm noi față în țară. V-aștept în țară.

HORIA: Cu voia domniei-tale, ne-om întîlni.

CONTELE CSISZAR: (*revoltat*) Iobagul îndrăznește să răspundă nobilului! (*lui Horia*) Îndrăznești să-mi răspunzi mie, contelui Csiszar?! (*grupului de curteni*) Domnilor! De la miază-noapte la miază-zi, o săptămână de-a călare tot pe pământurile contelui Csiszar le-ați bate și asta cu cai de schimb. Iar cîinele ăsta de iobag nu-și pleacă nici ochii înaintea mea! Dar unde-o să ajungem, domnilor?

IMPĂRATUL: (*care a revenit, împreună cu dansatoarea care se ține însă mai de-o parte*) Asta m-am întrebat și eu, conte.

CONTELE CSISZAR: (*se-ntoarce înspre împărat*) Majestatea voastră e singurul om care va putea spune că m-a rușinat în fața unor doamne și nu i-am răspuns. (*împăratul rîde*) Familia noastră sintem cavaleri din anul 1417, cînd strămoșul nostru Leopold de Pozjon...

IMPĂRATUL: Cunosc. L-am avut de profesor pe bătrînul Batiani.

CONTELE CSISZAR: Un nobil care-ngăduie...

IMPĂRATUL: Un nobil care-ngăduie fără să se rușineze toate ticăloșiile de care-mi vorbesc oamenii aceștia...

CONTELE CSISZAR: Aceștia sint... praful acesta are cuvînt înaintea majestății voastre?!

IMPĂRATUL: Sint tot supuși ai noștri, conte Csiszar, precum îmi ești supus și domnia ta. Și-apoi sint mulți. Oricît îi stoarceți dumneavoastră, seniorii, dar tezaurul aulic ei îl implinesc. Și cele o sută cincizeci de mii de măsuri de griu cîte le-am vîndut acum un an, de la țăranii mei au fost strînse. Trebuie să scoși de sub asupra dumneavoastră. Să fie eliberați de iobăgie și vor munci mai bine și mai mult.

HORIA: Drept așa-i cum spui, Măria Ta. Lucrăm în toate zilele pentru domni iar pentru noi ajungem să culegem și să secerăm cînd fructele cad jos de prea coapte, iar de semănat atunci ne-ajunge vremea și pe noi, cînd timpul semănatului a trecut.

IMPĂRATUL: (*se întoarce spre un demnitar*) Pînă cînd vom scoate o nouă hotărîre urbarială, cancelaria aulică va trebui să ordone guvernului de la Sibiu... Înțelegeți, Kaunitz... trebuie să-i apărăm pe iobagi de toate vexațiunile seniorilor și a tuturor acestor domni care caută să-ntunece măreția casei noastre doar prin risipa lor și fapte de nedreptate. Ne așteaptă, domnilor, vremuri mari, fapte mărețe și voi ca monarhul și poporul să fie una. În politica noastră europeană ne trebuie bani și iar bani...

CONTELE CSISZAR: Și ostași, majestate...

IMPĂRATUL: (*reia, subliniat*) Și ostași, conte, fără îndoială.

CONTELE CSISZAR: (*cu un ușor ton de zeflema, arătînd spre grupul lui Horia*) Atunci împlinescă ei și armata care vă trebuie împotriva republicii Batave, și poate și împotriva sultanului.

IMPĂRATUL: Cum ați spus, conte? Cum ați spus?! Auzi, Kaunitz, auzi! (*Lui Csiszar*) Nu vă mai rețin, conte. (*Acesta se înclină și pleacă în dreapta*) Kaunitz, Esterhazi, scotiți cîte corpuri de armată pot să ridice din Ardeal. (*Lui Horia*) La Orlat am trecut în revistă grănicerii romîni. Frumoși bărbați. Iuți în mișcări. Am fost și-n munții Abrudului pînă la Zlatna. Frumoși munții voștri și minele de aur sint bogate. Erariul nostru o știe bine. Dar va trebui să scoateți mai mult. Știu, vă leagă cătușele, asupririle. Știu. Mă doare și sufăr că nu am decît o singură inimă să mă înduioșez. Dar îți făgăduiesc, Ursu, că voi lecui toate rănilile. Ești mulțumit?

HORIA: Mulțumit, Măria Ta, da'nvrednicește-ne cu o carte scrisă și cu pecetie, cum să se știe care ni-s drepturile.

ÎMPĂRATUL: Cancelaria noastră va trimite hotărârile.

HORIA: S-au mai trimis și-n alte rânduri și n-au ajuns. Dați-ne, Înălțimea Voastră, carte la mină, carte cu pecetie împărătească. Trebuie.

ÎMPĂRATUL: Trebuie?

HORIA: Trebuie!

ÎMPĂRATUL: Uită, Ursu, că împăratul singur știe ce trebuie și ce nu. Acuma plecați în frumosul meu Ardeal. Plecați cu bine și hotărârile noastre vor ajunge poate chiar înaintea voastră. (*Doamnei cu care dansase și care i-a cerut ceva în șoaptă*) Să rămâie aici la curte? Pentru ce? Fiindcă are o figură tristă? Bine. Am să-l întreb. (*Lui Horia*) Dorești să rămii la curtea noastră?

HORIA: Sint trimis al oamenilor din Riul Mare și mai multe comune din Țara Zarandului și m-așteaptă cu răspuns.

ÎMPĂRATUL: (*După alte șapte ale doamnei, lui Horia*) Dar după aceea? Făgăduiește-mi că după aceea...

HORIA: Să nu vă fie cu supărare, dar om trăi și-om vedea. Slujbașii domeniului de mai mulți ani umblă după noi să ne piardă. Pe soții mei, pe mulți i-a ucis în cazne. Știu eu de-om mai ajunge să dăm ochi cu Măria Voastră?

ÎMPĂRATUL: (*lui Iankovitz*) Îmi place omul, îmi place. (*demnitarului, care socotește*) E, Kaunitz, cite corpuri de armată îmi scoți din Ardeal? Socotești? Socotește. (*doamnei*) Îmi place acest Ursu. Știi cum îmi spun? „Drăguțul de împărat“. Ce frumos! (*Lui Iankovitz*) Va trebui să luăm măsuri. Să mai tăiem din trufia seniorilor. Da, da. Va fi bine și pentru casa și puterea noastră. (*Lui Horia*) Va să zică toate ordinele noastre de pînă acum n-au fost împlinite din cauza seniorilor? (*Horia aprobă*) Înseamnă că nu ne-au dat as-cultare. (*pauză*) Te temi că și acuma să nu fie la fel?

HORIA: Mă tem, Măria Ta.

ÎMPĂRATUL: Asta nu-i bine. Spune Ursu, printre țăranii noștri din Ardeal, mai sint căpetenii ca domnia ta?

HORIA: Nevoile sint mari în toată țara Ardealului. Greul și necazurile aduc mulți oameni la față.

ÎMPĂRATUL: Așa. Mda. (*cu glasul scăzut*) Și-i urîți mult pe nobili?

HORIA: Nu mai putem Măria Ta, nu mai putem!

ÎMPĂRATUL: (*după ce-l privește lung în ochi se întoarce înspre doamnă, însă destul de tare ca s-audă și Horia*) Să-i ferească Dumnezeu pe bunii mei nobili, de furia bunilor mei iobagi. (*cu intenție*) Și pe Crist, că n-ar strica să le mai taie din nas. (*izbucnește în ris. Horia a deschis ochii mari a înțelegere, împăratul i-a zîmbit apoi se-ntoarce spre Kaunitz*) Cifrele dîmneavoastră, iubite cancelar. (*izbucnește iar în ris, apoi se-ntoarce spre Horia*) Apropie-te, Ursu. Îmi placi. Îmi placi mereu mai mult. (*Lui Kaunitz*) Bunul meu cancelar, pregătiți hirtii și tot ce trebuie pentru dreptatea țăranilor mei. (*Curtenilor*) Domnilor, voi să se știe că pentru dreptate, împăratul și țăranul merg mină în mină, azi și de-apururi... (*cei de față aplaudă*).

TABLOUL III

Acasă, în Fereget. O după amiază de toamnă. Decorul tabloului I. În casă, ferți de urechile celor de față, sfătuiesc căpeteniile. Strajă la ușă. La oarecare distanță, locuitorii din Rîul Mare, care au urcat la Horia după vești. Nu departe de bărbați, grupul femeilor. Printre ele, e și Marina, de asemenea Floarea care-și alăptează pruncul. Gligore Nicula, fără a pierde din ochi pe Floarea, e atent la tot ce se vorbește. În planul întâi, Cîmpoieșul și unul din însoțitorii lui Crișan, pe nume tot Gheorghe Marcu.

CIMPOIEȘUL: (*Mai mult șoptit*) Dar cu pămînturile cum o fi?

GHEORGHE MARCUL: (*cu glasul lui cumplit de răgușit*) Pămînturile iobăgești, ale iobagilor.

CIMPOIEȘUL: Dar spui că n-or mai fi iobagi.

GHEORGHE MARCUL: Da, da. Drept așa; dar nici domni n-or mai fi și de nimeni n-om asculta.

CIMPOIEȘUL: Fără altul decît de împăratul.

GHEORGHE MARCUL: Împăratul, da. E drept că doar de aceea ne-am scris cîtane împărătești.

CIMPOIEȘUL: Da, dar fără de invoirea domnului conte al nostru...

GHEORGHE MARCUL: Cînd Adam ara și Eva țesea, unde era domnul conte al vostru? (*Ionuț care se-apropiase, izbucnește în ris*). Să mă văd eu cu pușca-n mîină și-o zi nu mai fac slujbe. (*Cîmpoieșul, cuprins de spaimă s-a îndepărtat. Gheorghe Marcu n-a luat în seamă*) La Bălgrad îi forfota de oameni și sate. Zi și noapte lucră să-i scrie straja maistărul și chiar căpitani și încă șase preoți cu feciorii lor și tot nu dovedesc. Fiindcă așa-i porunca: cine s-or scrie cîtane, n-or mai sluji domnilor de nimica. (*trece înspre Gligore Nicula pe care-l prinde de piept*) Da' tu ce stai cu ochii cînd pe unul cînd pe celălalt? (*Lui Ionuț*) Mereu trage cu urechea la ce sfătuiesc căpeteniile!

IONUȚ: Lasă-l și dă-i pace că mi-i văr drept.

GHEORGHE MARCUL: (*nemulțumit*) Mde! Numai că prea-i umblă ochii-n cap și-o vorbă nu scoate. Ori o fi mut, doamne iartă-mă.

IONUȚ: (*rîzînd în hohot*) Auzi, vere Gligore, că ești mut. (*rîde*) Hai mutule, și nu mai fi supărat. (*îl zgîndără*) Văd eu bine că o sorbi din ochii pe Floarea. Soarbe-o, vere, dacă asta te răcorește. Hai, mutule, și mai rizi și tu, că uite ne-am scris cîtane și n-om mai sluji la nimeni în veac...

GLIGORE NICULA: O fi fost și-așa cum spui, da' uite c-acuma nu mai e. (*rar*) Din porunca guvernului de la Sibii, s-au șters toți care s-au fost scris cîtane la Bălgrad. (*subliniat*) Datori sîntem și mai departe să facem slujbe domnilor și plocoane și dări să le plătim. (*Ionuț îl apucă de piept. Gligore se trage și arată înspre casă*) Na, stringe-l de piept pe Cloșcuț și-ntreabă-l pe dînsul. Că el a adus vestea.

IONUȚ: (*după prima furie*) Minți, mutule. Mi-e lesne să-l întreb pe Cloșcuț ori chiar pe taica. Da-i sfat de taină. Și-apoi îi Giurgiu Crișan, căpetenia asta a dumnealor care nu mă știe: (*arătase înspre Gheorghe Marcu*) Minți: Unde ești fricos, gălbejitule, și nu vrei să iei pușca-n mîină... (*îl zgîndără și din joacă se iau la trîntă. Se aude însă un corn de vîntătoare, apoi altul, tropot de cai, cei doi tineri s-au despărțit. Ionuț alergînd în fund, după casă*) Cerbul: Ia uite cerbul! Fugi

și nu te lăsa! Fugi! Așa. Na, că l-ați pierdut! Na! na... na... (a dispărut).

GLIGORE NICULA: (alergînd după Ionuț). E șpanul Intze. Domnul șpan. Chiar el.

MARINA: (alergînd și ea cu cîteva femei) Ia-n uite și femei călare. Ooh, ferește doamne! Na doamne iartă-mă, că tocmai în prăpastie se duce! Oh, nu, nu. S-a prăvălit de pe cal. Da' fărime s-a făcut. Fărime, fărime.

GHEORGHE MARCUL: (care trecuse și el, fără de grabă) Mai suflă, mă? Mai suflă? Aistia și cînd mor tot în petrecere mor. Numai că-i păcat de bietul cal (străjii care s-a apropiat și el) Auzi ce-au făcut iadul lor de domni! Au sucit-o ce-au sucit-o pin-au răsucit-o iar, de ne-au pus sub jug. Spunea un așa, uite-l (arată înspre Gligore Nicula care s-a reîntors. În urma lui, Ionuț pe brațe cu o amazoană, după care vin Cimpoieșul și grupul femeilor).

MARINA: Socoteam să s-a fărîmat toată și-i întreagă nevătămată.

IONUȚ: (care-și depune povara pe-o laviță sub un șag) N-are nimic. Ce-a fost, mai mult spaima i-a fost.

MARINA: Că mîndră-i, măiculiță, mamă.

CIMPOIEȘUL: Mîndră-i măi, oameni buni! Și mînuțele, ia-n uitați-vă măi oameni, parcă-s din zăpadă, așa-s de albe.

GHEORGHE MARCUL: Să stea și ea în apă ca Ilinca mea și să topească cînepa și-apoi s-o melițe și să o toarcă. (se aud tropote de cai, glasuri, zăngănit de pînteni.)

GLIGORE NICULA: Feriți, feriti! Vinătorii domnului șpan. Descalcă și domnul șpan. Uite și ceilalți.

GORNICUL UIBARIU: (Vine gîfînd) Unde-i doamna? La o parte! Ce-i cu voi aici? La o parte, am spus! (Amazoanei) Cum te simțești, doamnă? Nu ești pălită nicăieri? (Amazoana zîmbește, gornicul se înseninează tot, își face cruce) Slavă ție, părinte cerese. (oamenilor) Un osicior de i se mișca și nu mai rămîneau nici eu întreg. (se trage deoparte dinaintea șpanului Intze, căruia i-au făcut loc oamenii) E vie, Măria Ta, vie și nevătămată.

ȘPANUL: (croindu-l cu biciul) Unde ți-au fost ochii, cîine! (amazoanei) Contesă Csiszar, am fost omul cel mai nefericit. (se întoarce spre contele Csiszar care intrase și el foarte agitat) Har domnului, ne-am ales cu spaima. (în timp ce contele Csiszar o prinde în brațe pe amazoană, șpanul se întoarce spre gornic pe care-l croiește încă odată) Un oaspete de seamă! Ți-am spus, cîine! (oamenilor) Și voi! Ce stați așa și nu sinteți pe undeva la lucru?

GORNICUL UIBARIU: (ca o scuză) E duminică.

ȘPANUL: Da' la cerb de ce n-au ieșit hăițași? (oamenilor) Și ce v-ați strîns atîția la un loc?

HORIA: (pe care-l chemase în grabă Ionuț, a ieșit din casă împreună cu celelalte căpetenii) Petreceam la un botez. Avem un prunc de la nora asta a noastră. Ne-am strîns cum vedeți tot neamuri și prieteni.

ȘPANUL INTZE: (căruia îi șoptise ceva la ureche unul din pandurii cu care a intrat) Aha! (își trece ochii de la Horia la Floarea, apoi la Horia și iar la Floarea; gornicului Uibariu) Nu-i cumva fata de-acum un an? (Gornicul aprobă din cap. Șpanul Intze îi face semn să fie luate).

IONUȚ: *(îi trece înaintea)* Ii femeia mea.

SPANUL INTZE: *(hohotește, repetă semnul. Floarea este luată de gornic.)*
Să-și plătească datoriile din vechi.

HORIA: Nu-i drept, Măria Ta. Are copil mic. Nu-i drept. *(cu toată împotrivirea lui Ionuț și a Floarei, pandurii au luat-o și au scos-o afară. Maria alergă după Floarea și primește copilul acesteia cu vorbele: „Am eu grije, Floare, am eu grijă“)*

IONUȚ: *(revenind spre taică-său)* Tată, tăicuțule!

HORIA: Domnule șpan, ești om cuprins și nu ești în lipsă de brațe... Ești un om învățat. Nici turcii că-s păgini și nu desprindeau pe bărbat de femeie și pe copil de la pieptul mame-si.

SPANUL INTZE: Să-și facă zilele pentru care e datoare și-o slobod.

IONUȚ: Trec eu, Înălțimea Ta, pentru cite zile vrei.

SPANUL INTZE: Nu-mi trebuiești.

IONUȚ: Văsăresc bine și știu și cioplitură. Înălțimea Voastră, fac orice-ai vrea, numai sloboadă-mi femeia.

HORIA: Are copil mic, sugar *(șpanul face un gest să nu mai fie plictisit cu rugămintă protestivă)* Dar nu-i drept ce faci! Nu-i drept. Nu-i drept! *(la glasul lui Horia, contele Csizar care vorbea și rîdea cu amazoana, se răsucesc înspre acesta)*

CONTELE CSISZAR: Cine spune că nu-i drept? *(trece spre Horia, îl recunoaște)* Tu, cine de iobag, tu vrei dreptate? De mult te caut eu să-ți fac dreptate. *(Alor săi)* Să fie ridicat pentru pîre mincinoase. *(lui Horia și țărănilor)* V-ați cerut cătane ca să nu mai ascultați de seniorii voștri! Bun lucru dacă vă mai dădea la mîină și arme. *(Șpanului și celuiilalt nobil care se ținea mai rezemat)* Ciinele acela de tilhar care a bătut curtea lui Ribitzi și a lui Czaki, e-un iobag al meu de pe muntele Giurguța,—unul David Mărian—așa mi-a scris comitele... Îmi mai serie să mă feresc. Auziți, să mă feresc eu, contele Csizar! În fiecare zi, zi de zi, plec la vinătoare și fără suită. Anume ca să-mi iasă înainte. *(țărănilor, izbucnind în hohote de rîs)* Ei, voi! Nu vi-e în gînd cum va să vă sculați și voi împotriva domnilor pămîntești? Ha, ha, ha! *(nobililor)* Vite proaste, iepuri, sclavi, fără de sînge. *(se-ntoarce înspre Horia)* Și tu iobag păcătos, cine! Ce-ai crezut? Că împărațul v-o da arme la mîină și n-o lua seama cine sînteți, tilhari numai buni de spinzurătoare?! *(Gornicului Uibariu)* Luați-! Să nu mai stingherească altădată pe Majestatea Sa cu toate minciunile.

HORIA: *(Gornicului Uibariu)* Ia mîna de pe mine, măi Uibariu. Am carte de la împărat și fără porunca împărătească nimeni nu poate a se atinge de mine.

CONTELE CSISZAR: Hei, gornic! *(oamenilor)* Și voi aștia, n-auziți? Duceți-l în vale ori chemați aici pandurii. Hei, n-auziți? *(Gornicului Uibariu care dă din mîini că nu poate face nimic față cu atîția țărani)* Cum? Răzvrătire? *(oamenilor)* Îndrăzniți?!

CLOȘCA: Nu-ți juca pușca, Măria Ta, că-i mai iute securea mea.

HORIA: Taci, Cloșcuț și nu șugui. Că Măriile Lor să nu înțeleagă alta.

CONTELE CSISZAR: *(căruia i-a șoptit ceva și șpanul, își dă seama și din atitudinea și din numărul țărănilor, că-i mai bine să omîne pentru altădată răfuiala)* Norocul vostru, ciini păcătoși, că s-a rugat pentru voi doamna contesă. *(se îndepărtează împreună cu ceilalți, căutînd să-și mascheze toama care l-a cuprins).* Un cal pentru doamna contesă. La cerb, domnilor, la cerb! *(au ieșit. Se aud cornurile de vinătoare).*

HORIA: Le-a fost teamă. I-am cetit teama în ochi. Dar nici c-or uita-o. N-or uita. *(Lui Ionuț care-i negru de supărare)* Vezi bine Ionuț că n-a vrut s-audă; da' cobor eu mine în Cîmpeni. Sau mai bine îl trimit pe Iacob Todea s-o răscumpere pentru cîte zile are...

IONUȚ: *(cu lacrimi în ochi)*. Nu i-o da-o, tăicuță. Înapoi nu ne-o mai dă.

HORIA: Dacă nu cu voia, om găsi noi și alt chip.

IONUȚ: *(se uită la tată-său cu ochii mari, apoi)* Mi-ai făgăduit, tăicuță, mi-ai făgăduit.

HORIA: Ți-am făgăduit. *(privește lung la Ionuț, apoi cu hotărîre)* Da. Ți-am făgăduit. *(trece înspre oameni. Lui Cloșca)* Pentru ce? Pentru ce nu știi să te stăpînești? Ori crezi că-i timpul să ridici securea?! *(celorlalte căpetenii)* O vreme va trebui să nu înopțați acasă la dumneavoastră. Ne-au însemnat pe toți.

IACOB TODEA: Ne-au însemnat, da. *(lui Ionuț care sta mai de-o parte)* Măi Ionuț, măi. *(lui Horia)* Ți-au ridicat nora. Îmi pare rău. Dar o scoatem noi. Mai rău îi că-mpăratul nu ne primește cătane. *(Cu tristețe)* Au căutat ei o pricină să nu ne mai săltăm din nevoi. Și-au găsit-o pe aceea cu David Mărian.

CLOȘCA: *(cu glasul lui peltic)*. Toată vara m-au purtat ca pe-un nerod de la Sibii la Galda și iar înapoi la comandă; da' uite că tot în neadevăr și minciună m-au purtat.

CRIȘAN: *(aspru)* Și minciuna e cu folosul ei, că-ți arată capătul.

CLOȘCA: Na atunci, uite capătul Crișane *(și-a arătat gîtul)* Nu mai pot, măi frați ai mei! *(lui Horia)* Nu mă mai trimete bădie, cu hîrțile ce le-ai adus, că odată lepăd straița de hîrtii cu toate peceteile domnești și numai ce salt aiasta! *(a ridicat securea pe care o rotește deasupra capului)*.

CRIȘAN: M-ați chemat la sfat cu dumneavoastră și v-am ascultat cu cîntea care se cuvine... *(se apropie de Horia)*. Spui că împăratu-i de partea noastră, dar împăratu-i departe... *(s-a oprit din vorbă dintr-un gest al lui Cloșca)*

HORIA: Spune Crișanule, spune. Oamenii te știu de om drept și cu judecată! Spune ce ai de spus și fără de ocol.

CRIȘAN: Cît om vorbi cu mină goală, nu ne-o asculta nimeni. Poruncește domnia-ta Horia, să chem satele în numele tău ca să le ce-tești cuvîntul împăratului. Te-oi mai ruga să-mi dai crucea ce ți-a dăruit-o ca să-i încredințez pe oameni că sintem cu voia Măriei-Sale. Mine-zi e tîrg la Brad. Oi cerca a-i trage pe cîte unii.

HORIA: Ingăduie să mă gîndesc. S-auzim și ce spun oamenii.

CLOȘCA: *(Zbucnit)* La ce să-i mai întrebăm? Că ce-i porunci dumneata unchiașule, asta o fi. Acuma mai cu seamă, după încontrarea cu domnul span, nici o zi nu mai putem aștepta. Să ne pornim, bădie!

HORIA: Bună ispravă, să pornim noi o mină de oameni și grosul satelor să stea pe de lături. Spune-mi pe cine te bizui? Cîte sate ai în sprijinul tău? Dar dumneata Criurgiu Crișan? Ori dumneavoastră. Au credeți că lumea-i pînă-n apa Arieșului și-ncolo-i gol, nici sate cu iobagi, nici domni stăpînitori? Fără sprijin în satele din jos de după țarmurii Mureșului și-n cele din miază-noapte din Huedin încolo, ne-or strivi ei domnii ca pe muște... *(cu toții își pleacă capetele nemulțumiți)* Nu vă place? Nici mie. *(se întoarce spre Ionuț și Gligore care se luptă din greu. Totul s-a luat se vede dintr-o glumă a lui Gligore Nicula la care Ionuț, înfuriat*

cum este, i-a răspuns cu neprietenie. Acuma au ajuns la trîntă. Gli-gore, mai bine legat, e gata să-l dea peste cap pe Ionuț, cînd acesta odată se înfurie și-l răstoarnă lat pe vărul său).

CRIȘAN: *(ca să rupă tăcerea)* Subțire, subțire, da-i vînos.

HORIA: Vînos, da'auzi-l cum mai suflă. Ce-au avut ei nu știu, da'asta numai joc că n-a fost. *(lui Ionuț)* Ori tu Ionuț te bați cu oamenii ca să te mai iei cu necazul? Dacă-i pe așa și te răcorește, prinde-te cu mine și eu nu m-oi da bătut ușor. Hai, vină! Vin, Ionuț. Cearcă să mă rupi din pămînt. Na, că nu-i. Nu-i! Nu-ți merge, nu? Da ia înfige-te în pămînt, și joacă-mă numai din mijloc. E, vezi?! Păi! Și acuma ia seama, afundă-te-n pămînt, că te zbor. *(l-a „zburat“)* Asta e toată învățătura. Tu singur m-ai ajutat să te ridic. Te-ai rupt de la pămînt. *(lui Cloșca, cu înțeles)* Totu-i să ai sprijin sub picioare. Înțelegi Cloșcuț? Să ai sprijin.

CLOȘCA: *(inveselit)* Ia uite unchiașul ce știe! Și spui că ești vătămat.

HORIA: Că-s bolnav, asta-i alta. Dar pentru o dare de învățătură tot mai găsesc eu putere.

CRIȘAN: *(inveselit și el)* Ori n-ai să spui că mă zbori și pe mine?

HORIA: Mde!

CRIȘAN: Tare aș vrea să te cerc și eu, dar mi-e să nu te rușinez, bădie.

HORIA: Cearcă, că nu-i de rușine.

CRIȘAN: Vezi că eu încă de la Orosz la regiment, nu mi-a stat nimeni înainte.

HORIA: Mde!

CRIȘAN: Și parcă mă simt mai în putere ca oricînd. *(trece înaintea lui Horia)* Ei, ne prindem?

HORIA: Păi să ne prindem.

CRIȘAN: Mare pozna și bine ne șade. Oameni bătrîni, moșnegi.

HORIA: Poartă-ți răsufierea ușor și nu da din putere că n-ajungi la nimic. Trebuiește chibzuință.

CRIȘAN: Te ții, unchieșule, te ții. Eh, mare minune-i asta! Păi ce mi-ești bădie, om, lespede, rădăcină de gorun?

HORIA: Și-acum destul, feciorule. Și țin-te bine că te-am zburat. *(Între-adevăr l-a „zburat“. Rid în hohote cu toții și nu iau seama la Maria Paven care a intrat cu părintele Costan. În urma ei cumnații Paven și feciorașul Mătieș.)* Așa Cloșcuț, ne-om porni noi, n-ai grijă. Dar nu fără de grosul satelor. *(Privirea i s-a oprit pe Maria Paven și grupul său).*

MARIA PAVEN: *(simte privirea lui Horia, face cîțiva pași)* *(Cu glasul ei cîntat de femeie tinărară)* Apoi bună vremea dumneavoastră, oameni buni. *(Arată înspre preot)*. Știam de la părintele că țineți sfat și am venit. Dumneavoastră țineți sfat aici în munte și jos în văi fișpanii și pandurii îi trag în temnițe și îi măcelăresc pe cei ce s-au fost scris cătane la Bălgrad. *(face încă un pas)*. Să mă iertați dacă eu femeie cu năframă, intru în vorba dumneavoastră. Noi sîntem din partea Scorocetului iar dînșii amîndoi mi-s cumnați după bărbatu-meu Paven al Țărului și aista mi-i fecioraș. Vin incoa Mătieș și saltă straița. *(apucă desaga)* Dumneavoastră în straiță purtați merindea, un dărab de piine, da'noi... *(cu lacrimi în glas)* Măi creștini și oameni de omenie, treceți-vă ochii și priviți. Mi-a fost bărbatu-meu om falnic! Cînd își înălța capul, gîndea că te privește soarele. Și din așa mîndrețe de om, de aceea fiindcă s-a cerut cătană și n-a mai vrut să facă slujbă domnilor Kristiori, trupu-i ciopirțit în patru străjuiește

la cele patru porți ale Crișciorului. Iar capul i l-am scos noi azi noapte de pe o prăjină din mijlocul cetății... Și ce vedeți dumneavoastră acum, îi cit l-au cruțat păsările cerului. (*Straița trece din om în om pînă ajunge în fața lui Horia*).

IACOB TODEA: (*lui Horia*) Să mai bați odată drumul la împărat.

GHEORGHE MARCUL: Mde!

IACOB TODEA: D-apoi alt chip de scăpare nu-i.

UN GLAS: Nu-i, asta așa e.

MARIA PAVEN: (*cu ochii la Horia*) S-o mai găsi chip de scăpare și-n alt fel.

GLASURI: Cum?!

MARIA PAVEN: Îl știți și voi.

GHEORGHE MARCUL: Spune limpede. Vorbește. Hai că nu mai putem de-atita omor și vărsare de sînge.

MARIA PAVEN: Apoi că sînge au și domnii. Și de-i pe omor, îmi spun eu așa, că nici domnii nu-s fără de moarte.

CLOȘCA: Nici domnii nu-s fără de moarte. Bună vorbă aiasta. (*lui Horia*) I-auzi bădie, spusa femeii ăstia. Că nici domnii nu-s fără de moarte.

GHEORGHE MARCUL: Li-s vinele una de sînge. Numai să-l spargi pe cîte unul.

IACOB TODEA: Ia-n taci că asta nu-i vorbă de om sănătos.

GHEORGHE MARCUL: Na, Christoase, să-i dau cep numai unuia cui îl știu eu. Să-i înfig mina-n piept și odată să ți-l tai.

MARIA PAVEN: (*lui Horia*) Dumneata Horia, taci, și o vorbă nu ai scos. Iar noi am venit după dreptate.

GHEORGHE MARCUL: Apoi, măi frați ai mei și oameni de omenie, se află dreptate mai dreaptă decît ce-a spus muierea aiasta? Viața cu viață se ogoaie, iar sîngele cu sînge se alină.

MARIA PAVEN: (*lui Horia*) Pe dumneata te știu oamenii și te ascultă, de la dumneata aștept răspuns.

HORIA: Te-am ascultat femeie, și nu te-am împiedecat să-ți spui durerea care ți-a împietrit inima. Aștepti răspuns. La vremea potrivită ți-om răspunde. (*Preotului care a însoțit-o*) Părinte Constantine, caută să-napoiem acum pămîntului ce-au mai lăsat domnii Kristiori din iobagul Paven al Țărului, care a plătit cu moartea de aceea că a vrut să scape de sălnicie și batjocură. S-ar fi cuvenit să fie față satele cu preoții ca să-i dăm cîntea ce i se cuvine unui asemenea om, dar iară nu-i vremea. (*după ce rotește ochii asupra oamenilor*) Porniți dară cu mortul și buciumați din buciume să-i fie deschisă calea către cele veșnice. (*altă pauză*) Mai încolo, noi, pe care ne-ați învrednicit să vă stăm căpetenii, om sfătui și răspunsul și hotărîrea ce s-o luăm. Poate om găsi chip să oprim omorul de oameni. Să nu mai curgă atita sîngele de iobag. (*oamenii au deschis o cărare să treacă preotul apoi Maria Paven și cu băiețelul, în urmă ceilalți*).

MARIA PAVEN: (*băietanului*) Plînge-l Mătieș, pe tăică-tău. Plînge-l băiete pe taică-tău că nu-l mai ai. (*un bocet vechi din bătrîni, izbucnește din gura Mariei pînă atunci încleștată*)

„O, bărbate, țucu-te, o bărbate, țucu-te

O tăicuță, țucu-te, o tăicuță, țucu-te,

N-am putut să nu greșim

O, bărbate, țucu-te“. (*grupul a ieșit*)

HORIA: (*Lui Cloșca și lui Crișan*) Vă duceți și dumneavoastră. L-am știut pe Paven al Țărului. Mă gîndeam la el ca la un om de nădejde

la o vreme de nevoie. Uite că vremea aceea se apropie iar soțul și prietenul nostru Paven n-o mai fi să ne stea în ajutor. Rogu-vă să vă duceți și dumneavoastră. Eu ași sta să mai chibzuiesc. (*Cloșca și Crișan se îndepărtează după ceilalți oameni. Horia o oprește pe Marina care vrea să treacă și ea în dreapta. E în brațe cu copilul Floarei*) Rămii, Marina, Nu-i potrivit pentru prunc. (*Lui Ionuț care stă alături*) Te-a întristat rău ciinele acela de span. Te-a întristat de moarte. Poate-o veni și vremea să-i mai întristăm și noi. Or afla atunci că și noi sintem oameni, dar numai să nu le fie prea târziu. (*mîngîie pe Ionuț*) Știi tu Ionuț, că mamii tot Floarea îi spunea. Și femeia ta tare-i mai seamănă. Numai că mama a murit de tinără, n-ai apucat-o. A murit tare de tinără. (*Ionuț numai poate asculta și pleacă fără altă vorbă. Horia vrea să-l oprească dar nu găsește nici un cuvînt. Se aude un buciuum de jale, apoi altul. Din depărtări răspunde alt buciuum. Horia trece lingă Marina. Copilului*) Rizi taică, rizi. Ce știi tu a ce sună buciumele că mereu buciumesce a moarte și moartea nu se mai incheie. Rizi tăicuță, rizi. Adă-l Mărină la tata moșul. Adă-l pe nepot. (*cu pruncul în brațe*) Privește pruncule, feciorule, privește. Tot munți și munți. Din atîta frumusețe nimica nu-i al nostru. Nimica, decît lacrimă și foamea, și batjocura. Uite pînă jos în vale. Curge apa Arieșului, curge. Da' tot în necazul nostru curge. Oh, munții mei! Cît v-am umblat, cu cîtă nădejde v-am bătut toate cărările, toate potecile.. (*copilului*) Ai să le bați și tu și te-ar însoți și pe tine foamea și necazul și lacrimile cum l-au însoțit și pe tata bătrînul. Și cînd nu-i mai putea, te-or prigni și pe tine... Nul! Și-i destul cît am umblat tot plecați. Na, c-a venit și vremea de faptă. Să mai înălțăm și noi capul... Doamne, nimic nu-ți cer pentru mine, mort mă socotesc pentru bucuriile vieții. Dar pentru bucuria pruncilor și pentru viața lor, pentru frații mei, dă-mi puterea și tăria să știu a-i purta peste ape și nevoi. (*trece înspre Crișan, Cloșca și celelalte căpetenii care se reîntorc*) Na, măi frați și soți ai mei, că a venit vremea. (*cu asprime*) Cu domnii chip de înțelegere nu-i, iar împăratul, unde-i departe, vorbele lui tot în risul și batjocura noastră s-au întors. Cum om ști, cum om putea, va trebui să ne dobîndim singuri dreptatea. Au ei domnii de partea lor legile și slugile și cetățile din piatră și puști nenumărate... Dară se sprijină pe nedreptate și noi numai pe dreptate stăm. Și-apoi sintem mulți, cîtă frunza. Să ne stringem toată țara și i-om zdrobi ca pe-o nimica. Hai măi feciori c-a venit și vremea iobagului să are cu brazda cît toată țara. La primăvară om da semn cu focuri aprinse pe culmi și-om ieși la seceră. Să secerăm tot ce-i domn. (*cu duritate*) Da' pin-atunci va trebui să batem comitatele, s-alegem oameni de încredere, să știe fiecare sat și fiecare casă bărbații ce-i trimete. Să-și grijească de coase și furci. Faurii din Băișoara și Giurguța să bată lănci și săbii. Numai fierul să-l adunăm. Și asta-i treaba dumitale, Cloșcuț. Iar dumneata Crișanule, să ai a strînge puști. Și pentru aceea să aduni chiar de mîine oamenii de nădejde ce-i știi că s-au scris cătane și să-i pornești la Bălgrad la comandă. Să ceri acolo puști și plumbi așa cum a fost voia și porunca împăratului. (*privirea i s-a oprit asupra lui Gligore Nicula care se strecurase afară și socotindu-se neobservat a pornit-o tot într-o fugă. Horia parc-ar vrea*

să-l oprească, dar cu un gest se-ntoarce către celelalte căpetenii). Iar dumneavoastră Iacob Todea și dumneata Petru Goia, veniți mai aproape și însemnați-vă bine în minte ce vă spun eu acuma...

Cortina

ACTUL II

TABLOUL IV

Curechi, în 2 noiembrie. Înaintea zorilor. O culme la marginea satului după care se bănuiesc casele, biserica. Dreapta, o așezare săracă. Stînga, o ulicioară care coboară înspre inima satului. După ce se va lumina de-a binelea, se vor desluși în fund, după deal, curțile domnilor Kristiori. La orizont munții. Liniște. Gheorghe Marcul stă de strajă sprijinit într-o bîtă zdravănă și scrutează întunericul. Se aud pași.

GHEORGHE MARCUL: (*Intins ca un arc.*) Care ești, măi?

CIMPOIEȘUL: (*s-a oprit după casă*) Eu. Cimpoieșul. Is de strajă deasupra ripii. (*se apropie*).

GHEORGHE MARCUL: Atunci te-ntoarce și stai un' ți-i locul!

CIMPOIEȘUL: Mă -ntorc, mă-ntorc. Da' mi-era să mai schimb o vorbă.

GHEORGHE MARCUL: Te întoarce unde ți-i locul.

CIMPOIEȘUL: Mă întorc. Numa' spune-mi la ce mai era nevoie de strajă în jurul satului? Ce are să ne ia? Că -n dimineată doară, tot plecăm mai departe.

GHEORGHE MARCUL: Te-ntorci ori ba!

CIMPOIEȘUL: Mă întorc... Voi aștia, n-ați apucat la mîna nici un capăt de pușcă, dar parcă de cînd lumea sînteți cătane, așa-i dați cu muștrul... M-am pornit cu voi ca să mă ușureze domnii din slujbe — cum spunea Giurgiu Crișan că-i porunca... Da' acuma mai degrabă parcă m-ași întoarce acasă. N-ajungem noi la Bălgrad să primim puști. Au grijă, ei domnii, să ne-ntoarcă din drum.

GHEORGHE MARCUL: (*se apleacă lîngă gard unde, înveliți în tîndre, dormeau frații Paven și nepotul lor Mătieș. Ii trezește.*) Măi aștia, Paven, ia ascultați. Hai degrabă. Is eu, Gheorghe Marcul. Treceți careva de strajă deasupra ripii că cel de-a fost pus de cu seară ne-a lăsat, și-a fugit înapoi la culcușul muierii. Ia seama, dacă simți pe careva, dai glas. Vezi, să nu treacă nimeni.

CIMPOIEȘUL: Păi cine-a avut să treacă, a trecut.

GHEORGHE MARCUL: Cine-a trecut? Cine? Hai, spune!

CIMPOIEȘUL: Cine... Solgobirăul Nalaț din Brad și Mihai Gal din Baia de Criș. Au trecut cu patru panduri. Fiecare cu puști și săbii, ce-ai vrut să fac? Ce! Ce sufli așa, că eu nici să răsufli n-am îndrăznit!

GHEORGHE MARCUL: Cînd au trecut? Unde-s? Hai spune! Spune odată.

CIMPOIEȘUL: Numai ce-au trecut. Incolo după biserică. Unde a mas Giurgiu Crișan. Ii ducea gornicul Petru Cara.

UN GLAS DE FEMEIE: (*taie întunericul*) Săriți măi oameni, măi! Săriți de grabă că-l ucid, măi!

GHEORGHE MARCUL: Pe Giurgiu Crișan îl ucid! Il ucid pe Crișan! (*cu glas puternic*) Sculați măi oameni, măă, sculați! Sculați, că ne

ucid căpetenia! (*băiatului*) Tu, Mătieș, urcă în clopotniță și trage clopotele. Du-te Sintion cu el. Dumneata, Onule, rămii aici de strajă. (*a alergat pe după casă, strigând mereu*) Sculați mă oameni, măă! Sculați că-l ucid pe Giurgiu Crișan.

ȚĂRANII: (*care dormiseră pe unde au apucat, vin cu bitele ridicate*) — Ce este? — Cine-a strigat? — Pe cine-l ucid?

CIMPOIEȘUL: (*oamenilor*) Am auzit așa ca un glas de femeie. Că-l ucid pe Giurgiu Crișan. (*s-aud clopotele*) Clopotele! Na, clopotele!

UN GLAS: Haidem și noi. (*unui moșneguș care vine -n fugă din ulicioară*) Uite-l pe Unochi. Spune, ce-i?

UNOCHI: Veniți încoa' și-ți vedea ce-i! Ia-n veniți măi oameni buni. Hai că dau să vă ucidă căpetenia.

GHEORGHE MARCUL: (*din ulicioară*) Nu vă lăsați, măi feciori. Nu vă lăsați măi! (*a venit. In urma lui țărani și printre ei doi subprefecți și patru panduri*)

UN SOLGOBIRAU: 'Napoi! Napoi că trag! (*pandurilor*) Trageți, măi panduri, trageți în ei! Trageți, fi-v-ar sufletul...!

GHEORGHE MARCUL: Ba pe-al tău, că-i de cline! (*și odată-l pocnește cu bita*) Pe ei, măi feciori! Pe ei! Așa! Dă-i cu sete! Dă-i! Jos puștile, panduri! Jos puștile, c-atita v-a fost! Ia-i sabia! (*Solgobirăii s-au retras în ulicioară, dar acolo i-au prăbușit zecile de ciomege și i-au făcut una cu pământul. Pandurii au fost dezarmați și acuma loviți din toate locurile, caută vre-un chip de scăpare*). Ce e, măi, pandurilor, nu v-au luat foc puștile? Asta v-a fost cruțarea vieții. Duceți-i la căpitan, că numai el are puterea să-i ierte, de-i pe iertare!

CIMPOIEȘUL: (*care trecuse și el printre oameni și a luat o sabie de la panduri*) Na, uite-l pe gornic, pe Petru Cara. Ține-l! Țineți pe vinzător, că eli-a adus peste noi. (*Grosul oamenilor dispare în ulicioară. S-a luminat de-a binelea. Clopotele au încetat. S-aude o împușcătură. Un strigăt ca de moarte, altă împușcătură, apoi liniște*).

O CALFĂ: (*care venise de după casă, cu teamă*) Ce-a fost asta?

GHEORGHE MARCUL: Ia, nimic. (*lui Sintion Paven care vine dinspre ulicioară înarmat cu o pușcă iar Mătieș cu un topor*) L-o pușcat? (*Paven aprobă*)

CALFA: Pe cine? Pe gornic?

GHEORGHE MARCUL: Da' tu cine mai ești?

CALFA: Apăi mă știu, bade Marcule. Is calfă aici la cojocar și... zic că bine l-ați pușcat.

GHEORGHE MARCUL: Acuma, ce-o fi o fi. (*după o pauză*) Ne-o miniat. La ce să-l ridice pe Giurgiu Crișan? Fiindcă l-o pus Horia să ne fie în frunte? (*Atent înspre ulicioară, unde ascuns după uluce, caută să se strecoare provizorul*). Tare și-e graba, domnule provizor? (*s-a aruncat asupra lui ca un arc*) Ți-i să-i dai de știre domnului comite ce i-au pățit slujbașii? (*cu o năpraznică lovitură de măciucă l-a culcat mort. L-ăi mai vesti și pe lumea cealaltă. calfei*) Ia-l cojocarule, și dă-l în seama ciinilor, să-i întindă pielea. Că destule piei a întins și el cît a fost în viață. (*fraților Paven care stau fără de-o vorbă răzâmați în bite*) Și voi, ce stați?

CIMPOIEȘUL: (*care intrase și el*) Apăi să ne ducem.

GHEORGHE MARCUL: (*îi aține calea*) Incotro?

CIMPOIEȘUL: Inapoi la casele noastre.

GHEORGHE MARCUL: O fi. Numa' că eu is pus strajă de căpitanul Giurgiu Crișan să nu treacă nimeni încolo.

CIMPOIEȘUL: Nici noi ăștia?

GHEORGHE MARCUL: Nici.

CIMPOIEȘUL: Mda! Bun, da' la Bălgrad, vezi bine că nu ne-ngăduie domnii să ne -ndreptăm...

GHEORGHE MARCUL: Iadul lor! Că noi nu de ei ascultăm, ci de Giurgiu Crișan.

CIMPOIEȘUL: (*mohorit*) A chemat oamenii la șesul crucii să le vorbească, că în biserică nu mai intrău.

GHEORGHE MARCUL: Și-ai tuns-o, hai? (*arată spre frații Paven*) Și-acum îi indemnii și pe ei. (*fraților Paven*) Pe fratele vostru, domnii Kristiori l-au tăiat în patru și l-au spinzurat, nu? Apăi Crișciorul e numai peste deal. (*le-arată înspre fund unde se văd curțile Crișciorului*) Dacă nu eram pus aici de strajă, ehei!

CALFA: (*care l-a tras afară pe provizor și acum se întoarce*) Ii duc eu. Știu și-un drum mai scurt.

GHEORGHE MARCUL: (*privește băiatul firav și-apoi mai mult rîzînd*) Da' tu așa ceva, de o nevoie, ți-ai luat?

CALFA: (*scoate de sub haină un pistol mare*) De la provizor. Acuma doar să-nvăț eu cum se umblă cu el. (*pistolul a luat foc. După prima spaimă*) Na, uite, c-am învățat. (*la zgomotul detunăturii, odată au sărit cițiva țărani înarmați cu ciomege*).

TĂRANII: Ce-i, cine-i? Ce-a fost?

GHEORGHE MARCUL: Ia, nimic. (*arată spre frații Paven*) Au dumnealor mai de mult o pricină, cu domnii Kristiori și li-i în gînd să-i întrebe de sănătate... Acuma cine-ți vrea să-i însoțiți, că departe nu-i... (*calfei*) Ia, măi feciorule, vezi de caută niște topoare ori coase. Așa, cu împrumut. Că-ți dau ei mai încolo dobîndă, numai capete de domni ori provizori, sau solgobirăi. Pe alés.

CALFA: (*grupului*) Pofțiți, pofțiți să vă luați singuri. (*a dispărut cu întregul grup. A rămas numai Gheorghe Marcul*).

UNOCHI: (*care vine din ulicioară, unui preot care păsește grăbit să scape de vorba lui*) Nu fugi, părinte, așa ca de necuratul, că ce-a cetit Crișanul îi porunca împăratească de-a primit-o Horia: să-i stîngem pe toți domnii. (*Popa a trecut după casă*)

GHEORGHE MARCUL: Arză dracu-n el de popă. Că ăsta să-i dai umplutură de găină friptă, turtă de griu curat și fruntea laptelui și tot în partea domnilor se trage.

UNOCHI: (*întorcîndu-l pe preot*) Să mergi cu noi, că noi te ținem pe dumneata cu sărăcia noastră, de-ți plătim casă și miitoare pentru vite. Și-ți dăm și iarbă și din toate ce-avem ca să poți trăi. (*il scoate prin ulicioară înapoi*).

CRIȘAN: (*urcă cu mai multe căpetenii. Trece direct înspre Gheorghe Marcul*) Dumneata, Marcule, te du într-un suflet la Fereget și dă-i veste Horiei ce s-a petrecut aici. Că n-a fost asta porunca lui dar nici singele vărsat să-l întorci în vine, iar nu se poate.

VIZITIUL: (*vine într-un suflet, după înfățișare și port se vede că-i ungur*) Căpitane! Căpitane! Au venit Băișenii toți. A ajuns la ei c-au vrut să te piardă oamenii stăpînirii și s-au ridicat tot satul cu coase și furci. Pe gornic l-au ucis. Au ucis și biracle și acum îți cer să-i duci unde trebuie.

GHEORGHE MARCUL: Na, da' tu... Tu ești ungur!

CRISAN: Ș-apoi!

GHEORGHE MARCUL: (*cu gura jumătate*) E vezeteul domnului conte...

CRÎȘAN: Apoi vezi dară că nu e domn.

VIZITIUL: Drept ce se vede, asta sint. Și înapoi să mă trag, nu-i chip

CRÎȘAN: (*după un zîmbet care i-a luminat fața se încruntă iar*), Na, bun (*lui Gheorghe Marcu*) Și-i spui Horiei c-așa au hotărît căpeteniile de ceată ce i-au ales satele. Că dacă domnii și slujitorii nu vor să primim puști, apoi cu mîinile goale și înc-o să-i stingem. Iar ce-a fost să fie s-a pornit. (*în fund se vede înălțîndu-se un foc*)

GHEORGHE MARCUL: Aiștea-s Paven Onu și Sintion. Și focul ce-l vedeți, e de la curtea conților Kristiori.

CRÎȘAN: Na, doamne ajută! (*lui Gheorghe Marcu*) Și-i mai spui Horiei că din Crișciur om trece la Ribița și-apoi la Brad. De acolo la Mihăileni unde-i domn Ladislau Csizar. Și apoi la contele Francisc din Trestia. Și-om mai lua la rind curțile din Ociu, din Hălmagiu și Hălmăgel, din Pelșeuța, din Tărmure, din Ionești, Săliște... Tot așa, fără de oprire. (*Unui țaran tînăr*) Iar dumneata, Forde Văsai să-mi cauți pe Cloșcuț să pornească focurile înspre Săciua încolo și tot ce-i domn ori slujbaș, să-i potopească fără milă. (*trece cu căpeteniile înspre vârful Culmii, apoi cu glas puternic înspre cei din vale*) Măi frați ai mei și oameni de omenie! Uite c-au venit și zilele judecătii! Na, priviți peste deal cum arde Crișciurul. Arză pînă la trei stînjeni sub pămînt. Arză și sufletul din ei cum ne-a ars focul și pe noi. Sunați din buciume! Să sune buciumele ca să se știe c-aista-i foc de bun început. Aprindeți focuri pe culmi! Să ne legăm cu jurămînt că n-om stinge focurile cit o mai fi un singur domn în viață! Jurați! Chiar de-o fi să -nnotăm în singele lor pînă în piept, încă să nu-i cruțăm! Jurați! Na, feciori, dacă asta-i voia și porunca voastră, apoi haidam! (*buciume, urale*).

Cortina

TABLOUL V

Casa din Fereget. Decorul tabloului I și III. Dimineața lui 4 noiembrie

IONUȚ: (*înaintea casei, bate coasa. Lui Iacob Todea care sta mai de-o parte*) Pînă acuma tot în paguba noastră a ieșit. Apăi. (*stringe coasa în coadă în chip de lance*) Îi tocmăi ce-mi trebuie. (*Ia altă coasă mai scurtă ce-o avea pe aproape și-o bate mărunt.*) Îi coasa Floarei. Îi bat coasa și eu nici c-am mai auzit de ea, necum s-o văd. De nu era bolnav tăicuțu, mă porneam singur asupra Cîmpenilor și tot o scoteam din mina șpanului. (*bate mai departe*).

MARIA PAVEN: (*Vine din casă*). Nu bate. Ori treci mai încolo. (*ascultă*) Auzi! Clopotele! Is departe, după munți, da'tot se aud. (*trece spre creastă*) La Hălmagi, arde rău. Nu s-a mai stins. (*se întoarce*) Uite și după culmea Petricanilor, alt foc! Or fi din Ociu. N-au știut s-aștepte. (*Lui Ionuț.*) Taică-tu e tare mîniat. (*Lui Iacob Todea*) Acuma-n iarnă s-au găsit să se pornească! Să fi așteptat pînă-n primăvară pînă se legau satele... (*lui Ionuț*) Hai Ionuț și nu bate, că o clipită n-a-nchis ochii. (*lui Iacob Todea*) Am vrut să-i spun de dumneata că ai venit, dar n-am avut inima. S-a trezit azi noapte și n-a mai dormit pînă-n zori. Vin să-l vezi că-i topit de boală. Îi galben și-i vinăt și-l trec sudori ca de moarte.

HORIA: (*a apărut în ușă*). Lasă Marie, că nu mor eu din atîta. (*trece înspre Iacob Todea*) Ce veste poveste, Iacob Todea?

IACOB TODEA: Vin de la Cloșcuț. Nu știu de-i porunca domniei tale ori de-i așa voia împăratului — cum a spus Cloșcuț, da' amarnic mai ucide.

HORIA: Cu binele și rugămintea am mai încercat noi, — vezi bine.

IACOB TODEA: Oprește-l! S-o întoarce totul împotriva noastră. De dumneata ascultă, de aceea îți cer, oprește-l!

HORIA: Nu gîndesc să-i mai poată opri careva. Și chiar de-ași fi în putere să fac asta, n-am să-i opresc.

IACOB TODEA: Dar știi dumneata Horia, ce omoruri și vărsări de sînge se fac?

HORIA: Știu.

IACOB TODEA: Nu știi. Vin la Bocșa să vezi că n-au mai lăsat piatră pe piatră, și-apoi îi spune că știi.

HORIA: Am văzut tot ce spui și mai multe. Am 54 de ani și de copil am cunoscut blîndețea și dreptatea domnilor. Pentru o nimica ne ucideau ca pe muște. Am văzut destule. Și ai văzut și dumneata. Mai vadă binele ăsta și ei. *(cu asprime)* Te întoarce dară la Cloșcuț și-i spune așa: să meargă hotărît pe drumul pe care a început și alte porunci să nu aștepte de la mine. Numai că-i cer mai multă grabă. Să ia pildă de la Crișan care a ridicat Zarandul ca pe un om. Și-i mai spui că-l chem pe vineri la sfat în șesul Cîmpenilor. Să vie musai cu toate cetele, c-o fi acolo și Crișan cu oamenii lui. Și-acuma du-te cu dumnezeu. *(trece la Ionuț)* Tu, Ionuț, vin la tata. Ți-ai potrivit suliță. Bună treabă, dar tot mai bună-i o pușcă cu plumbi și praf. Ne-om tocmi noi și puști, da. Pe vineri pornim asupra Cîmpenilor. Și-ai s-o vezi iar pe Floarea. Ai s-o vezi. Ți-i greu pînă vineri. Ți-i tare greu. Și-i mult. Știu. Da' altfel nu se poate. Pînă atunci auzi ce-ți cere tata. Imi trebuie un om de nădejde. Am scris eu o carte pentru judele din Ponor, și... *(desface o scrisoare)* Dacă pierzi cartea ori cumva, să știi a o zice din gură *(citește)* „Sănătate domniei tale, jude din Ponor“...

IONUȚ: *(continuă să citească peste umărul lui tată-său, slovenind cu greu)* „Vină cu satele domniei tale la Cîmpeni ca să se cetească înaintea voastră toate poruncile împărătești ce le-am primit...“ *(cu mîndrie tatălui său)* Că doar știi ceti și eu, tăicuță! Ori ai uitat!

HORIA: N-am uitat. Da'tare-i de seamă ce scrie acolo. *(privește în jur dar tot e atent la ce cetește fiul său. Uneori îl mai îndreaptă)*.

IONUȚ: *(slovenind scrisul lui taică-su)* „Și cartea să se trimeată repede la Buciumeni la Ioniță Dadei ca să vină și el la Cîmpeni cu tot satul. Ioniță Dadei să trimeată cartea la Lupșa la Popa Simion și de acolo să se trimeată repede la Mugina, ca să aibă știre și s-audă poruncile împărătești... și eu, Ursu Nicula încă dau poruncă la satele de sus.“

HORIA: *(a trecut pe coastă după case, se-ntoarce)* Ca un briu de foc așa a închis Crișan țara Zarandului. Mai scape acum cine poate. *(lui Ionuț)* Cetește tu pîn' la capăt și-apoi du-te că nu-i vreme de zăbavă. Ascunde cartea în sin și ia seama pe drum. *(Lui Iacob Todea care a revenit)* Ori ai uitat ceva, Iacob Todea? La ce te-ai întors?

IACOB TODEA: Spunea Cloșcuț că ai hîrtii cu porunci de la împăratul, că sîntem volnici a-i pierde pe domni. Dă-ne și nouă hîrtie de aceea s-o vadă oamenii.

HORIA: Da'ști ceti, Iacob Todea?

IACOB TODEA: Nu, dar o să vadă oamenii pecetea împărătească.

HORIA: Pentru aceea doară, v-am chemat vineri în șesul Cîmpenilor. Și acuma du-te.. (*Iacob Todea mai stă locului*) Mai ai ceva a-mi spune?

IACOB TODEA: Da. A venit un călugăr ori popă... și spune că-i trimes de la curtea șpanului. Pe domnia ta te caută. (*apoi vesel, lui Ionuț care-și păturea scrisoarea s-o bage în sân*) Ți-a adus-o pe Floarea. (*Face un semn către fund.*) Hai, vină! (*Dar Ionuț după prima clipă cu strigătul „Floare, Floricica mea!” a alergat înspre fund unde se îmbrățișează cu femeia sa.*)

PEDAGOGUL: (*care a venit odată cu Floarea*) Har domnului, c-am ajuns. Mă închin cu plecăciune, ție mare căpitane. (*Cu un gest larg arată spre Floarea*) Cum vezi, nu vin cu mina goală. Și-a făcut zilele de muncă și înălțimea sa șpanul, ca un stăpîn drept... (*la tăcerea lui Horia, nu știe cum să continue. Apoi luîndu-și inima în dinți*) Am poruncă să-ți vorbesc, dar numai dumitale, fără nimeni altul de față.

HORIA: De la cine-ai primit poruncă?

PEDAGOGUL: De la înălțimea sa domnul șpan. Marele șpan îți poruncește... (*la un gest al lui Horia, se trage înapoi cu groază*) Să nu mă ucizi! Să nu mă ucizi! Sint sol și solului nu i setaie capul. (*prinde curaj*) Marele șpan te roagă ca pe un frate să-i oprești pe blestemații, pe rebeliștii — voi să spun pe iobagi. Te roagă să-i oprești pe iobagi de la răutăți. Că așa a spus domnul șpan și nu eu păcătosul... Că ai s-o pățești rău domnia ta și toți ciinii de iobagi să mă ierți, da'asa a spus. C-o să vă taie călăii carnefici în cite patru.

HORIA: Pleacă!

PEDAGOGUL: Plec. Eu nici c-am voit să urc. Da'mi-i stăpîn. Sint pedagog și învăț carte pe copiii domnului șpan.

HORIA: Oameni cu carte ne-ar fi și nouă de trebuință. Ți-am da toată cinstea.

PEDAGOGUL: Și apoi să plătesc cu capul. Mulțumesc. S-a mai ridicat unul Doja — Gheorghe Doja — și a fost ars pe tron de fier înroșit în foc. Și-n Rosia mult îi de cînd Pugaciov a plătit și el cu viața întocmai...

HORIA: Te-ai oprit din vorbă. Pentru ce?

PEDAGOGUL: Teamă mi-e...

HORIA: Nu-ți fie teamă cită vreme ai să spui adevărul.

PEDAGOGUL: Seniorii au cetăți cu ziduri tari și tunuri. Unde sint tunurile tale?

HORIA: Vezi focurile de dincolo de munte? Le-au aprins țărani. Uite tunurile noastre.

PEDAGOGUL: Țăranul îi bunde treabă, da'mai departe de ce-i al lui, nu vede. S-or lua care încotro, după capul lor și s-or pierde unul de celălalt, ca fumul. S-au mai ridicat ei țărani, da'la nimic n-au ajuns. Serie limpede în cărți.

HORIA: Pleacă!

PEDAGOGUL: Te socotești tare fiindcă știi că împăratul are ce are cu seniorii; dar mai aproape de inima lui tot senioru-i și nu țăranul. De ajuns numai un ceas de moliciune și v-a azvirlit de la el. Știu bine că așa va fi. Și mai știu că veți pieri pînă la unul.

HORIA: Pleacă!

PEDAGOGUL: Spuneai că-ți place adevărul.

HORIA: Adevărul, dar nu veninul.

PEDAGOGUL: De leac îi bun și veninul.

HORIA: Îi fi auzit că sint bolnav; da' trupul mi-i bolnav și nu sufletul. Acuma și trupul parcă-l simt că s-a însănătoșit. Așa că nu ne faci trebuință de nici un fel. Poți să pleci. Mărie, arată-i drumul pe unde-i mai lesne de coborît. (*îl privește cum se îndepărtează, apoi trece la Floarea pe care o îmbrățișează*) Fata tatii, fata tatii cea frumoasă! Fata tatii cea frumoasă și bună! Să nu te superi pe noi; nu te-am uitat și am căutat în fel și chip.

FLOAREA: Știu tată, mi-a spus Ionuț.

HORIA: Au cercat ei cîinii să te sperie, da' tu Floare tot frumoasă. Frumoasă și curată ca și numele tău. Îngăduie numai o vorbă să-i spun lui Iacob Todea. (*se întoarce către acesta, apoi cu mîna arătînd pe unde a ieșit pedagogul*) L-ai auzit. Din ce-a spus e mult adevăr. De aceea, mai întii e vorba să nu ne oprim. Să-i stingem pe domni, oriunde-or fi și să nu facem pace cît n-o fi pe-a dreptății. Apoi să fim strînși ca unul, cu ascultare la o singură căpetenie. (*după o pauză*) Spune-i lui Cloșcut, că eu, Horia, Vasile Nicola, prolica Ursu îi dau poruncă să întindă focul neîntîrziat în toate satele comitatului, să scoată cîte un bărbat de fiecare casă și să fie vineri cu toți oamenii înaintea Cîmpenilor, să hotărîm drumul pe care om merge. Și acuma, du-te cu bine. (*îl strînge la piept, după care trece spre Ionuț. Iacob Todea a ieșit în grabă*) Gata ești de drum?

IONUȚ: Gata, da' numai că Floarea...

HORIA: Floarea, Floricica tatii, știu că ți-i greu. Numai ce-ai venit. Nici nu v-ai văzut bine; dar dumnezeu mi-i martor că trebuie să plece și asta chiar de îndată.

FLOAREA: Tăicuță, tată! Nu-l trimite pe Ionuț! Cine nu-l știe că ți-i fecior? Aici în Rîu Mare nu-ndrăznesc ei, dar cum o ieși afară...

HORIA: (*lui Ionuț*) Asta am vrut să-ți spun și eu. Să iei seama. Acolo unde te trimet, oamenii nu s-au ridicat și mai știu de frica gornicilor și a pandurilor. Să iei seama.

FLOAREA: Trimete, tăicuță, pe alteineva, nu pe Ionuț!

HORIA: Îl trimet pe Ionuț, fiindcă am încredere că așa o s-ajungă cartea unde trebuie și cît mai de grabă. (*lui Ionuț*) Vreau să mai știi, Ionuț, că dacă pină-ntr-o săptămînă nu răsculăm toate satele, înseamnă să dăm răgaz seniorilor să se unească între ei. Ar fi pieirea noastră. Da' nu le-om da răgazul ăsta! Ca o furtună aducătoare de moarte, așa ne-om prăvăli peste ei, oriunde s-ar afla. Și acuma du-te flăcăul tatii și să te-ntorci cu bine. Floarea-i nevastă vrednică și te-o aștepta. (*Floarei*) În vremea asta ai să treci la Marina să-ți iei înapoi băietul. Și-apoi o zi, două, și uite că s-a-ntors și Ionuț. Așa, Floare, cum îți spune tata. (*Lui Ionuț*) Cu bine, băiete, du-te, cu bine. (*îl sărută pe Ionuț și-l petrece cu ochii. Apoi trece înspre Maria care s-a reîntors*).

FLOAREA: (*se ia după Ionuț. La împotrivirea acestuia*) Mi-ai spus că n-ai să te mai desparți de mine. Așa mi-ai spus. (*a ieșit și Floarea după Ionuț*)

HORIA: (*Mariei*) A plecat?

MARIA PAVEN: A plecat. Dar nu-i bine ce spune. (*la privirea lui Horia*) Dumneata singur te-ai mîniat pe Crișan că s-a pornit înainte de vreme. Că de abia în primăvară s-ar fi copt satele...

HORIA: Asta s-o uiți, cum am uitat-o și eu. S-o pornit, îi bun pornit. Acuma orice oprire îi ca și cum ne-am ucide singuri.

MARIA: Dar vezi vreo izbîndă?

HORIA: Dacă ținem focul una, da. (*o privește lung.*) Și acum, să ne luăm rămas bun. (*Maria se trage înapoi*) Oamenii au nevoie de un indemn. Trebuie să fiu în mijlocul lor.

MARIA PAVEN: N-ai să te duci. Nu te las. S-or descurca ei și singuri. Nu vezi c-abia te ții pe picioare.

HORIA: Ba mă simțesc sănătos și cît nu-s, m-oi însănătoși pe drum.

MARIA PAVEN: Cinci inimi laolaltă n-au fierbințeala inimii tale, știu; dar n-ai să pleci.

HORIA: Hai Marie, că ești femeie vitează!

MARIA PAVEN: Vorba ți-e dulce și mîngîitoare, dar nu te las să pleci. Mi-am iubit bărbatul, dar dacă te pierd pe domnia ta...

HORIA: Ori mă socotești ca pe un lucru pe care-l poți dobîndi sau pierde!

MARIA: Ca un cîine am să-ți stau la picioare.

HORIA: N-am trebuință de cîini. Și nici avere să-mi păzească.

MARIA PAVEN: Știu locuri în Scorocet nebătute de om. Vină cu mine. Am să te-ascult cum cînti în noapte și-ți voi răspunde cu cîntec. Vin cu mine și inima ți-oi bucura-o.

HORIA: Cu bine, Marie.

MARIA PAVEN: Te duci!

HORIA: Vezi bine. Prea am așteptat zilele aceste, ca să mă trag acum de-o parte.

MARIA PAVEN: Mergi la moarte.

HORIA: Apoi ce fel de moarte e aceea dacă-mi înfierbîntă sîngele și-l face să bată că aud totul cîntînd de jur împrejur: „haide, vină. Hai, haidam, hai!“ N-auzi cum s-au pornit munții să slobozească toate glasurile și rugile cite le-au auzit! Parcă și clopotele cerului bat laolaltă înapoiind răspuns la toate chemările de ajutorare. N-auzi?: „Haidam, porniți! Porniți feciori că vin Crișenii cu țara. Haidam, porniți! Porniți, feciori!“

Cortina

TABLOUL VI

Cîmpenii. O piață înconjurată de clădiri. Stînga, o boltă sub care trece o ulicioară. Fund, maghernițele negustorilor vîrîte una în cealaltă, un gang și apoi dreapta, curtea șpanului Intze. Dreapta planul întii, ulicioară. Grupuri de băieși, negustori, meseriași. Înaintea curții șpanului, gornicul Uibariu.

BĂIEȘUL: (*Potcovarului, care-i cocoțat pe o magherniță*) Ei, potcovarule, spune ce vezi?

POTCOVARUL: Focurile care se văd și de jos. Alta nimic. Ochii-mi sînt deprinși cu focul și nu văd departe. Da' poate urcați careva din voi. Voi băieșii toată ziua scormoniți sub pămînt în întuneric. Vi-s ochii ageri. Hai urcă tu. (*băieșul se cațără sus cu ajutorul celorlalți mineri*).

GORNICUL UIBARIU: Ia uite sobolul, cum urcă! (*băieșilor*) Voi băieșilor, îl așteptați pe Horia, dar el nici aur nu spală și nici crișmă n-a deschis. (*potcovarului*) Și tu, potcovarule, ai s-o plătești, îți spun eu.

BĂIEȘUL: (*de sus*) Ține-ți gura, gornicule.

POTCOVARUL: Ori mai bine fugi după stăpînul tău.

BĂIEȘUL: Lasă-l că domnul său șpanul n-avea loc în fiacăr să-și ia și eiinii. (*rișete*)

GORNICUL UIBARIU: Eh! Rideți voi, rideți, da' s-o-ntoarce el domnul șpan.

BĂIEȘUL: Pe vîrf de lance. Vai, vai, vai! (*cu alt glas*) Nu vezi, nero-dule, că au fugit și pandurii de pază cu puști cu tot! Și tunurile, două cîte au fost, amîndouă-s stricate.

POTCOVARUL: Noaptea cerul era una de focuri. Spun oamenii că-n tot Zarandul n-a mai rămas picior de domn. Și castelele lor s-au ars pînă la temelii.

BĂIEȘUL: Îl știți careva pe Horia? Ce fel de om îi?

DAVID MARIAN: (*Care intrase cu unul din feciori, ridică capul înspre băieș*) Ce fel de om îi Horia? Om de-al nostru. Numai că știe mai multe. Vede mai departe, și-i mai drept... Și-apoi cumplit îi urăște pe domni. Cumplit îi mai urăște. O să-l știți și voi. Sfătuieste la un ceas de loc cu prim căpitanii.

UN NEGUSTOR: (*care vorbea grupului său*) Îi muștră că prea s-au îndulcit la omoruri și fărădelegi.

DAVID MARIAN: Ba-i este că umblu ei prea cu-ncetul. Domnului să nu-i crezi, cum nu crezi șarpelui. (*gornicului Uibariu*) Stăpînul tău pe unde umblă, că am o vorbă cu el. (*la ezitarea lui Uibariu*) Hai, hai, că n-am vreme de așteptare.

GORNICUL UIBARIU: A fugit. Pe Arieș în jos.

BĂIEȘUL: A plecat cu fiacărul; da' pentru cîini n-a mai avut loc. Vai, vai!

DAVID MARIAN: (*feciorului cu care intrase*) Gată căluții, Marcule. (*Unui ostaș care păzea la poalele unui stîlp cu o roată în vîrf*) Da' tu pe cine mai păzești că nu-l văd pe nimeni pe roată. Stai. Stai tu că-ți aducem noi pe cineva... (*Gornicului Uibariu*) În jos pe Arieș, spui?

GORNICUL UIBARIU: În jos pe Arieș.

DAVID MARIAN: Na, bine. (*a ieșit după fecioru-său*).

BĂIEȘUL: (*după o pauză*) Bătrînu-i să știți, vreun căpitan de-al Horiei... Și-a ridicat căpitanii și căprarii ca într-o oaste adevărată.

POTCOVARUL: Ar trebui să ne pregătim și noi. Să-l așteptăm cum se cuvine. Eu sînt potcovar. Bat fierul și lui i-o fi lipsind lănci și săbii. Mină și pricepere ar fi, da' fierul de unde să-l iau... Asta-i.

NEGUSTORUL: S-ar găsi el și fierul. Dar noi negustorii am fi mai bucuroși să-i dăm bani, zloți, florini, ce vrea. Ai bani, ai tot ce vrei. Noi nu-i sîntem împotriva, fiindcă fără de țărani, din ce să trăiască neguțătorul... Dacă înălțimea sa împăratul a dat porunca... Înălțimea sa împăratul a deschis drumurile și ține cu noi. Și cu țărani, da, da, și cu țărani. În țara bohemilor și a croaților, aud că țărani au fost scoși din iobăgie. Și-n jos sub sirbi, la fel. Dar nici pe seniori să-i ucizi chiar așa... Un ajutor de-al lui Horia, unul Cloșcuț, aud că-i taie pe capete. Ca lupul, așa se aruncă. Eu nu spui nimic, dar treaba se poate face și cu înțelegere.

POTCOVARUL: Aici ai poenit-o rău, negustorule. Mai bine tăceai.

GHEORGHE MARCUL: (*invelit într-o zeghe ruptă*) Ba neguțătorul a spus bine. Și de ce să ridic oamenii împotriva domnilor? De ce să-i amăgești? Ce putem noi, săracii? Nimica! Cu bună înțelegere tot mai dobindeam cîte ceva. Să ne ridicăm împotriva amăgitorului. Să știe

că nu-l vrem. Să nu-l socotim ca pe unul de-al nostru. (*este înconjurat de fețele dușmănoase ale băieșilor*)

POTCOVARUL: (*care a sărit jos pe pământ*) Să taci, ciine! Să taci! (*saltă barosul*) C-odată când te-oi păli! Horia mi-i tătucu și mama și fratele meu, iar tu, ciine...! (*rotește barosul*)

GHEORGHE MARCUL: (*se ferește de amenințarea potcovarului, aruncă zeghea de pe el și fleadurile de pe cap, apare așa cum îl știm, numai că-i atîrnă o sabie la cingătoare și poartă pe cap o chivără roșie*) Așa te vreau, potcovarule! Și voi băieșilor, nu vă lăsați! Nu vă lăsați! Odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara! Eu is Gheorghe Marcul din Cărpeniș și-s căpitan în oastea de țărani ai Horiei. Ori bucuroși sinteți voi de Horia și de căpitanii lui?

GLASURILE: Bucuroși!

GHEORGHE MARCUL: Atunci să le dăm semn, să nu mai stea (*șuieră puternic; după puțin s-aud și clopotele bătînd. Gheorghe Marcul a ieșit*).

PEDAGOGUL: (*vine din curtea spanului Intze*) Cine trage clopotele? Pentru ce? Opriti clopotele! Să oprească clopotele!... Ei sint. Ei sint! (*aleargă înapoi, în pragul porții*) Să nu-i ascultați! Stăpinu-i bun. S-o întoarce el.

BĂIEȘUL: (*de sus*) În vîrf de suliță!

PEDAGOGUL: Temeți-vă, temeți-vă!

BĂIEȘUL: (*de sus*) Se pornesc încoace. S-au pornit! Pfiu! Că nu se mai vede capătul. În frunte-s căpitanii și la mijloc e Horia. Horia! El îi. Îl văd! Îl văd, măi oameni buni!

PEDAGOGUL: (*venind printre băieși*) S-a mai sculat un răzvrătit. În țara Rosiei, după Mosc încolo. Unul Pugaciov. Dar l-au vindut chiar de-ai lui și a plătit cu capul.

POTCOVARUL: Mai spune-odată ce-ai spus!

PEDAGOGUL: La ce? Eu am vorbit așa. Și-apoi ăsta, Pugaciov, nu s-a ridicat cu voia împăratului.

POTCOVARUL: Apăi vezi?

PEDAGOGUL: N-am nimic. Nici să-mi ia nici să-mi dea. Mă bag așa ca prostul. (*oamenilor*) Am învățat să ies popă și n-am mai ieșit. Acuma mănînc piinea domnului șpan — cum s-ar zice, ciine în lanț. (*ride singur*).

FEMEIA POTCOVARULUI: (*vine în fugă prin bolta din stînga*) Vin. Vin. Oameni buni, vine oastea lui Horia!

VĂDUVA: (*care a intrat odată cu femeia potcovarului*) Au puști și chivără cu pajuri de aramă, și pe chivăre îi scris cu slove lătinești numele împăratului. Sint cită frunza și iarba că de-abia îi mai ține pământul. Și nu știi de sint turci, tătari sau moscali.

FEMEIA POTCOVARULUI: Ba-s țărani de-ai noștri, toată ziua. Țărani îmbrăcați în țundre negre.

VĂDUVA: I-ai văzut cum i-am văzut eu? Că eu îi știu, ehei, de la Curechi. (*Nu o mai ascultă și nici nu-i răspunde nimeni, întrucît cu toții au trecut spre boltă de unde se aude o muzică războinică*)

BĂIEȘUL: (*de sus*) Au intrat în oraș. Fruntea a intrat în oraș și capătul e dincolo de Petricani. (*coboară și aleargă spre boltă*)

POTCOVARUL: Haideti, mă oameni buni, să le ieșim înainte cum se cuvine. Hai, băieșilor. (*negustorilor care-și încuie degrabă dughenele*) Hai, negustorilor, și voi. Vin și dumneata care spui c-ai voit să ieși popă. (*a ieșit*).

NEGUSTORUL: *(după el)* Că bine spui, potcovarule. *(celorlalți)* Să știe că-i primim cu prietenie. *(ajunge sub boltă, se trage de-o parte dinaintea Cimpoieșului, a lui Gligore Nicula și a încă vreo doi țărani care au intrat ca furtuna, cu topoare, sulite, coase, cu furci de fier. Înaintea lor, mai furtunos decât oricare, Ionuț urmat în de aproape de Floarea).*

IONUȚ: Ei! Gatu-s-a cu stăpînirea domnilor, au ba? *(negustorului)* Răspunde, ce stai?

CIMPOIEȘUL: Ori nu știi porunca scrisă a împăratului să-i stîngem pe toți domnii?!

NEGUSTORUL: Scrie undeva? Unde-i scris? Unde?

IONUȚ: *(saltă săcurea)* Ia uite. Pe buza săcurii. *(hohotește, apoi)* Pentru cine trebuie, avem și cărți cu pecetie. Straița marelui căpitan e plină de înscrisuri de-ale împăratului. Vă spun eu care-i sint căpitan. Ca să știți. Așa.

GLIGORE NICULA: *(il vede pe Uibariu. Lui Ionuț)* Ia uite, Ionuț, gornicul. Uite-l pe Uibariu. *(acestuia)* Ingenunche, ciine, înaintea prim căpitanului. De ai mătura cu fruntea tot praful uliței și tot ești un om mort.

IONUȚ: Ei, Uibariu! Nu ți s-a urit să fii ciinele stăpînului tău?

GORNICUL UIBARIU: Iartă-mă! N-am știut c-așa e voia împărătească. Iartă-mă și îngăduie-mă lingă tine. Îngăduie-mă și îi vedea ce știe Urs Uibariu. Vin să-ți deschid porțile.

IONUȚ: Uite-n ochii mei. Pentru vinzători, marele căpitan a spus că și moartea-i prea puțin. *(a trecut după Uibariu. După ei Cimpoieșul, Gligore Nicula și alții. Se aud urale. Muzica crește. Strigăte, dangăt de clopot. Intră David Mărian cu cei trei feciori ai săi și cu Ion Todea, mîinînd înaintea lor cu juvățul în jurul gîtului pe șpanul Intze și pe contele Samoil Balia pe care-i știm din tabloul III).*

DAVID MĂRIAN: Duceți-vă careva la Horia ori la căpitanii lui, și spuneți-le că David Mărian le dorește sănătate și le-a adus în dar niște păsărele. Dar unde-i oșteanul de strajă? A fugit. Păcat. Mare păcat.

ȘPANUL INTZE: Iertare. Dacă v-am greșit cu ceva, cer iertare. Iertați-mă!

DAVID MĂRIAN: Da' cine-s eu ca să iert? ! *(lui Ion Todea)* Na, acum Ion Todea, vrei să treci pe lingă Horia unde-i și tată-tău căpitan, vrei să meri mai departe cu noi, că vreme de un an ne-ai stat alături ca un fecior dulce — cum îi gîndi așa îi face. Da' noi ne-om duce la Deva în cetate unde spune ciinele de șpan că-i fugit contele Csi-zar... Ei, vii cu noi?

ION TODEA: Vin. Da' să-i vorbese tatii. Poate s-o lua cu noi. Să-i cerem și Horiei să ne dea din cete.

DAVID MĂRIAN: Acum greul nu-i de oameni. *(lui Cloșca care intră cu un grup de răsculați, printre care Iacob Todea, Unochi)* Na că-i fi tu din căpitani. Ori ești Cloșcuț? Spune.

CLOȘCA: Așa îmi spun oamenii.

DAVID MĂRIAN: Na, bine, Cloșcuț. Eu is David Mărian de pe Giurguța. Am încercat și noi cite ceva, da' nu se lovește cu ce face Horia — nici cît un țințar la armăsar... *(se întoarce înspre cei doi nobili)* Dînșii is șpanul Intze și contele Samoil Balia, stîrvuri tocmai bune de spînzurat. Și acuma te las că mai avem o taină cu Horia. *(iese în timp ce Ion Todea și taică-său Iacob Todea care și-au venit înainte unul celuilalt cu „tată“, „Ioane“, trec și ei după David Mărian și feciorii săi).*

CLOȘCA: (*ii măsoară pe nobili cu ochii micșorați*) În uite, prieteni vechi! Nu mai plecați la vinătoare? (*Lui Unochi care avea un corn la șold*) Potrivește-ți cornul la gură și sună moartea cerbului. Sună, că nici șpanul întze zile nu mai are. (*Unochi sună din corn*) Așa, sună moartea cerbului! (*Fluturînd sabia deasupra capului*) Sună să s-audă pină-n înaltul cerului! Să se știe și-n ceruri c-a pornit la vinătoare iobagul.

ȘPANUL INTZE: Iartă, Măria Ta! În numele lui Christos!

CLOȘCA: Tu papiștașule, să nu spurci numele domnului Isus!

ȘPANUL INTZE: Dar sint creștin și cred în unul dumnezeu.

SAMUIL BALIA: (*ingenunche și el*) Mi-am schimbat legea, dar nu de bună-voia mea... Sint și eu român și-am fost de dreaptă credință... „Tatăl nostru carele ești în ceruri, sființească-se numele tău, vie împărăția ta, facă-se voia ta...”

CLOȘCA: Ia uite minune, bre!

ȘPANUL INTZE: Cere-mi înălțimea ta, și trec în legea veche și-ți jur credință. Nici să-i asupresc pe oameni, nici să le iau drepturile. Numai în cinste.

SAMUIL BALIA: Încredințează-te de noi, mare căpitane!

CLOȘCA: Marele căpitan e Horia.

ȘPANUL INTZE: Îngădui-ne viața, crăișorule.

CLOȘCA: Lui Horia îi spun oamenii crăișorule, numai lui. Și puterea de viață și de moarte tot în mina lui. Așa că geaba mă rugați de iertare. (*lui Gligore Nicula care vine din curtea șpanului încărcat cu haine scumpe și vrea să treacă în grabă cu o tînără nobilă pe care o împinge înaintea sa*) Stai, ciine, stai! Ori de hoții și jafuri ne-am ridicat noi!?

GLIGORE: Pentru dumneata, Cloșcuț! Le-am adus să le porți cu cinste. Să le porți sănătos, crăișorule, că-n greul focului tot dumneata ai intrat.

CLOȘCA: (*arătînd înspre femeie*) Cine-i?

GLIGORE: Uite numai ce mindrețe de muiere! Să tot trăiești și să nu mai mori! (*repede*) Am să stau mereu lingă domnia ta și numai un semn să-mi faci...

ȘPANUL INTZE: (*care a simțit privirea ce-o aruncă Cloșca asupra tinerii*) E o vară a noastră. Dar e o cinste pentru noi ca un mare căpitan... Roagă-te frumos, Agneș, să te primească marele căpitan...

CLOȘCA: Ce tot boscorodești. Am femeia mea. (*padagogului care a reintrat și el, arătîndu-i înspre tînăra nobilă și apoi înspre Gligore Nicula*) Tu, Popă, trece-o în legea noastră și cunună-i. (*Arată înspre șpanul Intzeși contele Balia*) Trece-i și pe ăștia în dreapta credință în numele tatălui că s-au legat să fie cu dreptatea. Du-i la biserică c-om veni și noi mai încolo. (*trece în ulicioara din dreapta, planul intți de unde se aud glasuri, strigăte*). Dați în ei! Arză-vă-n suflet care ține cu domni!

UNOCHI: (*arătînd înspre șpan și Balia*) Da' ăștia de ce scapă?

CLOȘCA: S-au dat în legea noastră; n-ai auzit? (*a ieșit în ulicioară*)

UNOCHI: Ș-apoi! Ori nu-i tot ciine? Asta nu-i vrerea lui Horia. (*Celorlalti*) Haidem la Horia (*iese prin stînga*)

GLIGORE NICULA: (*tinerei nobile*) Hai puiculiță, nu mai sta. (*au ieșit și ei, dar după Cloșca*)

ȘPANUL INTZE: (*lui Samuil Balia*) Fugi! (*arată fleandurile și zeghea ce-au rămas de la Gheorghe Marcul*) Te-acoperă cu ele și fugi. Fugi pe unde poți și trimete știri la Viena și peste tot de ce se-ntîmplă aici! Hai,

fugi! Pleacă! Părintele nu te vede. (*pedagogului, pe un anume ton*) Nu-i așa, domnule părinte, că n-ai văzut nimic? (*Balia privește în jur, s-acoperă în grabă cu zeghea și iese fără de o vorbă. Spanul Intze clipind a înțeles pedagogului*) Să-mi cauți, cîine, o țundră, căciulă și opinci... Și acuma mormăie pe nas și trece-mă în legea veche, dracul să te ia.

VIZITIUL: (*pătrunde cu calfa de cojocar, dă ochii cu șpanul Intze.*) Ia uite și domnul șpan! Te plîngeai, cojocarule că nu mai ai piei de întins.. Și uite dihorul, na! La o parte, popă, să mă iscălesc odată cu numele meu că-n loc de pecetie ghioaga am s-o pun.

PEDAGOGUL: Domnul șpan a trecut la dreapta credință și a rămas iertat din porunca marelui căpitan Cloșca.

VIZITIUL: Tu popă, minți...

PEDAGOGUL: Nu mint. Uite-l și pe Cloșca că vine. Întrebă-l pe el dacă nu l-a iertat.

VIZITIUL: O fi, da' uite că nu-l iert eu. Și nu-l iartă nici flăcăiașul ăsta. (*arătă spre calfă, apoi rotind măciuca*) La o parte, popă!

CLOȘCA: (*care a revenit din stînga cu grupul Gligore, tînăra nobilă, Cimpoeșul, Uibariu și alții; vizitiului*) Oprește! Cum îndrăznești să-mi calci porunca!

VIZITIUL: Apoi uite, Cloșcuț, că mai îndrăznim și noi ăștia... și nu ridică pistolul împotriva mea, că nu șade frumos...

ȘPANUL INTZE: (*trecînd după pedagog care-l scoate prin stînga, lui Cloșca cu umilință*) Cu lacrimi îți mulțumesc măria ta și n-am să uit. (*tineret nobile*) Cată Agnes, cată verișoară să-l ascuți întocmai. E-o inimă mare... O inimă mare. (*a ieșit după pedagog*).

CLOȘCA: (*lui Gligore Nicula*) Hai Gligore și fugi să vă cunune și pe voi. Ce mai stai? (*Gligore iese și el cu nobila doamnă*).

GORNICUL UIBARIU: (*Lui Cloșca*) Nu-l lăsa în viață pe șpan că jurămintul lui îi cîț și-allupului.

CLOȘCA: Îmi place de tine, Uibariu, că ești om tare, da' nu-miceresă-mi întorc cuvîntul. Mai bine, ia seama să-mi stai pe-aproape.

GORNICUL UIBARIU: M-am jurat lui Ionuț al Horiei să-i stau într-ajutor.

CLOȘCA: Na bine. Și-acum scoate-ne unde mai știi că-i de făcut dreptate. (*iese prin ulicioara din fund*).

CALFA: (*vizitiului*) Da' ce-ai rămas așa, unchiașule?

VIZITIUL: Ce spui?

CALFA: Te-ntrebam de ce-ai rămas așa?

VIZITIUL: Mda. Eu tot îlucid. Cu voie ori fără, da' altcum nu pot. (*Dă să iasă prin boltă, vine Horia cu un grup printre care Iacob, Maria Paven. Calfa a rămas să-l privească pe Horia, dar vizitiul a ieșit*).

BĂIEȘUL: Faceți loc lui Horia. Faceți loc marelui căpitan.

HORIA: Taci băiete. (*lui Unochi*) Da' un-ți-i șpanul și contele Balia? Dacă erau slobozi îi vedeam. O fi șuguit Cloșcuț cum îi obiceiul lui. Și-apoi i-a scos să-i judece. Vedeți careva pe unde-i intrat.

CALFA: (*lui Horia*) I-aduc eu îndată. (*trece în fund*).

HORIA: (*potcovarului*) Ceri să ne fii ostaș și-ți spui că ești potcovar. Apăi oameni să bată fierul ne sînt de mare trebuință. Cere-ne ajutoare cîte vrei și să nu-ți stea foalele nici ziua nici noaptea. (*negustorului*) Dumneata, negustorul, negustorește în pace da' o vreme și-om cere să te-nvoiești cu cei de-o seamă și să ne-ajuti din partea fierului; că mare ne este trebuința. Cară de povară și-om da cîte vrei și bani în galbeni ciți s-or cuveni. Iacob Todea aici de față are toată împuternicirea noastră. Du-te și-ai să te-nțelegi cu el. Atîta numai îți cerem: grabă și cinste.

(*băieșilor*) Voi băieși, luați înțelegere cu Crișan. Giurgiu Crișan îi întotdeauna dorit de oameni hotărâți. Mai cu seamă că o parte din căpitani și i-a trimes împotriva Devei. Cite o secure îți mai găsi și 'mneavoastră. Iar pentru ce trebuie să faceți, nu-i atita învățătura, cit tragerea de inimă.

VĂDUVA: (*vine din stînga, înnebunită*) Unde-i dreptatea? Cine-i mai marele? Cine-i aici mai mare? (*lui Horia*) Vin de grabă și spune-le să-mi cruțe bărbatul. Vin și spune-le. Mi-am ales și eu un bărbat să le dau un tată și pruncilor mei și acum mi-l ridică să-l ucidă.

FEMEIA POTCOVARULUI: Chiar că bine l-ai ales. Îi frate cu birăul.

VĂDUVA: Un om drept și bun.

FEMEIA POTCOVARULUI: De bunătatea lui turbă și cîinii.

VĂDUVA: (*Lui Horia*) Vin' de-i oprește. Oprește-i și dă-mi-l înapoi că-i al meu. Dă-mi-l cit nu l-au tăiat în patru. Îl taie în patru și-l țintuiesc pe roată. (*Foarte aproape de Horia, ochi în ochi*) Nu mi-l dai, nu. (*se îndepărtează*) Ia seama că și tu ești din carne și sînge și te-or tăia și pe tine în patru și te-or urca pe roată să smulgă vulturii din carnea ta. (*a fugit înapoi în stînga*).

MARIA PAVEN: (*se stringe în Horia*) Mi-e teamă!

HORIA: Nu te potrivei ei; iar teama nu-i bun sfătuitor, să știi. Mai bine îndeamnă femeile să stringă ce-i de strîns și oamenii să fie mai veseli.

MARIA: (*Cîmpoieșului care se-ntoarce plin de pradă și bine „făcut“*) Ori cimpoiul îl mai ai cu tine?

CIMPOIEȘUL: (*scoate de grabă cimpoiul din toate buclucurile cite le-a adunat, și-i gata de cîntec*) Apoi cum să-l las? (*bea restul unei sticle pe care apoi o azvîrle și pornește o horă*) O horă-ai vrut, spune. Na, atunci pornește-n joc. Joacă-l și pe crăișor. (*Maria îl prinde-n joc pe Horia. Joacă pe viață și pe moarte. Intră mereu alții-n horă*).

HORIA: Oprește nebuno, oprește!

MARIA: Păi chiar că nebună-s. Da' odată oi mai juca cu tine Horia, și apoi niciodată. (*pornește jocul mai avîntat, apoi odată se oprește, îl sărută drept pe gură*) Să trăiești crăișorul, că pentru multe ne-ai răz-bunat. (*trece la unul cu toba, îi ia din mînă toba și începe să bată. Femeilor care s-au strecurat mai întîi sfioase, mai apoi cu curaj*) Veniți muierilor, veniți femei! Haideți mamelor, îndrăzniți. (*arată curtea din dreapta*) Haidem la curte. Ei nu mai știu de atita belșug și voi sinteți în lipsă și dorite de cite toate. Haidem că au venit și zilele noastre. (*Conduce femeile în curtea șpanului Intze cu un fel de nebunie a jafului*).

HORIA: (*Lui Cloșcuț care vine din ulicioară cu calfa și cei cîțiva din jurul său*) Te lași greu, Cloșcuț.

CLOȘCA: (*femeilor*) Înapoi, muierilor, înapoi!

HORIA: Nu opri oamenii să-și facă dreptate. Duceți-vă și ridicați totul pe voia voastră.

CLOȘCA: E curtea șpanului Intze.

HORIA: Ș-apoi!

CLOȘCA: Ș-a dat de partea noastră. A trecut în dreapta credință și i-am lăsat viața.

HORIA: Și socotești că bine-ai făcut? Rău ai făcut. Pentru ce să-i ierți pe răufăcători? Te-ai sfătuit cu careva? Ai ascultat ce spun oamenii? Nu. (*celor din jur*) Să fie căutat șpanul Intze și judecat laolaltă cu ceilalți făcători de rele.

VIZITIUL: (*care intrase cu pedagogul și-l suduia mereu*) Apoi crăișorule, nu-l mai căuta, c-am avut eu cu el un foc din vechi... (*pedagogul dă mîinile în lături, a neputință. Vizitiul își ia inima în dinți*) L-am pălit de moarte și m-am răcorit.

HORIA: Că te-ai răcorit asta nu-i bine. Nu-i bine, fiindcă au rămas mulți ca șpanul Intze!

VIZITIUL: Aha! (*rotind ghioaga*) Pricep eu, Horia. Nu, crăișorule, nu m-am răcorit, că setea abia îmi crește. Du-ne crăișorule, unde-i socoti, că și-n iad de ne-ai duce, încă nu ne-om teme. (*lui Cloșca, care-și oprește ochii asupra tinerei cu care a reintrat Gligore Nicula și care sînt la spațele vizitiului*) Hai Cloșcuț, și nu mă sparge așa cu ochii că domnu-i ca și lupul, pînă nu-i iei pielea nu învață omenia. (*Horia ride.*)

CLOȘCA: Sînt prim căpitan și-un oricine îmi încalcă porunca.

HORIA: Fiindcă n-a fost drept ce-ai poruncit. Uite și-acum, ce-ți trebuie îmbrăcămintea asta în fireturi? (*Lui Gligore Nicula*) Și tu omule, ce-i viri în suflet femeia ceea? (*Lui Cloșca*) Azvirle-o de la tine și leapădă și-mbrăcămintea asta străină, că nu pentru trufia noastră ne-am ridicat ci ca s-aducem dreptate oamenilor. Ori ai uitat asta?!

CLOȘCA: N-am uitat. (*Izbucnind în ris scoate de pe el hainele și le azvirle.*) Eu le-am pus bulendrele așa de frumusețe și ca să știe oamenii că-s și eu unul mai marele... Și muierea asta ce vină are că-i nurlie? (*hohotește*) Te-ai asprit la inimă, crăișorule. Te-ai asprit de parc-ai fi Giurgiu Crișan și nu Horia.

HORIA: Sînt zile aspre, Cloșcuț. Acuma dacă scăpăm paloșul din mînă, nouă ni se taie capetele. Și nu numai nouă, dar și oamenilor ceștia ce i-am ridicat cu noi. Înțelege dară că nu putem fi altcum. Și bună-i asprimea și neiertarea lui Giurgiu Crișan.

CRİȘAN: (*care intrase între timp*) Aicea-s. (*Horia-i trece înainte*) Am venit să-ți spun, mare căpitan, că-n tîrgul Cîmpenilor, dreptatea s-a făcut. Și-ți mai spun c-am dobîndit scule de moarte îndestule și oameni de nădejde. Acum de-i vrea să le vorbești ori să-i legi cu jurămint ca să pornim mai departe...

HORIA: (*arătîndu-l pe Cloșca*) Uite-l. A pornit să facă pace cu domnii. Zidurile cetăților mai stau întregi piatră pe piatră și-ndărătul lor seniorii sînt gata să ne treacă prin foc și sabie, dar Cloșcuț îi pornit pe iertare. Nu se încape pace cu domnii, cît n-o fi pe a dreptății, înțelegi Cloșcuț? Încruntă-ți ochii și stringe-ți buzele cum vrei, dar pace cu domnii n-om face cît n-o fi pe-a noastră. Așa s-a hotărît. Și ne-am legat să nu ieșim din ce-a fost hotărît. Acum ia-ți oamenii dumitale și pornește împotriva Cricăului și-a Galdei. Să-l iei cu dumneata și pe Ionuț cu cetele lui. Rogu-te să-i stai în ajutor cu sfatul. (*Lui Crișan*) Domnia ta cu Crișanii iei drumul Abrudului. Cată să ridici satele cum ai făcut și pîn-acum. Trimete din vreme bărbați de încredere în așa fel ca înainte de a ajunge la ei oamenii să-și fi făcut singuri dreptatea; iar dinspre partea mea, oi rămîne-n munți să numesc căpitani de fiecare sat și să-i schimb pe cine trebuie, ca inima și reazimul nostru să nu-l mănînce dinăuntru violenția și trădarea. Și fiindcă mai bune ziduri ca munții nici că se află, Riul Mare îl socotim ca pe-o cetate a noastră. Acolo ne veți trimete vești și ștafete; noi, ca să știm unde-ați ajuns și dumneavoastră ce alte porunci vă dăm. Asemenea pe măsură ce-om aduna cai, sulițe și puști, le-om trimete unde-oți fi. (*unui bătrîn cu plete*) Dumneata, Dumitru Suciu, mi-ai cerut

îngăduința să treci cu ceata dumitale împotriva Devei. Coboară-ți pe țărnișurile Mureșului și scoate de fiecare casă cite un bărbat înarmat. Care de n-a auzit de noi, le-ai spune că un om cu numele Horia a cîștigat de la împărat voia să-i stîngă pe domni. C-om veni și noi mai încolo cu steagurile și împuțernicirile noastre. În toate cite s-or ivi, te-oi sfătui cu David Mărian din Giurguța care s-a pornit și el împotriva cetății Devei. (lui Gheorghe Marcul care intrase odată cu Crișan) Dumneata Marcule, te-i duce în Sîngiorgiul Trascaului și-l cauți drept pe un iobag Iarai Ianăș, care-i fierar de-al domnilor Toroscai și nouă prieten și-i spui care-i porunca noastră. Că un ceas, nu-i vreme de stat și să pornească focul și ei. Na, zi doamne ajută, și plecați fiecare în locurile voastre. Sculați-satele. Ridicați oamenii! Nu le dați domnilor o clipă de răgaz. (trece spre ieșire)

Cortina

ACTUL III

TABLOUL VII

Tabăra lui Horia pe o coastă. Dreapta între brazi un adăpost din bîrne proaspăt înjghebat. Stînga, o masă din doi dulapi. Dinspre vale urcă glasuri, nechezat de cai, trîmbițe, forfotă de oameni.

HORIA: (la masă, întărește cu pecetie o carte pe care o scrisese pedagogul la celălalt capăt al mesei. Recitește scrisoarea, apoi o întinde negustorului care așteaptă cu Iacob Todea). Ține cartea de trecere. Scrie că n-are nimeni a-ți face vreo stricăciune domniei tale sau soților ciți mi-ai cerut. Te du cu bine și să te-ntorci de grabă. Se te-ntorci degrabă că rău sîntem strînși din partea fierului. (lui Iacob Todea) Ai grijă Iacob Todea să primească tot ce i se cuvine pentru drum. (pedagogului, arătînd înspre Gligore Nicula care sta mai de-o parte) Ai scris ce ți-a cerut? (rîde, pedagogului, în semn de înțelegere. Îi primește din mîină hîrtia pe care o citește, vrea să pună pecetea, ezită, recitește încă odată hîrtia. Se aud sunete prelungi de tulnic, sunete care se reiau cu un anumit înțeles).

UNOCHI: (care împreună cu băieșul face de strajă, atent la sunetele tulinicului, avînd de altfel și el un tulnic de semnale, lui Horia). De la Giurgiu Crișan. Din valea Bradului. C-a primit caii ce i-ai trimis și pornește asupra Zlatnei peste Almaș.

GHEORGHE MARCUL: (care urcase cu hotărîre. În zilele din urmă s-a schimbat cu totul. E o căpetenie cu experiență. Lui Horia) De la Giurgiu Crișan? (arată înspre calfa de cojocar care intrase) Și flăcăul cu vești tot de la Crișan. Numai ce-a descălecat.

CALFA: (cu ținută militară) Să trăiești, crăișorulule. Prim căpitanul Giurgiu Crișan îți trimite vorbă și-ți spune că-n valea Bradului dreptatea s-a făcut. Și-ți mai spune că așa cum ai poruncit, a trimis căpitani de nădejde în Hunedoara și-n comitatul Albei și-al Clujului. (își amintește) Și-n comitatul Aradului, da. Și că are vești bune. (zîmbește mulțumit de sine)

HORIA: (se apropie de calfa) Cum îi vremea la voi?

CALFA: Bună. (*izbucnește*) Parcă-i tot a vară, așa ni-i bine și cald. Numai domnii, ei fug ca gujii, da' tot îi ajungem și-i tăiem.

HORIA: Vas-că bună-i vremea.

CALFA: Bună. Bună. Și-a noastră-i lumea. (*izbucnind*) A noastră-i lumea! Vivat Maria Tereza! (*s-aude o împușcătură, apoi alta*)

GHEORGHE MARCUL: Le-am spus să nu strice plumbii pe el. (*la privirea întrebătoare a lui Horia*) Iscoada domnului baron Kemeni. Un nărod. L-au plătit cu treizeci de galbeni. (*aspru*) E-a treia iscoadă în aste două zile; ca să nu mai socotim că-a fost la Bucium. (*băieșului care stă de strajă*) Tu, băieșule, nici domnul dumnezeu de-ar urca... (*lui Horia*) Cu buciumenii prea te-ai arătat îndurător. Și-apoi că-s țărani, de le-a fost în minte să te vîndă domnilor, le-a fost. Noroc de Ionuț Dandea (*direct*) Ne ești căpetenia cea mare, înima noastră; cum nu poate trăi omul fără inimă, așa nici noi nu putem fără domnia ta. De aceea rogu-te, să-mi fie cu iertare dacă-ți vorbesc așa. (*Horia îi face un semn prietenos, băieșului*) Ia seama, măi feciorule, și deschide bine ochii.

BĂIEȘUL: Bag eu seama.

HORIA: (*Pune pecetea pe hîrtia pe care apoi o întinde lui Gligore Nicula*) Mi-ai cerut carte de pază pentru contele Sigismund Intze ca să i-l aduci lui Cloșcuț în tabără.

GLIGORE NICULA: (*Dă s-apuce hîrtia*) Întocmai. Contele Sigismund e priceput în de-ale războiului și ne-ar fi bun sfătuitor — așa spunea Cloșcuț.

HORIA: (*Aspru*) De unde cunoaște priceperea contelui Sigismund! De cînd duce lipsă de sfătuitori? (*înfuriat*) Ce sfat poate aștepta țăranul de la domnii pămîntești decît sfatul umilinții și al supunerii oarbe? Na, ține! E-o carte de pază pentru domnița Agnes Intze. S-o scoateți de îndată din tabără și să plece unde-o vedeă cu ochii. Ii spui căpitanului tău... (*Mai puțin aspru*) Ii spui că noi nu ne războim cu muierile, dar nici să ne-ntoarcă din drum n-om îngădui nimănu. (*se întoarce înspre Gheorghe Marcul care a reintrat de jos cu potcovarul. Potcovarul duce cu el mai multe lănci și săbii. Horia ia cîte-o lance-n mîină*) Bune lăncile! (*lui Gheorghe Marcul*) Să se trimeată lănci la Cricău și să le-mpartă pe oameni Cloșcuț. (*lui Gligore Nicula*) Fierul ce l-oți găsi la Galda, să se trimeată de-ndată la Băișoara, la fauri. (*lui Unochi*) Dă semn lui Cloșcuț, c-or primi sulițele pînă-n zori. Și-i poruncesc ca mâine-zi îi musai să pornească cu Ionuț împotriva Galdei. (*Unochi trece mai spre margine și dă semn din tulpic. Din depărtări alte tulpice îi reiau înștiințările. Horia, înapoind potcovarul lancea*) Bună sulița și vrednic ți-i meșteșugul. (*îi ia sabia din mîină și o cercetează*) Ori ești bucuros de ajutoarele ce le-ai primit?

POTCOVARUL: Bucuros.

HORIA: (*face cu sabia un gest de tăiere*) Bun, bun și bine cumpănită. Da' tot mai bine de era mai grea. Știu. Duci lipsă de fier, dar încă puțin și-om primi fier din belșug. Numai să dovedim cu cine-l lucra... (*lui Gheorghe Marcul*) Rogu-te, trimete după Petru Goia. (*pedagogului*) Ai scris cartea către meșterii din Sibii? Dă-mi și hîrtia de trecere pentru faurii de-i chemăm la noi. (*citește și pecetluiește scrisoarea. Apoi potcovarului*) Te gătește de drum pînă-n Sibii. Cată să intri-n vorbă cu faurii de acolo și cheamă-i la noi, că le-om da bună plată. (*arată înspre Petru Goia care urcase între timp*). Te-o însoți Petru Goia care-i om umblat și te-o ajuta cu sfatul. Feriți-vă

de panduri și slujbași. (*lui Petru Goia*) Când îi vedea că-i mai greu, te-i folosi și de cele pungi de galbeni cu care te pornești. Lucrul pentru care vă trimet e de mare grabă și taină. Na. Astea-s hirtii de trecere și pază și asta-i pentru meșterul mai mare peste fauri. Joacă galbenii numai la mare nevoie, da-atuncea, azvirlă-i cu mina largă. Și acuma, vă duceți cu bine și s-auzim de bine. (*îi scoate afară, apoi Cimpoeșului care vine în mare grabă*) Ai să-mi spui ceva?

CIMPOIEȘUL: Avem prinși niște unguri din partea săcuiască. Spun c-au venit pentru domnia ta după învățătură și răspunsuri. (*repede*) Da-s numai minciuni și vorbe. Am venit să-ți cer poruncă. Le scurtăm capetele ori să-i spinzurăm?

HORIA: Nu te știam alt' dată așa dorit de sînge și moarte.

CIMPOIEȘUL: Apoi, că-i slobodă moartea acum.

HORIA: Pentru dușman îi slobodă oricînd. Dar dacă ungurii ceștia ni-s prieteni și cu adevărat au venit pentru răspunsuri și învățătură ca oameni sărmani ce sînt?

CIMPOIEȘUL: Vezi că eu unguri tot nemeși am văzut, și săraci numai dintr-ai noștri.

HORIA: Că n-ai ieșit dintre munți. Du-te-n Trăscău și găsești unguri iobagi cît și romîni. Is oameni sărmani și dintr-ai lor. Omul sărac îi tot de-un neam. (*trece spre ieșire*) Ia-n uite-l că de lup am vorbit. (*vizitiului care-i vine-nainte*) Te-ai întors? Ei, spune, spune.

VIZITIUL: (*iși șterge fruntea de sudoare*) De toate am fost pînă azi, numai iscoadă, nu. Da' uite că învață omul. Vin din Aiud.

HORIA: (*cu inima la gură*) Ei!?

VIZITIUL: Rău ai băgat spaima în domnii cei mari. Tot în sfaturi o țin, dar pe ce lume is nu mai știu nici ei. Trimet ștafete la Sibii la comandă, apoi iar la guberniu. Aud c-au trimes plîngeri și la -nălțatul împărat. Vorba că li-i inima-n călcîi.

HORIA: Așa. Da' tîrgoveții ce spun?

VIZITIUL: Vezi că nici ei, tîrgoveții, nu-s tot una. Și mai lipsiți și mai cu blană. Cei mai în lipsă ne așteaptă. Tare ne așteaptă.

HORIA: Așa. (*pedagogului*) Scrie scrisoare către Cloșcuț că-i poruncesc ca după ce-o trece mîne-zi Galda prin foc, să-l lase acolo pe Ionuț cu oamenii cîți îi trebuie, iar el cu grosul și cu oamenii ce i-o mai ridica, să pornească peste munți împotriva Aiudului. Că-i dau două zile pentru Aiud, sîmbătă și duminică, iar luni în șasesprezece, odată cu Giurgiu Crișan care o veni din Zlatna, să pornească amîndoi împotriva cetății Devii. Îi scrii întocmai și lui Crișan să se găsească luni în șasesprezece, la poarta Devei. Ștafete călări îi ceri lui Gheorghe Marcul. (*Cimpoeșului cu care iese*) Și-acum să-i cercetăm și pe aști unguri, ce soi de oameni sînt. Tare bun lucru de i-om ști ridica și pe ei. (*au ieșit. Odată cu ei au trecut și băieșul cu Unochi care-l înșoțesc ca o gardă. O vreme pedagegul scrie ce i-a poruncit Horia. Apoi ridică o budacă de sub masă, privește -n jur și nezarînd pe nimeni, o duce degrabă la gură și soarbe de zor.*)

GLIGORE NICULA: (*care se vede că-l pîndea să fie singur și a reintrat*) Strașnică porunca Horiei, nimic de zis. Nici un strop de vinars în tabără. Da' porunca văz că-i numai pentru proști. (*ride, apoi mai cu curaj*) Nu poți să scrii carte și pentru contele Sigismund?

PEDAGOGUL: (*ascunde budaca.*) N-am pecete.

GLIGORE NICULA: Și fără pecete nu se poate?

PEDAGOGUL: Vezi bine. Da' de ce nu-și face pecete Cloșcuț?

GLIGORE NICULA: I-a spus și domnița Agnes. Vorba-i că multă vreme n-om mai sta așa. Cap are, nu? și poate-i mai îndrăzneț, de ce s-asculte de alții și n-or asculta ceilalți de el? Na, spune.

PEDAGOGUL: Spune dumneata, că-l ști mai bine.

GLIGORE NICULA: De cu seară l-a căutat la sfat un ofițer împărătesc — careva mare — că -n dimineață l-am văzut și eu. Puteai crede că-i chiar împăratul, așa se ținea falnic pe cal...

PEDAGOGUL: Dar Horiei de ce nu i-ai spus?

GLIGORE NICULA: Ce să-i spui?

PEDAGOGUL: Ce-mi spui mie acum. De ofițerul cela împărătesc...

GLIGORE NICULA: Vezi, se cheamă că-s plecat de ieri la amiazi dar mi-am găsit o pruncă în Cricău și-am rămas peste noapte, înțelegi... și zi-i, nu poți să-mi dai cartea aceea, că mult m-a rugat domnița Agnes... *(a auzit glasuri urcînd și repede cu glasul schimbat)* Am să-i spun, da, da, și nu mă mai ține că-s ștafetă și cunoști porunca ce-am primit-o. *(a plecat ca un om grăbit foarte, Horia urcă cu David Mărian și cu doi feciori ai acestuia).*

HORIA: *(lui Gheorghe Marcul care le-a venit mai în urmă, cu un trimes din secuime, arătîndu-l pe David Mărian)* A stat de la amiazi după deal și i-a fost rușine să urce. *(lui David Mărian)* D-apoi că l-ai lăsat acolo mort pe mezinul Marcul, rușine-i asta? Ori lacrimă și durere? Știu cum n-ați așteptat și cum v-ați pornit fără să chibzuiți.

DAVID MĂRIAN: N-am chibzuit. Îi spuneam lui Suciul: Deva-i cetate tare. Dacă-i s-o luăm, numai prin viclenie. Da' el n-a mai stat să ne-nțelegem și a pornit oamenii. Ne-am pornit și noi. Și uite că au ieșit din cetate călăreți și cătane și ne-au pușcat. Și pe cîți nu i-a ucis cu gloanțe, i-a înecat în Mureș. Cei de-am scăpat, ne-am întors din nou asupra cetății, să murim sub ziduri da' să nu ne dăm fugiți. Și iară s-au ridicat cu putere și urgie de ne-au căsăpît. Pe cei prinși i-au ucis în cazne, fără de judecată. Că i-au ucis, i-au ucis, dar tare rău i-au batjocorit. Cumplit i-au batjocorit. Pentru aceea am rămas în viață. Ca să te găsească și să-ți cer oameni. Dă-mi oameni să pornesc împotriva Devei și așa am să le plătesc că pînă-n vecii vecilor încă nu s-o uita cum i-a pedepsit pe domniile din Deva, David Mărian de pe Giurguța.

HORIA: Oameni să-i trimet acuma cu dumneata, n-am, dar cu domniile din Deva tot ne-om socoti. Așteaptă numai. *(arată înspre bărbatul din secuime, un tînăr cu sprîncenele groase)* Dumnealui e ungar din țara săcuiască. Și a venit la noi cu mai mulți soți ai lui, să se ali-pească nouă și să ne dea ajutor. *(săcuiului)* Cu dragoste îți mulțumim pentru inima și voia voastră, da' mai bun ajutor decît să porniți și -n părțile voastre ce facem noi aici, nici că se poate. *(pedagogului)* Mai ai vreo carte de ridicare cum i-am trimes lui Ianăș Iarai? Vezi c-or mai fi. *(îi întinde ungurului o hîrtie)* Aicea serie toate temeiurile pentru care ne-am ridicat. *(lui Gheorghe Marcul)* Te-oi mai ruga pe domnia ta, Marcule, să alegi zece oameni din cei mai hotărîți, să-i însoțească pe domniile lor în locurile săcuiesti și să le stea aproape și cu învățătura, dar și cu fapta. Că îndemnul din om în om se ia. *(săcuiului)* Bine am grăit?

SECUIUL: Bine.

HORIA: Na, atunci, du-te cu sănătate, frate al meu și să-mi trimiți vești bune. (*îl îmbrățișează*) Cu bine! Și fără milă, fără milă. Și mai află că nu încapе pace cu dușmanii. Nici pace, nici înțelegere. (*să-cuiul iese cu Gheorghe Marcul. Horia se-ntoarce spre pedagog*) Și-acum citește poruncile ce le dăm Tablei din Deva și Comitatului de vor să-i lăsăm în viață. Citește să le-audă și dumnealor. (*a arătat spre Mărieni*) Citește puncturile.

PEDAGOGUL: (*alege un pergament frumos desenat și citește cu emfază*) „Nobilime să nu mai fie“.

HORIA: Așa!

PEDAGOGUL: „Posesorii nobili să părăsească odată pentru totdeauna moșiile nobilitare“.

HORIA: Mai repede!

PEDAGOGUL: „Că dînșii încă să plătească dări ca tot poporul plătitor“.

DAVID MĂRIAN: Să plătească și ei, cîinii!

PEDAGOGUL: „Pămînturile nobilitare să se împărțească între poporeni după porunca ce-o va da Înălțimea sa împăratul“.

HORIA: (*nu mai are răbdare și ia hîrtia din mîna. Citește mai departe*) „Dacă Tabla și guvernii voiește a primi aceste puncturi de supunere, atunci să-nalțe flamuri albe, cit la castel, cit și la marginile dinafară a Deveii și să deschidă porțile. (*s-apropie de a torță pe care i-a aprins-o careva*) Aceste puncturi le cerem Tablii a le împlini întocmai. Iar răspuns să se trimeată pînă duminică seara în cinci-sprezece ale lunii acesteia la popa Dănilă din Criscior. La dimpotrivă, cu toată puterea noastră, dimpreună cu căpitanii, ne-om da silința să nimicim orașul Deva“ (*Privește în jur. S-a întunecat. În tabără s-au aprins focuri. Pedagogul a mai aprins două facke. Horia întinzînd hîrtia lui David Mărian care sorbise cu nesăț cuprinsul ultimatumului*) O duci mai încolo chiar domnia ta, tistului de sare din Soimuz, Carăl al lui Brunec, s-o cetească și s-o trimeată mai departe Tablei din Deva. Și-i spui că de n-ajunge la vreme unde trebuie, ne-o plăti cu capul. Atîta-i spui și nimic mai mult. (*pune pecetea și întinde hîrtia lui David Mărian*) Acuma cată să ospătezi cu ce-i găsi pe la noi. Îți mai tragi puțin sufletul și te du unde ți-am spus.

DAVID MĂRIAN: (*ia hîrtia și-o pune bine*) D-apoi e-om ospăta noi și pe drum. Cu bine, crăișorule. (*iese cu feciorii săi*)

HORIA: Cu bine. (*pedagogului*) Te odihnește și domnia ta că ti-ai fi stricat ochii de atîta scris și apoi că și mîne-i zi. (*Pedagogul se inclină și iese Horia face cîțiva pași. Băieșul și Unochi care s-au tras mai de-o parte, caută să se facă cît mai neobservați. De jos din tabără ajung frînturi de cîntece, chioie. Mai încolo se joacă o bătută. Horia privește după culme, apoi brusc cuiva de după tufiș*) Na, Marie, ce stai acolo? (*coboară și se întoarce îndată cu Maria Paven*) Ce-i Marie? Spune.

MARIA PAVEN: Să-mi fie cu iertare, crăișorule, dar am urcat... am urcat, Horia. M-au trimes oamenii. M-au trimes să te veselesc. Asta. (*după o pauză*) Umbli tot îngîndurat. Nu te mai odihnești. Ochii ți-au fugit în fundul capului. De neodihnă. Oamenii sînt bucuroși. Auzi-i cum cîntă. Numai domnia ta ești mereu încruntat. Îi greu să răspunzi pentru atîtea vieți, știu. Îi greu, dar oamenii iubesc risul și cîntul și domnia ta tot trist și îngîndurat umbli.

HORIA: Nu știu ce-i cu Cloșcuț. Ce se petrece în mintea lui. S-a oprit de ieri la Cricău și nici veste și nici un răspuns la întrebări nu buciună.

MARIA PAVEN: Poate că vrea să-ți dea știri bune, mai multe dintr-o dată. Chiar așa o fi. Hai. Hai că te văd oamenii îngîndurat și se-ntristează și ei. *(se aude careva cîntînd de-aproape)* Spun oamenii că horești ca nimeni, dar eu nu te-am auzit niciodată cîntînd. Nu îndrăznesc să te rog. Ți-aș cînta eu, dar mi-i rușine. *(pauză. Apoi îți ia inima în dinți)* Am să-ți cînt cum cîntam bărbatului meu.

HORIA: Și ce vezi rău într-aiasta?

MARIA PAVEN: Nimica. *(își potrivește mai bine tulpanul, dar nu cîntă. Tace. Tace și Horia. Izbucnesc apoi amîndoi în rîs. Rîd puternic. Rîsul lor se transmite mai departe în tabără)*

HORIA: *(vizitiului și Cimpoieșului care au pătruns ca șerpîi, unul ținînd după spate un butoiaș, celălalt cimpoiul. Tac amîndoi.)* Na, vorbiți ori ați amuțit amîndoi?

VIZITIUL: O venit din Ampoiu un creștin c-o berbință de mied.

CIMPOIEȘUL: Porunca-i s-o vărsăm, da' poți sta înaintea la o așa ispită? Am băut o gură și-au mai băut ei și alții, da' ne-am gîndit la domnia ta.

VIZITIUL: Cînstește-ne și bea. O gură.

CIMPOIEȘUL: Numai o gură, că nu-i moarte de om.

VIZITIUL: Bea și veselește-te, crăișorule. Bea c-a noastră-i lumea. *(Întinde butoiașul înspre Horia. Acesta față la atîtea rugăminți, duce butoiașul la gură. Cimpoieșul parcă atîta ar fi așteptat, că-i dă drumul din cimpoi și-apoi din gură)*

CIMPOIEȘUL: „Frunză verde rozmalin
Vin trei nouri din senin
Vin trei nourași din sus
Cu veste și cu răspuns.
Toată țara de-i umbla
Om ca Horia n-ai vedea.
Oi, că dragu mi-i
Om ca Horia n-ai vedea,
Oi, că mi-i și drag!“

MARIA PAVEN: *(intră în cîntec)*

„Sus la poarta cerului
Este-un scaun de mătase,
Șade Horia la masă!“

CIMPOIEȘUL:

„Oi, că dragu mi-i!“

MARIA PAVEN:

„Sus, pe sus, pe lingă lună,
C-o mină ținînd de lună
C-una împletind cunună“

CIMPOIEȘUL:

„Oi, că dragu-mi-i!“

MARIA PAVEN:

„Da cununa-a cui o fi?
Fi-va, fi-va a Horii-i.“

MARIA PAVEN ȘI CIMPOIEȘUL:

„Da' cununa-a cui o fi?
Fi-va, fi-va a Horii-i.“

CIMPOIEȘUL:

„Oi, că mi-i și drag!“

HORIA: *(care era atent la niște semnale de tulnic, a trecut spre creastă.)* Stați! Opriți cîntecele! *(cu glas sălbatec)* Cum?! Ce veste-i asta! *(Lui Unochi)* Am înțeles eu bine sau...? A făcut învoire cu domnii?

Înțelegere cu domnii! Oh, Cloșcuț, Cloșcuț! Ne-ai ucis! Ne-ai legat de mâini și ne-ai ucis!

UNOCHI: *(nu înțelege furia și durerea lui Horia. Cu un glas egal)* De la Cloșcuț, din Cricău. S-a făcut învoiala cu mai marele cătanelor împărătești și vreme de-o săptămână nimeni n-o mai certa pe domni nici cu moarte, nici cu focul, nici cu vărsare de sînge. Că oamenii i-a trimis înapoi pe la casele lor.

HORIA: Ooh, cum! Cum ai făcut asta?!

UNOCHI: *(cu același glas egal)* Într-o săptămână mai marele cătanelor ne-o aduce răspuns la toate necazurile.

HORIA: Ooh, Cloșcuț! Ori nu-i știi pe domni și cât trage cuvîntul lor?! Nu-i știi!

UNOCHI: Porunca aiasta de-nvoială s-a trimis și lui Giurgiu Crișan în valea Bradului ca să ia seama întocmai.

HORIA: *(vizitiului)* Ia cel mai bun cal și gonește într-un suflet pin' la Crișan. Să-și oprească oamenii și să nu slobozească pe nimeni. *(lui Gheorghe Marcul care intrase între timp)* Trimete de grabă la Cloșcuț pe cei mai buni călăreți. Să-i întoarcă pe cei sloboziți. Și aici, să nu plece nimeni din tabără. Ai grijă să se strîngă de îndată sfatul căpeteniilor. *(lui Unochi)* Buciumaș, buciomă sfatul căpeteniilor. *(Unochi buciomă. Porfota din tabără s-a oprit pentru o clipă. S-aude numai buciomul lui Unochi)* *(Cortina cade ca după cîteva clipe să se ridice)* Înaintea unei perdele de catifea, o măsută și deasupra o colivie acoperită cu muselin. Vin cîteva lachei purtînd sfeșnice cu lumînări aprinse. Odată cu ei au intrat și cancelarul Kaunitz împreună cu contele Iankovitz).

CONTELE IANKOVITZ: Uneori se cere și trebuie să fii aspru,— neiertător chiar. Înțeleg prea bine, domnule cancelar, rațiunile politice, dar mi-ai cerut părerea... Că s-au răscolat iobagii, e-un lucru rău. Și mai ales tare întristătoare sînt uciderile și pustiirile ce le fac; dar nici să le aducem dreptatea cu tunurile iar nu-i bine. Teamă mi-e că abia îi împingem la disperare. *(se înclină înaintea împăratului care pătrunde foarte agitat, în mîna cu o scrisoare cu peceti)*

IMPĂRATUL: *(În timp ce un lacheu îl ajută să-și încheie și să pună ordine în ținută)* Ai venit, Iankovitz? S-a potrivit bine că ești în capitală. Am pentru dumneata, conte, o sarcină grea și de mare încredere. Ai auzit ce-i în Ardeal, nu? *(contele aprobă)* Cine-ar fi crezut? Cine? Și unde! În blîndul meu Ardeal! *(unui lacheu care-l urmează cu o tavă cu fructe, dulciuri și o cană cu lapte)* Fructe, lapte; iar fructe, iar lapte — mulțumesc. *(celor de față)* Sînt oare, într-atît de bolnav? *(în timp ce ciugulește din dulciuri, aruncîndu-și ochii pe scrisoare)*. Auziți îndrăzneală! Nu numai că se dedau la fapte și omoruri înfricoșătoare, dar mai dau a înțelege că ce fac e cu voia și din porunca mea! Ca și cum pustiind și primejduind bunurile și viața seniorilor mei, nu pustiesc și nu primejduiesc temeliala, însăși esența împărăției noastre milenare și indivizibile?! *(întinde scrisoarea lui Kaunitz)* Spune-mi Kaunitz, de ce sînt oamenii așa de răi? De ce abuzează de bunăvoința și prietenia mea? *(ciugulește din dulciuri, se întoarce spre Iankovitz)* Înțelegeți, conte. Tocmai acum cînd în apus Republica Batavă are îndrăzneala să calce în picioarele drepturile noastre și va trebui să le răspundem așa cum se cuvine, acum să nu am spatele acoperit?! Răzvrătiri, răscoale, răzmerițe, atît așteaptă și sultanul. *(direct lui Kaunitz)* Răspunde lui Brukentahl. Scrie-i să facă ce-o ști

dar să curme răskoala. Scrie te rog: „Mult iubitul meu...” și celelalte. (*ciugulind dintr-un ciorchine*) Soarele Italiei! Soarele Italiei e-un meșter neîntrecut în arome. (*lui Kaunitz, dictînd*) „Cu multă înrîștare de inimă, am primit, scumpul meu baron, veștile ce ne-ai trimis și sintem tare mîhniți...” și celelalte. (*trece spre măsuța de unde lua note Kaunitz*) Să-i dăm și lui Hanschen un bob din soarele Italiei. (*ridică învelișul de muselin de pe colivie, apoi cu stupeoare*) Dar pentru Dumnezeu! Hanschen, nu mai stă pe bețișor! Canarul meu moțat, e bolnav! A răcit! (*lui Kaunitz*) Continuă dumneata scrisoarea. (*se întoarce spre canar*) Ai, răcit, pui moțat. Ai răcit fiindcă nimeni nu ne iubește, nimeni nu are grijă de noi. (*lacheilor*) Să vie Couleuvre! Să fie sculat și adus aici! Să se încălzească un ceai cu mirodenii. Cu multe mirodenii. (*lui Kaunitz*) Ce găsești atîta de scris? Ce atîta diplomație? Scrie-i baronului să mai lase diplomația și să nu se mai laude cu acel idiot armistițiu. Să înțeleagă acest domn baron von Brukenthal că este dezonorant pentru un membru al guvernului meu să trateze de la egal la egal cu niște rebeli. Să fie prinși căpeteniile acestor răufăcători și instigatorii să fie judecați cu toată asprimea legilor. (*face cîțiva pași, apoi iar înaintea canarului, cu glas cîntat*) Cîntă moțatule, cîntă, cîntă! (*ii șuieră, apoi*) E pierdut, e pierdut! (*Lui Kaunitz*) De nu vor să-l asculte, să-i bată cu tunurile! Pentru ce avem tunuri și regimente de cavalerie? Să-i bată cu tunurile. Să-i închidă în munți și să-i flămînzească. Să dea foc pădurilor. (*se întoarce înspre Iankovitz*) Dumneata, conte, vei pleca de îndată în Ardeal. Te numesc mare comisar regesc și împuternicit al regatului nostru. (*atent la canar*) Se urcă pe bețișor. S-a urcat. Așa drăguțule, așa Hanschen. A scăpat, a scăpat. Te iau cu mine, dragule. Nu te mai las pe seama lui Couleuvre. Couleuvre e un rău. (*se întoarce înspre Kaunitz*) Dacă poate să-i pacifice fără de pierderi pentru noi, nu-l împiedec. Îl autorizez chiar să puie un premiu de cite trei sute de galbeni pe principalele căpetenii. Să încerce și cu preoții. Da, da. Să ceară episcopului o patentă de liniștire. (*înainte de a ieși, contelui Iankovitz*) De aceea te și du domnia ta, ca împuternicit special al nostru iubite conte, fiindcă voi ca totul să fie după dreptate și omenie. Da, da. Și omenie. (*a ieșit cu colivia, ceilalți îl urmează*)

Cortina

TABLOUL VIII

Tabăra lui Horia pe coastă. Decorul tabloului anterior. S-a luminat de ziuă. Gheorghe Marcul azvîrle niște găteje pe foc, apoi stinge facla care ardea la masă. De jos se aude careva doinînd a jale.

GHEORGHE MARCUL: (*Lui David rezemat în pușcă ca într-o bită*) Uite așa stă și nici o vorbă nu scoate. Nu mai pot. Trebuie să-l întreb. (*vrea să se îndrepte spre Horia, care stă mai de-o parte copleșit de gînduri*).

DAVID MĂRIAN: (*îl oprește pe Gheorghe Marcul*) Nu-i vorbi. Uite la fruntea lui că-i neagră de gînduri. Nu-i vorbi și lasă-l cu gîndurile lui. (*Fluierul se aude și mai jalnic*).

HORIA: (*ca și cum s-ar rupe din gîndurile lui, își înalță capul, apoi înspre Gheorghe Marcul și David Mărian*) Rogu-te, Marcule, spune omului celuia, de nu știe cînta alta, să nu mai cînte... Ori nu, stai.

(dar Gheorghe Marcul a și plecat. După o pauză, lui David Mărian)
Nici jalea s-o închizi în tine, iar nu-i bine. (trece înspre pedagog care
cu capul pe masă mai mult moțâie zgribulit într-o tundră de imprumut.
Acestuia, cu glasul sugrumat) Spune-mi, din ce și-a pierdut viața
Emelian Pugaciiov? Din vânzarea a lor lui, au din prostia și nepri-
ceperea sa? Taci. Nu-mi, răspunde. Dacă l-au vîndut, tot prostia lui
a fost, că rău și-a ales soții de fapte. (îl învește mai bine în tundră)
Hai, că te-a pătruns tot frigul. Nu-i fie cine dat ca țăranul, cu som-
nul sub stelele cerului. Hai cearcă să dormi, că îndat' iese și soa-
rele. (trece către David Mărian, acestuia) Îți mulțumesc, David Mă-
rian, pentru muntenii ce i-ai adus aseară.

DAVID MĂRIAN: La ce să-mi mulțumesci?

HORIA: Că vezi, de-o săptămînă, mai mult is cei de pleacă, mai puțini
cei ce vin. Văzutu-i-ai acuma dimineață? Le-ai vorbit?

DAVID MĂRIAN: Știu, eu, crăișorule, de ce mă-ntrebi. Da'n-ai grijă. Oa-
menii-și bat sapa, își pun coadă la coasă, își potrivește bold din fier
să-și facă lance. Nu li-i a plecare.

HORIA: (arătînd spre Gligore Nicula și încă doi țărani, gătiți de plecare)
Au nici lor nu li-i a plecare? (către Gligore Nicula și cei doi) Urcăți,
urcați. Încotro cu straița drumeagului?

GLIGORE NICULA: Apăi de. Să mai vedem și noi de casă, de cele vite.
(supărat) Că doar se chiamă că s-a făcut înțelegere și săptămîna a
trecut.

HORIA: Teamă mi-e că l-au prostit ei pe Cloșcuț și pe noi ceilalți.

GLIGORE NICULA: Că doar au sărutat crucea și au jurat pe ea.

HORIA: (aspru) Ca să ciștițe vreme.

CLOȘCA: (care sta mai de-o parte, strîns în tundră, sare ca un arc) Sint
oșteni de-ai împăratului. Cu voia împăratului ne-om pornit. Cu voia
lui ne-om oprit. Făcut-am bine, făcut-am rău, om videa.

HORIA: Rău ai făcut și asta n-ai înțeles și nu înțelegi nici acuma. De ce
ne-a cerut ieri colonelul tău să-l însoțim pînă la Sebeș? Fiindcă pe
șesul Cîmpenilor îi era greu să ne dea răspunsul față de atîția oameni.
Da' știu de pe acum răspunsul lui. Un plumb în coastă.

CLOȘCA: Nu. Nu Horia, nu! (vrea să-i argumenteze, dar s-aude de departe
un glas de tulnic. Cloșca numai urechi, îl scutură pe Unochi care stă
de strajă cu tulnicul său să-i dea răspuns) Ce spune? Ce spune?

UNOCHI: Stai să-l aud. Stai să-l aud tot.

HORIA: Nu-l mai auzi, că l-am auzit eu. Vin împotriva-ne oști. Pe poarta
Arieșului au pătruns oștile împărătești.

CLOȘCA: Nu. Nu! Nu-i adevărat!

HORIA: (cu un gest înspre depărtări de unde vin sunetele de tulnic) Ascultă!

CLOȘCA: Dar împăratul?!

DAVID MĂRIAN: (Lui Cloșca) Și dacă împăratul, spurcă-i singele mine-sa,
lipitu-s-a de domni?!

CLOȘCA: Unchiașule! Totul se trage de la mine c-am vrut să m-arăt tare
și mare, să afle ei alții că și capul meu știe gîndi. Dar nici e-oi mai
apuca zorile de mine dacă...

HORIA: Să n-apuci zorile de mine! Și cine ți-o duce-n luptă cetele?
Trebuie să trăiești. Să trăiești, Cloșcuț, și să te bați cum nu s-a bătut
om. (după o pauză) Așa înseamnă să-mi dau moartea și eu. Fiindcă
m-am lăsat după tine și după ce-au spus oamenii. Ș-apoi, că te-au
ascultat oamenii și-au cerut și ei învoire. Au cerut, dar eu sint că-
petenia. Împotriva tuturor și-ncă trebuia să spun nu. Nu! Și

dacă te ridicai împotriva, trebuia să-ți cer moartea. Să te fi ucis cu mina mea, da' să nu opresc focul. (*pauză*). Tu nu știi, Cloșcuț, ce blestem esă fi căpetenia cea mare. Căpeteniei nu i se-ngăduie slăbiciune în nici un fel. Nimeni și nimic nu-mi va putea ierta săp-tămîna aceasta cu brațele cruce. Îi ierți pămîntului cînd nu-și hrănește fiii?! Dar căpeteniei celei mari, de i-ai incredințat viața, că-i greu de atitea vieți și trage cît tot pămîntul, cum să-i ierți! Cum să-i ierți cînd tu ai flămînzit după dreptate și i-ai găsit drumul, iar el te-abate din ăst drum, ori ca un nerod îl pierde!

CLOȘCA: Crăișorule!

HORIA: Întreg Arieșul cu toate apele lui și nu-mi va spăla rușinea și ticăloșia că m-am arătat slab și te-am ascultat.

CLOȘCA: (*cu sfială*) Dar împăratul?!

HORIA: (*îl privește lung în ochi pe David Mărian, care-istătea înaintea, apoi mai mult parcă și-ar vorbi sie-și*) Împotriva domnilor, nu-mpăratul l-o ajuta pe țaran. (*Cloșca privește lung la Horia apoi se rupe din loc și fuge-n tabără*).

DAVID MĂRIAN: (*plecîndu-și ochii de sub privirea lui Horia*) D-apoi cum-păratul ori fără, ce ne-am pus în gînd tot om dobîndi noi în putere. (*își înalță ochii*) Spune, crăișorule, ori nu-i așa. (*Horia tace, David Mărian înfuriat lui Gligore Nicula care n-a plecat și a rămas locului tanțos*) Na, ce-mi stai înaintea ca ceasul cel rău?

GLIGORE NICULA: (*lui Horia, direct*) Am venit să ne dai înscrisurile împăratești, să ne apărăm față de cătane.

HORIA: Din al cui îndemn mi le ceri?

GLIGORE NICULA: Din al cui îndemn? Din al oamenilor.

HORIA: Oamenii n-au trebuință de înscrisuri, cită vreme au două mîini și-o pușcă ori lance sau furcă.

GLIGORE NICULA: Arată-ne înscrisurile. Ori spune că ne-ai amăgit și n-a fost cu voia împăratului.

DAVID MĂRIAN: De ce taci, crăișorule, și nu-i sfaremi măselele? Arată-i hirtiiile cu pecete și apoi pălește-l cu securea.

GLIGORE NICULA: (*lui Horia direct*) N-ai nici o hirtie. (*Celorlalți*) Ne-a dus la moarte. Luați seama că ne duce la moarte.

HORIA: (*oprește pe David Mărian care vrea să-l pălească pe Nicula, apoi acestuia*) Au de-i moarte, n-o împart și eu cu voi? Iar devă ducla viață... (*Marinei care urcă înaintea speriată*) Ce-i Marină? Cine te-a mai speriat? Ce este?!

MARINA: Vin unchiașule. Vin c-a băgat Cloșcuț cuțitul în domnița Agneș și-a ucis-o. Vai de capul lui, că mai bine-oucideam eu. Să nu-l văd cum stă topit lingă ea și-i vorbește. A ucis-o cu mina lui și-i moartă, dar tot îi vorbește. Vin de-i spune o vorbă să se liniștească. (*Horia trece după ea, mai ies și alții.*)

PEDAGOGUL: (*plietisit de toate, Cimpoieșului care a urcat cu amazoana îmbrăcată în romîncă*) Da' voi ce vreți?

CIMPOIEȘUL: Să-mi dai o carte de pază, pentru mine și boreasa mea, să mă duc acasă.

PEDAGOGUL: Fugiți. Ai auzit că vin cătanele și fugi.

CIMPOIEȘUL: D-apoi cum să fugi cu așa muiere. Are picioare gingașe.

PEDAGOGUL: Ori crezi că acasă nu te-or ajunge cătanele să te taie? (*Cimpoieșului i-a pierit voia bună*) La Aiud au tăiat sute cu paloșul (*ca un expert*) Cu paloșul nu-i moarte grea. După „constitutio criminalis“

se puteau să fie pedepsiți prin foc sau prin ardere de vii, despicare în patru bucăți, frângere cu roata de jos în sus.

CIMPOIEȘUL: *(cu groază)* Taci!

PEDAGOGUL: Se putea înăspri cu tirirea pe jos pîn-la locul de supluciu, sfîșierea cu cleștele înroșit în foc, smulgerea limbii, tăierea mînilor.

CIMPOIEȘUL: Taci!

PEDAGOGUL: Furcile, tăierea capului cu paloșul, este o moarte ușoară. După Codex Theresianum... *(s-a oprit, intrucît urcă Horia cu Cloșca care-i topit și ceilalți. Asemeni cu vizitiul care vine de la drum lung).*

CIMPOIEȘUL: *(trece către Horia)* Îngăduie, mare căpitane. Mi-am luat muiere tînă, domniță, nu ține la greu. S-o duc pîn-acasă și măntorc. Măntorc.

HORIA: Cu sila pe nimeni nu pot ține. Dacă-ți spune inima să te-ntorci, întoarce-te. Și dacă nu, nu. Vrei carte de trecere? *(arată înspre pedagog)*. Să ne cetească vestea ce o trimete din Abrud Samuil Marți, și-apoi ți-o scrie și hîrtie de drum. *(îi întinde pedagogului o hîrtie)*

PEDAGOGUL: *(își aruncă ochii pe hîrtie, apoi speriat)* Nu-i bine. Nu știu dacă-i bine s-o ceteșe pentru toți.

HORIA: *(îi ia hîrtia din mîini, o parcurge cu ochii, apoi pedagogului)* Citește-o. Citește cu glas tare.

PEDAGOGUL: *(citind)* „Au primit ordin de a se îndrepta împotriva ta și-a oamenilor tăi, regimentul de husari Alexandru Toscana, regimentul de dragoni Sabaudia, regimentul de infanterie Orosz, iar din Ungaria pornesc...”

HORIA: Citește. Citește...

PEDAGOGUL: „Pornesc regimentele de dragoni Wurtemberg și Berlichingen, diviziunea de colonel a regimentului de cuiraseri Karamala și amîndouă regimentele de infanterie Devenz și Preissach...”

CIMPOIEȘUL: Sîntem morți. Am murit! *(cu groază)* Am murit!

HORIA: *(a luat hîrtia din mîna pedagogului, apoi Cimpoieșului)* Taci! Taci Cimpoieșule, te liniștește.

CIMPOIEȘUL: Să cerem iertare. În genunchi să ne aruncăm. Să cerem milă și iertare.

HORIA: Sfatul ăsta, Cimpoieșule, să-l ții pentru tine. *(Vizitiului)* Asta-î ce ți-a scris Samuil Marți. Da' din spaimă, omului i se năzărește să scrie mai multe decît aude cu adevărat. Spune-mi ce-ai văzut dumneata, cu ochii dumitale.

VIZITIUL: Apăi ce-am văzut. Tabără domnii pe cite-un țaran și-lucid. Nu știu unde-au stat ascunși, da' cete de domni tabără pe țarani și-iucid în cazne. Și gîndesc că abia și-or arăta ce știu, cînd or veni cătanele.

CIMPOIEȘUL: *(izbucnește)* Vai nouă! Vai! Sîntem pierduți!

HORIA: Taci!

CIMPOIEȘUL: *(se îndepărtează)* Vai nouă, vai! Ascultați oameni buni! Ascultați! Împăratul nu-i de partea noastră!

HORIA: Oprește-l! Oprește-l Cloșcuț!

CIMPOIEȘUL: *(se zbate să scape din mîinile lui Cloșca)* Oameni buni! Ascultați numai. *(a scăpat)* Sîntem pierduți!

HORIA: Oprește-l! Nu-l lăsați să sperie tabăra. Oprește-l! *(Cloșca a scos un pistol și l-a țintit asupra fugarului)* Nu! Nu trage! Nu trebuie! Nu! *(dar Cloșca a tras. Cimpoieșul s-a prăbușit)* Pentru ce? Pentru ce-ai făcut asta? Ai ajuns mai rău ca o fiară. *(a trecut pînă la Cim-*

*poies, îl readuce pe brațe pînă la masă și-i pune sumanul sub cap.
După ce-l desface la piept și-i ascultă inima)* Alergați după careva.

CLOȘCA: Degeaba. A murit. Privește-i ochii. Ismorți. Decît să bage spaima-n oameni... nu-l mai puteam opri.

HORIA: Să nu-l fi oprit.

CLOȘCA: Ca să aflu toată tabăra...

HORIA: Să aflu! Or afla. Le-oi spune-o chiar eu.

CLOȘCA: Și nu ți-o mai rămîne unul de sămînță.

HORIA: Dar tu! Tu rămii?

CLOȘCA: Da' ce fel de om mă socotești, bădie... Că eu alta credeam, asta așa-i. Da' soarele cui l-a închinat, ce-am eu de împărțit cu împăratul! Ori ce bine mi-a adus el? Și cu mortul, îmi pare rău. N-am vrut, bade, n-am vrut.

HORIA: (*peste trupul Cîmpoiesului*) Auzi, n-a vrut. S-a speriat și el, cum te-ai speriat și tu. Așa cum te-ai pornit ca un vînt năpraznic în spre tabără, cu inima înghețată de groază, nu s-ar fi ales nimica bun pentru nimeni. Noi ne-am ridicat de aceea, ca să dăm preț vieții și uite că moartea abia își joacă mai spornic nunta pe toate drumurile. (*privește spre cei din jur, apoi*) Ni-s pămînturile sterpe, și așa mustesc de sînge de iobag, că nu mă mai sperie moartea; dar cît o mie de vieți laolaltă, cumplit mă doare astă singură viață pierdută.

DAVID MĂRIAN: Deschide ochii! Uite că-i deschide!

HORIA: Ce spaimă mi-ai tras, măi omule... Te-ai speriat de oștile-mpărătești și că împăratul nu-i cu noi... Apăi trăznetul lui de împărat, cum să nu treacă de partea domnilor dacă-i domn și el! M-auzi ce spun?

CLOȘCA: Te-aude.

HORIA: Ți-a fost teamă de împărat și de oștile lui. Da' omgoni din minte și de pe buze numele împăratului și om închide văile și toate intrările. Să ținem noi puterea aici în munți pînă-n primăvară, c-ăpoi nici pajura cu două capete a împăratului și nimic nu ne-o mai sta împotriva. Că prea sîntem noi mulți și nimic nu cerem alta decît dreptatea.

CIMPOIEȘUL: (*își saltă capul*) Dreptatea... dreptatea.. Dă-ne-o nouă, crăișorule... (*cade mort*)

HORIA: (*își scoate cușma, la fel și ceilalți, apoi se pleacă peste mort, îi închide ochii și-l sărută pe obraz*) Îți mulțumesc pentru iertare și-ți mai mulțumesc și pentru răspunsul ce ni l-ai dat. (*celor din jur*) Ridicați-l! Să fie îngropat cu cinstea care se cuvine celor căzuți în luptă. (*Lui Cloșca*) Să se închidă intrările în munți. (*Lui Unochi*) Buciumă lui Giurgiu Crișan că-i cer să închidă poarta Crișurilor. Să cheme oamenii cite unul de casă din tot Zarandul și să-i țină pe cătane în afara munților. (*Unochi buciumă. Lui Gheorghe Marcul care a urcat*) Pornești Marcule, cu cetele domniei tale, la poarta Arișului, și-i ții în loc pe cătane. Doboriți copacii, prăvăliți stîncile să nu-și poată folosi călărimea și nici cu tunurile să nu intre. Pleacă. Cloșcuț ți-o veni din urmă cu grosul oamenilor. (*Lui David Mărian*) Dumneata, David Mărian, îți mai alege doi-trei bătrîni de încredere, vă încingeți cu pistoale, și treceți din sat în sat cu aspră poruncă să dea fiecă casă un om armat cu puști, cu topoare, cu furci de fier ori ce-o avea, și pînă-n trei zile să se-nfățișeze aici la noi. Vor răspunde de aceasta judele și căpitanul de sat. Glumă să nu le paie. Și că de nu or veni, alții or veni la ei. Alege-ți soții de drum și te du cu bine.

IACOB TODEA: (*intră abia mai suflind, lui Horia*) Un trimes al guberniului cu un trîmbițaș și un steag alb. Cere învoire să-ți vorbească. (*se aude chemarea de trîmbiță*)

HORIA: Mă încercă cu trimeși. Înseamnă că nu li-i prea la îndemînă. (*lui Unochi*) Dă-i semn de chemare. (*lui Iacob Todea*) Vezi, Iacobe, să nu-l vateame careva din feciori. (*Iacob Todea iese. Lui Ion Todea care urcase împreună cu tatăl său*) Na, Ioane, ce spui, s-auzim și minciunile trimisului cestuia. (*Își amintește de ceva*) Da' pe Ionuț al meu pe unde l-ai lăsat?

ION TODEA: La Lupșeni, cu Uibariu. Îi stă în ajutor să-și întocmească iară cetele.

HORIA: Na, bine.

CLOȘCA: Urs Uibariu s-a dovedit vrednic, și-apoi îi bărbat arătos. (*rizînd cu sfială*) Cînd am făcut blestemata aceea de învoire cu coloneii l-am dat pe el că ți-ar fi fecior și nu pe Ionuț. E mai vîrstnic. (*s-a oprit intrucît a pătruns Iacob Todea cu un slujbaș al guberniului, secretarul personal al contelui Iankovitz, care e flancat de un trîmbițaș și o cătană purtînd un steag alb*).

IACOB TODEA: (*secretarului, arătînd înspre Horia*) Na și crăișorul nostru.

SECRETARUL: Ce am eu omul acesta? (*cu aroganță lui Iacob Todea*) Ți-am cerut să mă duci la căpetenia rebeliștilor. (*oamenilor*) Voiu să mă duceți la Horia, la căpetenia cea mare a tumultunților.

HORIA: Spune, omule, ce ai de spus. (*simplu*) Eu sînt Horia.

SECRETARUL: (*îl privește pe Horia, apoi celor de față*) Aduc o patentă cezarcăiască și am poruncă s-o cetesc Horiei, căpetenia cea mare.

HORIA: Atunci fă-ți slujba și cetește.

SECRETARUL: (*oamenilor*) Dinsu-i Horia?! (*Lui Horia, cu neîncredere*) Ești dumneata, cu adevărat, căpetenia cea mare? (*față de tăcerea celor de față, cetește cu emfază*) „Noi, Iosif al II-lea, prin grația lui Dumnezeu, împărat al Romanilor, totdeauna august, rege al Germaniei și al Ierusalimului, rege al Ungariei, al Bohemiei, al Dalmației, al Croației și Sloveniei, arhiduce al Austriei, duce al Burgoniei și Lorenei, mare duce de Toscana, mare prinț al Transilvaniei, duce de Milan, de Bar, conte de Habsburg, de Flandra, de Tirol...” (*vizitiul care era de față, izbucnește în rîs, fără voia lui. Secretarul, ofensat, s-a oprit din cetire*)

VIZITIUL: (*secretarului*) Acuma îi fi supărat, da' mi-a venit fără voie. Că-mi spuneam: contele meu dacă-mi ieșea cu trei căișori la fiacăr, dar împăratul că-i așa de mare, ce mai trăpași o pune la fiacărul lui? O herghelie, două? D-apoi și vizitii tot generali unu și unu...

(*Oamenii izbucnesc în rîs. Secretarul este tare mîniat*)

HORIA: Nu te mai supăra și dumneata, că dac-a fi pe supărare... Mai bine spune ce ai de spus... Și cată fără vorbă multă, e-am auzit noi destule.

PEDAGOGUL: (*care fierbea de supărare, lui Horia*) E împotriva dreptului și-a uzului. După Codex Theresianum...

HORIA: Nu știu ce spui și nu te-a chemat nimeni în vorbă. (*secretarului*) Te ascultăm. Vorbește.

SECRETARUL: (*își ia o poză de superioritate, apoi*) V-aduc iertarea și mila împărătească. De plecați capetele și vă întoarceți de îndată în liniște la casele voastre, v-aduc îndurare și iertarea fărădelegilor voastre.

HORIA: Adică să plece oamenii pe la casele lor.

SECRETARUL: Asta de îndată.

HORIA: Ca să-l ucideți pe fiecare în parte.

SECRETARUL: (*oamenilor, arătînd pe Horia*) Comanda și guvernul știu c-ați fost amăgiți de acest răufăcător, de aceea vouă vă vorbesc. Arătați căință pentru ce-ați făcut și plecați în pace pe la casele voastre.

IACOB TODEA: Caută-ți, omule, de drum, că sintem sătui de minciunile domnilor.

GLASURI: Să plece-napoi! Pleacă!

SECRETARUL: (*se apropie de Horia*) Vina ta Horia e mare, dar dacă-i trimeti acasă pe tumultanți și-i liniștești, vom ruga pe înălțimea să împăratul și gîndesc că vom dobîndi grația și pentru tine. Mila împărătească e mare.

HORIA: N-am trebuință de mila împărătească. Răspunde mai marilor tăi, că voi liniști oamenii cînd vor fi sloboziți cei întemnițați la Galda, la Zlatna, la Deva și la Aiud. Cînd s-or ușura dajdiile, taxele și dările cite ne omoară. Asemenea cătanele să se tragă din munți. Altcum n-avem lipsă de mila împărătească. (*oamenilor*) Bine i-am răspuns, măi frați ai mei și oameni de omenie?

OAMENII: (*într-un glas*) Bine i-ai răspuns. Bine i-ai răspuns, crăișorule.

SECRETARUL: (*speriat o clipă, își ia inima în dinți și trece iar spre Horia*) Avem prins în Abrud pe fiul tău, pe Horia cel tînăr.

HORIA: Nu! (*cu un răcnet*) Nu!

SECRETARUL: Liniștește-ți oamenii și-i trimete la casele lor și-ți mai vezi feciorul. Altfel îi hotărît să-l tragem de viu în țapă. Să știi.

HORIA: Ciini! Ciini și ucigași!

SECRETARUL: Supune-te și-i lăsăm viața.

HORIA: Nu!

SECRETARUL: Ți-am văzut fiul cu ochii mei. Și mai știu că mîine-i osînda. Îți aduc viața și osînda feciorului tău și-o trec în mîna ta. Alege.

ORIA: Ciine! Ciini sîngeroși!

SECRETARUL: Alege!

HORIA: Pruncul tatii, Ionuț! Feciorașul tatii, copilul meu! (*își trece mîna înaintea ochilor, apoi cu glasul stîns*) Nupot. Nu pot, doamne! Ionuț, copilul tatii! Facă-se voia ta, doamne, că alta nu pot. (*își trage mîna de la ochi apoi cu glasul aspru*) Pleacă! Pleacă și du mai marilor tăi răspunsul care ți l-am dat. (*lui Iacob Todea*) Iacob Todea, însoțește pe trimes pînă în afara taberei. Răspunzi pentru viața lui. (*șovăie o clipă, își trece încă odată mîna înaintea ochilor, apoi lui David Mărian care intrase cu Petru Goia, vizitiul și încă un bătrîn, toți încinși cu pistoale și cu straiță la șold*) Dumnelor îți sînt soții ce i-ai ales pentru drum? Îi bună alegerea și socotesc că satele or să vă ia în seamă și-i vor asculta.

PEDAGOGUL: (*nu mai poate răbda*) N-or veni nici unul, iar cine-or veni, drept la moarte or veni.

CLOȘCA: Ține-ți gura!

PEDAGOGUL: Au degeaba credeți că se-ndreaptă într-acoace atîtea regiamente împărătești? (*lui Horia*) Nu știi ce-i mila față de feciorul tău și vrei să-l pierzi în cazne. Dar de ce să-i pierzi și pe ei? (*arată spre oameni*) Decît să piară toți, mai bine domnia ta care ești unul singur. (*glasuri și amenințări împotriva pedagogului*).

HORIA: (*oprind pe cei mai dîrji, celorlalți*) Hai, vorbiți. Cine e în gînd cu sfinția sa? Vorbiți, măi feciori.

PEDAGOGUL: Or credeți că ce-a spus slujbașul împărătesc îi de joacă?

HORIA: Nu-i de joacă, nu! Știu eu bine.

PEDAGOGUL: (*privește în jur, o tăcere plină de minie*) Apoi atunci eu unul plec.

HORIA: Să le spui ciți sîntem și cum stăm.

PEDAGOGUL: Da'nici cu sila să mă țineți. (*vede chipurile celor din jur, apoi dîndu-și seama de primejdie, izbucnește*) Iertare! (*lui Horia*) Iartă-mă, crăișorul!

HORIA: (*îl îndepărtează*) Nu-i vorba de mine, c-ai vrut să mă vinzi, și nici de viața mea. Da-i vorba de căpetenia ăstor sărmani oameni. Ai vrut să le pierzi căpetenia. Pentru astă viclenie, nu-i altă plată decît moartea. Luați-l. Luați-l de-aici. (*vede pe „boreasa“ Cîmpoșului care tot mai stătea pe-aproape*) Și luați și femeile care vi le-ați făcut neveste ori mai știu eu. În tabără nu rămîn decît războinici. (*Mariiei Paven care urcase și ea*) Te duci și tu, Maria.

MARIA PAVEN: Au nu știu mînu toporul în rînd cu voi?

HORIA: Da, dar pentru buna rinduială.

VIZITIUL: (*înainte de a ieși cu ceilalți bătrîni*) Muierile ca muierile, da' mai bine crăișorul, ia seama la vlădică și protopopi, că ei rău te blastămă.

MARIA PAVEN: Vlădică al nost'! Nu spune!

VIZITIUL: (*lui Horia*) Pe sicriul lui Christos că vlădica episcopul te-a afurisit ca pe-un tilhar și-un răufăcător. Spunea că urcă-n munți să te afurisească.

HORIA: Alei, boaita lui de cîne! Se vede lucru că i s-a făcut de moarte! Vie, că-l ucid cu mîna mea.

MARIA PAVEN: Pe vlădica! Vai mie! Înfigeți junghiul în mine și nu-mi cruța singele nici viața, da' nu te-atinge de omul sfînt! Ori vrei să-și întoarcă dumnezeu fața de la noi! Cine te-o mai asculta? Cine te-o mai crede? În genunchi îți cad înainte și nu mă ridic pînă n-ai să-mi făgăduiești. Doar nu ești păgîn și ai inimă. Pentru inima ta mare ți-au venit oamenii de peste munți și văi și te-au însoțit în tot locul. Făgăduiește-mi că-i lași viața, ori aici la picioarele tale îmi dau moartea. (*Ține un cuțit gata să și-l înfigă în piept*).

HORIA: Ridică-te femeie, dar cată să nu-mi mai ieși înainte... (*Horia face cîtiva pași, se aude un sunet prelung de tulnic*).

UNOCHI: (*lui Horia*) Dinspre Cîmpeni. Urcă oștile împărătești.

HORIA: Oștile împărătești. Te sperii și tu. (*Atent la tulnic, apoi oamenilor*) Cătanele care au venit de alaltăseară cu cele două tunuri. (*lui Unochi*) Sună adunarea taberei. (*Unochi sună adunarea. Horia trece înspre creastă. De acolo mulțimii a cărei larmă și glasuri urcă pînă sus*) Măi, frați ai mei! Împăratul ne-a mințit și a trimes oaste să ne piardă. Am dat poruncă aspră căpeteniilor noastre să închidă văile și să ținem puterea aici în munți pînă-n primăvară. Ne-o veni greu. Da-n primăvară încolo om trece în Huedin și jos de Deva și la izvoarele Mureșului la secui și înspre părțile ungurești. Și cînd ne-om ridica noi laolaltă țara, apoi ungă-se domnii cu toate miroznela pămîntului și încă n-or scăpa. Că nici puterea împăratului și nici cătanele lui nu-s fără de moarte. Cu pieptul deschis stau înaintea voastră și vă chem să vă leg cu jurămînt ca să se împlinescă dreptatea. De vi-i voia să se-implinescă dreptatea, jurați cu mine jurămîntul din vechi: „Noi, sub cerul senin, unde ca în tot locul domnește pu-

terea lui Dumnezeu, în tunete, în fulgere, în ploaie, în neaună și-n grindină, jurăm...”

GLASURI: *(ca o mare)* Jurăm!

HORIA: „Jurăm că pînă o mai fi în noi o picătură de sînge, nu ne-om abate prin nici o rugăciune, prin nici un sfat sau amenințare...”

GLASURI: Prin nici o rugăciune, prin nici un sfat sau amenințare...

HORIA: „Ci mai bine om muri cu toții împreună...”

GLASURI: Ci mai bine om muri cu toții împreună... *(s-aude un sunet de tun, apoi de departe, sunete de trîmbițe și cîteva obuze care explodează în vale)*.

HORIA: La luptă! La luptă, frați ai mei! La luptă! Și ăsta să ne fie jurămîntul! *(un obuz explodează mai aproape)* Sînt cătanele din Cîmpeni. Să-i tăiem pînă la unul! Sunați buciumele de luptă! La luptă, măi frați ai mei! Pentru dreptate și pentru viață, ucideți-i pînă la unul! Ucide! Ucide! *(glasuri reiau cumplitul strigăt de luptă. Buciume, comenzi scurte, obuze se sparg în depărtare)*.

(Cortina cade ca apoi să se ridice peste o clipă, înaintea unei cortine interioare).

CONTELE IANKOVITZ: *(vine cu secretarul pe care-l știm că a fost trimis în misiune la Horia, și care poartă o lampă de vînt să-i lumineze contelui)* Phi! Ce frig! *(se strînge în șubă, apoi secretarului)* Încă puțin și-i dimineață. *(face cîteva pași)* E dimineață și n-am ajuns la nici o hotărîre. Dacă și acești domni care-și spun nobili și seniori nu înțeleg că răul tot rău aduce... Am trimis sus în munți două căpitanii cu tunuri și un singur om nu l-au lăsat în viață. Și-apoi încă două și alte cinci, și-apoi iar trei și tot nimic. Ce să-i scriu majestății sale, că ne bat regiment după regiment și că răscoala s-a aprins tot mai cumplită? *!(tremură de frig)* Să intrăm. Pentru oasele mele umezeala nopții nu-i cel mai bun leac; și nici sfătuitoar nu-mi este. Generalul ține una. Să-i batem cu tunurile. Să-i batem cu tunurile, dar nu-i de ajuns. Spunea să-i flămînzim acolo în munți. Să-i flămînzim; da'sînt dați cu foamea... De la spion am înțeles că se pleacă înaintea credinții. Înseamnă că episcopul cu protopopii lui e mai tare decît generalul cu toate tunurile sale. *(Secretarului, direct)* Cheamă-l aici pe spion. *(secretarul iese)* Episcopul de-o parte, generalul de alta, sau și mai bine... Amîndoi mină-n mină. Da, da. *(secretarului care a revenit cu Gligore Nicula)* Nu-mi place omul ăsta și-i ticălos ce face. Îi ticălos, da-mi cruce multe pierderi... Apropie-te, băiete, vino. Vino că am o treabă pentru tine. *(iese urmat de spion și slujbaş)*.

Cortina

TABLOUL IX

O creastă sălbatică deasupra Cîmpenilor. Stînci, tușiuri, brazi. În fund munții, apoi cerul. E un cer uriaș. În planul întii dreapta, o căruță cu coviltir. Stînga un tun. În spre culise, stînga, un al doilea tun. Gheorghe Marcul și Potcovarul, negri de fum se agită în jurul tunurilor. Mai încolo calfa, ostent de moarte. Înainte de ridicarea cortinei s-au auzit una după alta cîteva bubuituri de tun.

GHEORGHE MARCUL: *(în spre calfa)* Hai, hai repede! Hai, pulbere!
Pulbere!

CALFA: Nu mai e.

GHEORGHE MARCUL: Adă alt butoiăș! Hai, repede!

CALFA: Nu mai e nici un butoi. S-au gătat toate.

GHEORGHE MARCUL: Toate opt!? Cum! Cînd? (*trece la căruță, apoi la butoiășele împrăștiate între tunuri și căruțe*) Nimic. Să-mi fi spus! Să mă fi oprit din vreme și să-mi fi spus!... Trebuia să-i bat cu tunurile pînă la asfințit... Pînă la asfințit trebuia să-i țin în vale... Așa, acum, iacă scapă din strîmtoare și ne vin din spate. (*se aude un glas de bucium*) Imi cere Paven să bat strîmtoarea... Cu ce s-o bat?! (*buciumul se aude mereu*) Unde mi-a fost mîntea! Și voi, de ce nu m-ați oprit?... (*se întoarce înspre Horia care intrase, în grabă. Mai în urma lui Horia, Unochi, apoi bătrînii care-i știm plecați cu David Mărian. Gheorghe Marcul deschide gura ca să-i vorbească, dar nu poate articula un cuvînt*).

HORIA: Ce tot aștepți? Ori n-auzi de cînd buciumă Paven Onu? De ce nu mai bați cu tunurile!

GHEORGHE MARCUL: Oh, crăișorule! Oh, tată! Fă ce-i vrea, dar ia-mi viața! Nu mă lăsa în viață c-amarnic mi-e să mă uit în ochii tăi. (*Cu o sfișiere în glas*) Nu mai am încărcătură pentru tunuri. Nu mai am pulbere. S-a dus. Toată pulberea. Toate opt butoiășe.

HORIA: (*alb de mînie*) Cum?! Nu-i adevărat! (*îl ia de piept*) Hai, răspunde! Spune că nu-i adevărat! (*îl privește în ochi, apoi cu o tristețe de moarte*) Ba-i adevărat. Citesc în ochii tăi că-i adevărat. Ca într-o carte citesc. Scrie acolo și moartea noastră. Infrîngerea și moartea noastră... Omul țesă, țesă, dar giulgiul lui și-l țesă. (*trece spre ceilalți*) Vă duceți oameni buni, plecați. Ceterașii au plecat mai de mult. (*Se întoarce înspre Gheorghe Marcul*) Te du și tu Marcule, și dumneata potcovarule. (*S-aude sunetul prelung al buciumului*) Tu buciumi, Paven să pornim a-i bate cu tunurile și mai vîrtos că i-ai închis, dar tu a moarte buciumi, că tunurile ni-s fier mort.

GHEORGHE MARCUL: (*se aruncă la genunchii lui Horia*) Ingăduie crăișorule, să-ndrept ce-am stricat. (*cu ochii la Horia*) Să îndrept cît de cît. Dă-mi cetele mele și poruncește să pornesc asupra colonelului și să-i pustiesc rîndurile. Cît o ține Paven coastele, eu să pustiesc valea. (*arată spre Unochi*) Poruncește-i să-mi implinească ruga.

HORIA: (*lui Unochi*) Implinește-i ruga. (*Unochi sună pornirea la luptă*)

GHEORGHE MARCUL: (*la picioarele lui Horia*) Binecuvîntează, tăicuță. (*se ridică de la pămînt*) Tăicuțule, tată. Unchiașule, crăișorul nostru! Cinci vieți de-ași mai avea de trăit, pentru tine, pentru cuvîntul tău, pe toate le-ași trăi și n-ași mai muri, n-ași mai muri! Te-oi mai ruga crăișorule, să stai aici. Rămii aici pe coastă să-ți simt asupra-mi ochii și suflarea, să-ți simt puterea. Ca un steag al nostru, al țaranilor, așa să stai! (*se rupe cu un chiot, apoi pornind din stînga*) Haidam! Haidam feciori, că vine Horia cu țara!

HORIA: (*suie pînă pe creastă, apoi grupurilor de țărani care trec înarmați*) Haidam, feciori, c-a noastră-i lumea!

GHEORGHE MARCUL: (*se mai întoarce odată spre Horia*) Să trăiești, crăișorule! (*apoi țaranilor*) Haidam, țărani! Ucide, ucide, ucide! (*a ieșit. Trec țărani cu puști, topoare, furci de fier, sulite, ghioage. S-aud chiote, împușcături, alte împușcături răspund din vale. Horia, fără altă vorbă a rămas pe creastă ca un steag așa cum îl lăsase Gheorghe Marcul. Trîmbițele sună mereu*)

DAVID MĂRIAN: (*se apropie de Horia*) Nu-i vremea să te tulbur, unchiașule. Dar voi să-ți spun că ne-am întors.

VIZITIUL : (*care se apropiase și el*) Numai că oameni n-am prea adus. I-a speriat vlădica și protopopii cu afurisenia. Au jurat oamenii că cine-o asculta de cuvântul tău... (*scoate de la chimir o hîrtie*) Na și cetește și dumneata, că toate satele le-au bătut. (*In timp ce Horia citește hîrtia*) Pe drum am auzit și de Urs Uibariu cum l-au tras în țeapă și l-au chinuit.... Toată vremea s-a dat că-i Ionuț al dumitale... s-a ținut tare el Uibariu ca și cum cu adevărat era feciorul tău... Acuma tot îi bine c-a scăpat Ionuț. (*Horia s-a oprit din citit, îl privește cu ochi uscați, vrea să-i spună ceva, nu găsește nimic și, încrunțat citește mai departe*) Scrie rău de noi, știu.

HORIA: Scrie rău. (*citește*) „Vedem că Horia, căpetenia rebeliștilor nu încetează a face răutate și minciuni care sînt împotriva lui dumnezeu și-a împăratului și împotriva legii și bisericii și blagosloveniei vlădicești... Dară poruncim, nimeni să nu meargă la el și nici să-i dea ajutor...” (*strînge hîrtia și apoi cu durere*) Inseamnă că acuma-i acuma și alta n-avem ce aștepta. (*atent la ce se petrece în vale*) Așa, Marcule, așa! Izbește și fără milă! Fără cruțare! (*Lui Unochi*) Sună să pornească și Ionuț cu cetele lui. Hai sună. (*Unochi buciună. Horia se mai uită la hîrtia din mînă.*) Ei, boaitelor, boaitelor! Om sta noi cindva față în față și-ți da voi socoteală și pentru aiasta. (*strînge hîrtia în straiță, apoi țăranilor din ceata lui Ionuț care se arată în stînga, cu coase în chip de sulite, pistoale, săbii, fiecare cum s-a potrivit*) La luptă măi, frați ai mei, la luptă!

DAVID MĂRIAN: (*își zărește feciorul mijlociu, pe Toader*) Toadere, Toa! Da' un' ți-i bădia? Unde-i Ștefan?! (*Toader nu-i răspunde*) Unde mi-i Ștefan? Unde-i feciorul meu cel mare? Unde-i-l?

HORIA: (*vine înspre David Mărian*) La poarta Lupșei, unde l-au tăiat slujbașii și cătanele. Dar a murit cu cinste. Toți slujbașii și seniorii morți la poarta Lupșei și-n iad unde-or fi ei acum, încă se-ngrozesc de Ștefan, feciorul mai mare al lui David Mărian de pe muntele Giurguța. Dacă asta îți poate sta de mîngiere inimii tale de tată, apoi află că n-am mai văzut luptînd un altul mai viteaz.

DAVID MĂRIAN: Îți mulțumesc, crăișorule, îți mulțumesc. (*către Toader, care trece în stînga cu ceilalți*) Stai Toadere, stai. Stai că vine tată-tău să lupti în dreapta lui. (*Bătrînilor cu care a venit*) Na, haidam! Pe ei, mă feciori! Pe ei, c-a noastră-i lumea! (*Pornește cu ceilalți*) Sună trîmbițaș, să știe domnii că li-i aproape ceasul din urmă. (*Au ieșit cu strigătul: „Ucide, ucide, ucide!”*)

HORIA: (*le răspunde*) Ucide! Ucide!

IONUȚ: (*pornind în luptă, lui Horia*) Cu bine, tăicuță, cu bine!

HORIA: Ionuț! Ionuț! (*trece înspre fecior*) Te-am plins pînă mai ieri ca pe un mort. Că așa te-am știut. Și uite că ești în viață, dar știu eu pînă cînd? Ionuț, de e să-ți vinzi pielea, vinde-o scump! Ucide-i! Bagă groaza-n ei! Așa să te bați tată, cu așa minie să te bați, că neam de neamul lor să nu mai uite ce poate țăranul cînd se pornește pentru dreptatea lui. (*trece spre coastă*) Pentru dreptatea noastră, a celor mulți, haidam feciori, ucide, ucide, ucide! (*toți s-au pornit. Printre ei și multe femei. O vreme rămîne Horia singur cu Unochi. Privește-n vale*) Așa, măi tată! Așa feciori! Să-i stîngem cu toată fala lor! (*Lui Unochi*) Vin bătrîne, și te uită la fala domnilor. Ia-n uite-i cum fug. Geaba fugiți că nu mai răz-

bateti și nici ajutoare să n-asteptați de nișăieri! Că poarta Abrudului e-n mîna lui Giurgiu Crișan. Și-n Mogoș e Cloșcuț... Așa că nădejdea voastră sub pămînt și-n seama corbilor. (lui Unochi) Buciumă, să se știe c-a noastră-i lumea (Inspre vale, cu glasul puternic) Pentru dreptatea noastră a celor mulți, haidam feciori! (lui Unochi) Buciumă așa mereu și le înfierbîntă singele! (se întoarce spre stînga unde a intrat Maria Paven purtîndu-l în cîrcă pe vizitiu care e rănit de moarte)

VIZITIUL: (Mariei Paven) Lasă fată, vezi de cei vii și lasă morții. (își saltă capul. Lui Horia) Ii batem crăișorule, îi batem! (apoi ostenit, Mariei) Du-te, copilă, unde ți-am spus. (se lasă la pămînt, cu spatele rezemat de copac.) Uite așa mor oamenii.... Spunea careva: „Na, da' tu... Tu ești ungur!“ „S-apoi că-i ungur — a spus Giurgiu Crișan, că doară nu e domn...“ (se prăvălește jos, Horia sare să-l sprijine.)

Lasă, crăișorule și cată de ce ți-e în grijă (se aude un glas de tulnic)

UNOCHI: (lui Horia) De la Cloșcuț! Vine încoace. N-a mai putut ține Mogoșul și vine încoace.

HORIA: Să se întoarcă înapoi! Buciumă-i să se întoarcă înapoi! Să se întoarcă înapoi că-i vine Gheorghe Marcul în ajutor. Trimete pe careva după Gheorghe Marcul.

VIZITIUL: Nu mai trimete crăișorule după Gheorghe Marcul, că Gheorghe Marcul e mort. Sub ochii mei a murit.

HORIA: Gheorghe Marcul, mîna mea dreaptă, inima mea, viteazul meu! (lui Unochi) Buciumă-i lui Cloșcuț porunca mea. Să se întoarcă pe drumul Mogoșului, să-l închidă și pînă n-o primi semn de la mine, să nu se cîntească din loc. (Unochi buciumă porunca. Urcă David Mărian purtînd în brațe pe mijlociul său, pe Toader.)

DAVID MĂRIAN: Ii biruim, crăișorule! Ii biruim! (își lasă jos povara) Ingăduie să-l las aici mai la adăpost. L-au pălit rău. In piept îi pălit. Da' i-am oprit singele. (saltă capul lui Toader și-l așează mai bine) Poate s-o îndura cel de sus și mi l-o lăsa în viață, că atita suflet de copil mai am. (Toader geme) Stai tu, Toadere, că urcă tata iar, numai cît să-i batem cu totulul tot. Și ure eu. Urcă tata, n-ai grijă. (se ridică, apoi lui Horia) Dacă-i putea, îți mai aruncă ochii unchiașule asupra lui, că tu ca un soare, așa ne ești. (își sărută feciorul) Stai așa, Toadere, că urcă el tata. (trece în stînga) Ii batem, crăișorule, îi batem și-a noastră-i lumea! (Pornește în luptă) Haidam feciori, că vine Horia cu țara! (a dispărut)

HORIA: (l-a petrecut cu ochii, trece pe coastă, apoi cu glas aspru) Oh! Voi seniori și puternici ai lumii! Nicicînd nu veți ști cit de mare-i inima țaranului și cit de puțin îți cere ca să se dăruiască cu totul! (trece lîngă Toader care geme puternic. Își poartă mîna peste fruntea acestuia) Frați ai mei, soții mei! Oh! Bunii mei frați! Cum? In ce chip! Cum voi ajunge? Voi ajunge eu cîndva să mă plătesc de toată dragostea ce mi-o purtați?! (s-aude pe aproape o explozie de obuz, apoi alta. Horia s-a ridicat) Dîncoace de Abrud! (lui Unochi, care s-a apropiat) Bat tunurile de dîncoace de Abrud. Da' poarta Abrudului e-n mîna lui Crișan! Cum de-au trecut peste el! (se întoarce spre planul din dreapta unde au intrat Cloșca cu cîțiva băieși, femei) Cloșcuț! Tu aici?! Ți-am poruncit să te-ntoreci la Mogoș.

CLOȘCA: N-am mai putut. Giurgiu Crișan a pierdut poarta dinspre Mihăileni și-odată m-am trezit în spate cu colonelul Craiu. Din coastă

mă bătea maiorul Ott cu tunurile. *(se aud câteva explozii în dreapta)*
Auzi-le și dumneata, Horia. Tabăra una de femei și copii, ce era să fac. Ne-am tras-o încoace.

HORIA: Cu femeile și copiii?

CLOȘCA: Apăi!

HORIA: *(arată înspre băieți)* Și băieșii, de unde-i ai?

CLOȘCA: Is de-ai lui Giurgiu Crișan, că-i venit și el. *(arată înspre dreapta)*
Na, uite-l.

CRIȘAN: *(se arată. E tare ostent, dar mai ales rușinat)* Crăișorule, m-au bătut la Mihăileni și poarta Crișurilor nu mai e. Ne-au viclenit vladica că te-ai închinat. Cît ne-au ținut cu vorba, cătanele s-au strecurat pe niște piraie și au prins coastele din dreapta și stînga iar noi n-am luat seama. Ce-am cercat mai apoi, da' a fost degeaba. A pierit și Nicula Bibarț cu toți blăjenii și Simion cu băieșii Roșiei.

HORIA: Dar vaea de la Vilcana cu tăieturile de pădure!

CRIȘAN: Ne-au scos și de acolo. Au trecut și de Abrud. Cei din Bucium și Mogoș au auzit că te-ai închinat și s-au supus și ei.

HORIA: Giurgiuule, rea veste mi-ai adus!

CRIȘAN: Ne-au viclenit, unchiașule! Mereu ne-au viclenit. Alei, domnilor, cîinilor, că multe slugi v-ați plătit! Plec crăișorule! Plec și ridic eu alții, da' acuma nici pe tata din groapănu l-oi crede. Rămas bun crăișorule! De-o fi să ne întîlnim în viața aiasta, ne-om întîlni, da' atunci vai lor domnilor și cîinilor de-i slujesc! *(dă să plece)*
Cu bine, crăișorule, și doamne ajută!

HORIA: *(il oprește)* Incotro? Incotro? Ori nu înțelegi că sintem înconjurați din toate locurile! *(se aud trîmbițe îndepărtate din dreapta și din spate)* Le-ați dat drumul, cîinilor, și uite că au știut să-și facă locul.

CLOȘCA: Nu i-am putut ține. N-am mai putut. Tabăra era una de femei și copii și ne băteau tunurile.

HORIA: Și aici nu ne-or bate cu tunurile? *(întra-adevăr se aud explozii mai apropiate)* Și-ai mai adus cu tine și femeile cu copiii ca abia să-î ucidă pînă la unul.

CRIȘAN: Ce putea Cloșcuț, că de la mine au scăpat dintii. Din vina mea! Dar a fost din neștiință. Crăișorule, din neștiință!

MARIA: PAVEN: *(care a intrat din stînga cu un grup de țărani însingerați. Vine înaintea lui Horia)* Fugi! Fugi crăișorule, fugi, pleacă, sintem înconjurați! Fugi cît mai ținem noi ceilalți. Fugi!

HORIA: Taci femeie. Taci că-ți sbor capul. *(face cîțiva pași. E tare agitat, apoi celor de față)* V-ați ridicat după cuvîntul meu, la o viață mai bună. Și uite că v-am împins la moarte.

CLOȘCA: Nu te batjocori, crăișorule! Crăișorul nostru!

HORIA: V-am amăgit, oameni buni. V-am amăgit.

CRIȘAN: Nu, crăișorule, nu. Ne-ai învățat să ne cunoaștem, să ne știm puterea.

HORIA: *(privește în jurul său, apoi cu hotărîre lui Unochi)* Buciumă adunarea pe coastă. *(lui Giurgiu Crișan)* Treci Giurgiuule, înaintea oamenilor, și arată încă odată ce știi. Taie-l pe dușman și scoate-ne din strimtoare! În vremea asta Cloșcuț o scoate femeile și copiii încolo înspre Arada. Te-oi ajunge din urmă. Spuneți oamenilor să se tragă înapoi la casele lor că în primăvară pornim noi iară hora, și atuncea pentru totdeauna. Hai, ce mai stați. Na, aruncați-vă ca

- smeii și dați-i peste cap. Dați-i peste cap și vă tăiați drum. *(toți s-au pornit în stînga. Horia, lui Unochi)* Buciumă bătrîne, buciumă...
- BĂIEȘUL: *(cu avînt, lui Horia)* Poruncește crăișorul, să mai ție, numai pînă îi chemi pe băieșii din Roșia...!
- HORIA: Prea tîrziu, băieșule! *(măi mult sie-și)* Ori poate-i prea devreme. *(hotărît)* Hai coboară, că uite au spart rindurile și-și taie drum. *(se pleacă peste feciorul lui David Mărian, îi închide pleoapele, apoi se-nchină)* Te-ai pornit, Toadere, și tu pe drumul tău. *(se ridică, Mariei Paven)* Nu pleci?
- MARIA PAVEN: Ți-am cerut să-l lași în viață pe vlădica și m-ai ascultat. Din pricina mea e toată moartea și pieirea. Ai să mă ierți?
- HORIA: Ce pot eu, Marie! Ce pot eu, femeie, cînd și eu am nevoie de iertare. *(lui Unochi)* Hai, du-te și dumneata. Rămas bun, bătrîne. *(îl sărută pe obraji)* Dacă dai de Ionuț, de băiatul meu... dacă-l mai găsești în viață, spune-i că tata a fost mindru de cum s-a bătut. Și că mi-a fost drag. Că mi-a fost tare drag. Și -acum treci de grabă, cît mai poți răzbate. *(Unochi a ieșit. Mariei Paven)* Du-te și tu, femeie.
- MARIA PAVEN: Să te însoțesc.
- HORIA: Nu, Marie. Hai du-te. Du-te cu bine.
- MARIA PAVEN: *(printre lacrimi)* Nu m-alunga! Pentru cine să mai trăiesc? Pentru cine?
- HORIA: Ori tu, femeie, nu crezi c-om porni noi iară?!
- MARIA PAVEN: Om porni, știu. Cu bine, crăișorul. Cu bine. *(a ieșit).*
- HORIA: *(privește după Maria Paven, se-apropie de creastă, apoi cu glas puternic)* Rămas bun, dumneavoastră frați! Rămas bun! Rămas bun! Și pentru cele multe cite v-am greșit, rogu-vă foarte să mă iertați. *(se aud buciume de jale)* Opriți buciumașii, opriți că voi a moarte buciumași! Vă singeră inima că n-a ieșit pe-a noastră, a oamenilor? N-a ieșit. Da -n ceasul acesta, întristat de jale, vă spun cu, căpetenia-voastră, că dreptatea nu a pierit de pe pămînt. Așteptați semn și-om porni noi iară! Om porni! *(din stînga se aud urale, chiote)* Om porni! *(privește de jur împrejur și ca și cum ar îmbrățișa munții și-și ia rămas bun de la ei, trece în stînga. N-a apucat bine să iasă că din dreapta pătrunde Gligore Nicula)*
- GLIGORE NICULĂ: *(se oprește, apoi unui pandur care vine din urmă)* Pe aice a apucat, pe aice a apucat! Uite-l. Trage! Trage, că viu ori mort, al nostru-i!
- VIZITIUL: *(care se săltase într-un cot a scos pistolul și trage asupra pandurului care-l luase la ochi pe Horia)* Ba pe cea lume, ciine, că pe asta destul ați umblat. *(cade pandurul, Gligore Nicula fuge îngrozit înapoi în dreapta, se prăbușește și vizitiul)*

Cortina

ACTUL IV

TABLOUL X

O sală de ospăț, cu ferestrele și ușa din fund acoperite cu perdele grele. Ușa din dreapta se deschide și pătrund cîtiva servitori cu torțe apoi contele Csiszar de braț cu Samuil Balia. Intre ei, în mare antren, contesa Csiszar, apoi doamne, nobili, clerici, slujbași. Cu toții osteniți de cheful nopții.

CONTELE CSISZAR: *(se întoarce către oaspeți)* O surpriză, nimic mai mult. Nici un secret. Numai o surpriză. *(în șoaptă, unui pandur)* E gata tot? *(acesta aprobă din cap. Contele, cu un aer grav)* După un vechi obicei al familiei noastre, să-mi permiteți, domnilor și doamnelor... *(reia)* Să-mi permiteți să întâmpinăm zorile de un cînt al soarelui. Dar mai întîi va trebui să încheiem noaptea, să alungăm spaimele nopții prin focul cel atot purificator. *(servitorilor)* Trageți perdelele. Adică nu... Intîi să mai închinăm o cupă pentru nobila gazdă. Vin! Vin! Să ne veselim domnilor, să ne veselim. Tilharul a fost prins. *(cu o cupă în mînă)*

„Tilharul în lanțuri putrezească
Seniorul în slavă stăpînească!“

Bine spus domnilor? Ha, ha, ha, ha! Să vie lăutarul cela chior cu fata lui. *(celor de față)* Floare vie a nobilului Comitat, viteji magnați și nobili! Ascultați un cîntec ce l-am închipuit în aste zile. E vorba de ucigașul fără dumnezeu, de Horia. Cum a fost prins și dat pe mîna gidelui de însuși valahii lui. Cum plînge acum amarnic între pereții de piatră ai temniței de sub cetate. Cum plînge și cum se roagă de iertare. Numai puțin și veți vedea și ce-l așteaptă. *(face un semn seeritorilor, aceștia trag perdelele Prin ferestrele și ușa care dau spre curtea interioară se văd înălțate două ruguri la care sînt legați Ionuț, fiul lui Horia, și secuiul pe care-l știm din tabloul VII. Murmure printre cei de față)* Cel din stînga e chiar fiul tilharului. În dreapta e un cîine de secui. *(secretarului contelui Iankovitz, invitat și el)* Dacă înălțimea sa, comisarul cezaro-crăiesc, contele Iankovitz ar fi primit să ne fie oaspe, i-am fi dat prilejul să știe a termina mai repede cu acest Horia. I-am fi arătat un mijloc cum să-i scurteze judecata și în schimb cum să-i prelungească supliciul și moartea. *(ride, apoi servitorilor)* Deschideți larg ferestrele și ușa. Pentru cei ce se tem de frigul dimineții, om căuta să încălzim văzduhul. *(ride. Apoi)* O torță! O torță! *(ride iar)* Cu o singură torță și vă ofer la rîndu-mi două torțe vii. *(ride)* Ha, ha, ha! Cu voia dumneavoastră voi trimete bătrînelui tilhar o turtă din cenușa feciorului său. Ha, ha, ha! Rideți domnilor, rideți! Pe acest cîine de secui îl vom da și pe el focului. *(aude șoapte)* Un unгур, da, un unгур! dar e un iobag! Mai puțin decît un cîine. *(iar ride)* Și acum ascultați-mi cîntecul ce l-am închipuit. *(lui Unochi care a fost adus cu Floarea)* Cîntă, chiorule. Cîntă după mine:

„Șade Horia la prinsoare
Ride, ride, ride țara!“

(s-a oprit din cîntec intrucît a venit din stînga un pandur cu o secure în mînă. Pandurul e foarte agitat și trece direct la contele Csizar. Contele trece în mîna unui slujbaş torța, își pleacă urechea la vorbele în șoaptă ale pandurului, apoi luîndu-i din mînă securea) L-ați prins? Cum! O femeie! Să fie adusă aici. Acuma, da. *(pandurul pleacă. Contele trece înaintea oaspeților, înălțînd securea)* Altă secure. Îmi găsesc slujbașii în fiecă dimineată o secure înfiptă în poartă. Asta-i de cînd l-am adus prins pe fiul tilharului. Chipurile să ne sperie. Să-i dăm drumul puiului de lup. Ha, ha, ha! Iobagi nemernici! L-om slobozi, da-n moarte, sub limbile focului. *(ride iar. Apoi)* Uite și-o scrisoare legată de fier. *(citește)* „Luați seama domnilor, că-n primăvară tot începem noi focul mai bine și cu puteri mai mari de cum a fost...“ Auziți îndrăzneală! *(citește iar)*

„Și-om scoate pe Horia din lanțuri să ne fie cap“. (*mototolește hîrtia, apoi secretarului lui Iankovitz, cu furie*) Ai auzit? Ai auzit domnule secretar al înaltului comisar cezaro-crăiesc? (*îi întinde hîrtia mototolită.*) Poftim! citiți-o și înaltului comisar, să mai vorbească de îngăduință. La ce atita judecată, cînd e vreme să-i alegem chinurile și moartea? (*lasă din mîină securea și se întoarce înspre Maria Paven care este adusă între doi panduri*) Mai aproape! O femeie! (*contelui Balia*) Și nu-i urită muieroa. (*Mariei Paven*) Spune pentru ce. Pentru ce ai înfipt barda în poartă? Cine te-a învățat? Cine te-a trimes? Cine?!

MARIA PAVEN: Horia.

CONTELE CSISZAR: (*se trage înapoi*) Ești nebună? Horia e prins. E la închisoare. Dintre ai voștri l-au prins.

MARIA PAVEN: (*îl zărește pe Ionuț legat de rug*) Ionuț! Nu te teme Ionuț! Un băieș din Săcărîmb, Ilie Ștef, a pornit să ridice oamenii și l-o scoate pe Horia din lanțuri să ne fie iar căpetenia cea mare. (*Contele Balia a scos pistolul să tragă asupra Mariei Paven. Contele Csiszar i-a tras pistolul din mîină*)

CONTELE CSISZAR: Vai conte! Să tragi asupra unei doamne, un oaspete al nostru? Va fi doamna noastră, și-apoi a slugilor și-a ciinilor noștri și după aceea... ha, ha, ha! Aduceți un pahar. O cupă pentru doamna. Pe crugul soarelui celui atîrnat pe cer, că știe să ție o cupă! (*Mariei Paven*) Pe jalnica și schimbătoarea lună a cărei lumină o porți în ochi, jur că ai și glas frumos. Cîntă un cîntec în cîntea gazdei și ție-om lăsa viața. (*Maria Paven tace*) Sau poate ai să cînti după mine un cîntec în slava tilharului? (*Cîntă*)

„Horia șade la prinsoare,
Rîde, ride, ride, țara!“

(*izbucnește în hohote de ris*).

CONTELE BALIA: (*care trecuse în curtea interioară, revine îngrijorat*) Nu știu ce urcă din jos de vale.

CONTELE CSISZAR: Urcă dracul de-a călare. (*hohotește, apoi Mariei Paven*) Eu îți cer să cînti un cîntec de slavă crăișorului vostru și tu taci. Frumos îi asta?!

MARIA PAVEN: (*întîlnește privirile lui Unochi și acele ale Floarei, apoi cu ochii la Ionuț pornește să cînte*):

„Toată țara de-i umbla
Om ca Horia n-ai vedea.
Oi, că dragu mi-i.
Om ca Horia nă-i vedea,
Oi, că mi-i și drag!
Sus la poarta cerului.
Este-un scaun de mătasă,
Șade Horia la masă.
Oi, că dragu mi-i.
Sus pe sus pe lingă lună,
C-o mîină țîind de lună,
Cu alta împletind cunună,
Oi, că dragu mi-i!
Da' cununa-a cui o fi?
Fi-va, fi-va a Horii...“

CONTELE CSISZAR: *(care îndreptase de la începutul cântecului pistolul asupra Mariei Paven, fără ca aceasta să-l fi luat în seamă și a cîntat mai departe, nu mai poate răbda și trage de-aproape asupra cîntăreței)* Na, ține și cununa ta!

UNOCHI: *(încearcă să astupe cu palma gura Floarei, apoi se întoarce înspre nobili. Vede îngrijorarea contelui Balia care privește mereu peste zidurile curții interioare, și deodată cu un strigăt sălbatec)* Iobagii! Iobagii! Vin iobagii lui Horia!

CONTELE BALIA: *(privește încă odată peste zidul curții interioare și apoi ca înnebunit)* Valahii! Vin valahii! Stîngeți facele! Stîngeți facele! *(O cumplită zăpăceală îi cuprinde pe toți. Fiecare fugе în altă parte. Se sting facele)*.

CONTELE CSISZAR: *(încearcă să-și domine spaima)* Să se-nclue porțile și ridicăți podul! La ziduri, seniori, la ziduri! Să se așeze tunurile! Lumină, o lumină! Scoateți steagurile! După mine, seniori, după mine! *(a ieșit prin stînga. În scenă a rămas numai Unochi și Floarea cu Ionuț și secuiul)*

UNOCHI: *(apucă securea adusă mai înainte de pandur, trece-n curte, taie legăturile lui Ionuț și ale secuiului, revine cu ei în scenă, apoi Floarei)* Hai de grabă. Ieșim prin curtea dinspre pădurice și-apoi sus în munți. Hai Ionuț, hai că nu-i vreme. *(Ionuț nu poate merge)* Hai, că spunea tată-tău de tine că n-a văzut fecior mai viteaz... Cu astă vorbă a lui ne-am despărțit. Și mi-a mai spus că tare i-ai fost drag. *(intră un pandur cu o torță într-o mină, cu o sabie în cealaltă. Îi vede pe prinși și vrea să se arunce asupra lor. Unochi îi trece înainte, îl înfruntă și-i cu securea ridicată)* Scoate-i afară, Floare! Scoate-i de grabă în pădurice. Scoate-i, îți poruncesc. *(Floarea i-a scos. A ieșit)*. Așa. *(pandurului)*. Tu, ciine, stai. Stai că dacă nu ți-i de trăit, mi-ai venit în cale să-ți dau moartea. De ți-i voia să mori, apoi na, mori! *(L-a prăvălit de moarte cu securea. Se întoarce contele Csiszar cu ai lui)*.

CONTELE CSISZAR: *(dă cu ochii de Unochi)* Tu, spurcăciune! Tu, chiorule, tu ai început! *(vede pandurul la pămînt, aleargă înspre ruguri)* Unde sînt prinșii? *(Lui Unochi)* Tu, ciine, tu, vorbește! Spune! Hai că te ard de viu în locul lor. Spune unde i-ai ascuns? Vorbește! Vorbește iobag ticălos!

UNOCHI: Geaba strigi, domnule. Mai bine ține-ți glasul că poate o mai urca vreo turmă de capre și ai să intri iar în toate spaimele.

CONTELE CSISZAR: La rug! La rug cu el! O torță, o torță, ciinilor!

UNOCHI: Ia seama domnule, că Horia n-a murit. Luați seama, vă spun. *(Este scos afară. În timp ce-i legat la rug, cîntă ca și Maria Paven)*

„Toată țara de-i umbla
Om ca Horia n-ai vedea.
Oi, că dragu mi-i
Om ca Horia n-ai vedea,
Oi, că mi-i și drag“.

Cortina

TABLOUL XI

O celulă de piatră cu tavanul boltit. Fund, ușă din stejar ferecat. Deasupra ușii o ferestruică ovală zăbreliată. În celulă, Horia cu lanțuri la miini și la picioare, pictorul Sigismund Koreh, un ostaș de gardă și un preot

Preotul își ia rămas bun de la Horia, și făcînd asupra-i semnul crucii iese condus de ostaș.

PICTORUL: *(privește la pînza pe care a terminat-o, apoi la Horia, iar la tablou)* Ți-au trimes și preotul să-ți scrii ultima ta vrere... Înseamnă că s-a gătat totul. Îmi pare rău. Îmi pare foarte rău. *(După o pauză)* De ce n-ați așteptat? De ce! Înălțimea sa baronul guvernator, a primit de la majestatea sa imperială legea cu ștergerea iobăgiei. Pînă-n vară o va trece în ființă în toată țara Ardealului. Dac-ați fi așteptat!

HORIA: Dac-am fi așteptat, n-ar fi dat nici împăratul legea, da' nici guberniul n-ar fi primit-o. Singur nîmîc nu vine. Uite și meșteșugul ista al dumatiale, azi e săptămîna de cînd ostenești...

PICTORUL: Cum poți fi așa de liniștit, cînd... *(caută s-o întoarcă)* cînd te-au vîndut oamenii tăi. Te-au vîndut pentru bani.

HORIA: I-am iertat.

PICTORUL: Dar cei șapte care te-au vîndut, sînt din satul tău. Unii chiar neamuri.

HORIA: Vezi dumneeta în cît amar de ticăloșie, ne-au azvirlit ei seniorii că sînge pe sînge ne vindem. Oof, domnilor, nu v-ar mai lumina soarele, cum ne-ați ticăloșit întocmai dobitoacelor.

PICTORUL: Îmi pare rău, crăișorule! Crăișorule, — așa-ți spun oamenii — de ce nu ceri grația împăratului? Ori dacă ai răspunde întrebărilor, să spui oamenii cu care ai fost.

HORIA: Ca să-i dau și pe ei morții! De-ajuns cît a plătit Giurgiu Crișan. De-ajuns cît oi plăti eu și Cloșcuț! *(după o pauză)* S-a întunecat. Devreme se-ntunecă. Sîntem și-n afund rău. Da' oricum, devreme se-ntunecă. *(pictorul vrea să-i răspundă ceva, dar se reîntoarce ostașul urmat de secretarul contelui Iankovitz.)*

SECRETARUL: *(după ce privește peste tot ca totul să fie în ordine, pictorului)* Ați terminat? Vă rog plecați. Sper că nu i-ați vorbit nimic. N-are voie nimenea a-i vorbi. La vremea sa a refuzat grația împărătească. Ce altă dovadă că este un rebel? *(Pictorul și-a strîns șevaletul, mai aruncă o ultimă privire asupra lui Horia și iese cu umerii plecați, ca și cum el ar fi fost cel condamnat. Secretarul nemulțumit de compasiunea acestuia, pușnește din nări, apoi întorcîndu-se însp. e Horia)* Eu ți-am adus grația împărătească și-ai ris. Mai rizi și-acum. *(înfuriat că Horia nu-i răspunde nimic, caută un cuvînt care să-l jignească, dar aude glasuri apropiindu-se. Intră un ofițer și doi ostași cu torțe. Ostașul de gardă a luat poziție. Secretarul își corectează și el ținuta și cu un glas marțial)* Președintele comisiei extraordinare cezaro-crăiești și comisar aulic al majestății sale imperiale Excelența sa Antoniu Iankovitz, conte de Daruvar.

CONTELE IANKOVITZ: *(trece pragul cu pași de om bătrîn, apoi secretarului)* Lasă. *(îi face semn să plece, asemeni și ofițerului cu ostașii de pază)*. Toți. Da, da. *(lui Horia)* Poftim, uite c-am venit. Poate că acolo sus nu-ți era la îndemînă. Da' aici nu ne-aude nimeni. De aceea am venit. Poftim, te ascult. *(Horia tace)* Mă silești pe mine, un om bătrîn și bolnav să cobor atîtea trepte și tu taci. Doamne, cite trepte! Și toate închisorile sub pămînt, în adînc. Dac-ași ști măcar pentru care nevoie se zidesc închisorile în adîncuri!

HORIA: Din teamă.

CONTELE IANKOVITZ: Cum?

HORIA: De teamă ca să nu răzbată adevărul la lumină.

CONTELE IANKOVITZ: (*ride*) Adică, noi ceilalți ne temem. Păi cum să mă tem eu de tine? Tu-mistai înainte în lanțuri și eu să mă tem! Mare poznaș ești, măi omule! Da-mi plac oamenii cu duh și nu mă supăr. Ei, spune. Mai spune ceva.

HORIA: Ați făgăduit oamenilor iertare, și acum îi fugăriți ca pe lupi. Îs trași la prinsoare pentru o singură vorbă, o bănuială. Vai de casa celui bănuț.

CONTELE IANKOVITZ: De unde știi? De la cine? De unde îți vin știri?

HORIA: Nu-i vorba de unde-mi vin știrile, ci de-s adevărate. Slujbașii și pandurii pustiesc satele din Zarand și Hunedoara că oamenii nu mai au după ce bea apă. De aceea cer înaltei comisii...

CONTELE IANKOVITZ: Horia, comisia nu este chemată să consemneze cererile tale, ci răspunsurile tale. (*grav*) Horia, altminteri Nicola Ursu. O sută nouăsprezece întrebări ți s-au pus și ai tăcut toată vremea ori ai răspuns alte cele. Acum înțelege că și noi comisia sîntem osteniți. Avem fiecare casa noastră... Totul s'a încheiat cum se cuvine, totu-i legal, prevăzut în codul de justiție, dar tu nu ai mărturisit nimic. Sînt un om bătrîn și nu pot să-mi iau păcatul ăsta pe suflet ca să nu mai am odihnă pe lumea cealaltă. Horia, altminteri Ursu Nicola, mărturisește omorurile, tilhăriile și fărădelegile scelerate ce le-ai comis. Mărturisește.

HORIA: Nu am ce mărturisi.

CONTELE IANKOVITZ: Sînt bătrîn și-i vremea să mă gîndesc la viața viitoare. Cînd o fi să-nchid ochii, vreau să-i închid cu cugetu-mpăcat. Mărturisește, dacă nu toate fărădelegile pentru care ești acuzat, o parte, numai citeva. Mă uit la tine Horia, că ești bătrîn și tu. Sîntem doi bătrîni, amîndoi la capătul vieții. Pentru ce să ne purtăm atunci dușmănie? Cu un cuvînt îmi dai liniștea de care am nevoie. Am coborît atîtea trepte! Oare vorba mea blîndă, inima mea, nu-ți spun nimic? Mărturisește crimele tale, soții tăi de ucidere, mărturisește.

HORIA: Nu am ce mărturisi. V-am mai spus.

CONTELE IANKOVITZ: De piatră ți-e inima, valahule! Nu ai ce mărturisi. Numai pe mărturia celor cîți i-am adus în față și tot sînt o mîde capete ca să mori. Ai să mori, valahule, fărîmat os cu os. (*trece în-spre ușă*) Da, da, sfărîmat os cu os. (*a ajuns în prag, se reîntoarce*) Oricum, Horia, tot ai să mori. (*rugător*) Rogu-te atunci, pentru sufletul, pentru viața mea viitoare, mărturisește, rogu-te. (*Horia tace, Iankovitz se retrage*) Adică toată viața, de-acum încolo, să trăiesc cu spaima... (*clatină din cap*) Spuneați că mă tem de adevărul tău. Dar care-i adevărul tău, valahule? Care-i adevărul? Spune! spune! (*pauză*) Crezi că mă tem de adevărul tău? De ce să mă tem cînd tu ai să mori sfișiat în patru și nu eu. Eu am să trăiesc... Dar dacă adevărul tău... (*șoptit*) Dacă adevărul lui... (*brusc lui Horia*) Că adevărul tău nu moare odată cu tine — asta ai vrut să-mi spui, nu? Răspunde-mi omule, vorbește! (*După o pauză vine mai aproape de Horia, aproape în șoaptă*) Horia, am imputernicire de la majestatea sa... dacă-ți ceri iertare publică, dacă recunoști zădărnicia ne bună a încercărilor tale, dacă renegi tot ce-ai făcut... vom fi miloși și îndurători. Îți trimet hîrtie și tot ce trebuie pentru scris. Numai să renegi ce-ai făcut, că n-a fost drept.

HORIA: Ba drept a fost.

CONTELE IANKOVITZ: Serie numai că renegi totul.

HORIA: Nu scriu nimic.

CONTELE IANKOVITZ' (*speriat*) Da' cine ești tu?

HORIA: Vin mîine și-ai să vezi.

CONTELE IANKOVITZ: Cine ești tu? Și cine e în spatele tău?

HORIA: Vin mîine și-ai să auzi.

CONTELE IANKOVITZ: Mîine ai să-ți primești moartea.

HORIA: Mîine voi o-ți primi moartea. Voi, și nu eu.

CONTELE IANKOVITZ: (*se clatină, aproape să cadă*) Nu! Nu vreau să mor! (*cu groază*) Nu vreau să mor! (*alergînd afară*) Ofițer, ofițer, pentru ce m-ați lăsat singur?! Pentru ce?! (*glasul i s-a îndepărtat. S-au îndepărtat și pașii însoțitorilor săi. De afară se aude zornăind cheia în broască. În celulă au rămas Horia și ostașul de gardă care a revenit la primele strigăte ale lui Iankovitz*)

HORIA: (*după o pauză lungă, în care a căutat să-ntîlnească privirea ostașului de gardă*). Tu plîngi, ostașule? Ești tînăr și bun la inimă. Deasupra, poate mai ești și iobag. Iobag ca și mine și ceilalți soți ai mei... Tu spui: „La ce v-a folosit tot zbuciumul, că ai să mori poate chiar mîine“. Ori la ce le-a folosit muntenilor că s-au ridicat. Hei, feciorule! De-o parte c-am băgat noi spaima în domni, să nu ne mai uite, niciodată. De alta... află feciorule, că cine și-a vărsat singele pentru dreptate, cine a mușcat din pîinea caldă a dreptății, apoi n-o mai uită. Și-i tare de folos ostașule, că mai încolo, un altul, într-o zi o strînge oamenii iară... Caldă-i dreptatea și cu amiros dulce ca pita. Caldă-i dreptatea și-i de odihnă ca o mamă bună! Eh, oameni, oameni! Acuma vă cunosc, vă știu. Știu cît vi-i puterea. Și mai știu că-ți răzbi s-aduceți dreptatea pe pămînt. (*după o pauză*) Dacă-și mai putea să-l fac pe Cloșcuț să-nțeleagă și el... (*ostașului*) N-ai voie să-mi vorbești, știu; dar te-oi ruga... fă-mă să știu cum îi mai este lui Cloșcuț? Fără de vorbe. Numai să-mi faci un semn din cap. Mi-a spus domnul care-i face chipul că-i bolnav și pierdut. Îi tot așa bolnav? Mai greu? (*ostașul a aprobat din cap*) Și-a pierdut tîria, spui? (*soldatul aprobă din cap*) Sărac de tine, Cloșcuț! Dacă-și putea s-ajung la tine, să-ți dau putere! Dacă-și ști cum! E-n partea cealalt. sub scară, știu, dar tot o să m-auză. O să te certe, flăcăule, strajamaistărul, dar trebuie să-i dau o veste lui Cloșcuț, să-i dau tîrie, Și-n altfel nu știu cum. (*se pornește să cînte întîi încet, apoi mai tare pînă se aude ca o mare în furtună. Pe măsură ce crește cîntecul, scena se întunecă. E cîntecul lui Pinte Viteazul*)

„Frunzuliță ruptă-n virf,
 Multe-o fost și multe sînt,
 Multe sînt de povestit
 De-un viteaz nebiruit,
 De-un viteaz afar din seamă
 Pe care Pinte mi-l cheamă,
 Ține calea la strimtori
 Ține calea domnilor...“

(*cîntecul se aude din ce în ce mai slab. Scena s-a întunecat cu totul, apoi în planul întîi îl vedem luminat de-o torță pe Horia. Mai în întuneric se deslușește Cloșca și abia distins Crișan.*)

CLOȘCA: Mi-ai cîntat, crăișorule, și m-ai chemat la tine. M-ai chemat să-mi dai tărie.

HORIA: Trebuie tărie, Cloșcuț! Nu mai e mult. Încă puțin. Oamenii s-or uita la noi. Sint prigonîți ca vai de ei. Nu le putem da cîte așteaptă, dar atîta să le dăm: tăria să răzbată. Iar domnii să se teamă-n veci. Atîta-ți cer, Cloșcuț. Să fii tare. Și-acuma cu bine, frate al meu.

CRIȘAN: I-am cerut și eu să fie tare. Cînd m-au prins n-am mai știut ce-i cu mine și am răspuns întrebărilor. Mult rău le-am făcut celor de afară. Mi-ai trimis vorbă și am tăcut. Da' cumplit mi-a fost rușine că am vorbit, de aceea mi-am dat și moartea. Ei spun că mi-a fost frică. Dar nu-i adevărat.

HORIA: Nu-i adevărat, știu.

CRIȘAN: Îți mulțumesc, crăișorule. Și tu Cloșcuț, fii tare și pentru mine. Și morți încă să se teamă de noi.

CLOȘCA: Și morți încă să se teamă de noi! Așa va fi! (*înviorat*) De unde simt tăria asta, Horia? De unde vine tăria?

HORIA: De la ei, de la oameni. Ți se întoarce înapoi înzecit și înmiit toată puterea cît le-ai dat-o. Și doar atîta îți trimete fiecare, o suflare cît un abur.

CLOȘCA: N-am știut că sint așa de tari. Așa de tari și așa de mulți! N-am știut.

HORIA: Sint bucurosi pentru ce-ai aflat.

CLOȘCA: Înseamnă că nu ne-au biruit cu totul.

HORIA: Nu ne-au biruit.

CLOȘCA: Și e-om porni noi iară. S-or ridica alte căpetenii, dar noi le-om sta alături.

HORIA: Le-om sta alături.

CLOȘCA: Și-or birui pentru totdeauna.

HORIA: Pentru totdeauna.

CLOȘCA: Fericiți, voi oameni, fiți fericiți! Fiți fericiți că-mi dați tăria să vă stau față în ziua de mîine! Cu bine, crăișorule, și fii în veci fericit, pentru toate cîte-ai făcut, pentru soții tăi. Cu bine, crăișorule, cu bine. (*dispare în întineric împreună cu Crișan. O pauză și apoi apare împăratul Iosif al II-lea așa cum îl știm din cele două scene*).

ÎMPĂRATUL: Am venit cu întîrziere. Auzii că-i dădeai sfaturi lui Cloșcuț să fie tare. Asta pentru oamenii care or fi mîine?

HORIA: Pentru oamenii care or fi mîine.

ÎMPĂRATUL: Știu. Ești supărat pe mine, fiindcă am poruncit să fi prins și închis.

HORIA: (*șoptit*) Și ucis.

ÎMPĂRATUL: Și ucis, da... Înțelege că și mie îmi place dreptatea; dar este dreptate și dreptate. Și cuviință și o margine în toate. Cum să hotărască țăranul ce-i drept și ce nu-i drept! La ce-or mai fi atunci pe lume împărați sau regi? Și unde-om ajunge! Îmi pare rău Ursu, dar trebuiește să fi pedepsit; nu pentru că ai dat morții niște seniori trîndavi, dar fiindcă te-ai ridicat împotriva a însăși temeiului vieții noastre, împotriva dreptății și așezărilor milenare... Dar tu nici nu m-ascuți...

HORIA: Toți țărani merg laolaltă. Și băieșii din mine, și potcovarii, cu toții merg laolaltă.

IMPĂRATUL: Nu înțeleg ce spui, dar întotdeauna ai fost un om ciudat. Mai ții minte doamna care mi-a cerut să te iau curtean? Am poruncit pentru ea să-ți facă chipul. De altfel, din dorința ei am și venit aici. Atunci mă duc. Mă iartă, sintem în plin carnaval. (*iși pune o bonetă și suflă într-o muzicuță*) Nu-mi plac prostiile astea, dar ce pot să fac împotriva tradiției? (*trece înspre ușă*) Înțelege că sînt așteptat. Fără mine, curtenii nu se pot veseli. Să fim veseli, să fim veseli, valahule. (*se reîntoarce*) Ce bine ți-ar fi prins acum dac-o ascultai pe acea tînără doamnă, să-mi fi rămas curtean. Te-ași fi înnobilat, și pe băiatul tău... Știi ceva de el? Eu n-am copii, dar gîndesc că pentru un tată e greu. (*pauză*) Cum n-ai înțeles că eu am generali și oameni de stat care de sute de ani nu fac altceva decît să-mi conducă treburile împărătești?! Pe cine ai avut de partea ta? Niște țărani aproape sălbateci și nepricepuți.

HORIA: Nevoia aduce și priceperea. Iar despre blindețe, mulțam seniorilor pentru blindețea lor...

IMPĂRATUL: Dar erau oameni fără de știință a războaielor.

HORIA: N-ai dumneata mulți generali cum a fost Gheorghe Marcu și Nicula Bibarț și Simeon Băieșul ori Giurgiu Crișan.

IMPĂRATUL: Dar nu vezi că pas cu pas ți-au dat peste cap tot ce-ai gîndit?!

HORIA: Pas cu pas au învățat! Și abia ce-or mai învăța de-acum înainte.

IMPĂRATUL: Cum?! Tu gîndești să începi iară?

HORIA: Da.

IMPĂRATUL: Dar miine mori.

HORIA: Nu mor miine. Nu mai mor niciodată.

IMPĂRATUL: Tu vrei să mă sperii, Ursu. De aceea spui. Ori tu crezi că Ilie Ștef, băieșul acela din Săcărîmb... tu crezi cu adevărat c-or porni băieșii din mine?!

HORIA: Or porni. Or porni băieșii din mine și țărani de pe ogoare.

IMPĂRATUL: Nu! Nu! (*repede*) Știi, Ursu, eu țin la tine și dacă-mi ceri grația imperială, îți las viața. Cere-mi grația și-ți dau viața. Înțelegi?

HORIA: Înțeleg.

IMPĂRATUL: Atunci încă în noaptea asta fă contelui Iankovitz o carte de grație. Ai să faci, nu?

HORIA: Nu.

IMPĂRATUL: Pentru ce? Nu te-nțeleg. Eu îți dau viața și tu... Ori poate iar ai să-mi vorbești de oamenii care or fi miine.

HORIA: Băieșii din mine și țărani de pe ogoare.

IMPĂRATUL: Da-s oameni! Cum nu-i cunoști? Oamenii uită. Poate că te-au și uitat. Oamenii uită ușor.

HORIA: Împărații uită ușor. Oamenii nu uită. Vin mine să-i auzi. Vin față cu mine să-mi spui pe cine l-or uita. (*scena s-a întunecat cu totul. În întuneric se aude numai glasul lui Horia*) Curat înaintea oamenilor și cu sufletul deschis înaintea lui Dumnezeu, eu trec din viața aiasta pămîntească în aceea de veci și-mi spun că nu-mi pare rău pentru nimic. Și de-o fi să-mi încep iară viața, la fel ași porni-o! (*pauză*) Vultur răpitor, tu care îmi vei fi mormîntul, mormînt viu peste creste de munți, zboară peste munții mei, asupra lor și-n moarte să umblu!

Cortina

TABLOUL XII

Dealul Furcilor din Maierii Bălgradului. Un loc deschis. În fund case vechi cu acoperișuri țuguiate. Fund dreapta turnul pulberăriei. În planul întâi dreapta, o căruță și niște samare. Planul întâi stînga o caretă. Planul doi ieșind din culisele stînga, o poartă din platforma-esafoad. Sus pe platformă și jos între platformă și țărani în ținere, soldați cu armele gata să tragă și toboșari. În căruța din dreapta, Ionuț rănit. Lîngă căruța Floarea, mai de-o parte David Mărian. Printre țărani se văd Iacob Todea, băieșul, secuiul, calșa. Femeia potcovarului și alte femei țin de mijloc și pe după cap pe Marina lui Cloșcuț. În caretă, contele Csiszar, contele Balia, doamne nobile, slujbași și țîrgoveți. Pe fețele tuturor se simte încordarea. Nobili și țărani, cu toții simt c-a trecut deasupra aripa morții. Ochii țărănilor sînt înghețați, femeile scaldate-n lacrimi, toboșarii bat tobele de moarte, apoi secretarul personal al lui Iankovitz, flancat de-un ofițer și de călăul (totul în roșu, în mîna cu roata de tortură) vine înaintea oamenilor. La semnul secretarului, un trîmbițaș sună prelung.

SECRETARUL: (*înaintează încă un pas, apoi*) Ion Oargă, numit altminterea Cloșca, iobag al fiscului din Cărpeniș, scelerat crincen și tulburător îndrăzneț al ordinii, condamnat la frîngerea cu roata a fost trecut din viață la moarte. Sentința s-a împlinit.

MARINA: (*cu un ultim zîcnet*) Cloșcuț! (*tobele îi acoperă glasul. Este scoasă afară din mulțime de grupul femeilor*).

SECRETARUL: (*cu un gest i-a oprit pe toboșari, face apoi un semn trîmbițașului. După sunetul prelung al acestuia*) Să fie adus Horia, numit altminteri și Ursu Nicola, iobag al fiscului din Rîul Mare. (*În liniștea ce pogoară peste toți cei de față, vine pe platformă dinspre stînga, între ostași Horia, împreună cu preotul. Horia privește liniștit asupra mulțimii, apoi, cu aceeași liniște se întoarce înspre secretar care cu un glas, din cap arătînd înspre Horia, se adresează călăului*) Frîngerea cu roata de jos în sus! Călăi, carnefici, vi-l dau în seamă!! (*călăul pune mîna pe brațul lui Horia, un fior îi cuprinde pe cei de față. Secretarul nu e mai puțin înșiorat și el*). Să fie trecut de jur în jur înaintea oamenilor, spre spaimă și oroare, celor asemenea lui de azi și în viitor. (*călăul și cu un ajutor lăcătuș îi scot lanțurile*)

CONTELE CSISZAR: (*grupului său*) Începe sărbătoarea princiară. (*către călăi*) Carnefici, ascultați! Ascultă, călău. Ai douăzeci de florinți dacă lucrezi bine. (*izbucnește în rîs, apoi către grupurile de țărani*) L-ați vrut principe și crai al Ardealului. Iată-l crai al esafoadului. Ha, ha, ha!

DAVID MĂRIAN: (*Lui Iacob Todea*) Așa ne trebuie, între smei în ei de domni, dacă ne vindurăm singele, și nu-i lăsarăm să-i facă Horia tot mac.

IONUȚ: (*ridicat în capul oaselor, suflă încet*) Tăicuțule, tată! (*Horia, în timp ce i se scot cătușele, căutîndu-l cu ochii printre oameni, l-a zărit o clipă, apoi își trece ochii în altă parte*). (*Ionuț cu disperare lui David Mărian*) Nici nu și-a oprit ochii pe mine.

DAVID MĂRIAN: Ca să nu te ia țîlharii în seamă. De aceea.

IONUȚ: Nu mai vrea să mă vadă.

DAVID MĂRIAN: Pentru viața ta. Ca să te cruțe. (*călăul l-a tras pe Horia în stînga*) La noi s-a uitat. Și-acum rămas bun, rămas bun îți doresc.

IONUȚ: Tată! Tăicuțule, tată!

DAVID MĂRIAN: Taci, Ionuț! Taci, taică!

IONUȚ: *(cu disperare)* Tată!

CONTELE CSISZAR: *(își face drum printre țărani)* Ce-ați spus? Voi aștia! Hai repede. Ce-ați spus?

DAVID MĂRIAN: *(ii iese înaintea)* D-apoi înălțimea ta, câte am spus eu la viața asta a mea, ehei! Tot vorbe proaste ca pentru de-al de noi!

CONTELE CSISZAR: L-ați chemat pe tilhar cu numele de tată. Înseamnă că-i pe aici feciorul tilharului, puilul de lup! Unde-i? *(țărănilor)* Cine l-a chemat pe tilhar cu numele de tată?! Hei, ostași, la mine! *(il caută pe Ionuț printre țărani)*

GLIGORE NICULA: *(care la strigătul lui Ionuț și-a făcut drum printre oameni și vine pînă la Floarea care-l acoperă pe Ionuț să nu fie văzut.)* Tu Floare, afurisito, nu-l mai ascunde, că l-am văzut. Ei, vere, a cui e viața? A mea. A gălbejitului. Iar tu ai să mori de față cu tată-tău. *(se grăbește să treacă înspre contele Csiszar)*

DAVID MĂRIAN: *(ii vine din spate)* Stai tu, numai puțin, frumosule, și nu da glas că mi-i jungherul în coasta ta. Spune măi, pentru crăișorul cît ți-au dat. Taci? *(Lui Iacob Todea)* Scoate-l mă Iacobe, ușor, și ține cuțitul bine. Scoate-l și mai incolo ști tu singur... *(Iacob Todea îl scoate în stînga pe Gligore Nicula care iese mai mult mort. Din dreapta revin toboșarii. În urma lor, Horia. De astă dată Horia e fără tundră, fără lanțuri, cu capul descoperit. În spatele lui, ca o umbră, călăul)*

HORIA: *(se întoarce către oameni)* Nu plingeți, oameni buni, că nu pot ei domnii să-ngroape dreptatea și nici s-o frîngă cu roata.

SECRETARUL: Călăi carnefici, e vremea să-mpliniți sentința.

HORIA: Cu bine, oameni buni! *(se oprește cu ochii asupra lui Ionuț)* Cu bine!

DAVID MĂRIAN: *(nu știe cum să-i răspundă de rămas bun, cînd deodată pornește cu glasul său de om bătrîn cîntecul lui Pinteza Viteazul. Horia intră și el în cîntec. Glasuri se pornesc din mai multe locuri odată. Ostașii nu știu ce să mai facă. Împotriva cui să se întoarcă. Cîntecul crește mai puternic)*

„Frunzuliță ruptă-n vînt
 Multe-au fost și multe sînt
 Multe sînt de povestit
 De-un viteaz nebiruit,
 De-un viteaz afar-din seamă“

(secretarul a încercat și el să oprească cîntecul pînă îi vine în minte să-i facă un semn călăului. Acesta pune mîna pe brațul lui Horia. Cîntecul s-a curmat brusc)

HORIA: *(își trece ochii asupra oamenilor ca un ultim rămas bun)* Cu bine, oameni buni. *(trece liniștit în dreapta, tăria lui impune pînă și grupurilor de nobili. Tobe îl însoțesc o vreme, apoi liniște)*

SECRETARUL: *(face un semn, trîmbițașul sună prelung, apoi se lasă o liniște înfricoșătoare pe care o sparge acelaș glas din cap al secretarului)* Călău, fă-ți datoria. *(un scurt răpăit de tobe, iar liniște)*

CONTELE CSISZAR: *(grupului său)* Ce! Rîdeți! Cîntați! Cîntați! Un cîntec vesel! Să cîntăm, domnilor! Ei, ce este, ce! *(dar tăcerea celor din jur îi închide și lui gura)*

DAVID MĂRIAN: *(izbucnînd)* Nu mai pot, oameni buni, nu mai pot! Ehei, domnilor! Îl ucideți voi pe Horia, și-i vărsați singele, da' izvorul nu

se poate curma iar singele lui Horia izvorăște din toată țara, din tot poporul. De aceea luați seama și temeți-vă. Temeți-vă!

CONTELE CSISZAR: *(sare din locul său)* Să fie ridicat! Ostași, ostași! Sint contele Csiszar și cer să fie ridicat. *(ostașii îl cuprind pe David Mărian)*

DAVID MĂRIAN: D-apoi atîta ți-a fost conte, că ceasul ți-a sunat. *(S-a smuncit din mîinile ostașilor, își înfige jungherul în pieptul contelui)* Hai, mori spurcăciune, să pot închide ochii și eu. *(unui ostaș care l-a izbit din spate cu baioneta)* Na, mulțam, că greu îmi era singur. Toader, Ștefane, Marcu, uite că vine și tata. *(aproape să cadă dar se ridică iar.)* Te-au fărîmat, crăișorule. *(înspre grupul nobililor, cu ochi sălbateci)* L-ați ucis voi, cîinilor, dar luați seama. Din singele Horiei s-or ridica în fiecare sat cîte un Horia. În fiecare sat cîte un Horia! Oameni! Oameni! *(se prăbușește fără a putea încheia vorbele. Doar bătaia tobelor îl continuă).*

CORTINA

MARCEL BRESLAȘU

I C A R

*Greu este glodul de pe tălpi să-l lepezi,
Apoi urnit, apoi teșit luneci pe brânci,
pe sfredelu-nțepat în înălțimile adânci,
spre cer, spre cer în cercuri tot mai repezi...*

*O, răsturnată prăbușire-a lui Icar.
Mereu mai smuls din mucedele smîrcuri
pipăie beat, cu-ale aripilor sfîrcuri
tăișul aerului, tot mai rar.*

*Neghiobii rîd deștept, și-i plîng de milă
cînd vin năerii gureși povestind
că au văzut în larg plutind, rotind,
fulgi risipiți și așchii de șindrilă:*

*„Proptindu-ți zborul pe coturni de vis
credeai că poți să spulberi legea firii?
Trufaș Icar, strădania depășirii
sfîrșește-n trîmba sfîșiatului abis!”*

*...Ei nu știu — că-n azur, cutezătorul,
la vămile stihiei lui și-a frînt
aripile cu miros de pămînt
ce-ar fi putut să-i stingherească zborul.*

DIN NOU ACASĂ

Ascultînd „Tablouri dintr-o expoziție“ (1874), parcă l-am văzut pe Modest Mussorgski cum îl însoțea cu gîndul pe prietenul său, pictorul Hartmann, în depărtate călătorii, spre a se întoarce cu evlavie acasă, la locurile natale, părintești.

A. R.

PRINTRE STRĂINI

*Toamna-și frînge oaere de-aramă.
Eu cutreer codrul prin frunzare...
Incotro vrea inima să-mi zboare,
In spre ce tărîmuri fără seamă?*

*Către zări vislese țipînd cocoare...
Dorul parcă-i cere zării: Ia-mă!
Prin semînte curg fiori de soare.
Zvonuri tulburate se distramă.*

*Spre pămîntul drag cu seve-amare
Totul mă îndeamnă, mă recheamă.
Văd aeeva visuri vuitoare...
Vreau să fiu din nou acasă, mamă!*

STATU-PALMĂ-BARBĂ-COT

*Tîrîie prin iarbă
încîlcita-i barbă —
Să mergi tare-i greu
cînd te-ncurci mereu,
cînd mai ești, mă rog,
și cam șontorog...*

*Cît un țînc de mic,
dar la cap bunic,
saltă-al meu pitic:
 ba tîriș-grăpiș,
 ba în repeziș —
 parc-ar fi cruciș!
Bietul barbă-cot
 mai să cadă-n bot...*

*„Ce mai drum netot!“
Face încă-un pas —
celălalt,
 de-un ceas,*

unde i-a rămas?
 Boc-boc-hodorog!
 „Fir-ar el de toc!“
 — Cine-și bate joc?!

Toamna-și frînge vaere de-aramă.
 Eu cutreer codrul prin frunzare...
 Incotro vrea inima să-mi zboare?
 In spre ce tărîmuri fără seamă?

INIMA CASTELANEI

Văd străvechiul castel pe-nserate.
 Tristă, tainică umbra se-așterne.
 Bate inima fetei, se zbate
 De aceleași dulci vorbe eterne.

— Cîntă, o trubadurule, cîntă!
 Cerne-ți viersul ciudat, plin de orajă!
 Plînge-mi sufletul ce se frămîntă,
 Invăluindu-te ca într-o mreață...

Dar de-i vrea să rostești al ei nume,
 Zi-mi-l doar murmurat, numai mie...
 Taci!

Mă tulbură struna ce-mi spune
 Melancolica ta melodie!

IN GRĂDINILE TUILLERIILOR

Măreț mai e castelul de nisip!
 Copil să fii!

Sau orăbiuță — cip! cirip!

— Ba lopățica e a mea, și gălețica.
 — Și-al meu e cerul, scoica și urzica...
 — Dar pumnul e al cui?

Vrei un cucui?

Să vezi atuncea hărmălaia!
 Din joacă, s-a încins bătaia...
 Și singurul avut al tuturor:
 castelul — pierit
 ca și Gomora.

URCUȘ

Greu deal!
 Mai va
 pe-așa
 prăval
s-ajungi
 pe culmi
 cînd scurmi
 pe brînci;
cînd am
 rău car
 și cal
 avan;
și cînd
 urcînd
 spre pisc,
în stei
 scînteii
 doar isc...
Dar lua-te-ar... Pttiu!
 Munci-te-ar cine știi!...

★

Și-ncet, încet,
 cu vorbe dulci,
 ajungi să urci
 chiar pe Tibet.

CÎNTEC PENTRU PUII DIN GĂOCI

Zi-ne: cine-n
rîuri line,
cu o nevăzută ață
de poleiuri și de ceață
țese viață —
și-apoi naște din ruine!?
 Zi-ne: cine?

De ies nouă
puici de rouă,
rujaline?
 Zi-ne; cine?

Mură-n gură —
prea e grea cimilitură!

★

Sece apa cea vîioară!
Din cuiabar de var răsară
 nouă pufuri
 pămătuțuri:

puii mei
 mititei!...
 Cum mai țipă
 sub aripă
 ciufuliții!
 Ia priviți-i!

— Mici, zburliți și nesătui
 parc-ați fi ai nimăruî.
 Și-nvîrțiți mărgele-n ochi —
 nu vă fie de deochi!

★

Dar de-ar orea să vă înhațe
 niscaiva vulpoaice hoațe
 sau fudulii
 cei de ulii
 sau vreun neam de hîde ciori,
 nu vă temeți, pușori:
 Știe tata să-i îndoape
 — că-i aproape!

CEI DOI EVREI

Cînd săracu-ți este neam,
 Nu-i spui „frate“, ci-i spui „u-am“!

Simțind cuțitul pîn-la os,
 un biet evreu s-a dus odată
 la ruda lui apropiată:
 bogatul unchi, știut milos.
 Și-n loc să capete-ajutor,
 săracul a ieșit dator.

— Crezi că averea este-un pom
 ce-și trage din văzduh verdeata?
 Vrei să cerșești chiar toată viața?
 Fii un evreu mai econom!
 — Bolnavă-i Sura, și flămîndă...
 — Sînt bun la suflet, dar nu prost.
 Cine-mprumută fără rost?
 Dobînda banilor e sfîntă!
 — Speram că mă vei înțelege...
 — Există și la noi o lege...
 — Ia-mi inima zălog — sfiși-o!
 — Eu nu-s călău.

Adio!

★

ZI DE BÎLCI

- *Ce-i cu norul ăla ca un borș?...
 — Nu fii timp! E târgul din Limoges.
 — Poate om zuli și noi ceva:
 vreun email, vreo salbă, vreo lulea...*

*Forfotă. Praf. Lume-n spume.
 — N-om pipăi vreo minune?
 Zarvă. Ochiade-ndrăznețe.
 Tăifăsuiesc precupețe;
 marfa și-o scot și-o măsoară:
 — Haide, mai dă! E-o comoară.
 — Ce te înfigi ca burghiul?
 Vezi că-i al meu muștiriul.*

*Tineri se vîntură-n danț
 Fug în spre crîng doi amanți...
 Muzici țîi ard lingurica.
 — „Vin să te pup, Angelica!“*

*Sfadă. Merchezuri.
 Rîsete ca la botezuri.
 Cîteodată
 iese lată —
 și-n zi rea,
 cîte-o măsea...
 Dar te-mbie
 o spanchie
 veselie...*

*Ce vreți! Ca la iarmaroace:
 larmă la tărăbi și bună pace.*

CATACOMBELE

*În nări, doar izul muced, rece,
 iar timpul parcă nu mai trece,
 nici smoala inimii nu bate.
 De unde va-ncolți cuvîntul f r a t e
 pe lespezile-acestor umezi bezne?
 Din lanțurile de la glezne?
 Din mersul mut și orb de plumb?
 Din gîndul strîmb, din pumnul timp?*

*Dar este-o cale, este-o poartă!
 Nu duce ea spre altă soartă?
 Dar cum s-o vezi prin sumbre ceți,
 cînd stai cu ochii la pereți?*

*Deodată-afară-n depărtări,
 se-aud, ca din genuni, strigări;
 pe ziduri, umbre se adună —
 de inși cu facile-aprinse-n mînă.*

*E doar o umbră sau aeve-i?
Ei trec vuind cîntarea plebei.
și bezna-i sfișiată-n colții
văpăii de pe stîncă bolții.*

*Ci strigătele cresc întruna ;
Afară dogorea Comuna.*

HORA IELELOR

*Hora vrăjitoarelor
Taie vad ponoarelor.
Cine li s-alătură
Călărind pe-o mătură?
Este Baba-Cloanța,
Cloanța cotoroanța.
Păru-i bate gleznelor,
De-nfășoară beznelor.
Chiuie lunatecă,
Dănțuie sălbatecă.*

★

*Vraja e sau dorul e
Ce-ți dau, trecătorule,
Mintea — gărgăunilor,
Sufletul — genunilor?
Sau vrei ca vîntoasele
Să-ți legene oasele?
Și prin ele guri de iele
Să-nfiripe cînticele?*

★

*Știrbe, strîmbe, despletite —
Rădăcini încolăcite —
Vilvele-ți bat căile,
Trec ca vilvătăile.*

*Vilva noștii oarbe
Singele ți-l soarbe,
Ochii-ți împînzește,
Mintea-ți rătăcește,
Carnea ți-o mănîncă,
Inima-ți nătingă.
Plîngi, te zbați, suspini
Prin vrăji și ciulini,
Prin coclitate ferigi.
Vrei să te desfereci...*

*Sgripturoaica pare-că
Sufletu-ți încalecă,
Țipetele ielelor
Suie-n crugul stelelor...
Ceasurile zi-ni-le,
Cînd dau colț luminile!*

*Ce-ai mai vrea
Să fii așa:
„Curat,
Luminat,
Ca steaua din cer lăsat,
Ca argintul strecurat!“*

★

*Cînd în hău a izbucnit
o lucoare de chibrit,
Ielele s-au risipit.*

★

*Prin semințe curg fiori de soare,
Zvonuri tulburate se distramă.
Văd aevea visuri vuitoare...
Vreau să fiu din nou acasă, mamă!*

POARTA EROILOR DIN KIEV

*Cînd hotarul străin în suflet îți pierde,
Fruntea pleacă-ți-o-adînc, fierbinte, -n tăcere!
Pe această cinstită poartă rusească
Lasă-ți iarăși privirea să odihnească!*

*Măre, iată-mă iarăși, iarăși acasă!
Oare peregrinarea-mi fost-a mănoasă?
Dorul meu a învins deșarte ispite:
Amintirile, ape nepotolite,
Mă cuprind și mă trag din nou spre Rusia.
Pe strămoșii ce-nfruntă vremelnicia
Parcă-i văd apărîndu-și vatra străbună,
Cînd au fost bîntuit grozavă furtună.*

★

*Trecă timpul spinului
Spinului suspinului!
Trecă vremea urilor
Urilor, armurilor...
Cadă toate vămile
Vămile desfă-mi-le!
Vie leatul roadelor
Roadelor noroadelor!*

*Grele clopote bat în dangăt de-aramă.
In sfîrșit, știi acuma cine te cheamă.
Iată-ți vei revedea pămîntul-părinte!
Vîntul prinde prin părul tău să se-alinte.
Pieptul umple-ți-l de-a pănușii mireazmă!
Căi străine pierit-au ca o fantazmă.*

*Curg luminile-n zări — spice și trîmbe.
Nouri lunecă-asemeni unor columbe.
Vulturi biruitori auzi prin văzduhuri.
Vezi copii pretutindenî, soare și muguri...*

★

*Tulburatele zvonuri cînd se distramă,
Te închină adînc spre arcul de-aramă,
Inălțat peste-această poartă rusească!*

Mamă, dă-mi sărutarea ta părintească!

FRĂȚII HUȚULEA

I

1

După mai bine de cinci ani scurși de la acea năpraznică întâmplare care-l smulsese din vechile rosturi ale vieții țărănești și era cit pe ce să-l scoată și din rîndul celor vii, Ion Huțulea se întoarse în sat.

În lungul răstimp care s-a scurs, trecuse prin multe, cunoscuse multe, se ciocnise cu fel de fel de oameni, cu unii se răfuisse, pe unii îi îndrăgise și-ntr-un cuvînt se izbise de viață, ca rîul care se izbește în mal să-și facă loc înainte și să răzbească la larg.

Tîmpul nu-l cruțase. Îi înăsprise fața pătrată, osoasă, cam cioplită din bardă, cu-n nas voinic, căzut peste mustața neagră, scurtă, tare ca sirma; îi șanțuisse cute adînci pe frunte, între sprîncene, și-n jurul gurii cărnose, ușor răsfrînte, și-i țintuisse în ochi oscăpărare de dirzenie și hotărîre pe care n-o avusese înainte. Un picuț parcă se mai îngroșase în umeri. Mersul îi devenise mai apăsător și mai sigur, ca al unui om grăbit să tot ajungă undeva, într-un loc anumit unde-l așteaptă o groază de trebi. Căpătase obiceiul să tragă tabac, să-și presare vorbăria neaoș țărănească cu cuvinte străine aduse de la oraș și să privească omul drept în ochi, scormonitor și cu puțină indoială; încolo, rămăsese același țăran greoi, stîngaci în mișcări, neîndemînic, puțin cam grosolan dar blînd, bun la inimă, simțitor și serios.

A venit spre seară, luni, după sfîntu Dumitru, cu mașina raionului de partid. Mașina, o Skodită verde, obosită, cu caroseria hîrbuită și peticită cu tablă, a oprit în poarta gospodăriei colective, a întors repede, scîrțîind din toate oasele bătrîne și tușînd, strănutînd, scoțînd fum și improșcînd cu glod, s-a-ndreptat repede, săltînd prin gropi ca o broască țestoasă.

Ion Huțulea a rămas proțăpît în poartă cu cufărul în mînă, descheiat la gît, nădușit și roș ca-n plină zi de seceră. Înăbușîndu-se de emoție, a citit literele strimbe care alcătuiau laolaltă firma gospodăriei agricole colective — „Viața Nouă“ — apoi, mutîndu-și lădița în cealaltă mînă, a apăsător încet clanța porții și-a pășit în bătătură. Aici își desfătă o vreme ochii privind acareturile gospodăriei — hambare lungi cu pereții proaspăt lutuiți, încă neacoperite, stogurile de fin și girezile de paie rînduite-n grădină, grajdul vechi, povîrnit pe o coastă ca un moșneag beteag, apoi a pornit repede prin ograda largă, călcînd de-a dreptul prin băltoace și-improșcîndu-și din belșug bocancii și pantalonii de doc, umflați ca niște burlane. Căută din ochi pe cineva să întrebe unde sînt birourile, să poată da de frate-su, dar cum nu zări pe nimeni, o luă în neștire spre marginea ogrăzii către o căsuță spoită-n albastru. Urcă în fugă scările roase de lemn și, ajuns în fața ușii, stătu citeva clipe să-și tragă răsufierea. Întinse apoi mîna și cu o mișcare scurtă, crăpă ușa și se năpusti înăuntru.

— Aaaa! Bine v-am găsit!

Alecu Lazu, președintele, care stătea chiar lângă ușă, parcă l-ar fi așteptat, se repezi cel dintii și-i strinse virtos mâna. Frate-su Mihai, sări de la birou, îmbrinci scaunul, vru să spună ceva, dar nu putu scoate decât niște sunete nearticulate de surprindere și bucurie. Se repezi furtunos, cu brațele deschise, călcînd pe picior un om negricios, îmbrăcat într-un cojocel înflorat, de oaie. Omul se strîmbă de durere dar nu spuse nimic. Spre surprinderea lui Ion, rămase mai departe înțepenit pe scaun cu pumnii mari, viñoși, adunați pe masă, fără s-arunce măcar o singură privire spre ușă.

— Ionică! Ionică! Tu ești, măi! Tu! zise frate-su, revenindu-și din buimăceală.

Îl strinse în brațe, îl sărută apăsător pe amîndoi obrazii, pe mustață, pe tîmple, apoi îi dădu drumul, se-ndreptă un pas, s-apropie din nou, îl bătu pe umăr, și-n toată vremea asta repetă într-una mirat și bucuros totodată, parcă nevenindu-i a crede:

— Tu ești, măi Ionică! Ha? Tu ești!?

Curios. Cu toate că era tulburat de întîlnirea cu frate-su, lui Ion nu-i scăpă totuși cătrăneala omului în cojocel de oaie care, rămăsese încovoiat, cu privirile în podea și neînțelegînd de ce, puse mohoreala asta pe seama venirii lui.

— Uite și conducătorul nostru politic, spuse Mihai, parcă ghicindu-i gîndurile și se-ntoarse de la fereastră, făcînd un semn cu capul spre omul cu cojocel înflorat. Nu-ți aduci aminte?... Flăcăul văduvei Crețului... Amăriei Crețului... Cînd te-ai întors de pe front? Dar se întrerupse singur, înveselindu-se brusc. Ei, lasă, dacă nu-ți aduci aminte... ai să-l cunoști acum și are să-ți pară bine! întări el într-un anumit fel. Un om rotund, dintr-o bucată... exemplul de principialitate și...

Omul „rotund“, „dintr-o bucată“, păru, în sfîrșit, că aude despre ce-i vorba și se ridică. Era înalt, osos, și-și ținea umerii puțin încovoiați. Își scărpină nasul lung și coroiat, zbîrcit a nemulțumire, aruncă spre Mihai o privire plină de dispreț și șopti încet, moale, cu-o voce uimitor de moale și subțire pentru înfățișarea lui aspră, sălbatică:

— Petre Amăriei.

Lui Ion îi plăcu de Petre Amăriei, de felul cum se prezentase și mai ales că nu se lăsase uns la inimă de lauda lui Mihai. Îi strinse mâna virtos și-i spuse că auzise de el ceva pe la raion și că nădăjduia că ei trei — și arată spre Alecu Lazu — se vor putea înțelege bine.

— Cînd este înțelegere, și treaba merge mai spornic...

La vorbele astea, Petre Amăriei, ridică fruntea, deveni atent. Fața lui se invioră, se ascuți, deveni alta. În ochi îi apăru o lucire vie și abia atunci Ion băgă de seamă că secretarul are ochii negrii, pătrunzători și inteligenți. Zimbi.

— Să lucrăm împreună? Cum adică? întrebă Alecu Lazu.

— Păi da, se jucă Ion, cu vocea lui groasă de bas și-i învălui pe amîndoi într-o privire veselă, parcă mirîndu-se că ei încă nu știu. Am fost dat aici la gospodărie...

Numaidecît însă, toată veselia lui se risipi și-n locul ei se furișă ceva rece și întunecat. Clipind repede a neînțelegere, se întreba: „Ce mai e și asta? Ce-o fi cu ei?“

Cei doi, președintele și secretarul, schimbară o privire între ei și rămaseră nepăsători, cu fețele împietrite, parcă n-ar fi auzit nimic, ceea ce nu putea decât să însemne nemulțumire. Era vădit. Vestea nu le plăcuse. Secretarul deveni din nou morocănos. Se retrase încet spre ușă și-ncepu să riclie cu unghia un strop de glod uscat de pe uscior. Fața președintelui, arșă de

vînturi și tăbăcită ca o piele de toval, nu spunea nimic. Președintele se-nchisese în sine și numai ușoara încruntare a sprîncenelor arăta că omul se gîndea la ceva adînc, poate la vestea adusă de el, Ion Huțulea, sau poate la altceva, legat de aceasta și care părea că-i încurcă urît socotelile. Singur, Mihai, frate-su, se bucură din toată inima.

— Ionică, adevărat?! Asta-i grozav, bre! grozav! Tiii!

Îl îmbrățișă iarăși și-l împinse pe un scaun.

— Strașnic! Tovarășe Lazu... auzi? bre, Alecule! Nu te uita, Ionică, la el că-i așa... să știi tu că toată vremea pomenea de tine... zicea că ești așa și pe dincolo... da' acu, de cînd îi președinte, s-o schimbat... nu ride ca să nu-și piardă prestigiul... Știi, președinte, cutare, zîmbi el zeflemitor... trebuie să fie totdeauna serios și-ncruntat, să vadă oamenii că președintele lor, săracu, își bate capul pentru ei, nu stă degeaba... Ha-ha-ha... O fost la noi az-vară niște măscărici de la circ... toată lumea ridea de se strica, numai președintele nostru...

Președintele asculta în tăcere și zîmbea stînjedit. Nu se simțea tocmai la largul lui. Asta o înțelese îndată Ion și-i făcu semn lui frate-su să tacă.

— Aș vrea să cunosc... începu el, dar rămase cu vorba neterminată.

Se lăsă o tăcere grea, stînjenitoare.

Secretarul rîciia un alt strop uscat de pe uscior. Președintele fixa un punct din perete. Mihai învîrtea o linie în mîini și Ion se-ntreba ce dracu s-a întîmplat cu ei toți.

Intr-un tîrziu, afară se auziră niște pași clefăind prin glod și-un glas aspru, ușor, rugînit, răcni tare ca-n codru:

— Măăăi Alecu! Heeee! Nu-i nimeni pe-aici?

Alecu Lazu tresări:

— Aista-i Buliga, grăjdaru. Oare ce vrea?

— Hai la el. Hai la el să vedem! se repezi secretarul și deschise ușa în grabă, deși nimic n-ar fi fost mai simplu ca să-l strige înăuntru pe grăjdar.

— Să ne ierți, Ionică, se scuză președintele. Venim îndată...

Ion rămase uimit, nemaîștiind ce să creadă.

— Ce mai înseamnă și asta!?

— Dracu' știe, strînse Mihai din umeri și se-nroși la față, ca și cînd purtarea celor doi ar fi fost o ofensă grozavă adusă lui frate-su, și ofensa asta l-ar fi izbit drept la inimă. Nu le vine la socoteală c-ai venit tu... Vreau să spun, se corectă el, că nu s-aștepta să vii tu. Apoi, c-un glas schimbat, continuă: Se spune că te-ai făcut foarte necruțător. I-adevărat? La noi, nu zic, președintele și secretarul is oameni buni, dar nu se prea pricep... gospodărie mare... șaizeci de familii... 240 de hectare... 60 capete de vite... 500 de oi... Înțelegi ce va să zică asta? Satul întreg cu ochii pe noi... răspundere mare, ce crezi? Mare răspundere... Aici trebuie cap, nu glumă... și ei... — se-ntristă el —. Nu-ți mai spun cu cîtă greutate am izbutit să rezolv chestia materialelor. E, de-ai ști! Ai văzut grajdurile și hambarele cele noi? Mie mi se datoresc... Cît despre ei — paște murgule... Da' să lăsăm astea, sfîrși deodată cu glasul iarăși schimbat. Ziceai nu știu ce, că vrei... Ce vrei? Spune-mi mie ce vrei...

— Mda... spuneam c-aș vrea să cunosc gospodăria...

— Da! Asta! E, păi află de la mine că asta-i ușor... te duc eu, se oferi el. Ți-arăt totul... Ce, crezi că stau aici, în birou?... Mie nu-mi place asta, se lepădă el scîrbit, arătînd cu mîna spre birou. Nu-i de mine, mărturisi el tainic. Cunosc gospodăria cum imi cunosc buzunarele, că dacă n-oi fi eu, socotitorul, între oameni, atunci cine? Da' nu acum. Acum, luăm cufărul și mergem acasă... Te speli, mîninci și tragi un pușor de somn. Pe urmă, stăm

de vorbă cît vrei. Bun cuvînt? Lasă, lasă că știu... flămînd, de pe drum... dă-o dracului, doar nu dau turcii...

Scaunul de subt Ion prinse a scîrții. Mihai îl tot zorea și Ion se frămînta și nu știa ce să facă. Era încurcat. Privea undeva pe geam niște rațe cenușii, zbirlite, care se scăldau într-o baltă și-și tot făcea de lucru cu-o țigară, numai și numai să nu-și privească fratele în ochi.

— Mihai, lasă, bre, mulțumesc... Ce mai la deal, la vale... m-am gîndit și eu că unde-o să stau... și la tine... la voi (i se păru c-a spus prea mult și lăsă capul în jos, roșind ușor) — numai că... Nu... N-am să... La voi îi greu... Ruxandra... Nu vreau să...

— Cum! sări Mihai indignat. Cum! Da' se poate? Ce dracu', doar nu vii la străini...

— Da... și mai este ceva, Mihai, bîngui Ion... Satul... oamenii... ce-or să zică... prea e... Și Ion roși și se fistici și mai tare. Noroc că tocmai în clipa aceea ușa se deschise și intră președintele cu secretarul. Și, lucru ciudat. Păreau amîndoi schimbați, parcă vorbele schimbate afară cu grăjdarul i-ar fi înveselit grozav pe-amîndoi. Lazu se apropie de Ion, îl învălui chiar într-o privire blindă, prietenoasă și-i spuse repede, fără înconjur:

— Ionică, nu fii supărat pe noi... Iac-așa, vezi, te-am primit cam prost... Eh, mama dracului! își înmuie el glasul, amărit. Cînd țî-i inima apăsată de griji, și cu-n prieten te porți nu știu cum...

Zîmbetul luminos care rătăcea pe buzele lui Alecu Lazu îi netezea și-i întinerea oarecum fața tăbăcită și plină de zbircituri, sau poate vocea lui caldă, pornită din inimă, care-i amîntea lui Ion de celălalt Lazu de cel de demult, de prietenul de demult, îl mișcă și-i ușură sufletul.

N-avea de unde să știe Ion și nici prin cap nu-i trecea că totuși, în ciuda vechilor simțăminte care rămăseseră de fapt proaspete în sufletul președintelui, schimbarea lui se datora scurtei convorbiri pe care o avusese în ogradă, după plecarea grăjdarului:

— Ce zici de asta? întrebuse președintele.

— Zic... Ce să zic? se încludă secretarul. Tocmai acum cînd eram gata să dăm la iveală toate tîlhăriile, tocmai acum... ar putea să ne-ncurce... Dracu' să mă ia și pe mine. Îs membru de partid și vorbesc ce nu trebuie... de parcă cei de la raion n-or ști ce face... Ce mai întrebî? se răsti la președinte.

— Păi, cum să nu te-ntreb? replică blind președintele. N-ai văzut cum se bucura?... Are să-l cheme la el... și dacă se duce...

Secretarul însă făcu un gest energic cu mîna și nu-l lăsă să-și urmeze gîndul pînă la capăt.

— Tocmai asta nu trebuie să se întîmple...

— Și-atunci cum?

— Trebuie să vezi dumneata ce faci... ați fost prieteni... Știi ce? Cheamă-l la dumneata...

— Bună idee!...

Și astfel se făcu că Alecu Lazu, președintele, îl poftise să șadă la el, și Ion, care nu știa cum să se descotorosească de invitația lui frate-su fără să-l jignească, primi bucurosi. Numai un lucru nu putea înțelege Ion (nici n-avea cum); de ce s-a grăbit Lazu să-l invite la el, cînd lucrul acesta îi aducea strîmtorare în casă și cînd știa prea bine că frate-su, oricum, îl va lua să doarmă la dînsul? Cum vine asta?! Adică, de ce să-și bată el capul cu mine? își zicea. Ce nevoie are? C-am fost prieteni? Ei, da, dar asta... fost-ai lele cînd ai fost...

Curînd, însă, descoperică asta nu era singura ciudățenie. Mai erau și altele. Erau multe. Mai întii, băgase de seamă că președintele îl cam suspec-

tează, pe urmă că în discuțiile ce le are cu oamenii, ori de câte ori vine vorba de frate-su, sau de contabilitatea gospodăriei, sau de bani, sau de construcțiile neterminate, toți tac chitic și schimbă vorba. „Știm noi ce știm. Nu ne trage de limbă că-i degeaba, tot n-o să scoți nimic de la noi!“ — aveau ei aerul să spună atunci. Cîțiva, printre care secretarul și grăjdarul, moș Buliga, îi dăduseră de înțeles ceva, dar cînd el voise să intre în miezul lucrurilor, secretarul îi spusese, așa, dintr-odată, hodoronc-tronc, uimindu-l cu desăvîrșire, că dorește să nu-l influențeze în nici un fel. „Cum să-l influențeze? Și de ce să nu-l influențeze?“ „Zice că să vadă el singur cum stau lucrurile și pe urmă să judece“. „Ce dracu' să vadă? Și cum să vadă cînd toți s-ascundeau să-i arate ce avea de văzut!“ „Tot ce-i putea spune, zicea secretarul, e că n-ar strica să dea odată seara pe la cooperativă“, „că o să vadă acolo multe“. Ce dracu' să vadă?

Cel mai încurcat lucru i se părea o poveste cu niște bani ai gospodăriei, aprobați de adunarea generală pentru materialele de construcții care, fiind de urgentă trebuință, trebuiau procurate de pe piața liberă. În primul rînd, dranița pentru acoperiș. Banii ieșiseră din casa gospodăriei de mult, dar acareturile încă mai stăteau în ploaie, descoperite, cum le vedea și el zilnic. Dar ce legătură era între povestea asta și ce avea să vadă el seara la cooperativă, nu înțelegea în ruptul capului. Azi, încă de dimineață, era hotărît să se abată pe la cooperativă. Peste zi intrase în vorbă cu Buliga grăjdarul, și încercase să-l tragă de limbă, dar moșul, prudent ca o vulpe, îl luă pe departe de la împărțirea pămînturilor din '45 și se pierdu în fel de fel de ocolișuri și hățisuri. Nu înțelese nimic.

Adică, ceva, ceva, tot pricepuse el, dar parcă nu-i venea să vadă unde bate nașul. Se-ntîmplă de multe ori să știi un lucru și să te faci că nu știi, să te pierzi în alte zeci de presupuneri, numai și numai pentru că vrei să te convingi pe tine de contrariul. Așa se întîmplă și cu Ion. Vorbind așa, vrute și nevrute, grăjdarul pomenise la un moment dat un nume, numele lui frate-su, și dintr-o dată, fulgerător, Ion făcu legătură între acesta și toate celelalte, ezitarea oamenilor față de el, povestea cu materialele, cooperativa... dar numaidecît se lepădă de gîndul acesta. „Prostii! Prostii!“ De ce? Își cercețase cu de-amănuntul de zeci de ori trecutul, tot ce-l lega de săteni, de sat, și nu găsea nimic. Totul a fost limpede, simplu. Viața lui pînă la război a curs lină ca un riu de șes. E adevărat, o singură dată s-a tulburat pînă în adîncuri, dar asta nu-l privea pe nimeni altul decît pe el, pe Mihai și pe Ruxandra. După război s-a aruncat în viltoare și viltoarea l-a dat o clipă la fund, apoi iar l-a ridicat și de-atunci își croiește mereu drum cu umerii lui puternici, în stare să răstoarne și un car încărcat. Împărțirea pămînturilor... răzburarea lui Gheorghe Cotun, vechilul... totul a rămas îngropat în trecut; în toate astea, nimeni, oricît ar scormoni, n-ar găsi ceva putred, rău, dubios. Atunci? De ce se poartă oamenii atît de ciudat cu el? Frate-su? Hm! Dar oare ce-o fi cu frate-su? Cum lucrează? Cum trăiește? Ce fel de viață duce cu Ruxandra? O fi fericită ea? Și ajuns aici, fără să-și dea seama, proceda întocmai cum procedau și oamenii cu el. Își abătea gîndurile în altă parte, cu-n fel de teamă și rușine, zicîndu-și că nu trebuie să se gîndească la aceasta, că astfel de lucruri nici nu-l privesc pe el. De femeia asta... de ea... Și totuși, în ciuda acestor gînduri, în ultimele zile se surprinse tot mai des gîndindu-se la Ruxandra.

Acum, mergînd spre casă, se mustra în gînd pentru negliobia de a nu fi primit încă pînă acum invitația lui frate-su de-a trece pe la ei, să stea la masă. „Ce tîmpit! De ce nu m-am dus?“ Era ceva în el, ceva plăcut și sfișietor în același timp, un dor nelămurit, o pornire neînțeleasă, care-l pune pe

gânduri și chiar îl speria puțin. Crezuse că n-a mai rămas nimic din furtuna de altă dată, dar se înșela.

2

Zăbovise mai mult ca de obicei, cu oamenii, la gospodărie, și pradă acestor tulburătoare gânduri, venea grăbit spre casă trăgând în piept aerul răcoros și jilav al nopții. Aerul mirosea a fum, a lapte ars, a ceață, și, ca întotdeauna, vitele răgeau prin ogrăzi, roțile de la fântâni scârțiau și ciinii hămăiau târăganat și răgușit, parcă pirotind de somn. Numai el, Ion Huțulea, nu se simțea în apele lui. „Din pricina afurisitului de tutun“, își zicea. Tabacherea și-o golise încă de la gospodărie și murea după o țigară. Căpătase meteahna asta în vremea din urmă și acum nu mai putea scăpa de ea, îi intrase în sînge. În singurătatea lui, țigara îi devenise un tovarăș credincios, de nedespărțit. Țigara-i limpezea mintea, îi ascuțea judecata și-l liniștea. „Trebuie să mă abat pe la cooperativă, n-am încotro“ — își spuse și gândi că asta pică chiar bine. Va vedea și el ce se petrece noaptea la cooperativă, de-l sfătuiseră cu atîta grijă secretarul să meargă. „Numai să nu fi închis, că-i cam târziu.“

Cooperativa era departe, tocmai în capătul satului, în vechea casă boierească pîtită în fundul unei grădini părăginite la care ajungeai anevoie, luptîndu-te din greu cu glodul unei hudite veșnic desfundate.

După ce-i sudui bine-n gînd pe cei de la sfatul popular care „dracu' să-i pieptene, nici pînă az'n-au mai zvirilit o căruță de prundiș în tîna asta“, Ion Huțulea izbi umărul în poartă, intră în grădină și-o luă de-a dreptul prin iarbă, cu pași mari. Nu mereu mult și se opri. „Uite al naibii! O-nchis!“ își zise el și rămase descumpănit văzînd odăile din față scufundate-n întuneric. „Halal vînzător, n-am ce zice! Ia stai! Poate de asta spunea secretarul să trec pe la cooperativă! Da, bineînțeles, ar trebui să mă ocup puținel și de cooperativă.“ Se întoarse înciudat să plece, dar nu făcu nici doi pași și se opri din nou căci i se păruse... da, da... de undeva, de aproape, din întuneric, venea un cîntec de muzicuță... și cîntecul semăna, era... Își trecu mina peste frunte parcă să-și amintească ceva și aproape că strigă: „Doamne! Dar chin-dia numai frate-miu Mihai o mai cîntă așa“.

Ca dintr-un izvor tainic îi răsări în minte cum în copilărie ieșeau amîndoi, seara, pe malul pîriului, între sălcii, și frate-su Mihai prindea să cînte din muzicuță. Își rezema spatele de-o răchită, proptea coatele pe genunchi, își răsturna pe-un umăr capul bălai ca paiul de secară și cînta cu gura deschisă pîn-la urechi. Între degetele-i subțiri și pîrlite de soare, muzicuța strălucea ca argintul, și ochii lui mari, albaștri-albaștri, ca floarea inului, străluceau și ei luminați de fericire; toată lumea era a lui. El, Ion Huțulea, bălăbănea un picior în apă mozolind un fir de iarbă-n gură, se topea de plăcere și-l ruga să zică-nainte, să zică tot ce știe. Îi plăcea din cale afară de mult cum potrivea Mihai tactul din gît, parcă nici nu cînta din muzicuță, parcă avea o muzicuță ascunsă-n gît. Chiar așa și gîndea pe-atunci. „Prostii!“, mormăi Ion Huțulea, stînjinit de ce-i mai trece prin cap, și vru să-și vadă de drum. Totuși, ca îmbrîncit de cineva, se trezi pășind spre spatele casei de unde venea cîntecul.

O pornire lăuntrică, un fel de curiozitate și îndrîjire, îl mînau înainte, îi porunceau să vadă cu ochii lui, să se convingă. De ce? La urma urmelor, nici el nu știa de ce. Dar trebuia... Trebuia să vadă. La urma urmelor, ce mare lucru ar fi dacă chiar frate-su ar cînta din muzicuță, aici, la cooperativă? „Dar poate-i cu Ruxandra!“ Și Ion simți deslușit cum la gîndul acesta îl

îmbată o bucurie ușoară. „Am să văd“ și, zîmbind vinovat prin întuneric, se apropie tiptil de geamul luminat din spatele casei. Urcă pe prispă. Se sprijini c-un genunchi în parmalicul de scindură, ridică mina și o încheștă atît de virtos în stîlpul rotund, că creștăturile îi intrară în carne. Dar ce-i asta? Ce se-ntîmplă aici? În locul Ruxandrei văzu niște femei străine, dezvățate, pe frate-su între ele cîntînd din muzicuță și-n fața lui pe vinzătorul cooperativei și pe fostul vechil, Gheorghe Cotun. Faptul aproape de necrezut, că frate-su poate să bea și să stea sub același acoperămint cu Gheorghe Cotun, îl izbi ca un mai, drept în moalele capului, că într-o clipă totul se răvăși în jurul său. Ochii orbiți de lumină i se împicliră. Ca și atunci demult, în urmă cu cinci ani, un vâl negru îi acoperi mintea. Întocmai ca și atunci, urechile îi vijitau, picioarele îi tremurau și nu-l mai puteau ține. Dar nu simțea nimic. Nimic altceva, decît o mare fierbințeală și un fel de legănare înceată, ca-ntr-un zbor lin. Trăgea șuierător aerul în piept, cu-n fel de disperare, parcă de asta i-ar fi atîrnat întreaga viață. Amețeala și greața îl învăluiră îndată. Un soi de leșinătură îi sleia ultimele forțe. Într-o clipire retrăi totul ca într-un vis: cerul boltindu-se deasupra, amețitor de albastru, rumenit de geana răsăritului, pămîntul sfirtecat de pluguri, încremenit ca într-o așteptare, și ochii lui Gheorghe Cotun, bolbociți, vineți, reci și goi ca nara încă fumegîndă a armei ucigașe:

„Vrei pămînt? Na, satură-te de pămînt!“

Cît timp rămase acolo nemișcat, cu gîtul înțepenit, cu privirile înfipte în fereastra murdară, Ion Huțulea nu-și putu da seama. Nu-și putu da seama, nici cînd s-a dat jos de pe prispă, nici cînd a făcut drumul pînă la ușă. Se trezi numai că obrajii îi ard, parcă i-ar fi fost străpuși de-o ploaie de alice. Ridică mina să bată în ușă. Mina-i căzu neputincioasă, ca frîntă.

— Ce Dumnezeu? Ce-i cu mine? Mi-am pierdut capul? Am vedenii? Asta nu-i cu puțință. Nu se poate. Frate-miu cu Cotun, aici!

Auzise de la oameni că Gheorghe Cotun, ispășindu-și pedeapsa, s-a întors în primăvară de la închisoare, că ar fi avut aur furat de la boier și îngropat undeva, cu care acum a început să învîrte fel de fel de afaceri necurate. Auzise și că frate-su a-nceput să tragă la măsă, dar aproape că nu crezuse. Și-acum faptul că Mihai bea în casa asta cu cel care-și descărcase arma în pieptul lui, i se părea absurd, de necrezut, și-aproape că înclina să creadă că l-au înșelat ochii.

Încheștă pumnul și izbi cu sete în ușă. O dată, de două ori... Auzi o pîrîitură și-un plescăit sec — peretele coșcovit se desprinsese de lingă uscior și căzu peste prag.

În încăpere, muzicuța tăcu brusc, parcă se încesase. Se stîrni mișcare; voci groase, bărbătești, dintre care una aspră, poruncitoare, a lui frate-su, se-nvălmășiră cu niște șoșote femeiești, ca o sîsiitură de giște: se auzi zăngănit de sticle; scaune mutate din loc; tîrșituri de picioare pe podea și într-un tîrziu, ca dintr-o mare depărtare, aceeași voce dureros de cunoscută:

— Du-te mă, vezi ce moaș-sa vrea ș-asta... că n-ai chip să răsufli...

În sfîrșit, auzi niște pași apăsați apropiindu-se:

— Care ești bă? Ceee...

Vocea îl plezni în urechi ca o batjocură și lui Ion Huțulea i se făcu deodată sete. Înghițindu-și scuipatul cleios își spuse că nu trebuie să se gîndească la nimic. Să-și alunge gîndurile și amintirile. Să se golească de tot. Să rămînă ca o stană de piatră, așa cum făcea și pe front, să se scuture de apăsarea de dinaintea atacurilor.

— Eu, Ion Huțulea. Dă drumu'...

— Aaa — ne-mneataaa — car-va-zică! bolborosi cel de dincolo cu limba înclieiată. Zăvorul scrișni. Poftiss... poftiss... pe-aici... la noi cam întuneric... ceva rar, pe-onoarea mea... un păhărel... poftiss... și tovar'șu socotitor, fratele-mneatale... zău așa...

A doua ușă se deschise și-l izbi drept în față un val de lumină picloasă, de aer cald, stătut, duhnind a tutun, a murături, a usturoi, a abur dulceag de țuică și-a trupuri înfierbîntate. Ion Huțulea clipi repede ca orbit, pași hotărît în odaie și se-ndreptă spre ungherul unde stătea Gheorghie Cotun. Cînd îl văzu, vechilul îngălbeni. Făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut să alunge o vedenie, dădu să se scoale, dar căzu numaidecît la loc pe scaun. Gemînd, își strînse picioarele și rămase cu ele așa, chircite. Era beat turtă.

— Uite că ne-a fost dat să ne mai întîlnim, domnule Cotun... Ce zici? Îți pare bine?

Căscîndu-și larg ochii, ca și cum s-ar fi așteptat la o lovitură, fostul vechil se uită în sus, către Ion, increțindu-și fruntea și toată fața lui de-o albeață nesănătoasă, străvezie, buhăită de beție și nesomn, cu maxilarul de jos ieșit în afară, cu buzele palide strînse puternic, parcă lipite de dinți, avea în clipa aceea o expresie de groază, de animal încolțit.

Brusc, parcă fiindu-i teamă că n-o să se poată stăpîni și o să se repeadă să facă zob mutra aceea de animal încolțit, cu un gest de scîrbă, Ion se răsuci pe călcîie și-i întoarse spatele. Vînzătorul cooperativei, care se dezmeticise o clipă și rămase înțepenit lingă ușă, așteptînd încăierarea celor doi, o luă șovăind pe lingă pereți. Bolborosînd ceva nedeslușit, se prăbuși pe-un scaun în fundul odăii. Pe pat, între perne, în fața lui Ion, stătea cu-n aer nerușinat și provocator, o femeie voinică, trupeșă și frumoasă, cu fața trandafirie, cu buze pline, roșii, umbrite de un puf auriu și cu niște ochi mari, verzi, privind îndrăzneț pe sub genele dese, răsfrînte. Era văduva răposatului Iacob Găinuță, despre care se spunea că juca goală prin vagoanele nemțești din gară în timpul războiului. În celălalt capăt de pat, Ion văzu cu uimire o femeiușcă tînără, foarte tînără, aproape un copil, cu fața și mîinile albe ca floarea de romaniță, care-l privea cu un aer nepăsător. Îl socotise pe semne un nou tovarăș de chef ș-atita tot. Lingă fetișcana aceasta stătea frate-su. La intrarea lui, Mihai se schimbase la față, păli, obraji i se scofălciră. De tulburare, își proptise pumnii pe masă și încremenise cu umerii împinși înainte, cu capu-n piept, căznindu-se parcă să-și revie din ameteală, sau să prindă firul unui gînd care-i tot scăpa.

Ion se opri scurt în fața lui: cu picioarele larg rășchirate, cu fața boțită de încordare, cu ochii scăpărînd, drept, țeapăn, bolovănos. Stătu cîteva clipe ca prostit, buimac, neînțelegînd parcă ce se-ntîmplă acolo, care-i rostul lui în casa asta, de ce a venit și mai cu seamă ce caută frate-su aici.

Dintr-o dată, frate-su ridică ochii și-l privi scurt, în treacăt, cu un fel de întristare, mohorit și sumbru, și atunci ceva se prăbuși în Ion. Începu a sufla greu pe nări, parcă-ar fi urcat un deal cu-n sac în spate. Fruntea i se înroși și vinele de la tîmple i se umflară.

Acum se dezmeticise bine, buimăceala se risipise făcînd loc înverșunării. Înghiți greu de cîteva ori, parcă s-ar fi pregătît să vorbească, dar nu scoase o vorbă. Încordat, îndurerat și cu ură stătu așa nemișcat în mijlocul casei și lăsă să-i alunece privirea de la chipul buhăit și crîmțit de-un spasm, al fostului vechil, la fața osoasă, prelungă, pungită sub ochi și ncrețită în dreptul buzelor groase și late a fratelui său. În cap i se înțepenea tot mai mult un gînd nesăbuit care-l frigea ca fierul roșu, un gînd sicilitor, chinuitor, cu neputință de alungat, gîndul că frate-su nu-și iubește nevasta, n-o iubește pe Ruxandra și poate n-a iubit-o niciodată. O durere tăioasă îl izbi drept în inimă. Avu

simțămîntul că i s-a întîmplat o mare nenorocire și nenorocirea aceasta îl copleșise pentru că venise dintr-o dată, pe neașteptate. Însă în același timp, își dădu seama fulgerător că nici nu-i vorba numai de asta, că asta-i îngrozitor, nimic de zis, dar aici îi vorba de ceva și mai îngrozitor și că din pricina acestui lucru se feriseră oamenii de el. Mihai nu era nici măcar pe marginea ticăloșiei. Mihai era în fundul mocirlei, acolo de unde nu mai este cale de întoarcere. Care erau străfundurile acestei decăderi? Cotun... dezmăț cu femeii... descompunere... banii gospodăriei pentru materiale... Acum nu se mai putea înșela că toate aveau o legătură.

— Mihai! Măi, Mihai!

Mihai tresări, îi aruncă o privire de ciine încolțit, gata să muște, scrișni, își scutură umerii, trînti un pumn în masă și se lasă încet pe spate. Toate astea Ion Huțulea le vede ca prin vis și vocea lui frate-su îi ajunge la ureche ca dintr-o mare depărtare:

— Ce vrei?

În glasul lui sună frica și disperarea.

— Ce cauți tu aici. Auzi? Cum de-ai ajuns, tu, aici? Măi, Mihai. Tu-ți dai seama unde ești? Uite măi, aici lingă tine, în fața ta-i Cotun. Gheorghe Cotun. L-ai văzut. Știi cine-i Cotun? Spune dacă știi, se rugă el. Spune numai. Ce ai tu cu Cotun, măi? Ei, Mihai? N-auzi?

Mihai îl privi cu ochii umflați și goi, roșii de băutură, fără să vadă și fără să înțeleagă. Gemu și-și infundă obrajii în mâini, căzînd cu capul pe masă. Umerii prinseră să i se zguduie. Îl apucă un plîns ca de femeie isterică, cu sughituri.

Plînsul lui frate-su îi făcu rău. Și printr-o ciudată întorsătură a gîndurilor, în fața ochilor îi răsări un chip de femeie plîns, mistuit de suferință, așa cum îl văzuse de mult, în primele zile ale războiului, la despărțirea de Mihai — chipul Ruxandrei. Ceva amar și nespus de fierbinte i se revărsă atunci în suflet. Gîndul că Mihai o înșeală pe Ruxandra, se împleti acum cu acela că ea poate nici nu știe, poate stă acasă și-l așteaptă și plînge și se amăgește cum s-a amăgit poate toată viața crezînd în el, jertfind pentru el tot ce a avut mai scump.

Ca prin vis vede cum Mihai își înalță capul, cum obrazul lui se împietrește deodată, schimonosit de ură, cum apucă sticla și prinde să-și toarne în pahar. Mina îi tremură și băutura se prelinge încet pe fața de masă.

— Nenorocitul! Uuh! Tu!...

— Lasă-mă-n pace! — răcnește Mihai cu-o voce spartă, răgușită. Cîrpă ce ești... parșivule... te-ai nenorocit... Dezmățatule... Cîrpă...

Fratele se chircește, se micșorează, parcă dispăre, se topește sub ploaia acestor cuvinte și inima lui Ion se strînge ca-ntr-o menghină. Șmulge cuvintele cu greu, parcă și-ar smulge și inima odată cu ele. Miinile i se zgircesc. Răsuflarea i se curmă. Mai poate îngăima moale doar două cuvinte, cu-o voce schimbată, străbătută de milă, de-mbărbătare și amărăciune și se miră el singur de vocea lui:

— Mihai! Frate!

Dar un nod i se pune în gît și îi stăvilește repede vorbele. Cuvîntul „frate” sună străin în casa asta, în mocirla asta, cu femeile astea, cu dușmaniiăștia gata să-ți sară în beregată. Înțelege atunci că nu-i mai rămîne altceva de făcut decît să plece, să fugă.

Într-o tăcere apăsătoare își tirăște pașii pe podea și iese. Nimeni nu-l strigă înapoi. Nici un pas nu s-aude în urmă. Nimic. Numai ușa scîrție. Scîrție ascuțit. Prelung. Ca un ris batjocoritor. Îi scîrție în urechi. În creieri. „Lasă-mă-n pace!... Lasă-mă-n pace!... Lasă-mă-n pace!”... Afară-i răcoare,

aer curat, proaspăt, încărcat cu miremele grădinii, așa cum a fost și atunci, de mult, în dimineața de primăvară, când s-a prăbușit peste brazda udă de sînge, dar lui Ion Huțulea i se pare că peste tot plutește o duhoare rîncedă, grețoasă, înăbușitoare, de țuică, salam, trupuri infierbîntate, o duhoare care-l face să geamă și să-și iuțească pașii. Degeaba însă, din urmă, ca o înfruntare, îl ajunge cîntecul muzicutei. Cîntă turbat, cu învăluri repezi, și sunetele subțiri îi pătrund în urechi, îi pătrund în toată ființa ca niște țipete dure-roase, ca niște scrișnete. „Lasă-mă-n pace... Lasă-mă-n pace...”

3

De departe zări o luminică pilpiind în geamul casei lui Alecu Lazu, la bucătărie, unde-i făcuse gazda patul, și se bucură că nu-i va mai scula pe oameni degeaba la miezul nopții. Intră fără zgomot. Sorbi cîteva linguri de borș acru amirosind a leuștean, lăsat într-o strachină pe masă, împreună cu-o hrîncă rece de mămăligă, apoi își intoarse buzunarele pe dos, își răsuci o țigară, se dezbracă și se urcă în pat. Voia să adoarmă numaidecît. Era trudit. Îl durea capul. Somnul însă îi dădea tîrcoale de departe. Nu se prindea de el.

Huțulea rămase cu ochii larg deschiși în întuneric. Asculta liniștea odăii și liniștea nopții care-i țiuia-n urechi, tresărea cînd lătra ciinele sub fereastră, cînd pocea o grindă, cînd necheza un cal undeva în adîncul satului. Patul scîrțîia și se chinuia sub dînsul. Ar fi vrut să doarmă, să uite de toate și mai cu seamă de întîlnirea cu frate-su, să uite, să se lase cuprins de apele molcome ale somnului. Dar nu era chip s-adoarmă. Gînduri și amintiri i se-nvălmășeau în cap, ca niște fulgi de zăpadă pe o zi de sloată și-i alungau somnul. Ion Huțulea se răsucea pe-o rîmă, se ridica în cot, își aprindea țigara de job — și pină și tutunul i se părea nesuferit, îl știrea pe gît, îi frigea buzele, îi umplea ochii făcînd să-i țîșnească lacrimi fierbinți usturătoare, lacrimi de obidă, pe care și le ștergea apăsător cu monturile pumnilor, mirînd printre dinți.

II

1

Rămași de mici fără tată, frații Huțulea au fost bătuți de toate vînturile și nu s-au poticnit numai poate pentru că, asemeni ulmilor de la marginea apelor, s-au ținut virtos înclistați unul de altul și-au pus amîndoi umărul la greu. Cu toate astea, rar să se poată găsi firi mai deosebite. Mihai, mai mare decît Ion cu aproape trei ani, era vesel, zvăpăiat, nepăsător, schimbător și ușuratic. Era unul dintr-acei cărora li se pare că viața trebuia să fie făcută numai din zile cu soare și sărbători. La cea mai mare nevoie, își tuflea cușma pe-o ureche și fluiera a pagubă, dar în așa fel încît să înțeleagă toată lumea că el, Mihai al lui Vasile Huțulea, nu se pierde cu firea măcar de-a fi să piară pămîntul. Ușurătatea asta-i venea de la taică-su, răposatul scripcar, Vasile Huțulea, om leneș, iubitor de petreceri, de viață ușoară, de băutură și de femei, care ar fi sfîrșit-o cerșind pe la porți, de nu era Glafira, nevastă-sa, să muncească și pentru el și să poarte casa mai dihai ca un bărbat.

Ion îi semăna bucătică ruptă mîne-sii. De asta poate și maică-sa îl iubea mai mult decît pe Mihai. Pe cit era Mihai de împușcă-n lună, de știur-

lubatic și de vorbăreț, pe-atit era Ion de cuminte, de așezat și de tăcut. Mic de stat, cu umerii de urs, greoi și stingaci, vorbea puțin, rîdea și mai puțin și privea lumea cu ochii lui mari, reci, cenușii, ca doi bulgări de sare, încețoșați de tristețe și de neliniște. La plug și la coasă își arăta el toată vrednicia. Acolo se și simțea de altfel în largul lui, așa cum se simțea Mihai la petreceri, între prieteni, sau seara cînd turna vorbe deochiate în urechile fetelor. Despre ei satul spunea: „Așa frați, halal!” pentru că erau văzuți mereu împreună, nedespărțiți, încă din copilărie, de pe cînd păzeau vitele și oile bogătanilor. Erau văzuți împreună oriunde, toamna la clăcile de desfăcat păpușoi, vara la hramuri, la hore, chiar și la fete umblau împreună și de era nevoie, Ion cel greoi și tăcut, se pricepea foarte bine să dreagă cu pumnii lui bolovănoși ce strica frate-su cu limba lui ascuțită și ageră.

Seara, pe la aprinsul lămpilor, ieșeau amîndoi în sat și mergeau la fete. Erau mari de-acum, flăcăi în toată legea, cu armata făcută. Le venise vremea. Mihai pășea încet înainte și Ion venea în urmă, cu pălăria pe ochi, bocănînd cu-n băț mare de corn și stîrnînd colbul drumului.

Mihai se oprea la o poartă, sau la alta, intra în ogradă și mergea fără să întoarcă fața pînă ajungea lîngă prag. Acolo se oprea și-l aștepta pe Ion. Ion s-apropia fără grabă, se oprea lîngă Mihai, ridica ciomagul și bătea tare de cîteva ori în uscior sau în prag, apoi se uitau amîndoi să vadă dacă se face lumină, și cînd se făcea lumină, Mihai îi dădea un ghiont în coaste lui Ion și-i rîdea în nas: „Vine, mă!” ca și cînd n-ar fi crezut că vine.

Într-o vreme, Ion băgă de seamă că Mihai se oprește tot mai des la poarta unei case, la poarta lui Ilie a lui Belegă care n-avea o casă prea arătoasă, dar care avea în schimb o copilă bălaie, cu mijlocel subțire, proaspăt ieșită la joc și care le deschidea ușa de la cea dintii ciocănitură. Lui, îi era tot una. Mergea la fata lui Ilie Belegă așa, pentru că trebuia să meargă și el cu fete ca orice flăcău cu armata făcută și pentru că dacă nu mergea la ea, trebuia să meargă la alta și mai apoi, pentru că orișicît, așa voia frate-su. Se așeza într-un ungher mai întunecos, pe-o margine de laiță, de obicei pe lîngă ușa, cu pălăria lăsată pe ochi, cu coatele pe genunchi, cu bățul alături, fărîma cîte o steblă de busuioc în mîni și asculta de acolo, tăcut, vorba dulce și mătăsoasă a lui frate-su, făcută parcă dinadins să mîngîie și să încînte o copilă proaspăt ieșită în lume. Din cînd în cînd, își ridica ochii și privea pe furiș spre fata gazdei și spre ceilalți flăcăi înșirați pe laițele de lîngă pereți și toată vremea eit clocea acolo în ungherul casei, avea aerul unui om care nu cere altceva decît să fie lăsat în pace.

Fata i se păruse de la început cruduță, miorlăită și proastă. Una, două, la fiecare vorbă de-a lui frate-su, izbucnea în ris — e drept, avea un ris subțirel și plăcut care gilgia în toată casa și care parcă-ți lumina sufletul — dar oricum, cine nu știe că și risul are o socoteală? Lui Mihai, a văzut că-i place de risul ei și că face cu tot dinadinsul ca ea să ridă mereu. Se dădea pe lîngă ea și-i șoptea vorbe deochiate la ureche, lipindu-se de umărul ei și apucînd-o de mîină. Fata se ferea, obrazii i se rumeneau de sficiune și, punînd capul în jos, îi spunea ceva cam că „nu trebuie”, că „fii cuminte”, sau altceva în felul ăsta, dar cu o voce, care, vedea Ion bine, aducea mai mult a îndemn, și-n clipele acelea parcă simțea o furnicătură caldă prin spate și întorcea capul în altă parte. Dar frate-su nici nu-l băga în seamă și-ntr-o seară, cînd erau numai ei trei, Mihai s-a așezat ca de obicei lîngă fată, a prins-o de mîini și, mai vesel ca oricînd, a început a spune la drăcovenii, de să te tăvălești de ris. Lui Ion îi plăcea, era și el vesel în seara aceea, se zvircolea de ris și-și ștergea ochii de lacrimi cu monturile pumnilor, pînă s-a oprit deodată nedumerit; băgase de seamă că fata nu rîde de loc, ba mai mult, parcă-i speriată

de ceva, tremură toată ca varga, și de pe față i-a fugit tot singele. Asta îl uimi grozav — nu înțeluse ce putea fi cu Ruxandra lui Ilie Belegă, dar îl uimi purtarea ei și se întrebă ce fel de fată poate fi asta care ride ca proasta când nu trebuie, și când îi de ris, îi gata să plîngă. O privi mai atent și abia atunci descoperi că fata-i frumoasă, chiar foarte frumoasă, c-abia i s-au copt sinii, că are ochi negri, mari, neliniștiți, ca de sălbătăciune, fața fragedă și albă, buze cărnoase și roșii ca măcieșul și un păr lung, risipit pe umeri ca un șal. Fără să știe de ce, simți că începe să-i bată inima, și obrajii să-i ardă parcă s-ar fi așezat lângă o vatră de jărat. Și privind-o așa, prosteste, aproape fără-s-o vadă, — ciudat lucru, foarte ciudat — simți deslușit că se petrece *ceva* cu el, *ceva* așa ca și cum ar fi plutit pe-o apă largă și liniștită și pe neașteptate s-a surpat stăvilarul și apele au pornit-o într-acolo val-virtej, purtîndu-l cu ele, și că el nu se poate împotrivi, că trebuie să se lase tîrit de virtej, pentru că altminteri, altminteri nu-și va găsi liniștea, pentru că de acum asta-i rostul lui, dar că-n același timp lucrul acesta-i cu neputință, pentru că în fața lui se ridică un om care-i împiedică drumul și că el nu poate face nimic, nu-l poate feri în lături, pentru că acel om e frate-su. Și-n clipa aceea, parcă ghicindu-i gîndurile, ca să-i arate că-i de neînălăturat și că el, Ion, trebuie să știe asta mai bine ca oricine, frate-su Mihai îl fulgeră cu niște ochi scormonitori, apoi îi spuse încet, dar cu o voce care suna a amenințare:

— Ia vezi, măi, Ionică... parcă bate cineva afară... Ieși de-i fă vînt!

Ion înțeluse vorbele altfel, le înțeluse în felul lui și înainte de a se scula mai șovăi o clipă, ghemuit pe laiță, cu brațele vlăguite, cu sufletul crîmposit de deznădejde, de neputință și de ciudă, cu privirile rătăcite, îndreptate spre Ruxandra, așteptînd ca Ruxandra să înțelagă dintr-o dată tot ce se petrece în sufletul său, să înțelagă și să se desfacă din brațele lui Mihai, să se întoarcă spre el, să-i spună o vorbă, să-i arunce o privire, să-i umple inima de speranță. Dar numaidecît înțeluse că asta n-are să se întîmple, că asta nu-i cu putință atîta vreme cît frate-su... și-n clipa aceea îl fulgeră gîndul că frate-su vrea să scape de el. Apucînd ciomagul, zvîcni în sus, apoi fără o vorbă ieși trîntind ușa.

Afară însă, i se cășună din senin că a făcut o prostie plecînd, că el nu trebuia să plece, pentru că poate nu-i nimica și că frate-su, de bună seamă, nici nu se uită la fată, îi place de ea și atîta tot, dar dacă el i-ar spune are să-l înțelagă — numai, are să-i spună el vreodată?

Rămase în colțul gardului, în întuneric, nevăzut de nimeni și spionă cu ochii ograda lui Ilie Belegă și fereastra luminată, după care i se părea că-i vede pe cei doi topiți în îmbrățișări pătimașe. Stătu acolo pierit și fript, cu inima zvîcnind la fiecare zgomot, la fiecare pas, temîndu-se să nu-i fie descoperit culcușul, căci ce-ar putea spune de l-ar întreba cineva ce face acolo, ce caută, ce așteaptă? Cînd Mihai ieși, hăt tîrziu după miezul nopții, îi văzu în hătaia lunii fața mistuită de mulțumire și se cutremură. Era fericit, și fericirea aceea ar fi putut fi a lui.

Mamă-sa, cu pătrunderea ei ascuțită, a înțeles sau a bănuit ce se întîmplă cu el și-n dragostea ei de mamă, a căutat să-i oblojească rănile:

— Ce-ai, dragul mamei? Te vād de-o vreme-ncoace mereu supărat. ...Slăbești... Nu măninci... Nu dormi. Ce-ai, dragul mamei? Spune-mi mie, că numa i pe voi vă am, și cînd vă vād supărați mă seacă la inimă. Nu ține ascuns, dragul mamei, că nu-i bine...

Boala lui Ion era însă atît de rea că nici căldura dragostei de mamă nu i-o potoli.

Nimic în lume nu i-o mai putea potoli. Slăbise, se jigărise, ochii i se duseseră în fundul capului și cînd o vedea pe Ruxandra o învăluia într-o pri-

vire atît de pătimașă, de sălbatică, încît fata se cutremura și-i spunea: — „Nu mă mai privi așa, bade, că mi-i frică“.

Pe la Sfînta Măria Mare, frații Huțulea plecară la coasă, departe de sat, peste Ezăr, la Iancu a lui Chiuță, care tocmea în fiecare an cosași cu ziua. Mihai era vesel ca de obicei, dar lui Ion i se părea că anume-și arată veselia, ca să-l umilească și să-l frigă la inimă. Încărcat de obidă, se puse virtos pe muncă. Trăgea brazde mari, late, și icnea din greu, întăritat. Nu se oprea decît să bată coasa sau s-o ascute. Sudoarea îi curgea șiroaie pe frunte, pe față, pe piept, picioarele și mîinile nu și le mai simțea, dar se făcu că nici nu aude îmbierile lui frate-su de-a se odihni, și, aproape fără să vadă, căci singele incens la arșiță și sudoarea îi înecau ochii, munci înainte vrînd parcă să cosească atît pînă să cadă frînt pe brazda jilavă.

— Hai măi, ce dracu' te-a apucat? Lasă coasa, doar nu ti-i ologi pentru'oțu ăsta care-ți dă dou-j-de-lei pe zi, ca la calici.

La prînz, la chindie, seara, mîncară împreună din aceeași strachină, răsuciră țigări din același tutun, băură apă cleioasă și caldă cu miros de pelin din același șip și totul între ei parcă rămăsese neschimbat. Dar zăgazul se surpase și frații, fiecare din alte motive, nu mai voiau să-l ridice la loc, prefăcîndu-se că nu văd nimic, că nu s-a întîmplat nimic. Apoi Ion veni în sat, într-o duminică seară, pentru schimburi și merinde, și ca din întîmplare trecu pe la Ruxandra lui Ilie Beleagă.

Un fior cald îi străbătu inima și se-năbuși de plăcere cînd văzu că fata-i sare-nainte și fața i se-nseninează, parcă l-ar fi așteptat, și chiar îl prinde de mînă să-l tragă mai repede-n casă, să-i spună că într-adevăr l-a așteptat. Nici nu-și dădu seama cînd s-a așezat pe laiță, cînd și-a scos pălăria de pe cap și de ce și-a scos-o. Nu vedea decît fața albă, plină și zîmbitoare a fetei, buzele rumene care se mișcau și de pe care se desprindea un susur mătăsos, mîngietor și neîntrerupt care-i picura în suflet și-l înfiora ca o sărutare. Dintr-întîi nici nu pricepu ce anume spune, atît de zăpăcit era, apoi deodată, urechea prinse un cuvînt care-l lovi dureros ca un tăiuș, drept în inimă.

— ...Mihai, de ce nu vine bădița? ...L-am așteptat ...De ce mă privești așa? ...Ai niște ochi... parcă... zău...

Ion o privi repede, rugător și-ngrozit, apoi sări în picioare, își luă pălăria și bățul, și din prag mai auzi glasul speriat al fetei:

— Doamne ferește, ce-i bădiță? De ce fugi? Stai... aveam să-ți spun... să-i spuî că-l aștept, bădiță.

Încercă o plăcere amară și dureroasă, cînd, pe cîmp, după o zi de muncă, nu-i spuse nimic fratelui și chiar își întocmi un plan de răzbunare — și de unde în primele zile muncea ca un nebun, acum se lăsă pe tînjeală, începu să tîndălească toată ziua de ici-colo, numai și numai să termine cît mai tîrziu de cosit, să-l țină cît mai mult pe Mihai acolo, zicîndu-și, ușurat, că-n felul acesta or să sufere și ei alături de el, că suferința lui va fi micșorată.

Dar noaptea, cînd Mihai adormea pe brazda de fin, de cum închidea ochii, el, Ion, cel care ar fi trebuit să se bucure, nu putea lipi geană de geană și se perpelea ca pe jăratîc.

Și din ce în ce mai deslușit, își dădea seama că totul nu-i decît o rătăcire și că *chiar* de n-ar fi așa, *chiar* de-ar fi altmînteri, el trebuie să creadă în rătăcirea asta, să creadă și să uite. Și uită. Adică încercă să uite.

La nuntă se îmbătă criță și cu ochii tulburi de băutură își privea cumnata pe furiș, ca un hoț, convingîndu-se că chipul acela plîpînd ca o floare îi este străin, cu totul și cu totul străin, dar undeva, în afund, rana sîngera, sîngera. Apoi curînd nu mai avu de ce să lupte împotriva vîrtejului care se

născuse în el, pentru că un alt virtej, mult mai cumplit, îl cuprinsese și pe el și pe frate-su Mihai și cumnată-sa: războiul.

La gară, pe peronul înțesat de lume, Mihai îl trase mai la o parte și ferindu-și privirile îi spuse c-o voce schimbată, de nerecunoscut:

— Eu plec, Ionică... De-acu, cum mi-o fi scris... da' tu, cât mai stai pe-acasă, ai grijă de ea. Ionică... n-o lăsa, că-i singură pe lume și n-are pe nimeni.

Apoi Mihai se urcă în tren și trenul se puse în mișcare, ș-odată cu bocețele Ruxandrei se îndepărtă încet, încet, se făcu tot mai mic, pînă se șterse din fața ochilor. Numai plînsul Ruxandrei nu se ogoi și Ion trebui aproape cu sila s-o scoată dintre oameni, mai mult moartă decît vie, și într-un tîrziu departe, pe-o hudiță pustie, de la Rohatec, se trezi cuprins de fierbințeli și-și simți palmele ca jăraticele, dar nu pentru că-n fața ochilor ar mai fi văzut trenul depărtîndu-se, nu pentru că l-ar mai fi stăpînit încă frămîntul despărțirii — căci nu așa bate inima la despărțire de-un frate — ci pentru că-n vălmășeala clipei și-a trecut brațele sub subțoriile nevestii fratelui plecat, poate fără întoarcere, și pentru că ea, femeia iubită în taină, își plîngea durerea ei nemișcată pe umărul lui. În aceeași clipă însă, cutremurat, ca ars cu fierul roșu, Ion își desprinsese brațele și-l înecă scirba: „Iartă-mă frate, sînt un nemernic, iartă-mă“.

Își ajută cumnata în toate treburile, la prășit, la secerat, îi îmblăți griul, i-l măcină, îi aduse lemne de la pădure și-n tot acest răstimp căută pe cît cu putință s-o ocolească. Dacă se nimerea să muncească împreună, nu-și ridica odată ochii s-o privească în față, iar în tot ce și-au vorbit, nu i-a tremurat decît o singură dată glasul, cînd cu ranița-n spate, și-a luat rămas bun:

— Rămii sănătoasă, cumnată, și nu te lua pe gînduri, c-o să se termine el odată și războiul ista... și o să se întoarcă Mihai... și o să...

Ultimele vorbe se transformară într-o bilbiială și soldatul Ion Huțulea se răsuci pe călcîie și plecă ducînd cu el în fumul tranșeelor, un chip plîns și trist care se topi și el încet, sfirtecat de obuze, mînjit de țirna exploziilor și de singe. Tîrziu, după multă vreme, auzi ceva despre frate-su și-atunci chipul parcă iarăși învie. Îi povestise un ostaș, Belciug Octav, de la 11 infanterie, că fusese „impușcat în palmă“ — de ce tocmai în palmă? se întrebă el, atunci — că-l „răformaseră doctorii“ și că se-ntorsese în țară, „acasă“. „Va să zică tot e bine de el, își zise. Hei, unde-ar da norocu'cela să mă pălească și pe mine un glonte și să scap“.

Dar nu mulți au norocul să primească un glonte în palmă, să scape de front și să se întoarcă acasă, la nevestă.

Cu Ion Huțulea, se întîmplă altfel. Făcu frontul pînă la Stalingrad, și aici degeră zdravăn, atît de zdravăn că urechile nu-i mai încăpeau subț cușmă de umflate, și tocmai cînd să înghețe cu totul, avu norocul și căzu prizonier. Fu dus pe undeva pe-aproape de Urali. Lucră la un S.M.T. „Calea leninistă“, unde, printre altele, învăță lăcătușăria. În țară se-ntoarse în toamna anului 1944, cu divizia „Tudor Vladimirescu“, dar acasă, în Vîrtoapele, nu veni decît mult mai tîrziu, după ce goli cîteva lăzi cu cartușe prin munții Tatra și primi și el spre amintire un glonte în pulpa piciorului drept.

Ziua aceea i-a rămas fixată în amintire pentru totdeauna.

A coborît cu grabă din tren, și tăbîrcîndu-și ranița veche, s-a amestecat în mulțime. I se părea că toată lumea-l înțelege și-i zîmbește prietenos și

incurajator. „Bine-ai venit, ostașule!“ Era ca un bolnav ridicat după mulți ani dintr-un pat așezat într-o cameră rece și întunecoasă, sau ca un condamnat pus în libertate.

Îl orbea lumina crudă a soarelui țîșnită parcă de pretutindeni, din cerul siniliu, fără fund, din pavajul caldarimului pe care pășea șovăielnic ca un convalescent, din geamurile vitrinelor pline cu pluguri, sape și coase atît de îndepărtate de scîpătul vînat al baionetelor și alarmelor ucigașe; pină și din zidurile încinse și zgrunțuroase de cărămidă și ciment parcă țîșnea lumina și-i umplea ochii și inima. Forfota de peștrăzi, glasurile oamenilor, zîmbetele femeilor îmbrăcate-n bluze și fote colorate, sau în fuste din care ieșeau picioarele goale, pline, durdulii, totul îl amețea, îl zăpăcea, îi infierbînta singele. „În sfîrșit, sînt acasă, acasă!“ îi venea să strige. Iar în urechile lui deprinse cu canonada tunurilor, cu răpăitul armelor și al mitralierelor, zgomotul tirgului răsuna ca ceva nefiresc, stins și îndepărtat, ca pe front liniștea dintre atacuri.

Nici nu-și dădu seama cînd a făcut drumul pină la barieră, cînd a trecut podul peste Jijia, — acolo, unde, cu ani în urmă s-a cutremurat simțîndu-și palmele lipite de șoldurile fierbinți ale cumnată-sii. Habar n-are cînd a cotit-o pe la moara lui Cusin și a ieșit din umbra sălciiilor de la cărămidărie, în plin cîmp.

S-a trezit pe neașteptate în cîmp și inima i s-a strîns dureros de-atîta bucurie. S-a oprit locului cu picioarele înfipte în glia puternică și covîrșitoare, ca un trup uriaș, și-a văzut dintr-o ochire totul: griul aproape de dat în pîrgă, talgerele de floarea soarelui, trifoaietele albastre-întunecate, orzurile, secările albinețe, popușoaietele verzi, dealurile încărcate cu alte popușoaiete, grîne și iarăși trifoaiete și cînepiști argintii. Apoi a pornit mai departe. Și iar s-a oprit. Și a pornit cu înfrigurare spre satul care abea se ghicia risipit în vale.

După ce-a trecut dealul și păduricea de la Stîncă, s-a trezit depănînd repede din picioare, ș-atît de tare îl chinuia nerăbdarea, încît se stăpînea cu greu să n-o rupă la fugă. Doar mai este atît de puțin! Să treacă de fîntina lui Mihăiescu, să ajungă sub plopul din capătul uliței, apoi s-o apuce la vale pe lîngă casa lui Moldovanu... și gata. De departe se zărește cuibul cocostircilor de pe casă. Uite-o și pe barză cea bătrînă! Pină și ea, săraca, se înalță într-un picior și dîndu-și capul pe spate, începe a toca din ciocul ei lung și gălbui, în semn de bun venit. Nu mai e mult... Doar cîțiva pași... Uite și poarta costelivă de nuiele! A îmbătrînit și ea, săraca! S-a pîvîrînit într-o parte, dar stă tot la locul ei, în aceleași balamale puse chiar de mîna lui, și parcă-i face semn: „Hai mai repede, mai repede... de cînd te aștept!“ Ion o ferește încet la o parte, cu multă grijă, și zîmbînd berzei de pe acoperiș, pășește în ogradă. O clipă așteaptă ca să-l simtă Tărcuș, să iasă din cotlonul lui și să vină să i se gudure la picioare. Dar ciinele nu iese de nicăieri și Ion nu mai are putere să aștepte. Inima-i bate de să-i spargă pieptul. Glasu-i răsună puternic și tinăr, ca un chiot:

— Mamă! Mamă! Heei!

Barza clămpăne pe casă. În vecini latră un ciine. S-aude foșnetul răchitelor, susurul pîrului în vale. Și liniștea asta îi strînge inima. Nici înaintea atacurilor de noapte nu i s-a strîns așa inima.

— Mamă! Unde ești?

Uite, acum ușa se va deschide repede și buna, duioasa lui măicuță... Mai face un pas și se oprește în fața pragului ros de vreme. Nu, ușa nu se deschide. Ion Huțulea ridică fața și ochii lui întîlnesc un lacăt mare, ruginit, atîrnat pe ușă. Ce caută lacătul ăsta pe ușă? În creierul lui se face întuneric,

gol. Nu pricepe nimic, nimic. Apoi deodată, fulgerător, se face lumină și omul geme încet, cu pumnii la temple:

— Mamă! Unde ești?

Casa părintească, ograda unde în copilărie se juca de-a prinselea cu frate-su Mihai, nucul sub care adormea în poala bunicii, totul i se păru dintr-o dată străin și trist ca un mormînt năpădit de buruieni. Oare unde-i mormîntul maică-sii? În deal la cimitirul vechi, sau în vale la biserică? Trebuie să se ducă la frate-su, să-l întrebe. Dar poate că mamă-sa nici nu... Chiar așa. Cum de-i putea trece una ca asta prin cap? Numai decît să-și ia ranița și să fugă la frate-su. În raniță aducea tocmai din Cehoslovacia, pentru mamă-sa, un tulpan frumos de mătase. Bătrina trebuie că stă demult la frate-su. Nici nu se putea altfel. Singură cum ar fi putut trăi? Numai că habar nu avea de frate-su. Înainte de război, cînd s-a însurat, stăteau la bătrînul Cabinciuc cu chirie. Dar e atît de mult de atunci! Trebuie că s-o fi aranjat el într-un fel. Altminteri, de ce n-or fi stat în casa bătrînească?

Într-adevăr, frate-su se aranjase. Își ridicase casă în mijlocul satului pe un loc primit de la socru-su, casă mare, cu două odăi, cu paravan și cerdac, acoperită cu draniță. Cînd ajunsese Ion Huțulea în poarta ogrăzii, Mihai tocmai tăia niște lemne.

— Ionică! strigă frate-su și zvirlind toporul alergă spre el. Îl cuprinse în brațe, îl sărută apăsător pe gură, pe față, îi pipăi mîinile neputînd scoate o vorbă, apoi îl trase după el înăuntru și abia într-un tîrziu izbuti să bîguitoze cîteva cuvinte:

— Ai venit!... Ai venit!... În sfîrșit... Prin sat s-auzea...

Dar Ion nu-l mai lăsă să spună ce s-auzea prinsat. I se uită adînc în ochi, și-l întrebă repede, cu o voce gituită:

— Mama... ce-i cu mama?

— Mama săraca, oftă Mihai și lăsă capul în jos.

— Ce-i? Ce-i cu ea?

— Ne-o părăsit, Ionică, rosti încet fratele... S-o stins. Acu-s cinci săptămîni... prin postul Paștelui. O răpus-o tifosul. Cît n-am căutat-o și degeaba... Era și prea slabă, tu știi cît o muncit săraca și cîte-o ndurat... că altfel... poate dac-ar fi fost mai în putere... dar așa, s-o stins... în trei săptămîni, s-o topit ca o luminare... Se scula cîteodată cînd o mai lăsa fierbințeala, și întrebă de tine: „Ion, zicea, unde-i Ion? Adă-l pe Ion“. „Lasă, mă-mucă, liniștește-te... războiu-i pe sfîrșite... are să vină și Ion“. „Numai de-aș apuca clipa aceea!“ Și iaca n-o mai apucat-o!

Intrară apoi în casă, dar Ion nu văzu unde intră, n-o văzu nici pe Ruxandra care-și stringea pe lîngă ea copiii și-i stăpînea din ochi să nu facă gălăgie, să nu-i tulbure durerea, nu văzu nici camera cu scoarțe pe pereți, nu văzu nimic. Se așeză pe un scaun și rămase nemișcat, cu ranița în spinare, cu ochii în gol, ascultînd fără să înțeleagă nimic, glasul monoton și înecat al lui Mihai care îi tot spunea ceva de soartă, de-mpăcare, de curaj, de îmbărbătare. Într-un tîrziu, simți pe umeri o mîină grea, mîina lui frate-su, și simțămîntul că are pe cineva lîngă el, că nu-i singur sub soarele acesta rece și nepăsător, îi mai încălzi inima. Văzu alături, pe masă, o strachină de mîncare, piine albă, ouă, niște slănină, și înțelese că toate erau pentru el, dar nu mîncă. Își scoase încet ranița cu care stătuse pînă atunci în spate și ijbii multă vreme cu mîinile prin lucrurile de prisos aduse de pe front, după tulpanul de mătase.

— L-am adus pentru mama, spuse el fără să se adreseze nimănui. Îi păcat să nu-l poarte cineva...

Plecă numaidecît, fiindu-i parcă teamă să mai rămînă, pentru ca nu cumva cumnată-sa să înceapă cu mulțumirile și Mihai să-și închipuie cine știe ce, că a adus tulpanul anume pentru ea.

3

Către seară, Mihai veni la el, îi aduse mîncare, și-l copleși atîta cu sfaturi și vorbe bune, încît în cele din urmă Ion își deschise și el inima și firește, prinse să-i vorbească de front, de prizonierat, de „Calea leninistă“, de planurile și gîndurile lui, îi spuse că de bună seamă, el, Mihai, are dreptate, n-ar fi rău să-și găsească și el un suflet de femeie care să-l îngrijească și să-i umple inima cu dragostea ei, căci destul a îndurat și a trecut prin atîtea, dar că asta nu se poate face așa cît ai bate din palme și că pînă atunci sînt altele, că uite, oamenii din satele vecine s-au și pus pe treabă, au și împărțit pămînturile boierești, numai la ei încă nu s-a făcut nimic.

— Și ce-ai vrea tu, Ionică? Or fi toate precum zici, acolo-n Rusia... las' să rămînă la ei... da' la noi ce vrei să faci oamenii, că boieru-i boier, îi tare, bre, ș-are și armată la îndemină. Numai o vorbă să-i spună lu' domnu' colonel Foliboga, prefectu', și să vezi ce tărăboi se mai stîrnește... Vin soldații și ne face harcea-parcea. O să fie o tevatură, cum povestea mama c-o fost în '907, cînd l-o căsăpît pe tata bătrîn, pe bunicu'. Ai uitat?

— N-am uitat. Da' amu-i altceva. Nu mai e ce-a fost. Ori crezi că degeaba-am luptat cu arma-n mînă?

— Nu știu. Oi vedea. Eu, însă, nu mă bag. Rău, bun, am pămîntelu' meu, ce-mi pasă mie de alții? Cămașa mi-i mai aproape... Muncească și alții... Eu cum am muncit și-am adunat ban cu ban? Cu jașca nu se ia pămîntul nimănui, Ionică... și 'ncă pămînt boieresc... Ce crezi tu, că-i țara în pradă? Lasă că știu eu... Nu-i chiar așa cum le băsmuiești tu... Nici acolo la București comuniștii nu-s prea zdravăn înfipti pe picioare... Maniu, ehe, nu se lasă... și nici Brătianu... și-n spatele lor stă America măi, omule, Anglia, Franța. Asta-i, frate... Da' cu tine-i altceva. Chiar că ai apucat pe un drum greșit, ce-ți pasă? Dacă-ți frîngi gitul, n-ai nici copii, nici muiere să te plîngă-n urmă. Faci ce vrei. Liber ca pasărea cerului.

— Hm! Bine le mai potrivești, Mihai, n-am ce zice. Adevărat. N-am pe nimeni. Numai că, ce vreau eu să fac, nu fac pentru mine...

— Așa spune și Gheorghe Buliga, și Ilie Parasean, și mai mulți din sat. S-a format și comisia locală dar, deocamdată, vād că stau... Împart moșia numai cu vorba, pe la porți... Dar vorbele zboară. Și o mie de vorbe tot nu fac cît o prăjină de pămînt. Niște zăpăciți... Le-au intrat toate bazaconiile-n cap și nu mai sînt buni de nici o treabă.

— Vorbele astea nu-mi prea plac, Mihai.

— N-ai decît. Nici mie nu-mi plac ale tale.

— Va' să zică-am început să vorbim două limbi?

— Nu vorbim două limbi, da' tu vād că ți-ai stricat graiu' cît ai stat pe-acolo, prin Rusia. Și te-ai schimbat, Ionică.

— Cum m-am schimbat?

— Te-ai schimbat. Te-ai făcut al dracului.

— Așaa! Da, m-am făcut... Și?

— Nu te supăra, că nu-i cu supărare. Ce rost are să ne certăm? Sîntem frați și-ntre frați nu se cade să fie neînțelegere. Nu ne-am certat niciodată, ș-acu', de ce să ne certăm? Faci ce vrei, te privește... Dar pe mine lasă-mă unde sînt...

— Bine. Pe om îl chemi la masă, da' nu-i bagi pe gît cu de-a sila...

Mihai nu mai spuse nimic, se ridică să plece, dar chiar în clipa aceea ușa se deschise și-năuntru intrară Gheorghe Buliga cu feciorii, unul la vreo 14 și altul la vreo 16—17 ani, Ilie Parascan, tirindu-și încet piciorul de lemn și vecinul Alecu Lazu cu nevasta. Intrară, dădură bună ziua, darnu-și scoaseră pălăriile și rămaseră nehotărîți în picioare. Singur Gheorghe Buliga care era cel mai în vîrstă dintre ei, dădu mîna cu Ion și cu Mihai, apoi se-n-torase scurt, militărește, și s-așeză pe un capăt de laiță, sub icoane, cu mîinile pe genunchi. În încăpere se făcu liniște. Ion, stingherit de stinghereala oamenilor, se ridică, dădu mîna cu fiecare și-i pofți să șeadă. Musafirii se lăsară pofțiți a doua oară, apoi se așezară. Ienind și suflînd pe nas, Ilie Parascan se așeză pe un scaun, subt blidarul cu oale, cu ochii mereu la Ion parcă să vadă ce face acesta, dacă nu se supără cumva că s-a așezat acolo, și-și întinse în vole piciorul de lemn; băieții se așezară lingă tată-su și Alecu Lazu în celălalt capăt de laiță. Numai femeia rămase în picioare, dar pe femeie n-o băgă nimeni în seamă. Numai în clipa cînd, după o tăcere lungă, Lazu spuse: „Ia scoate sticla ceea, femeie“, toți tresăriră și-și îndreptară ochii spre ea și la vederea sticlei, pe fețele tuturor trecu o rază de lumină.

— Îi de sfeclă, da-i fiartă de două ori, lămuri Lazu și întinse sticla lui Ion.

Ion trase o dușcă bună de-i poeniră vinele gîtului și plescăi din limbă.

— Tareee!

Sticla prinse a trece roată din mînă în mînă.

Cînd îi ajunsese rîndul, Alecu Lazu se foi pe laiță, mișcîndu-și șezutul și așezîndu-se mai bine trase un gît, lăsă sticla în jos și-l privi atent pe Ion parcă i-ar fi citit ceva pe față, apoi iar mai sorbi o-nghițitură și spuse:

— Zi, așa. Te-ai întors, ai?

— M-am întors, răspunse Ion și zîmbi.

Cîtva timp nu mai scoase nimeni o vorbă. Ion îi privea și zîmbea, și ei îl priveau pe Ion și zîmbeau. După ce se scurse așa un timp, Alecu Lazu își aduse aminte de ceva, se mișcă nemulțumit pe laiță, se întoarse către nevastă-sa care rezemase usciorul, și-o fulgeră scurt, cu o privire porunci-toare:

— Bine, fa, da' plăcintele celea nu le scoți?

Femeia tresări și se bătu cu palma peste gură:

— Sărăcan de mine!

Apoi scoase de sub șal o legăturică, o desfăcu și i-o întinse omului. Omul o luă și i-o întinse la rîndul său lui Ion.

— Zi așa, ai? Te-ai întors. Bine! Atunci, ia o gustare de ici. Și să știi că ne pare bine, făcu Alecu Lazu reluîndu-și vorba începută înainte.

— Ce vă pare bine?

Gheorghe Buliga, care nu se spusese nimic de la-nceput, tuși și se băgă și el în vorbă. Spuse încet, cu mirare:

— Cum ce? Asta. Că te-ai întors. Doară te-așteptam.

— M-așteptați?

— D'apoi cum? Te-așteptam. Ia spune, măi, Ionică, se rugă el. Vii de departe... ai văzut lume... ai stat de vorbă, mă rog, ca omu'... Noi aici, ce să știm? De, ca la sat... O mai venit în cîteva rînduri niște muncitori de la Dorohoi... da' în sat, bre, îi așa un foc cu împărțirea asta, că ar umbla oamenii și cale de șapte poște s-audă ceva... De aceea zic că de bine ce-ai venit... să ne sfătuim... Să vedem...

— Da... să vedem, întări și Ilie Parascan. Noi ce facem?

Huțulea, care-l ascultase atent pe Gheorghe Buliga, se săltă de pe scaun, îi privi pe toți la rînd, apoi oprindu-și ochii asupra lui frate-su, rise încetisor, cu-n anume înțeles:

— Ce să facem? Pornim la treabă...

Toți deodată tresăriră, făcură ochii mari și-ncremeniră atenți, parcă de pe buzele lui Ion ar fi zburat atunci, în clipa aceea, lucrul cel mai însemnat de pe lumea asta la care se gîndiseră și ei dar pe care nu-l putuseră dibăci. Femeia oftă și-și duse palma la gură. Truță, feciorul cel mic al lui Gheorghe Buliga, clipi repede, îmbujorat, și rămase cu gura căscată. Ilie Parascan, înalt, zdravăn, cu fălci late și puternice acoperite de peri țepoși stropiți cu alb, incremeni cu gitul întins peste umăr, cu o pilpiire ciudată-n priviri. Pînă și Alecu Lazu, om vesel din fire, se schimbă dintr-odată, deveni morocănos și dușmănos, își lăsă capu-n piept și ochii lui mici, cenușii, în care mocnea deopotrivă deznădejdea și speranța, stăteau la pîndă. Toți așteptau încordați.

— Socoteala-i limpede — lămuri Ion hotărît. Nu mai putem aștepta. Asta-i! Avem dreptul, că pentru dreptul ăsta ne-am bătut cu armele, ca diavolii. Nici dumnezeu din cer nu ne mai poate opri.

— Da, nici dumnezeu, oftă ușurat Gheorghe Buliga și pe fața lui galbenă-pămîntie, cu obraji scobiți, cu ochii duși în fundul capului, trecu o umbră de zîmbet.

— Va-zică-l împărțim! izbucni vesel Alecu Lazu și fără nici un motiv își scoase pălăria de pe cap.

Niță își trînti o palmă-n pălărie, o împinse pe ceafă și rosti scurt, îndirjit, dezvelindu-și dinții tari ca de lup:

— De-amu, ori-ori!

— Stai băiete, nu te pripzi. Urma alege! Ingină moale, Mihai, și-și aprinse o țigară.

Vorbele lui căzură ca o găleată de apă peste un cuptor aprins.

— Da, are să fie greu, șopti cu o voce sugrumată Ilie Parascan și-și ridică fruntea. Era trist, chinuit, cu ochii înnegurați de minie, scăpărînd parcă scintei. Are să fie greu — repetă. Prefectul Faliboga-i încă la putere. Are în mînă toată armata. Și prefectu-i cumnatul boierului. Oricînd poate trimite soldații... Destul ne-am dat singele pe front... Sint destule văduve și-așa... nu se mai poate, oameni buni, înălță el glasul dureros. Boieru-i viclean, șopti după o clipă. O simțit ceva. Nu degeaba și tărășenia asta cu vechilul, cu Gheorghe Cotun. La aceste vorbe se răsuci ușurel și se-ntoarse spre Ion: Să-ți spunem, și ție Ioane... Cotun... îl știi tu...

— Vechilul, iii... cel care-o necînsti-o pe Floarea lui Simion, — îi luă vorba din gură Gheorghe Buliga —, nu știi? Ș-o alungat-o de la curte de s-o agățat biata fată de-o cracă-n cimitirul cel vechi...

— Aha! Cum să nu? Mi-aduc aminte...

— Așa! continuă nestîngerit Ilie Parascan. Vechilu'. Îl știi va-zică? Ce-o moșmondit el cu boieru'? Cică s-o lăsat de sârvici și-o cumpărat de la boier fo patru-j-de hectare în Cotu Lung...

— Chipurile, interveni din nou Gheorghe Buliga.

— Amu cică are pămîntu' lui, nu mai stă în servicii la boier, explică Ilie Parascan. S-o mutat în sat. Zice că destul o hărăgătit. De-amu să mai trăiască și el omește. Dacă ar fi numai asta, n-ar fi nimic, bre. Da' să vezi e-o amețit de cap pe niște oameni... cică le dă pămînt de la el... de la unii o luat și arvună... de la alții nu... cică dă în rate... cînd are omu' putere, atunci dă... Ba, ca să-și facă aliați, unora le-o dat pămînt pe degeaba... Iaca să spună și Mihai că-i aici de față...

— Dacă-i pe-aceea, mormăi Alecu Lazu, astea patru-j-de hectare nu le putem împărți. Va să zică...

— Stai, Alecule, stai taică, îl opri Gheorghe Buliga. Stai, că spun eu. Uite cum e cu asta, începu el cu glas liniștit și pe neașteptate își schimbă glasul și prinse să se răsuțască: Asta-i un 'oț. Asta-i un bandit cum nu se mai află. S-o înțeles cu boieru'... adică boieru' l-o școlit. l-o dat și în scris pe ele. Da' numai așa de formă, înțelegi? Și el s-o apucat să-și facă cumetrii, să amil-duiască oamenii.

— Va să zică, dacă ne luăm după hîrtille lor, răcni mînios și Ilie Parascan, rămîn oamenii fără fo patru-j-de hectare. Numai cite un hectar ș-ajunge la patruzeci. Ei, ce facem?

— Uite, de asta — lămuri Ilie Parascan — de asta o samă de lumelni nu se-nucumetă... Spun că drumul pe care-am pornit noi îi cu primejdie... că nu se știe ce-o să se-ntîmple mai tîrziu, că boierii is tari și mai tari ca ei is americanii care cum se pornește răvoluția, cum debarcă-n țară cu vapoarele, pe la Constanța...

— Aștia care zic așa s-au aranjat cu Cotun... Cotun îi învață... Să spună și Mihai...

— Ce-aveți cu mine? Ce tot Mihai și Mihai? se burzului Mihai, dar își plecă ochii neputînd înfrunta privirea grea a lui frate-su.

— Cum Mihai? Ai luat pămînt? Păi, nu-nțelegi măi, omule, că asta-i momeală... momeală, auzi?

— Și ce aveți voi de-acolo? se zborși Mihai. Moșia-i mare, ajunge pentru toți. De pămîntu' meu să nu v-atingeți...

— Uite ce-o făcut din el...tui moșia mă-sii! izbucni deodată furios Alecu Lazu și izbi cu pumnul scindura lății de dirdiiră fereștile. Nu mai putem aștepta. Dacă așteptăm așa, pe toți oamenii ni-i cumpără. Ce dracu'... Toată țara se mișcă, numai noi stăm ca babele cu mîinile-n sin. Ne-o apucat mila de boier?Ce dracu'? Sau frica?Ha?Da' la pămînt v-ați gîndit, măi, oameni buni? Că vine vara și pămîntu-i neînsămîntat, v-ați gîndit? Cînd facem arăturile? La asta v-ați gîndit?

Se gîndiseră și la asta, se gîndiseră la toate, li se dogiseră capetele de atîtea gînduri. Ș-acum tăceau împietriți, dușmănoși și răi parcă s-ar fi sfădit, parcă ar fi fost gata să se încaiere, să se ia în pumni. Tăceau și-l priveau pe Ion cu sufletul pe buze de parcă toată viața lor ar fi atîrnat de o hotărîre, de-o vorbă care o va spune el. Tăcerea dură mult. Apoi Ion își scutură umerii, îi privi în liniște pe toți și lăsă să-i cadă vorbele rar și apăsate:

— Nu mai putem aștepta. Așa-i. Alecu are dreptate. Uite ce zic eu... La noapte ridicăm satul. Pornim din casă în casă. Să iasă toată suflarea omenească. Zorile să ne prindă pe cîmp. La primărie punem de pază la telefon, să n-aibă cum vorbi cu orașul, cu prefectura, boieru', dacă i s-o năzări așa ceva. Ș-apoi dacă i-o da mina, n-are decît să vină pe cîmp, să înfrunte mulțimea. Și cu vechilu', nu știm nimica. Poate s-aducă hirtie și de la dumnezeu. Nu ne privește. Îi pămînt boieresc, îl împărțim. Gata socoteala.

— Asta-i, întări Gheorghe Buliga și se ridică grăbit de pe laiță strunindu-și feciorii din ochi.

— Aideți cu toții. Aideți să mergem, se înflăcărară, și Alecu Lazu se săltă și el în picioare.

Ieșiră cu toții buluc pe ușă.

Ion îi ajunse din urmă în ogradă. Trecînd pe lingă el, frate-su îi aruncă o privire rece și-l apucă de mîneca hainei:

— Ionică... stai... i-adevărat? Chiar vrei să-mi iei pămîntul?

Ion îl privi mirat și dădu drumul unui hohot de ris. Ridea pentru prima dată după atîta amar de vreme.

— Cum să ți-l luăm?

— Nu rîde, auzi? șuieră frate-su și se innegri la față. De pămîntul meu să nu vă atingeți...

Ion își stăpîni risul, își prinse fratele de umeri și-l ciocăni ușor cu degetul încirligat pe frunte:

— Ce se ascunde aici, Mihai? Dracu' să te ia... Ești deștept, dar cite odată nu înțelegi nimic... Cum să-ți luăm pămîntul? Înseamnă să-ți luăm ceva ce nu-i al tău. O să capeți pămînt. Fii fără grijă. O să capeți. Statul ți-l dă, nu Cotun. Înțeles-ai?

Mihai nu spuse nimic. Porni repede în urma celorlalți oameni, călcînd bățos, țeapăn, cu gîtu-ntins înainte, apoi după zece pași se opri și se-ntoarse cu o lucire vie în ochi:

— Nu cred, măi. Acu' mi-l dă statu', da' mîine vine tot statu' și mi-l ia înapoi. Statu' nu dă niciodată nimic. Vezi, mai bine nu te amesteca. Stai liniștit... vină la mine, mîninci, te culci și pînă mîine s-o vedea... urma alege... De ce să te bagi?... Nu zău, Ionică, nu ți-i destul ție cît ai îndurat pe front? Șe-apoi, oricum, dacă-i cum zici tu, și-așa și-așa, statul tot o să-ți dea pămînt...

Ion o luă înainte și nu-l mai ascultă. Mihai se mai ținu o vreme după el, turuînd, apoi o apucă pe-o hudită lăaturalnică, strigîndu-i din urmă:

— Faci rău, Ionică... faci rău... Și vezi, păzește-te de Cotun.

Ion își urmă drumul înainte, parcă nici n-ar fi auzit.

4

Era destul de tirziu. Luna plină lumina ca ziua și Ion se gîndea că în alte nopți, la ceasul acesta, satul ar fi dormit dus. Acum peste tot se vedeau mișcînd umbre, lumini pe la geamuri, șoapte s-auzeau din ogrăzi, pe sub garduri. Tot satul se frămînta. Drumurile erau pline. Unii se grăbeau la circiumă să se-ncălzească cu-n pătărel, alții stăteau rezemați de garduri, în întuneric, și sfătuiu cu glas tare, nici nu se mai fereau ca altă dată, spuneau răs-picat c-așa-i porunca de la București „să se-mpartă moșiile și boierii să fie alungați peste graniță“, „să se ducă unde-or vedea cu ochii“, „să se ducă la mama dracului“, „c-o venit răvoluția și răvoluția nu suferă picior de boier.“ Cîțiva flăcăi lălăiau un cîntec în curtea școlii, pe toloacă, acolo unde se făceau și jocurile de sărbători. Cîinii lătrau întăritați prin toate ogrăzile, ca la lup. Gospodarii dregeau plugurile, carele și căruțele, ungeau roțile, potriveau grindeele, tînjalele, hrăneau vitele și se pregăteau pentru marea ispravă a acelei primăveri, aratul pămîntului boieresc. Vălmășagurile creșteau pe drumuri, pe ulițe, se-ngrămădeau pe la podețe, s-adăugeau grosului și un fel de dîrzenie necunoscută înăsprea fețele oamenilor, aprindea ochii, atîta vorbele.

Ion Huțulea trecu pe la primărie să cerceteze paza. Afară, curtea largă, captușită cu răzoare de flori, era plină de lume. Pe cerdac erau cîțiva țărani înarmați cu furci și coase. Urcă scările și intră în primărie. În prima sală, la telefon, nu era nimeni, dar în încăperea alăturată zări lumină și auzi murmur de voci. Deschise ușa și se trezi deodată față în față cu Gheorghe Cotun. Era încălțat cu cizme, purta cămașă albă inflorată la gît, și între umeri avea un cojocel fără mîneci. Vechilul dădu un pas înapoi, se uită la Ion cu atenție, fără să schițeze un gest, parcă nevenindu-i a crede că-l vede înaintea ochilor, apoi fața lui se împietri de indignare și minie.

— Cum, domnule? Vrei să-mi iei pământul, ai? Pământul meu, pentru care am muncit o viață-ntreagă? Pământul meu!? Așa? Apoi unde se mai află nelegiuirea asta...

Fața-i uscată, osoasă și lungă ca de cal, cu țepile nerase de multă vreme, se zborși și ochi-i mici, infundați în orbite îi scinteară de ură.

Ion se rezemă cu spatele de ușă și mișcându-și încet buzele, se adresă celui alt ins — un bărbat slăbănog, chel, cu ochelari — care stătea la masă, pe un scaun mare cu spătar:

— Ce căutați dumneavoastră aici? Cine v-a dat voie să...

Dar nu sfinși, că omul de la masă sări ca ars de pe scaun și pe fața lui trecu o umbră de zîmbet batjocoritor:

— S-avem iertare, tovarășe... nu-ți știu numele... nu te cunosc... îi fi fiind Ion Huțulea, fratele lui Mihai Huțulea, cel venit de pe front. Îmi pare bine... Vezi matale, cum s-ar spune, eu ar trebui să te întreb ce cauți, ca să zic așa, fiind în deplină legalitate... Dacă-mi dai voie, notarul Pujină, se recomandă el. Stanislav Pujină. Dumnealui, domnul Cotun, Gheorghe Cotun, tocmai venise să mi se plîngă de un oarecare atentat la legile statului, care privează, ca să zic așa, dreptul inalienabil al proprietății. Pentru ca să ne înțelegem — adăugă el cu-n glas răgușit — aici nu-i vorba de clasa moșierilor... Se opri fără să fi terminat ce avea de spus și zîmbi ironic:

— Așa dar, ne-am înțeles. Ce să mai lungim vorba? Dumnealui — arată el spre Cotun — dumnealui, nu-i moșier... Neam din neamul lui n-a fost moșier... Vai de capul lui! Abia și-a cîștigat o amărită de piine. Acum că și-a făcut și el rost de-oleacă de pământ, și pe-acela vreți să i-l luați? Și zicînd acestea, privi semet cu coada ochiului spre Gheorghe Cotun, parcă ar fi vrut să-i spună: „Ei, vezi, vezi cum l-am pus la punct?“

Cotun mormăi ceva și începu să se plimbe nervos, pufnind pe nări ca un taur. Din cînd în cînd se oprea, își împingea pieptul înainte și-i arunca priviri ucigătoare lui Ion.

Ion stătea nemișcat, cu spatele bine proptit în ușă, parcă i-ar fi fost frică să nu se întîmple ceva, ca cei doi să sară deodată la el, să-l dea la o parte și să treacă dincolo să pună mina pe telefon. Lui Pujină n-avea ce-i face. Era la locul lui în primărie. Era notar. Dar Cotun ce căuta aici? Dacă o fi venit anume trimis de boier să telefoneze la prefectură? Poate a și telefonat? De ce dracu' l-au lăsat oamenii? Și-apoi de unde știe el că chelu' ăsta de notar nu-i și el omul boierului? Mai mult ca sigur. Altfel de ce i-ar lua apărarea vechilului? Nu, fie ce o fi, trebuie să-i scoată afară pe amîndoi. Și pe notar, da. Pînă mîine seară. N-are ce căuta aici.

— Uite ce, domnule notar, se adresă el notarului cu-n glas liniștit. Uite ce. Cu pămîntu' n-avem ce discuta. Aici hotărăsc oamenii. Dar eu te rog frumușel să ieși mata afară din primărie... și du-l și pe domnul ăstălalalt, ca să nu trebuiască să pun oamenii să vă scoată pe sus...

Atunci, parcă l-ar fi trăznit cineva c-un par în cap, notarul se clătina pe picioare, pâlî, își duse mîinile la tîmple și răcni ascuțit și pițigăiat:

— Cee? Cu cine vorbești dumneata, domnule? Unde te trezești aici, hai? Aici nu-i front, domnule. Auzi?

— Știu! făcu moale Ion și vocea lui îl inebuni cu totul pe celălalt.

— Aici ești în primărie, la mine, domnule! răcni notarul cu ochii cit cepele. Și-aici eu... auzi? Sînt autoritate de stat. Să nu îndrăznești, c-acum telefonez prefectului.

— Asta n-ai s-o faci, spuse Ion cu-n glas și mai moale și mai potolit și se așeză mai bine în ușă.

— N-am s-o fac? Și cine are să mă oprească? Dumneata? Vezi mai bine de-ți scoate pălăria, c-aici nu ești la crîsmă, auzi? Și-n privința cazului cu pămîntul omului ăstuia, îți spun, sînt autoritate de stat... nu mă cunoști, dar avem să trăim în același sat și-ai să mă cunoști... înțelegi dumneata?... ai să mă cunoști. Și n-aș vrea, ca să zic așa, să regretăm întîlnirea noastră... Așa că, urmă el cu-un glas blînd, dojenitor, să fim rezonabili, drăguțule, c-aici nu ne jucăm cu țara în bunghi. Nu te juca cu focul. Vezi-ți de treburile dumitale și lasă-l pe domnul Cotun în pace. Îmi dau cuvîntul meu de onoare.

— Cuvîntu' tău de onoare!... răcni deodată Ion scos din sărite, și ieși trîntind ușa.

Afară s-amestecă în mulțime și-o luă pe drum fără nici o țintă. Fierbea. Creierii îi erau sfredeliți de aceeași întrebare: „Cine? Cine i-a spus vechilului? Cine i-a putut spune? Cum de-a aflat așa repede că eu... că eu... Care-i acela care o deschis gura să-i spuie?” Rămăsese încă de pe front cu-n fel de teamă ascunsă pentru orice trădare, căci trădarea i se părea cea mai vicleană armă, o armă care ți se împlîntă pe la spate și-mpotriva căreia n-ai cum lupta. Și tocmai de asta-i cea mai mișșavă, că n-ai cum lupta. Și-acum, ceea ce îl neliniștea și-i umplea sufletul de teamă era gîndul că era cineva care după ce a fost de față, în casa lui, și-a auzit totul, s-a dus și i-a spus lui Cotun. Dar cine era? Pe cine putea bănuși? Auzi un tropot infundat de pași în urma lui. Cineva alerga după el, gîfîind. Se opri. Bănuia cam cine-ar putea fi și nu se înșelă. Era vechilul. În bătaia lunii fața-i era albă ca a unui mort și ochii îi ardeau ca doi cărbuni. Șuieră printre dinți:

— Stai. Mai am o vorbă să-ți spun. Ascultă... Dacă te atingi de pămîntul meu... dacă te-atingi — se-necă el — te achit, auzi?

Prima pornire a lui Ion fu să-l trăznească peste bot, dar se stăpîni. Întorcîndu-i spatele o porni înainte, aruncîndu-i în bătaie de joc:

— Vezi să nu mă sperii, domnuțule Cotun! Mai bine du-te și te culcă.

5

Zorile găsiră satul pe cîmp. Pe cărările zbicite pășeau grăbite femei desculțe. Cîmpul vuia de larmă. Lumina vineție a zorilor învăluia deopotrivă mulțimea, vitele, frunzișul de-un verde întunecat al copacilor și pămîntul negru, gras, jilav, năpădit de buruieni, care părea că mai doarme încă somnul greu al iernii și care se întindea calm și măreț peste colnice și dealuri pînă hăt, departe, pierzîndu-se în dunga neagră-sinilie a pădurii de la Cobîla. De la iazul și pîrîul din vale, cotropite de mătreață și păpuriș sălbatic, venea o boare de răceală care înviora fețele oamenilor. Vîntul dinspre ziuă mătura norii, flutura basmalele și fustele femeilor și scutura boabele chihlimbarii de rouă în țărîină.

Ion Huțulea, palid, nedormit, cu cearcăne vinete sub ochi, cuprins ca de febră, se strecura printre oameni privindu-i cum cercetează iscoditor pămînturile boierești străjuite de șiruri verzi de plopi și sălcii, și-i zorea să gătească mai repede plugurile, să inhame caii, să fie gata. Nerăbdarea și aceeași neliniște ciudată de peste noapte de care nu putuse scăpa cu nici un chip, îl stăpîneau și acum. Inima îi bătea tare, umplîndu-i pieptul. Îi era cald și greu. Îl îneca ceva apăsător și tulbure, încît cu degetele tremurînde își rupse gulerul murdar al cămășii și primi ca pe o ușurare valul de răcoare ce-i acoperi de îndată pieptul păros. În jurul lui furnica puzderia de oameni care impresuraseră hotarul. Gheorghe Buliga inhămasă la plug gloaba lui

costelivă, cu păr roșcat și dupuros. Cei doi feciori se așezaseră unul de o parte și altul de cealaltă parte a hulubelor, parcă vrind să tragă și ei alături de cal. Plugul era înfipt în țărână. Ochiii bătrînului urmăreau întinderea pămîntului și se umezeau încet. Căutînd să-și biruie slăbiciunea, își suflă nasul multă vreme în poala minteanului său rărit ca o sită, scoțînd un sunet spart, dogit, ca de trîmbiță, apoi se încheștă cu mîinile de coarnele plugului și strigă furios spre feciori:

— Hai, dați-i drumul!

Un zîmbet lumina și obrajii uscați cu pielea tăbăcită și aspră a lui Alecu Lazu, care se ținea gaie de Ion cu listele împroprietărilor în mînă, strîngîndu-le astfel de parcă i-ar fi fost frică să nu i le smulgă cineva.

— Gata, pornim. Dați-i drumu', oameni buni! strigă el tare și aproape o luă la fugă, fluturînd deasupra capului listele.

Biciurile pocniră, boii și caii se încordară, și toate plugurile, ca la comandă, porniră să brăzdeze moșia boierească. În clipa aceea, Ion simți cu putere cum toată încordarea înăbușită în el se desface și se risipește fără urmă. Parcă ceva s-ar fi zbatut și ar fi pleznit în el umplîndu-i trupul de ceva tare și amețitor ca un vin.

— Oameni buni, hei, oameni buni — strigă el tare, c-un glas străin, luîndu-se după Alecu Lazu și căutînd să întrecă vuietul mulțimii. Oameni buni...

De fapt, voia să roage pe cineva să-l lase să strîngă în pumni coarnele plugului și să pornească încet, cu capu-n jos, pe urma boilor, privind cum se răstoarnă brazda jilavă, amirosind amar a mucegai. Se trezise în el o pornire pătimașă, să apuce-n mîinile dezvățate de muncă, cu pielea bătucită de arme ucigase, coarnele plugului, să-l înfigă zdravăn în brazdă și să taie pămîntul înțelenit cu sălbătăcie și dragoste, cum ar mîngia trupul înfierbîntat al femeii dorite.

Tot mergînd aproape în fugă la deal spre pîlcul de mesteceni înfloriți alb și nevinovat, cu tremurul gîngăș, abia simțit, ca un susur, al frunzelor mici, de un verde crud, Ion văzu cîteva pîlcuri răzlete de oameni strînși în jurul a vreo șase-șapte pluguri. Țăranii stăteau încordați, cu mîinile neclintite pe șolduri sau încolăcite pe piept și priveau drept înainte. Caii își fluturau cozile, apucînd cite o crenguță firavă de mesteacăn. Boii rumegau nepăsători, parcă înțelegînd că stăpînii lor nu se grăbesc și altceva mai bun n-au ce face.

— De ce nu începeți, oameni buni? întrebă Ion apropiîndu-se de primul plug. Dar și fără răspunsul oamenilor înțelese. În marginea buchetului de mesteceni, întunecînd parcă dulceața priveliștii, stătea ca un ghem negru de ură, strîns în scurta-i de piele, cu pălăria pe ochi și cu cizmele în picioare, plecat ca la o vînătoare de oameni, țepăn și singuratic ca un lup, Gheorghe Cotun. Vechilul era mai temut decît boierul. Și-acum venise de cu noapte acolo să-și apere pămîntul, era în fața lor, și oamenii îl pindeau cu coada ochiului, îi vedeau pușca pe umeri și nu îndrăzneau să bage plugurile în brazdă. Ion pricepu dintr-o dată totul și zîmbi. Se-ndreptă cu pașii siguri ai unui gospodar grăbit să mintuie mai repede o treabă care se cerea făcută, și, umflîndu-și nările, se apucă cu palmele de coarnele plugului. Lemnul era jilav și rece.

— Hai, dă-i drumu! făcu el un semn spre țăranul mustăcios cu-n suman jerpelit între umeri care-l privea cu răceală și cu-n fel de ațîtare, parcă n-ar fi înțeles ce vrea să facă. Totuși luă biciul, îl învîrti alene pe deasupra boilor, fără să-i lovească, și-i îndemnă blind, trăgîndu-i de funie:

— Hăăăiss!

Boii se legănară și pășiră amîndoi în același pas, roțile scîrțîiră ascuțit și prinseră încet să se-nvîrte.

— Hăăăiss!

Ion izbi fierul în pămînt, îl fixă și, înțepenindu-se bine pe picioare, se lăsă cu toată puterea pe coarnele plugului. Brazda neagră se rostogoli drept sub picioarele sale. Deasupra boilor se legăneau nori străvezii de ceață. Pămîntul troznea și se desprindea cu-n pîrîit ca de vreascuri rupte. Mirosul buruienilor putrede s-amesteca cu mirosul sudorii de bou și cu cel acrișor al pămîntului răscolit de plug. Undeva, departe, cînta o ciocîrlie. La iaz, în vale, orăcăiau broaștele sculate cu noaptea-n cap și năframa vineție a zării se limpezea treptat și se rupea în lungi fișii trandafirii. Ion Huțulea însă nu vedea nimic, nu se uita nici la cer, nici înainte, nici înapoi, privea cu grijă numai pe unde calcă, alunecîndu-și ochii peste șirul negru al brazdei care se lungea într-una, tirîndu-l după ea și amețindu-l cu rostogolirea ei monotonă.

Ce urmă, fu scurt ca un fulger. Un troznet de armă sună sec în văzduhul umed, încețoșat, al dimineții, și Ion căzu în genunchi cu fața în țărna moale și rece, chiar în clipa cînd soarele răsări superb de după creasta dealului, scaldînd toată valea într-o lumină roșie-purpurie, ca singele.

6

Cînd își deschise ochii, o altă lumină, o lumină crudă, văroasă, îi luă vederea. Ion strînse pleoapele. După puțin le deschise iar, speriat, clipi repede, se uită la femeia îmbrăcată în alb, privi pe rînd paturile din odaie cu cite un om în ele, lumina portocalie ce tremura pe podeaua lucioasă, ceasul rotund din perete și vru să se ridice. Atunci mîi de cuțite i se infipseră în tot trupul și Ion gemu și căzu înapoi pe pernă.

— Stai liniștit! Liniștit, auzi glasul subțire al femeii și în minte i se infipse dintr-odată întrebarea: „Unde sînt? Ce-i cu mine?“ Durerea îi frigea inima. Îl durea grozav pieptul, și capul și-l simțea greu cum își simțea de altfel și mîinile și picioarele.

— Unde sînt? Ingină el moale și-și linse buzele uscate.

— Stai liniștit, auzi iarăși vocea caldă a femeii. Nu-i nimic. De-acu' ai scăpat...

„De ce am scăpat?“ îi trecu prin cap și se forță să-și aducă aminte ce se întîmplase, cum ajunsese aici. Acum știa unde-i, dar nu înțelegea de ce-l doare așa de tare pieptul, parcă i-ar fi sfredelit coastele un burghiu, și de ce se simte așa de sfîrșit cum nu s-a mai simțit niciodată. Gîndurile i se învălmășiră furtunos. Fără noimă își aduse aminte de un șal moale de mătase și gîndul se agăță șovăind de această amintire de parcă de ea ar fi atîrnat totul. Cîrpeie șterse, încețoșate, ca scame de nori pe un cer vînat de furtună, prinseră să i se prefire pe dinaintea ochilor... Ruxandra... Mihai... Alecu Lazu... un obraz supt și îngrijorat, obrazul lui Gheorghe Buliga... noaptea... luminile din ferestrele caselor... umbrele de pe drumuri... niște scări nalte de lemn... o ușă pe sub care se strecoară o rază de lumină și deodată vedenia unui chip alb, țepos, schimonosit de ură...

— Gheorghe Cotun!

Un troznet sec, ca o lovitură de ciocan, îi răsună în urechi și Ion căzu iarăși, cu-n vîjiit scurt, într-un hău negru, fără fund.

— A tras în mine! îi trecu în aceeași clipă prin cap și-și mușcă buzele pînă la singe. Timplele îi zvîcneau strînse ca într-un clește de fier. Inima-i

bătea puternic, să-i spargă pieptul. Pentru prima dată când își simțea iarăși inima și aproape că-i scăpă un țipăt: „Trăiește“. Își aminti chiar și vorbele amenințătoare, șuierate încet printre dinți: „Dacă te-atingi de pământul meu te-achit, auzi?“ și de răspunsul său batjocoritor: „Vezi să nu mă sperii, domnule Cotun! Mai bine du-te și te culcă.“ Și de aici cealaltă întrebare, care-l muncise și-n noaptea aceea: „Cine? Cine i-a putut spune? Cine m-a trădat?“ Inima i se umplu de ceva amar ca fierea. Scrișni.

— Te doare? întrebă repede sora și-i atinse fruntea cu mina. Mina ei era moale și rece.

Ion făcu semn că nu-l doare nimic și deschizându-și ochii o privi atent. Era tânără, aproape o copilă, și avea ochii limpezi, azurii. Privirea lor era mângietoare, prietenoasă și semăna grozav cu privirea Ruxandrei, numai că ochii Ruxandrei revărsau o altă lumină, chinuitor de plăcută, care aproape te amețea și-ți umplea inima de bucurie.

— Dacă te simți mai bine, să-l las să intre... așteaptă pe sală de dimineață fratele dumitale...

— Mihai! E aici?

— Da. El te-a adus la spital cu o căruță și de atunci n-a mai plecat. A așteptat să vadă cum îți este.

— Adă-l, soră.

Mihai intră încet, pășind cu băgare de seamă pe urmele sorei. Era tras la față și avea privirea rătăcită. Când s-apropie de pat, Ion văzu că miinile îi tremură. „Cit de mult ține la mine!“ își zise și-i păru rău pentru cearta avută cu o zi înainte. „Sîngele apă nu se face. Tot fratele, săracu’...“ Mihai era așa de tulburat că nu putu scoate o vorbă. Îl liniști în schimb sora, spunindu-i că nu-i nimic, că răul cel mare a trecut, că chiar așa a spus și profesorul: „A avut noroc voinicul ăsta că glonteile a trecut pe lângă inimă și i-a perforat numai plămînul, că altfel nici nu mai ajungea aici.“ Mihai ascultă totul cu capul plecat, privind undeva în podea. Când sora termină, aruncă o privire scurtă bolnavului și întrebă în șoptă, parcă i-ar fi fost frică să nu-i mărească și mai rău suferința:

— Te doare tare, Ionică?

— Nu, — își pungi buzele Ion și încercă să zimbească. Un fleac. Abia simt.

Sora trecu la alți bolnavi și frații rămaseră singuri. Tăcură vreme în delungată, privind-se. Apoi Ion își mișcă buzele și spuse încet, mai mult ca pentru sine:

— Tot mă frămîntă un gînd... Cine i-o fi spus lui Cotun...

În ochii lui Mihai se aprinse o lumină și pupilele i se măriră ca de spaimă. Dar nu spuse nimic și-și întoarse brusc fața spre ușă, căci tocmai atunci intra profesorul în halat alb, cu-n eîrd de doctori și doctorițe după el. Alaiul se îndreptă spre patul lui Ion, și Mihai, stînjent, se feri încet la o parte.

7

Mihai veni din nou peste două săptămîni. Îi aduse plăcinte cu brînză și strudel cu mac.

— Ți le-o trimis Ruxandra. Ea n-o putut să vie, c-o rămas acasă cu copiii. Știi că n-avem cu cine-i lăsa. Îți dorește sănătate și să te-ntorci cît mai repede acasă.

— Mulțumesc, Mihai. Fără tine m-aș fi prăpădit. Mi-o spus sora cum m-ai adus la spital...

— Lasă Ionică... Ce mai vorbă? I-auzi! Doară ce-aveam să fac? Dacă o venit Alecu Lazu, un străin, că mă și miram, să lase el aratul și să vină, d-apoi eu...

— Plăcintele cumnatei is bune. Parcă-mi dau sănătate. Să-i spui... adică nu... lasă, nu-i mai spune nimica.

— Data viitoare are să vie și ea. O să lăsăm copiii la mă-sa și o să vie... Da' poate te faci tu bine pînă atunci și vii acasă, că este tare mult de lucru, Ionică, și nu mai dovedim... nici cu aratul n-am terminat... Că chiar mă și gîndeam ce-i și cu viața asta a noastră, n-ai cînd măcar să-ți desfeti inima cu o bucurie... am căpătat pămînt, mulțumesc domnului, și-acu' s-o mărit și grijile, că pămîntul trebuie muncit, nu rabdă...

Mihai nu înțelese atunci și n-a înțeles niciodată de ce vocea lui frate-su sună atît de stîns și de tremurat:

— Știu eu, Mihai... Vezi tu... Poate că nu mă mai întorc în sat... M-am gîndit... La ce să mă mai întorc? O bucată de pîine mi-oi cîștiga-o eu ș-aici... cunosc o meserie... Ce te uiți așa? Nu-ți vine să crezi? Am să intru lucrător la uzină. Las'că nu mă prăpădesc eu... ai văzut și tu, nici de pușcă nu mor — glumi el. Să-i spui cumnatei că-i mulțumesc pentru plăcinte. Au fost tare bune. Și tu... lasă, nu mai bate drumurile... Treburile nu îngăduie aminare... bine-ai spus. Dacă oi avea nevoie de ceva, am să-ți trimit vorbă... sau ți-oi scrie... Ș-apoi nici n-o să mai stau mult aici...

Mihai mai avea ceva. Părea incurcat. Spuse:

— Ionică, dacă tu crezi așa... Mă gîndeam numai c-o să mă mai ajuți și tu... da' poate că-i mai bine așa. Tu știi mai bine. M-am gîndit la cite mi-ai spus de pe-acolo, din Rusia... Văd că și la noi începe... Uite, de aceea, eu vreau să te-ntreb... adică să-ți spun... (făcu o pauză, apoi urmă)... eu m-am gîndit să mă trec în partid. Cu partidu' ăsta... o s-o dau mai bine, ei, ce zici? Așa m-am gîndit. Mi-am zis: „Nu-i prost frate-miu... știe el ce știe“ (și rise). Iaca, vezi Ionică, o venit vremea ca fratele cel mare să-l urmeze pe cel mic...

III

1

Ion Huțulea se trezi cu capul greu ca o ciutură. În cameră nu era nimeni. Focul ardea vesel, improșcînd lumini pe pereți și dintr-un ceainic așezat pe plită se ridicau aburi ușori de sfeclă fiartă. Gazda pregătea mîncare pentru porc. Prin ușa întredeschisă a camerei se auzea vocea groasă a lui Alecu Lazu care-și dojenea nevasta:

— N-ai să te duci nicăieri, auzi tu, — striga el mînios — ; te-ai uitat afară c-o dat bruma? Tu, numai una și bună știi. Da' vezi că mai sînt și eu pe-aici ș-ai să faci cum îți spun...

— N-avem un ban în casă — se căina femeia — ... doară știi... ț-am spus ș-asăară... merg la tîrg... merg să... bolborosi ea incurcată.

— Așaaa! Și sfecla cine s-o scoată? — întrebă Alecu Lazu scoborînd glasul. Nu vezi afară c-o dat bruma?

— Da' dee și bruma, dee și omătu' — izbucni supărată femeia — dee și inghețu', ce mă-mportă pe mine? Scoate-o tu, n-ai decit. Ce, îi sfecla mea?

— Da' a cui, femeie? Și ce-ai vrea, mă rog matale, să rămînă sfecla pe cîmp? S-o apuce inghețu'?

— Asta nu-i treaba mea. De ce n-ai scos-o cînd era vreme bună? C-aşa ești tu, doamne iartă-mă, te-nfigi în om ca o căpușă. Pe alții nu-i vezi, da' din femeia ta ai scoate și sufletul. Care-i, mă rog, proasta în locul meu, să-și lese toate treburile și să umble pe cîmp ca un haidamac? Așa-i că lui Huțulea, socotitoru', nu-i dă mîna să-și ducă femeia la cîmp? O ține acasă ca pe-o cucoană... da' tu, una-două, numai pe mine mă vezi, numai pe mine mă pui la greu. Credeam și eu că dacă-i bărbatu-meu președinte o să scăp la mai ușor... da' el de unde...

Și brusc, vocea i se curmă. Ion Huțulea o văzu prin deschizătura ușii, incremenită, cu gura căscată, cu ochii mari, speriați, speriată de ce-i putuse ieși din gură, zăpăcită, pierdută cu totul, așteptînd ca pe un trăznet minia bărbatului, gata chiar să-și ridice brațele și să-și îngroape obrazu-ntre palme.

Dar nu se întîmplă nimic.

Alecu Lazu rămase nemișcat în fața ei, cu umerii puțin aduși înainte; ținea capul aplecat; avea ochii pe jumătate închiși, fălcile încheștate. Rostirar, cu o voce blîndă, plină de-o blîndețe care nu-i stătea în fire:

— Așa vorbești tu, măi tată? Ți-am spus de o mie de ori să te lași de gărgăunii ăștia... Nu ți-am spus? Măi femeie, măi, nu știu ce am să mă fac cu tine! spuse el deznădăjduit. Gîndește-te că io-s președinte, că am o răs-pundere, că trebuie să dau o pildă... și tu... Gîndește-te la asta și ia-ți polca și vină la sfeclă... nu mă supăra, că știi tu... Ia-ți polca și cheam-o și pe sor-ta Frivonia și pe Ioana lui Ciudin, adă pe cît mai multe... nu-ți cruța picioarele, că vezi bine, o dat bruma și sfecla nu mai poate aștepta...

Băgînd de seamă că el, Ion Huțulea, îi sculat și că-i aude, Alecu Lazu tuși incurcat, fornăi pe nas și ieși afară urmat de nevastă-sa.

Ion Huțulea sări din pat și stătu o vreme nemișcat în mijlocul casei, parcă neștiind ce să facă. Era stăpînit de aceeași apăsare, neliniște și încordare de peste noapte. Își ridică palmele și se frecă îndelung la ochi cu degetele lui groase, noduroase și negre. Văzu cele două ferestre ale odăii și prin ele acoperișul girbov al șopronului pe care stătea gros un strat de brumă scînteietoare și simți cu putere și cu-n fel de uimire că de asta era tulburat, pentru că el știuse mai de mult de toate astea, și de brumă, și de îngheț, și de sfecla din pămînt și uite, bruma a și căzut. Voia cu orice chip să-și alunge din minte amintirea serii trecute, pentru că acum cînd se trezise îi trecuse deodată prin cap gîndul că frate-su încă nu-i pierdut, cum își spusese aseară, că mai sînt căi de îndreptare și că el trebuie să facă totul ca să-l îndrepte. Era doar fratele lui, singurul lui frate, același singe, aceeași inimă bătea și-n pieptul lui. „Nu, Mihai a greșit, dar nu-i pierdut cu totul. Și nici pe Ruxandra n-o înșeală. Față de Ruxandra a rămas același. Și față de mine.“

Își simțea oasele grele, ca umplute cu plumb, și capul tehui ca după o noapte de beție. Dar nu voia să se gîndească deloc la asta, pentru că asta îl înturna-napoi la noaptea nedormită, la amintirea lui frate-su și la toate celelalte, și el vroia să se potolească, să se dezmeticească, să-și limpezească mintea și să pornească la treabă. Da, să pornească la treabă, căci el pentru asta a fost trimis aici. Asta mai întîi, să pornească la treabă, să-l ajute pe Lazu, s-adune oameni, căci uite, vorba lui Lazu, bruma a și căzut și sfecla rămasă în pămînt poate degera.

Mai rămase un timp ținut cu picioarele-n podea, uitîndu-se pe geam la bruma de pe acoperișul șopronului, apoi se urni greoi, s-apropie de laiță și începu să se îmbrace; își trase pantalonii mînjiți de glod, pantalonii lui scortșoi, umflați ca niște burlane, ciorapii de lînă ruptți în călcîie, bocancii, apoi flaneaua. Flaneaua era veche, destrămată la mîneci, la scoarțe și la guler, dar încă mai ținea cald, mai era bună de purtat. Își aduse aminte că de mult,

așa o flanelă avea și frate-su Mihai, făcută de biata mamă-sa după același model. Așa le plăcuse lor atunci, să aibă flanele la fel și bocanci și haine. Chiar și pălăriile le aveau de aceeași culoare. Numai că acum frate-su nu mai poartă flaneaua, poate a rupt-o, poate a zvirlit-o. „Da, gîndi, aproape nu-ți vine să crezi, dar așa este.“ Lucrurile astea au fost cîndva, a avea. Au purtat flanele la fel și bocanci și haine, chiar și pălăriile le aveau de aceeași culoare. Seara ieșeau amîndoi în sat și Mihai mergea înainte mîndru, țănoș, cu flori la pălărie și se oprea în dreptul unei case și el, Ion, venea din urmă, ridica bățul și bătea tare de citeva ori în prag. Apoi nu trecea mult și ferestrele se luminau și fața lui Mihai se lumina și ea și dîndu-i un ghiont în coaste îi sufla încetișor la ureche: „Vine, mă!“ ca și cînd s-ar fi așteptat să nu vie. Apoi deodată totul s-a surpat. O fată bălaie cu-n rîs ca un gungurit de pasăre s-a așezat între ei și totul s-a dus dracului. Dar oare chiar așa să fie? Asta să fi măturat totul dintre ei? Să-i fi înstrăinat? Să-i fi înverșunat într-aita? Nu. Nu despre asta era vorba acum. Sau în orice caz, *nu numai* despre asta. Asta poate s-a uitat, s-a dat la fund, a rămas undeva în adîncul sufletului cum rămîne în pămînt rădăcina unui copac prăbușit de fulger. Trunchiul s-a prefăcut în cărbune, dar rădăcina mai rămîne împlîntată în pămîntul mustos și negru. Acum era vorba de altceva. Acum era vorba de ceva mult mai grav — de decăderea unui om, a fratelui lui. Totdeauna fusese el un om ușuratic și petrecăreț. Totdeauna i-a plăcut mai puțin să pună umărul și mai mult să capete totul de-a gata. O fire nenorocită. Firea oamenilor care de nu sînt bine struniți, ajung la fund, s-apucă de fel de fel de blăstămății, numai și numai să-și potolească ambițiile, setea de mărire și plăceri. „Uite-așa, vezi, — își spunea —, uite-așa se-ntîmplă. Trăiești o viață întreagă lingă un om, împarți cu el și bune și rele, îl iubești, ți-i apropiat, e fratele tău și dintr-odată vezi că nu mai e nimic între tine și el, că ți-i străin, mai străin decît un adunat de pe drumuri.“ Și tresări, căci iarăși începuse să gîndească ceea ce nu voia.

Îmbracă în grabă scurta de dimie și ieși afară.

Alecu Lazu, c-o furcă-n mîină, scotea gunoiul din grajd. Cît ce-l văzu, îi aruncă o privire scurtă și spuse zvirlind furca și scuturîndu-și palmele din mers:

— Așteptam să te-mbraci. Pe muierea mea o cam apucat-o hachițele. Ne-am sfădit. Mi se pare că te-am trezit. Ai venit aseară tîrziu și nu te-i fi hodinit de-ajuns. Te-am așteptat... da' dacă am văzut că întîrzi atîta, ne-am culcat. Uite, azi de-am putea mîntui cu sfecla, ar fi ceva...

Bombăni așa o bucată de drum, sărînd de la una la alta, apoi se-ntoarse deodată și spuse:

— Ionică... trebuie să-ți spun ceva care o să te cam... Îi vorba de frate-tu Mihai. Ai auzit... chestia cu materialele... Zicea că le-a arvonit într-un sat, Pătrăuți, din Bucovina...; tot ne ducea că vin, vin, pînă iaca ne-o apucat toamna...

— Și?

— Și? Cum și? răspunse președintele înțepat și-și iuți deodată pașii parcă ar fi vrut să-l lase în urmă.

— Păi, ziceam să-i dai drumu' mai departe, se dezvinovăți Ion și roși. — Te ascult.

„Îți vine a asculta ca cînelui a linge sare“, gîndi Alecu Lazu, dar își încetini pașii și urmă cu o voce din nou joasă, liniară.

— ...Noi, ca să spun drept... am cam bănuț ceva... mărturisii el și-și feri ochii de Ion. Bețiile lui... prietenia cu Cotun, explică el, femeile cu care se ținea... ne-au cam pus pe gînduri...

— Înțeleg... înțeleg... murmură Ion îndurerat.
 „Înțelegi pe dracu“ îi replică în gând celălalt și continuă pe același ton :
 — Am trimis pe cineva, pe feciorul lui Buliga, pe Mitru, îl știi...
 L-am trimis la Pătrăuți să vadă ce și cum. Aseară s-o-ntors. Nici pomeneală.
 Mihai nici n-o trecut pe-acolo...

Se lăsă o tăcere adincă.
 „Acu să te vedem“, îl provocă în gând președintele, și întrebă cu glas tare:

— Ei, ce zici?
 — Bine! zise Ion și fața i se împietri.
 „Aha, părea să spună fața președintelui. Am bănuț eu, am știut eu că chiar așa o să spui.“

Se despărțiră în mijlocul satului, rece, ca doi străini.
 — Eu rămân în sat, spuse președintele. Mergi înainte. Rămân să adun oamenii. Vocea lui era atît de aspră de parcă-ar fi vorbit cu cel mai mare dușman al său.

După cîtiva pași, întoarse capul și-l privi pe Ion cum se-ndepărtează cu umerii încovoiați, cu fața-n pămînt, ca apăsă de o povară.
 — Eh, tu-i duhu mîne-sii! Singele apă nu se face, sudui el în gînd și-și înfundă ciudos căciula pe ochi. Pe frate nu ți-l smulgi din suflet... nu poți... duhu mîni-sa!

2

Ca să scurteze drumul, Ion o luă de-a dreptul peste cîmp. Mergea greu. Picioarele i se înfundau adînc în țărîna reavănă, chiftînd de apă. Cîmpul era arăt, sfărîmicios, pe-alocuri acoperit de verdele plăpînd algrîului; se-ntindea neted ca-n palmă, gol, jilav, clisos, clefăînd sub picior: ici-colo răsăreau mogildețe negre, tufe de mărăcini, cîte un copac sălbatic, buchete de lăstăriș tinăr crescute pe malul pîriului; ciori flămînde croncăneau în ceață. Bocancii învăsuți în glod îi atîrnau greu, ca niște ghiulele. Cu toate astea, Ion Huțulea mergea repede, din ce în ce mai repede, grăbindu-se parcă să nu întîrzie de undeva.

— Uite și sfecla asta! grăi el aproape tare și izbi cu sălbăticie pămîntul. Apucă sfecla de jos, o cercetă cu luare aminte apoi plecă mai departe. Îi ardeau obrazii și palmele. Grozav îl mai frigeau palmele. Ar fi avut poftă să dea în cineva. Să dea cu sete. Să se răcorească. Să se ușureze. Dar n-avea în cine. În jurul său era pustiu. Ceață. Numai ceață. Ceață albicioasă, rece, umedă, cernită ca prin sită, care-i pătrundea în gură, în nări, i se prindea în ochi, i se prelingea pe ceafă, făcîndu-l să-și iuțească pașii.

În poarta gospodăriei se opri.
 Firma era la locul ei pe acoperișul oblu de șindrila. Îl primea ca-n fiecare dimineață cu slovele ei mășcate, care parcă-l încălzeau, îl îmbărbătau:

GOSPODĂRIA AGRICOLĂ COLECTIVĂ „VIAȚĂ NOUĂ“

Ion Huțulea, tot ca-n fiecare dimineață, apăsă clanța porțiței cu o ușoară strîngere de inimă, potrivit clempușul cu grijă și ca-n nici o dimineață, fața i se posomorî cînd își aruncă ochii în ogradă. Acum ograda largă de cîtiva stînjeni, acareturile pe care cu cîteva zile înainte nu se mai săturase

privindu-le, totul i se înfățișa altfel, cum altfel i se înfățișase și frate-su, aseară.

Într-un fel vede un trecător grăbit, o ogradă înconjurată de-un gard înalt, și-ntr-un alt fel gospodarul grijuliu care cu ochiul lui ager poate descoperi dintr-o dată și propteaua putrezită din colț, și gunoaietele ascunse-n dosul bălăriilor.

Ion Huțulea își dădu seama abia acum, că el nu văzuse totul de la început așa cum ar fi trebuit să vadă. E adevărat, acareturile erau mari, încăpătoare, hambarele se înălțau falnice, dar erau fără acoperiș, ploaua într-insele și erau goale, cu pereții umezi.

Și Ion Huțulea simți deslușit cum îl apasă ceața și liniștea cuibărite în ograda străjuită de acareturipustii, căzute în paragină înainte de a fi terminate. Cum de n-a văzut el toate astea pînă acum? Acum însă, pentru el e limpede un lucru; că i s-a luat ceața de pe ochi, că nu mai poate privi cu încintare spre falnicile magazii goale, umede și descoperite în preajma iernii, pentru că știe că sfecla zace-n pămînt în loc să stea în ele, pentru că știe că acareturile astea au adus gospodăriei goluri care cu greu vor fi umplute și, totodată nenorocirea lui frate-su. Dar oare ele au adus într-adevăr nenorocirea lui frate-su? „Ioane, Ioane, cum te mai amăgești, își vorbi el sie-și ca unui străin. Și-acum? Cînd totu-i atît de limpede! Și-acum mai ascuți de inimă? Mare nerod ești, Ioane!”

Își făcu vînt și-și scoase cu-n clefăit sec bocancii din glod, trecu pe la atelierul de fierărie, dădu ocol hambarelor, apoi cu pași îndesați o croi de-a dreptul prin glodul cel mare, spre grajd.

În grajd era călduț și plăcut. Din podelele proaspăt curățate se ridicau vălurele de aburi. Căii sforăiau zgomotos și băteau cu potcoavele-n podea. Doi flăcăiandri se-nvîrteau pe lingă ei cu țesala. Grăjdarul se mișca cu-o furcă-n mîină, într-un ungher întunecos, și vorbea cu niște oameni care stăteau pe margine, rezemați de răzlogi. Din cînd în cînd lovea cu furca-n podea și striga la căii care nu voiau să se ferească și-l plezneau cu cozile.

— Hiii, boală, mișcă... mișcă, n-auzi? Die!

Ion Huțulea fu izbit de curățenia și de buna rînduială ce vedea pretutindeni, aici, într-un loc unde te-asteptai mai puțin să le găsești.

— Bună ziua! Bade Buliga, aici ești?

— Aici. D-apoi cum? La datorie! rise grăjdarul și-și înălță o clipă, deasupra cailor, fața roșie și bărboasă, plină de pleavă și colb. Eu... la datorie! Cum dă goarna de ziuă îmi scol brigada, fac înviorarea, îmbrăcarea și dau comanda: „Brigadăăă, dreptți! La grajd, fugaaa marș!”

— Da' milităros mai ești, moșule!

— Păăi, cum crezi? Am fost doar căprar la 29 infanterie. Hiii, minzule! Na, mîncă prostule... mîncă și te satură că dacă n-aș fi eu cu brigada, v-ar beli ctinii. He-he! Celor de la cîntelării, șefilor, ce le pasă? Iaca, să spună și oamenii istică... Spuneți, măi, că nu-i așa, spuneți... Că șefilor, ce le pasă? Ei știu numai să gonească. Atîta. Pune ghiciușca pe cai și dă-i bătaie... da' dacă-i hodinit calu' cela, dac-o mîncat, dac-o băut apă, asta pe șefi nu-i privește. Iaca, nu mai departe, socotitorul nostru, că de el vorbesc... nu-ți fie cu supărare, Ionică... da' ce știe el, bre. Burta lui, atîta știe. Să-i fie lui ușor și bine, atîta știe, ș-încolo, piară lumea...

„Da, are dreptate bătrînul, cugetă Ion Huțulea. Are dreptate. Țsta-i adevărul, unul singur. Restul sînt fleacuri. Numai Țsta-i adevărul, adevăru-i că frate-miu toată viața nu s-a îngrijit decît de el. Cum să-i fie lui mai bine și mai ușor. Pentru el n-a fost nimic, nici mamă, nici frate, nimic decît interesele lui, plăcerile lui, ambițiile și bucuriile lui. Toate i-au mers din

plin și pînă și-n dragoste, da' și-aici a trebuit ca eu, fratele lui, să mă dau în lături..." Și tresări cu putere simțind cum o mînă vrăjmașă îi strînge inima între degete. „Doamne! M-am gîndit la el ca la un străin!“

— Că ți-oi spune un lucru, vorbi mai departe grăjdarul adresîndu-i-se. Uite la frate-tu ista... nu-și lasă nici femeia la lucru, bre, o ține acasă ca pe-o cucoană... Da' crezi că-i bine de femeia cea? Să nu mai scoată ea capu-n lume, să stea ca un huhurez în casă?... Că lui ce-i pasă, și se duce... Și femeia stă și-l așteaptă... Vai de capulei!—El cu toate muierile... să mă ierți... ea, acasă cu copiii... Iaca așa! Grăjdarul se opri lingă el și-l privi drept în ochi, apoi îi spuse simplu, întinzîndu-i tabachera. Na, sucește de ici o igară și nu te supăra. Ți-i frate, da' ăsta-i adevărul, n-ai ce-i face... înghiți gălușca...

— Nu mă supăr, moș Buliga. De ce să mă supăr?

— Nu te superi, da-mi pare că te-ai și supărat. Ei, n-am ce-ți face! Îmi place să i-o torn omului de la obraz. M rog, zilele astea mă tot iscodeai. Că ce și cum. Îți spuneam eu dacă eram sigur. Vorba aia: Omul cu paguba îi și cu păcatu'. Am așteptat să-mi vină bă etu' din Bucovina, să văd. „Tată, imi zice băietu', nici pomeneală.“ Auzi amneata! Nici pomeneală. Și el, dar-ar dracu-n el, ne duce pe noi cu zăhărelu', o colectivă întreagă. Hai? Păi, cum vine asta!—Era atît de indignat că n-aveai ce face altceva, trebuia să-l ascultî înaintea.—Așa vorbesc și oamenii, Ionică. Eu îi știu, că doar între oameni trăiesc, fir-ar a dracului. Omul nostru nu mai este ce a fost, s-o știi asta de la mine, ș-ar fi bine s-o știe toți dracii, auzi? Înainte vreme, cînd vedea unu o nedreptate, strîngea din umeri. „Ce mă-mportă pe mine! zicea. Nu-i pielea mea în joc.“ Acu nu... Și să-ți mai spun ceva... Pe țaran nu-l doare nimic mai rău decît nedreptatea. Asta s-o știi de la mine că-s bătrîn ș-am trecut prin multe. Așa-i țaranu' făcut. Asta din totdeauna, nu numai de-acu... Este la noi în sat un bătrîn, bunăoară, cam de etatea mea... poate-l mai ții minte... Sofronie Dăscălescu... Ei, bine, bre, Sofronie aista s-o dus cu trenu' pînă la București, la minister, pentru că i-o luat vînzătorul de la cooperativă 20 de lei mai mult pe-un tulpă de lînă. Îți vine a rîde, da' nu-i de rîs. Pe vînzător l-o schimbat și-o venit aista de-amu... Aista nu fură, da' are el altele, dare-ar pușcăria-n el să dea... Și-o să dea, ascultă-mă pe mine, cînd s-o găsi unu ca Sofronie să se urce în tren și să se ducă acolo unde trebuie. Vezi, că adică așa vine... Cum mămă dracului, tu care o viață ai tras mița de coadă și-acu tot cel care a dus-o bine înaintea să stea călare și să o ducă numai într-un chef ș-o veselie? Și-nă cum? Juchindu-te pe tine? Ai? (Se duse iar în ungherul lui de unde i se auzi îndată vocea răgușită și tărăgănată. Diee. Diee boală? Ce te rinjești? Rinjești la mine, prostule? Nu-ți place? Hiii! Na, mănîncă...) Uite și cu finu'... noi n-avem fin ș-am ridicat problema în adunarea generală să cumpărăm fin, da' s-o ridicat tot el și dă-i cu clanța că ce ne trebuie nouă fin, că mai cuminte ar fi să cheltuim banii pe ceva folositor, să facem construcții... și-atîta o sucit-o și-o nvîrtit-o cu economia planificată, cu una, cu alta, pînă toată lumea o spus: „Mă, da' deștept socotitor mai avem,“ și-o aprobat banii pentru construcții... Și construcțiile iacă-tă-le... planificate pentru chefuri. A! Ai spus ceva, Ionică?

— Nu. N-am spus nimic—spuse Ion și gîndi: „Ce să spun? Că orice aș spune, văd eu bine că tot nu m-ați crede. Bine numai. Așteptați voi — le făgădui el — așteptați ca să vedeți de grabă ce trebuie...“ — Adică da, schimbă el vorba, uite, voiam să spun că o să punem rînduială în toate astea, la adunarea generală, dar că pînă atunci, trebuie să vedem mai întii de sfeclă... așa spune și Alecu Lazu... Ne stă sfecla pe cîmp și uite c-o dat bruma.

Dumneata să pregătești caii, moș Buliga. Să mergem cu toții la sfeclă. De az'să nu rămână-o sfeclă-n pământ...

Fără altă vorbă ieși, dete o raită prin ogradă, adună oamenii pe care-i găsi, apoi o luară cu toții spre magazie după unelte. Lângă el păsea greoi un om voinic, tăcut și ursuz, Haralambie Barbă-Roșie, îmbrăcat într-un cojoc rupt, cu niște opinci uriașe-n picioare. În urma lui, venea fiu-su, Grigore, un flăcău țănoș și vesel, mare cîntăreț din armonică. Tot timpu-i mergea gura ca o mitralieră și ochii îi umblau în toate părțile, parcă ar fi pierdut ceva ce nu mai găsea niciodată. Chiar acum, în drum spre magazie, văzu niște oameni mistuiți după un hambar și-i strigă cu o voce metalică ce răsună în aerul piclos al dimineții, ca o trompetă:

— Hei, măăă! Voi de colo... ia veniți incoa...

Luară uneltele și o porniră spre cîmp. Oamenii umblau repede cu gluși de saci în spate, cu căciuli, cu sumane, cu scurte vechi, peticite, gălăgioși și întunecați, injurînd, și îndemnîndu-se unii pe alții cu glume.

Un omuleț mărunt, cu fața cenușie și zbîrcită, frecîndu-și mîinile să și le mai dezmoztească trecu pe lângă Ion și-i dădu cu cotul:

— Ai auzit? S-o-ntors Mitru lui Buliga din Bucovina... Zice că pe la dinșii pe acolo i-o toamnă tare blîndă... n-o plouat de loc... la noi prea mult, și-acolo nimic... și clipi șiret.

Ion întoarse fața în altă parte.

O vorbă zvirlită de cineva din urmă, destul de tărășor ca s-o audă și el, îl lovi drept în inimă: — Bine-ar fi ele toate — observă acel om pe care Ion nu-l cunoștea după voce și nici nu mai întoarse fața să-l vadă, — bune ar fi ele toate, de n-ar mai fi și neamurile pe lumea asta!

Cineva rise ascuțit:

— Și cînd ai și frați, atunci să te ții!

— Ohoho! Fratele ca piaza cea rea. Îl lași tu, da' nu te lasă el pe tine..

Ajuns la cîmp, Ion se apucă îndată de lucru. Toți nervii îi erau încordați și ca să se ușureze și mai ales să scape de chinul gîndurilor începuse muncească nebunește, cu îndărătnicie, cu turbare. Izbea cu sete furca-n pământ, atît de adînc, încît coada furcii s-ar fi rupt ușor în mîinile lui dacă pămîntul n-ar fi fost umed și moale. Aiecu Lazu îl văzu cum lucrează și se opri lângă el, nemulțumit:

— Se vede că te-o uitat furca, Ionică. Vezi să nu-i rupi coada, că o furcă fără coadă, — rise el răutăcios și făcu cu ochiul spre ceilalți, — îi ca un om fără neamuri...

Ion se opri descumpănit, cu furca-n mînă, neînțelegînd ce i se spunea. Dar Lazu nu-i mai spuse nimic și se îndepărtă. Ion îl urmări cu o privire grea, apoi, dîodată, aruncă furca și o porni, dar nu după Lazu ci dimpotrivă, în partea cealaltă, spre sat.

Lazu îl văzu și strînse din umeri, nedumerit:

— Ce dracu' o fi cu el!

Ion se-ndepărtă cu pași mari, grăbit. Îi huia capul și-și spuse că dacă nu se va duce acum, degrabă, să stea de vorbă cu frate-su, va innebuni.

Ajuns în fața casei lui Mihai, Ion se uită repede în dreapta și-n stînga ca un făptuitor de rele, împinse repede poarta și intră cu umărul înainte. În ogradă nu era nimeni. Cîteva găini porumbace între care se plimba țănoș un cocoș negru, pintenat, scurmau în bălegarul ce aburea ușor,

împrăștiat dinaintea grajdului. Ciinele ridică botul din cotlonul de paie și hămăi dedouă ori, fără vlagă. Ușa de la tindă, era deschisă, dar înăuntru nu se zărea de asemenea nimeni. În schimb, după casă, s-auzea un glas de copil jelindu-se subțirel și răsunînd în aerul pîclos de toamnă, ca un clopoțel de argint:

— Nu mă duc mamă... nu mă duuc...

Ion grăbi pașii. O voce caldă, mătăsoasă, gînguri în aceeași clipă și învioră inima bărbatului cu modulațiile ei femeiești, nespuse de duioase, de dragi:

— Du-te, dragu' mamei!... Du-te, că az'o să vină ta-tu și-o să-ți dea. Acu fii cuminte și du-te. Ia-l pe Ionel, și duceți-vă că-i tirziu, dragii mamei!

Ion ocoli gardul de ostrețe ce-mprejmuia grădinița de flori ofilită și arsă de brumă și pași șovăind pe lîngă prispă. Vocea caldă a femeii îi trezise atîtea amintiri că acum păsea ca beat. „Oare cum am să vorbesc cu Mihai? se întreba. Ce am să-i spun?”

Se dezmetici în clipa cînd se găsi față în față cu Ruxandra.

— Bună ziuaa! spuse el încet, lungind în mod nefiresc cuvintele.

Se simțea stingherit și incurcat. „Uite cum mă privește! Parcă nu m-ar cunoaște”. Vru să mai adauge ceva, dar i se puse un nod în gît.

Ruxandra îl privi întii speriată, apoi buzele ei se mișcară încet și schițară un zîmbet silit, trist:

— Bună ziua!

Copiii nu-l cunoscuseră. Se sfiiră ca de un străin și lăsînd capetele în piept se luară de mîna și plecară spre școală, cu tășcuțele-n spate.

Mușcîndu-și buzele roșii încă, dar care începeau să se ofilească, Ruxandra îi petrecu cu privirea și suspină îmbujorîndu-se ușor:

— Petrișor... cel mare m-o năucit de cap — lămuri ea — să-i dau parale pentru abonament la „Scînteia pionierului”... S-o nimerit să n-am în casă nici un ban... da' copilu-i copil, ce știe el?

Tăcu și-și lăsă privirile-n pămînt.

— Mihai unde-i?

— Mihai! tresări Ruxandra și ridică fruntea. Sub sprîncenele arcuite ea niște aripioare, ochii lărgiți ai femeii ardeau pătimaș și-l frigeau cu flăcă-rile lor. Nu știu. Mihai... de cîteva zile n-a mai... Se făcu galbenă la față, lăsă capul în jos, apoi numaidecît îl ridică mîndră, aspră, dirză, înfruntîndu-i privirile.— E dus la tîrg pentru materiale... Mă și mir că mă mai întrebi? Ce? Nu știi cum au tăbărit toți pe el și l-au scărmanat pentru șindrila aceia, că parcă el îi vinovat e-o venit toamna și o prins grajdurile neacoperite...

Vorbele, cît și toată înfățișarea ei din care răzbătea ceva jalnic, dureros și totodată îndirjit și deznădăjduit, apăsară de moarte inima lui Ion. Din adîncuri se ridica în el o drojdie amară și mușcîndu-și buzele pînă la sînge aproape că-i venea să strige: „Nu-i adevărat. Ești o proastă. Te-a mințit, ticălosul. El petrece cu curvele și tu, proastă...” Dar se stăpîni și spuse:

— Bine, bine, Ruxandră... eu credeam e-o venit acasă... Așa credeam... dar dacă nu... lasă că-l găsesc eu...

Se-ntoarse să plece, dar privirea ei arzătoare îl opri pe loc.

— Bădiță... stai... mai stai oleacă...

— Ce-i; Ruxandră?

— Bădiță, mi-i teamă... poate i s-o-ntîmplat ceva... trebuia să vină de-alaltăieri... avea la el bani și...

Ion simți că nu și-ar ierta niciodată dacă nu i-ar spune adevărul. Rămase cîteva clipe nemișcat, cu capu-n pămînt, apoi se-ntoarse, hotărît, s-apropie de Ruxandra și o privi drept în ochi.

— Ruxandră, mă uit la tine și-mi aduc aminte... se trezi el deodată spunînd cu totul altceva decît ar fi trebuit să spuie. Cum erai tu... hei, Ruxandră, Ruxandră! Vocea lui era blindă și tremurătoare și Ion simți cu mirare că ochii i se umezesc. Roși pînă-n albul ochilor și ca să se stăpînească își înăspri vocea și strigă aproape cu ciudă, întorcînd capul în altă parte. „Tot satul numai de asta vorbește. Auzi tu? Numai de asta. Ce-i cu tine? N-ai auzit că se ține cu văduva vagmistrului și cu alte stricate? Ce dracu'! Pe ce lume trăiești?”

Ochii femeii se măriră, se măriră, și Ion nu mai văzu nimic altceva decît acești ochi în care se citea groaza și disperarea. Ruxandra se uita ca o fiară rănită. Buzele îi tremurau și abia acum Ion băgă de seamă cît slăbise și cît se schimbase, încît avu deodată ciudata impresie că se află lîngă cineva străin, necunoscut. „Ea singură a vrut. Ea a ales“, îi trecu prin cap și se dojeni numaidecît pentru răutatea sa. După puțin stăpînindu-se, căută cu destulă greutate cuvinte fierbinți de mîngîiere și-i spuse — nici el nu-și mai dădea seama ce-i spuse — că pentru ea nu-i totul pierdut, că-i tînără, că are viața în față, că poate fi încă fericită, numai voință să aibă...

Vorbele lui o răscoliră. Ruxandra își înfundă fața în palme. O podidi plînsul. Ion, stingherit și mișcat și el pînă la lacrimi, nu mai știu ce să-i spună. Se lăsă încet pe prispă și așteptă cu sufletul adînc tulburat să se liniștească. Și pentru ca plînsul să n-o apuce din nou și dîndu-și seama că singurătatea i-ar face numai rău, o înduplecă să meargă cu el pe cîmp la sfeclă.

Pe drum nu-și mai spuseră o vorbă. Ieșiră în uliță și o luară încet prin mijlocul drumului, alături, unul lîngă altul.

Ceața se făcuse mai grea, mai deasă. Zdrențe de ceață se tîrau greoi prin șanț, se prelingeau pe marginea drumului, se aninau în crengile dezfrunzite ale copacilor. Scame de ceață le fluturau pe dinaintea ochilor, le atingeau fața ușor, ca o mîngîiere. Lăsară în urmă satul și ieșiră în cîmp.

Acum se țineau și mai aproape unul de altul, parcă le-ar fi fost frică să nu se rătăcească, să nu se piardă în nemărginirea cîmpiei peste care se lăsase zidul umed de ceață. Pîriul șușotea mătăsos în vale printre răchiți, și zgîmotul apei parcă era și el înăbușit de ceață, așa cum era înăbușit și zgîmotul pașilor și răsufllarea scurtă, sacadată, a celor doi. Mergeau repede, răsufllau zgîmotos pe nas, și din cînd în cînd li se atingeau mîinile-n mers. Atunci tresăreau amîndoi fără voie și se depărtau. Apoi iar s-appropiu după cîțiva pași, cu ochii mereu ațintiți înainte în ceața vînată-lăptoasă prin care nu se zărea nimic. Pe cîmp, în afară de vuietul liniștit al pîriului, parcă se stinsese, parcă pierise orice mișcare, orice zgîmot, pînă și croncînitul ciorilor abia s-auzea, foarte slab, vătuit de ceață. Din sat nu se auzea decît arareori cite un lătrat de ciine și cite un scîrțîit de roată neunsă care se-nfigea în picla cîmpiei cu un strigăt scurt, aproape omenesc. Ion și Ruxandra mergeau acum atît de aproape unul de altul că nu numai mîinile ci și umerii li se atingeau în mers. Continuau însă să tacă, să nu-și spună o vorbă, parcă le-ar fi fost teamă la amîndoi ca nu cumva să risipească clipele acelea pline de liniște și vrajă, de potolită bucurie și de ceva mai presus de toate acestea la un loc, de ceva necunoscut, dureros și plăcut în același timp, care avea să dispară și-asa numaidecît rîndind din nou sufletele. Ei însă nu se gîndeau de loc la clipele pe care le trăiau nici că ele vor zbură îndată și nuse vor mai întoarce niciodată. Nu se gîndeau la nimic. Aproape și uitaseră de Mihai și continuau să meargă în neștire, alături, pe cîmpul înecat în ceață, ca într-un vis.

În același timp, în cealaltă parte a cîmpului, dinspre gospodărie, priza ceață, înainta repede un docăraș ușor tras de un cal murg, înalt, subțire, cu o pată albă ca o stea în frunte. Vîntul zburda zburbindu-i coama bogată, docărașul se legăna cînd într-o parte, cînd în alta, lăsînd două dire adînci în cernoziomul hleios, negru ca smoala. Pe scaunul cu spătar învelit în piele jerpelită, roasă de atîtea șezuturi cite se frecaseră de el, ședea Mihai Huțulea. Era posomorit, ursuz, nedormit, cu ochii tulburi. Cînd ridica biciul de curele și-l flutura pe deasupra calului, țintind mereu gîtuși urechile mici și ascuțite, falca de jos îi tremura și nările i se lărgeau, trăgînd aerul șuierător în piept. Nu cruța calul de loc, îl gonea într-una și răsuflea din ce în ce mai tare pe nările umflăte de parcă și el ar fi gonit alături de cal. Lutulumed se prindea de copitele calului și-l izbea în obraji. După docăraș gonea vîntul. Îl ajungea din urmă, îl întrecea și-l lăsa în urmă rostogolind peste cîmpul pustiu de toamnă vălătuci groși de ceață.

Prin capul lui Mihai, dezmeticit de mult de beție, treceau repede, cu iuțeala vîntului, fel de fel de gînduri răzlețe și absurde, fără noi mă, în timp ce încerca să-și alunge din suflet o presimțire amară asupra soartei lui, care-l chinuia stăruitor. Chiar de cum plecase Ion, aseară, de la cooperativă, fără nici un fel de ajutor de dinafară, fără să-și fi turnat în cap ogăleată de apă, cum făcea de obicei, mintea i se limpezi încet-încet de aburii tulburi ai băuturii și cu înfricoșare începu să cîntărească ieșirile care îi rămăseseră. Privea chiorș, cu ură, pe sub sprîncene, mutra slăbănoagă de o albeață bolnăvicioasă a lui Gheorghe Cotun și mintea lui umbla repede ca o rișniță. „Viața m-a legat de el să mă nenorocească, își zicea. Mi-a luat mințile, păcătosul, atunci, cu pămîntul lui blestemat, și-acu trebuie să ispășesc totul. Tîmpit ce sînt. De ce a trebuit să mai îngădui să-l văd iarăși în fața ochilor? Dar fie. Dacă soarta ne-a legat, acum el va trebui să mă scoată din incurcătură.“ Îl apucă pe fostul vechil, — acum negustor de mărunțișuri și zarzavaturi pe strada Mare — de subțiori, îl duse la fîntînă și-i turnă cîteva găleți cu apă în cap pînă ce acesta se dezmetici bine și prinse să dîrdie de frig.

În casă, luînd o țuică să se dreagă și-mpingîndu-i lui Cotun dinainte o strachină cu castraveți murați, Mihai spuse de-a dreptul:

— Cotun... uite ce-i. Vezi, afacerile s-au cam incurcat. Am nevoie de bani. Numaidecît, auzi? Chiar acum, chiar în noaptea asta.

Cotun, mușcînd dintr-un castravete care răspîndi în jur un miros acrișor; ridică ochii tulburi și-l întrebă doar atît:

— Cît?

Suma era destul de mare, dar Cotun nu zise nimic. Făcu numai un semn din cap și aplecîndu-se, apucă strachina și începu să soarbă zgomotos moarea pipărată și sărată cu miros de mărar; omușorul de la gît i se sălta într-una și pe barbă i se scurgea o șuviță verzuie care se prelingea pe gît, pe bendița cămășii, pe piept. Cînd goli jumătate de strachină, se îndreptă în scaun și întrebă:

— De ce ai nevoie de-atîția bani? Miine trebuia să iau marfă...

— Uite cum e. Știi că *ăștia* erau cu ochii pe mine. Au trimis un fecior de-al grăjdarului, Mitru Buliga, în Bucovina, la Pătrăuți, și flăcăul s-a ntors aseară. Parcă ți-am mai spus asta. Acum s-a întîmplat nenorocirea asta cu frate-miu... Dracu' să-l iee... ți-am tot spusă ne lăsăm de prostii... nu-i aicea locul... Acum a ieșit așa, că nu mai știu cum să dau ochii cu el, că el nu-i

omul care să uite că... tu... înțelegi? Și pe urmă, poziția mea la gospodărie... situația ta... Înțelegi?

— Și ce vrei?

— Trebuie, apăsă el pe „trebuie“, nu că vreau. Trebuie... miine, nu mai târziu, dacă nu fac rost de șindrilă... hăști, făcu el semnul jувățului la git. Într-o zi, adică miine, nu mai târziu, trebuie să scot din pământ, din iarbă verde, trei care de șindrilă, înțelegi?

— Ce tot mă întrebi dacă-nțeleg? Înțeleg, cum dracu' să nu înțeleg! Ce-i cu Pătrăuțanu? Ce-o făcut?

— La el mă gândesc. I-am dat la începutul verii o mică arvună... Trebuia să meargă în Bucovina s-aducă draniță... Mi-i teamă că n-a făcut mare brinză... i-am dat bani cam puțini, vreo mie de lei... N-am putut mai mult, că-ți trebuiau ție să-ți pui șandramaua pe picioare... Acum, oricum, trebuie să-i achit totul, de asta am nevoie de bani. Dacă miine seară viu cu dranița la gospodărie sint aranjat. Măcar o căruță-două...

După o pauză spuse, dus pe gânduri: „Și cu frate-miu, mă împac eu... Numai un lucru, el nu trebuie să știe c-avem vreo legătură. Nimic.“

— Mormint! clipi Gheorghe Cotun și-și strînse buzele a dispreț. Avea buze subțiri și ochi mici de om hrăpăreț. Mihai îl știa bine. Ce-i cădea sub mână nu-i mai scăpa. Așa se întâmplase și cu el. Era viclean al dracului și avea o minte ageră și ascuțită ca briciul, de care se cam temea. Pusese gabja pe el, de când cu pământul, și știuse să-l ție virtos, ca lupul care apucă oia de git și nu-i mai dă drumul. El era un om slab. Întilnise o cremene, se ciocnise de ea și se frânsese. Asta era. Și acum fostul vechil, om pătat, cum se spune cu stea în frunte, vestit prin multe isprăvi necurate, cu banii pe care el, Mihai Huțulea, i-i pusese astă primăvară în mână, — bani luați de la gospodăria colectivă — ținea dugheană pe strada Mare colț cu piața, într-o hardughie bortoasă, legată în scoabe și proptele, care duhnește cale de-o poștă a mucegai, baligă și murături răsuflate. În fereastra dughenii lui, nici mai răsărită dar nici mai prejos de alte zeci de același fel, fereastră murdară, pătată de muște și de praf, găsești fel de fel de lucruri atrăgătoare, strălucitoare și plăcute, panglici colorate, șireturi, batiste cu dantele și monograme (rămase de la fostul boier), inele de alamă, de nichel și chiar de argint, pentru obraze subțiri, broșe ieftine (cinci lei bucata), bricege în formă de pește, rățuște de lut, pină și bani vechi, cu bortă, de pe timpul regelui Ferdinand, puși acolo numai de frumușată. Toate astea sint „fața care atrage“. „Fleacuri, la categorisește negustorul. Abia scoți să nu mori de foame.“ „Grosu-i înăuntru“, unde, alături de trufandale, găsești „unțior“ proaspăt, „sminti-nică“ îngroșată cu făină de griu (mulți văd, puțin cunosc), „oușoare“ calde (chiar acum le-a adus „băiatu“), „brinzică“ de oi, piei de miel, pudriere, ștofe, cămăși, ciorapi de nylon (aduși direct din America), și alte multe de felul acestora. Vine în sat, cam odată sau de două ori pe săptămână și trage la cooperativă. Vinzătoru' îi procură „trufandalele“. Cotun plătește cinstit, apoi scoate din servietă — o servietă jegoasă, legată cu sirmă — câteva sticle cu țuică, licheor, pastramă, și încep „gustărica“. Pe fetișcana cea bălaie o aduce cu el de la oraș. „Marfă vie“. O domnișoară „subțire“, de „lume bună“, zice. „Să te lingi pe degete“. Mihai a aflat mai târziu că-i un fel de „nepoată a fostului boier“. Lui, tot negustorul de trufandale și suflète i-a făcut rost de văduva lumistrului. El i-a adus-o și muierea lipicioasă ca mierea s-a lipit de suflétul lui și-l suge mai rău ca o lipitoare. La început o ținea la distanță. Îi era rușine. Se gindea la Ruxandra, se gindea la copiii... Cu vremea, rușinea s-a schimbat în întăritare, în dorință, și într-o seară, la o „gustărică“ de a negustorului, cind alcoolul și-a făcut efectul indeajuns

le-a dat toate dracului și s-a aruncat în brațele moi, calde și cărnoase ale Mariei, brațe care strinseseră cu aceeași înfocare și țărani ciolănoși și flăcăi nevrîstnici, ofițeri nemți și soldați, duhnind a sudoare. Brațele Mariei s-au încolăcit atît de sălbatic de grumazul lui că el nu mai poate scăpa. Și nici nu vrea să scape. De nevestă-sa s-a săturat și Maria îl ațîță mereu. Dimineața, cînd se trezește din beția acestei iubiri deșănțate și din beția țuicii adusă de Cotun, îl apucă rușinea și greața. Rușinea însă nu ține mult. Cum vine seara, cum se furișează iar în deal la cooperativă și totul începe de la capăt. Primul pas făcut în mocirlă a adus după sine un altul, apoi încă un altul, și odată intrat în adîncul smircului orice întoarcere n-a fost decît o scufundare mai adîncă. Mlaștina era fără fund, și el parcă dinadins s-arunca orbește să-i cunoască toate nămolurile. Îi plăcea. Se obișnuise. Îi intrase în sînge. Acum, în vremea din urmă îl apuca sila numai cînd se gîndea că ar putea duce altfel de viață, că există și altfel de viață, o viață curată, netedă, pe care o duce frate-su Ion, Ruzandra... Cînd se gîndea la copii...

Simțea însă atunci că s-a băgat în prea multă murdărie, că murdăria i-a intrat prea mult în sînge ca să mai poată trăi o astfel de viață. Cu vremea găsisese chiar și un fel de împăcare cu propria lui conștiință. Ajunsese să se convingă că lucrurile merg așa cum trebuie să meargă. La gospodărie, slavă domnului, lucrează bine — se menține — cu nevasta se poartă ca orice bărbat, pe copii îi iubește, și-n rest nimeni n-are a se plînge de el, nimeni n-are dreptul să se amestece în viața lui. Își zicea că așa-i omul făcut să nu poată trăi fără să-și mai indulcească și el viața cu puține plăceri. Viața-i scurtă. De ce să nu tragi din ea toate foloasele? Totul e să știi cum să te strecoari, cum să le împaci pe toate, să fii și socotitor la gospodărie, și soț, și amant, și tată. Altfel, degeaba mai trăiești. În viață, totul țî-i îngăduit. Și-și făcuse din asta un reazem pentru muștrările de cuget care nu-l lăsau în pace. Și poate totul ar fi mers așa înainte. Așa își zicea Mihai. Totul ar fi mers înainte, dacă nu venea frate-miu, dacă nu venea Ion. Și încă m-am bucurat la venirea lui! A venit Ion și liniștea lui sufletească s-a tulburat deodată, cum se tulbură fața unui iaz la vestirea furtunii. Frate-su a venit pe negîndite, cînd se aștepta mai puțin, și i-a pus în față o oglindă în care și-a văzut chipul după atîția ani și s-a îngrozit. Fața îi era mînjită, brăzdată de cute, de nerecunoscut. „Eu sînt acesta?“ Și cu cît privea mai adînc în oglindă, cu atît se cutremura mai tare.

Se legăna pe scaunul docărașului stringînd hăturile-n mîini și gonea calul cu deznădejdea unei minii neputincioase, cu disperare, lovindu-l unde se nimerea, peste crupe, peste gît, peste urechi. Gonea. Gonea, să scape din cercul de fier al gîndurilor, să-l ia pe Cotun, să zboare la oraș și să aranjeze acolo tot ce se mai putea aranja. „Diseară va fi iarăși din nou liniște. Degeaba mă frămînt“, își zicea. Goni așa pînă dădu de tarlaua cu sfeclă pe care lucrau oamenii. Băgă atunci de seamă că ivirea lui, în docăraș, biciuind calul, unul din cei mai buni trăpași ai gospodăriei, stîrnește frămîntare printre oameni. O ușoară neliniște îl cuprinsese. „Ce trebuie să fac? Să trec înainte? Să opresc? Să strunesc calul și să le arunc din mers cîteva cuvinte, un „doamne ajută“ sau ceva glumeț? Nu. Trec înainte. Ocolesc și trec înainte. N-are rost să opresc. Ce să le spun? Lasă, că diseară cînd viu cu materialele... Atunci o să se schimbe povestea și nimeni, nici chiar președintele, n-are să mă mai privească cu neîncredere și ciudă.“ Șfichiui calul și cîrmi spre dreapta.

Atunci se petrecu ceva atît de neașteptat că Mihai nici nu mai avu putere să tragă hăturile. Din ceață ieșiră două umbre, două mogildețe, Ion

și nevastă-sa. Veneau drept spre el, alături, cu pașimari, și fețele abia li se zăreau prin perdeaua de ceață.

Ion zări docărașul cel dintii. Tresări. O clipă se opri și se clătină ca lovit în moalele capului.

— Aha! șopti el încet printre dinți și se miră de liniștea mare care-l cuprinsese deodată. Ceața ușoară, mătăsoasă, parcă îi năvăli în suflet și sufletul lui încordat pînă atunci ca un arc, se destinse, se liniști. Și temîndu-se parcă să nu-și piardă liniștea asta mare încuibată în suflet, Ion se smulse din loc și începu să alerge înaintea docărașului sărind în copce largi, ca un lup.

În urma lui, Ruxandra făcu o mișcare ca și cînd ar fi vrut să-l reție. Deschise gura și scăpă un țipăt ascuțit care înfioră văzduhul încețoșat:

— Mihai!

Ion alerga spre docăraș. Cîmpul se legăna cu el și se scufunda ușor sub picioarele lui. Inima-i bătea tare și cu-o putere de nebănuit i se fixară în minte figurile cunoscute ale colectivîștilor care s-apropiau de docăraș, ghemotoacele de glod țîșnite de subt copitele calului, clăbucul de spumă prelins de pe zăbală, urma roților licărind stins în urmă, ca umplută cu plumb topit și ochii măriți de spaimă și disperare ai lui frate-su.

Sări din fața calului chiar în clipa cînd ar fi putut să-l sfărîme cu copitele. Sări într-o parte, îl apucă de căpițală și strigă sălbatic cu gura uscată:

— Jos, ticălosule! Dă-te jos! Jos!

V O I O Ş I E

„La om totul trebuie să fie frumos:
și fața și îmbrăcămintea și sufletul
și gândurile.“

A. P. Cehov

*Nu, vorbe mari nu mă pricep s-adun
Pentru discursuri — cum se cuvine.
Și totuși am să vă țin un discurs și-un singur lucru am să vă spun,
Că: E BINE.*

*O s-ajungem muncitori sau învățători, vom înălța clădiri
Și-o să muncim unde va fi nevoie de noi, cu sîrguință deplină.
Iar mai tirziu, cînd o s-avem barbă albă și amintiri,
O să fim poate academicieni, cu „Opere alese“ și cu mașină.*

*Sau poate-o să ajungem funcționari la un minister.
De pildă: la Ministerul Comunicațiilor Interplanetare.
Ne vom petrece concediile de odihnă în cer,
Pe osia carului mare.*

*Pentru asta, trebuie să-nvățăm, să descoperim toate tainele,
Să facem așa încît măreția să devină o chestiune de fiecare zi,
Iar la om totul să fie frumos: mintea și inima, hainele...
Și-atunci tristețea lui Cehov, într-un suris de copil se va-nsori.*

*Vom face să existe, cum spune Marx, piine și trandafiri pentru oricine.
Atenție! Asta nu-i un motiv să rupeți trandafirii din grădini.
Vom sădi trandafiri la Polul Nord și-atunci, în fine,
Îi veți putea duce iubitelor, senini.*

*Inima voastră să fie de azi o scrisoare deschisă, nu vreți?
O scrisoare deschisă către semenii noștri luminoși.
Vom deveni înțelepți ca niște mari poeți,
Chiar de vom fi — ca dinșii — puțin copilăroși.*

*Și chiar dacă mulți dintre noi vor pieri pe-acest drum,
Sfîșiați de dușmanii ascunși, cu chip de fecioare și inimi de jivine,
Asta n-o să mă-mpiedece să vă spun
Că: E BINE!*

ÎNAINTE DE EXAMEN

*De-atît nesomn, și fruntea ți-e grea — și ochii, grei.
Fumezi cu-nfrigurare și sete, în neștire.
Și fără să te saturi cafele negre bei,
Și-n tine osteneala plutește — fum subțire.*

*Iar degetele grele, gălbui ți-s de tutun.
Pe paginile albe, îți par străine, hîde.
Nici slovele din carte nu mai pricepi ce spun,
Parc-ar zîmbi sau parcă ar plînge sau ar ride.*

*...Și-atunci te rupi de totul, cobori fugînd în stradă.
Văzduhul te deșteaptă c-un pumn drept în obraz.
Și te dezmeticește superba lui cascadă
Cu fluvii de răcoare în nesfîrșit talaz.*

*Și mergi. O, cîte drumuri deschide-această noapte,
Să le străbați o viață, cîntînd să le străbați.
Sînt drumuri vechi prin sihle cu tainic glas de șoapte
Și-s cărării cotite spre creste de Carpați.*

*Și drumuri peste mlaștini și luminoase punți,
Întinse peste fluvii cu vuiet monoton,
Și căi de sat cu clinchet de zurgălăi la nunți
Și bulevarde albe-n lumina de neon.*

*Ca visător, prin vreme, chiar tu ai să le tai,
— Nou inginer — aceste căi darnice-n putere.
Ți-or mulțumi drumeții cu cîntece în mai,
Ți-or mulțumi constructori cu frunțile severe.*

*...S-au risipit în noapte ale-ostenelii fumuri,
Odată cu-al țigării ușor, molatec fum.
Și te gîndești că-i bine să tai prin țară drumuri
Cînd taie țara-ntreagă prin vremi un mare drum.*

*Cu noaptea împrejuru-ți te-ntorci. Lucrezi, lucrezi...
Făcîndu-ți semn cu brațul alb, fără de năframă,
Ca o iubită-al cărei chip luminos nu-l vezi,
În noapte presimțite, imense drumuri cheamă...*

VIOLETA ZAMFIRESCU

Î N A I N T Ă M

*Am dezgolit un cer de galerie.
Nu-i nici trandafiriu, nu-i nici înalt!
În el cărbunii țipă și învie.
În pieptul lui burghie dau asalt.*

*Pământu-asudă. Ni se-nfundă glezna.
Da-naintăm, și-n razele subțiri
Dezvăluim pe straturi străluciri
Ce-mbată sufletul, sfișie bezna.*

*Cărbunii ne pătrund sub piele-n sînge,
Și-naintăm uniți ca șase frați,
De pikhamăre-amarnic scuturați
Dar visul nimănuia nu se frînge!*

*Pușcăm tăcuți... Cad liniști milenare,
și stele poate cad în înfinit,
Cînd stratul geme, urlă răzvrătit...
Se prăbușește...*

Un ortac răsare.

*Și fericit că pușcă-ntîia oară
El chiuiește c-a învins cărbunii,
Și-naintăm prin neagra lor comoară
Ca-ntîii oameni la-nceputul lumii!*

P A T R U C A I

*Patru cai fără vedere
Au rămas ca o durere,
Au rămas în fund de mină
Ca o pată pe lumină!
Cal de mină, cal bătrîn,
Greu cîștigi un pumn de fîn!*

Oare-n amintirea ta
 Știi cum mai răsare-o stea?
 Dor mai ți-este de cîmpii?
 Prin fîneață să-ntîrzi,
 Să-ți joci crupa nărăvaș
 Peste-o zare de imaș!?
 Azi, mai trec prin mină-n rînd,
 Trec cu glezna tremurînd,
 Trec pe lîngă noi mașini
 Patru cai fără lumini!
 Cal de mină, prieten bun,
 Nu mă înțelege ce-ți spun!
 Și eu poate-s cel din urmă
 Care stîncile mai scurmă.
 Știi tu, știi, că poate azi
 Ducem cei din urmă brazi?
 Vin mașini! Și într-o zi
 Tot mai lesne vom munci!

Z Ă M I S L I R E

Minunea frunzei ce se zbate-n mugur,
 Minunea florii prefăcută-n strugur,
 Minunea puiului ieșit din pîntec,
 Ne luminează cînd pătrund în cîntec!

Și azi, cînd primul schimb urca spre prînz,
 În grajdul minei s-a născut un mînz.
 „Lumiņa“-și lînge tristă noul pui.
 Ia orz! Ia pîine! Ia trifoi și du-i!

FRATELUI MEU DE DEPARTE

Cîți ani au trecut? O sută?... Sau două?...
 Am fost de-ntunerec bolnavi.
 Ieși, frate, la soare, hai, scaldă-te-n rouă,
 Tu, unul din ultimii sclavi!

De-aici, din Parîng, eu îți bat în peretele
 Minei. Auzi-mă-auzi!
 Eu rid azi, eu cînt azi! Tu, tot de-a-nderetele!
 Măă! Pentru cine asuzi?

Cărbunii! Cărbunii ce-i tăinuie minele
 Sînt pîinea cuptoarelor, știi!
 Tu-i dărîmi, dar vezi-le căile, aține-le!
 Să nu coacă blestemății!

*Nici tunuri, nici branduri și nici carabine
S-altrne zăbranice-n porți.
Pământu-n Carpați și în stîncile alpine
Sătul e! Sătul e de mórți!*

*Cîți ani au trecut? O sută?... Sau două?...
Am fost de-ntuneric bolnavi.
Ieși, frate, la soare, hai, scaldă-te-n rouă,
Tu, unul din ultimii sclavi!*

FAMILIA CALAFF*)

PARTEA I

Cap. I

Lotte lăsă tocul jos, își trecu ușor mina prin părul blond, supus, netezit pe timple și adunat într-un coc de bucle la ceafă, întoarse ochii spre fereastră și oftă tremurat. Nu vedea decît zidul și ușa cu obloane grele a depozitului, de partea cealaltă a porții înalte și pietrișul neregulat, neprimitor, pe care roțile căruțelor încărcate cu lăzi pline de materiale, scîrțiau totdeauna greoi, neplăcut. În clipa aceea era liniște și soarele de mai încerca să înveselească și curtea aceea posomorită, înghețată, cenușie ca o curte de internat sau de închisoare. În depozit ardea lumina, fiindcă în încăperea lungă și strîmtă, fără ferestre, care servea drept birou și unde lucrau încă la ora aceea Anatol și Jean, era întuneric, chiar cînd obloanele ușii erau de tot date în lături.

Lotte privi un timp absentă ușa care rămînea închisă apoi oftă din nou, se scutură de frig și-și strînse mai bine șalul pe piept. Erau în 12 mai, vremea rămînea însă rece și mai ales în odaia lor, unde soarele nu intra din plin decît la ora prînzului ca să plece grăbit și definitiv pe la trei după masă, n-ar fi stricat puțin foc. Dar domnul Calaff, plictisit de durata neobișnuită a acestei ierni interminabile și nerăbdător să încuie magazia mare, asupra căreia controlul lui era mai greu și de unde Vasile putea oricînd să care neobservat cîteva brațe cu lemne suplimentare pentru odăița umedă și rece în care locuia împreună cu nevastă-sa Tudora, bucătăreasa, decretase îndată după 1 mai că nu mai era nevoie de foc și invitase pe membrii prea delicați și plîpînzi ai familiei să binevoiască să se îmbrace gros, dacă se tem să nu înghețe. Lotte se gîndi la Anatol, care în primăvara asta tușea mai urît ca oricînd și care trebuia să dîrdîie în biroul întunecos, cu picioarele înghețate și cu degetele înțepenite, verificînd în silă coloanele de cifre în registre. Ar fi fost bine să mai iasă din cînd în cînd la soare, să se plimbe puțin, să se dezmoștească...

Lotte își duse mîinile sub șal la subțiori ca să le încălzească. Din camera de alături auzea glasul curgător și liniștit al lui Herr Steiner care-i explica Martei o pagină din „Wilhelm Meister“. Lecția era pe sfîrșite și Lotte se gîndi cu neplăcere că Herr Steiner avea să treacă prin cameră și s-o salute cu politețea rece și zîmbetul forțat, pe care i le acorda de două

*) Fragment din romanul cu acelaș titlu.

ori pe săptămână de cînd o pierduse de elevă. De fapt, Lotte nu avusese nimic să-i reproșeze, totuși preferase să reia orele cu mîre Hildegard, fiindcă în felul acesta se putea bizui cel puțin pe două drumuri sigure în oraș pe săptămînă. După o clipă de ezitare, bătrînul Calaff acceptase: orele cu mîre Hildegard costau mai ieftin și asta nu-l împiedica să spună totuși că Herr Steiner dă lecții în casa lui, fiindcă Marta le continua cu entuziasmul potolit și conștiinciozitatea care o caracterizau în toate.

Lotte întoarse pagina și reciti ce scrisese în ziua aceea: „Mîre Justine a fost bolnavă și eri, plecînd de la mîre Hildegard am intrat să-i spun bună ziua. Am găsit la ea pe Madeleine Polizu care, în trecere prin Galați, a venit să-și prezinte soțul. Cred că nu e bătrîn, dar e foarte chel și are dinți falsi. A vorbit puțin și mie nu mi-a dat nici o atenție. Nici Madeleine n-a părut prea încîntată că mă înilnește și în tot timpul vizitei, i s-a adresat ostentativ numai lui mîre Justine. A povestit despre Elise Boerescu pe care mătusa ei, doamnă de onoare a reginei, o plimbă pe la toate balurile și o prezintă în toate saloanele. Ea, Madeleine, pleacă săptămîna viitoare cu soțul ei la Paris și apoi în iulie pentru două luni în Elveția. În toamnă vor face o plimbare mai lungă prin Italia și Spania și după aceea...”

„Et vous, ma petite Charlotte, c'est pour bientôt vos vacances à Karlsbad? — m-a întreat mîre Justine cînd și-a dat seama cît de prost mă simt în colțul meu unde nimeni nu-mi acordă nici măcar o privire.

„Oui, ma mîre, c'est pour la mi-juin“ — am răspuns, m-am înroșit și n-am îndrăznit să caut în ochii Madeleinei, zîmbetul de ironie și de răutate pe care eram sigură că o să-l gădesc. Auzi, Karlsbad!... De ce nu Slănic ori Sinaia?”

Cineva trase clopotul la poartă și peste puțin Vasile ieși alene din depozit ca să descuie. Era Dochîța, îl aducea pe Dănuț de la școală. Da, era joi, Dănuț mîncă la bunici, Lotte uitase și după masă făcea în odaia lui Anatol ora de franceză cu M-elle Mouton care îmbătrînise, era suferindă și motăia uneori în mijlocul lecției, istovită de drumuri și de imposibilitatea de a-și permite luxul unei sieste. Numai că azi nu se nimerea tocmai bine... Toată lumea era enervată și preocupată, tata avea să strige și să ocărăscă și bietul copil care și așa e paralizat cînd vine la masă luni și joi are să se îngrozească de tot.

Lotte era cît pe ce să se ridice de la locul ei și să se ducă în sufrageria mică, unde în clipa aceea doamna Calaff își îmbrățișa pe îndelete nepotul, ca să examineze împreună cu ea o formulă oarecare, menită să-l scutească pe bietul copil de tortura prînzului comun. Dar se răzgîndi: se simțea obosită și moale, mama înțelegea greu, se speria numaidecît și-și pierdea cumpătul; de altfel, prefera să fie citeva clipe singură cu băiatul ca să-i strecoare fără martori ceva pentru cei de acasă: o dantelă, mînuși, panglici pentru Lia sau Hilda, niște bani chiar, trecuți prin cine știe ce minune în socoteala zilnică a coșniței fără ca bătrînul să observe, în sfîrșit o bucată mai mare de șocolată pentru gustarea de a doua zi a băiatului. Doamna Calaff făcea pachetele cît mai mici cu putință și le pitea într-un colț al ghiozdanului, sub cărți, cu inima bătînd de emoție și cu ochii plini de spaimă, în timp ce Dănuț, transpirat, cu obrajii aprinși de rușine, speriat și umilit de aceste binefaceri care aduceau a hoție, bolborosea mulțumiri întretăiate de slabe proteste. Era destul de năltuț și voinic pentru cei 9 ani ai lui, obrajii îi erau rotunzi și rumeni; dar ochii aveau o privire nesigură, tulbure, mișcările erau greoaie și stingace. Se înroșea de îndată ce deschidea gura să spună ceva și plîngea repede. În casa bunicilor era întotdeauna tăcut și cuminte, mergea în virful picioarelor

și nu știa ce să înceapă cu mâinile cam mari și roșii — vinete de frig pînă tîrziu în vară, care ieșeau prea mult din mînecele prea scurte ale hăinuțelor vechi, purtate pînă ajungeau comice.

Lotte fixă din nou pagina de hîrtie din fața ei și muie mașinal tocul în cerneală; dar nu mai avea chef de scris. Se apropia ora prinzului, peste puțin avea să audă trăsura cotînd colțul străzii și apoi clopotul... Se îmbrăcase din vreme pentru masă, și acum îi părea bine că scăpase de-o grijă. Dar cum avea răbdare Marta și azi pentru Herr Steiner?... Zeilig era în salonaș, avusese o lungă conferință cu mama, întreruptă doar de inspecțiile doamnei Calaff la bucătărie, și acum îl aștepta cu perseverența lui mieroasă pe bătrîn. De dimineață se auzise zornăit de argintărie, se spă-lase serviciul de ceai neutilizat de la ultima vizită a Mirei, în toamna trecută, și tata se răstise de cîteva ori, fiindcă mama și Tudora nu-i ghi-ceau gîndurile și nu cutezau să ia singure vreo inițiativă inteligentă. Nu le ducea capul să propună și altceva înafară de veșnica lor tartă cu frișcă? Numai atîta se învredniceau să născocească...?

În clipa aceea, ușa dinspre camera lui Anatol unde se țineau lecțiile de germană se deschise și silueta corectă a lui Herr Steiner apără în prag. Marta îl însoțea cu cărțile, caietele și dicționarul sub braț. Lotte se ridică de pe scaun, profesorul se înclină scurt în fața ei, rosti fără convingere un compliment care ținea loc și de salut și ieși împreună cu Marta pe ușa care dădea în hol.

Lotte închise caietul gros, legat în piele neagră, cu cotor aurit și încuietore de metal. Îl căpătase chiar de la domnul Calaff, care știa că își scrie jurnalul, nu avusese nici o obiecție și era în fond mulțumit că cel puțin una din fiicele lui respectă acest obicei distins și răspîndit printre fetele tinere din societatea bună. Marta era fiica lui preferată, fiindcă se pricepea să-i prevină cele mai mici dorințe, fiindcă o știa calculată și capabilă să se descurce în situații complicate, cu tact și demnitate. Dar Lotte era altceva; Lotte era mindria lui, actul lui de noblete, Lotte asta blondă, sveltă, fină și delicată ca o prințesă, cu zîmbetul ei melancolic, cu mîinile înguste și palide, cu mișcările pline de grație.

Lotte strecură din obișnuință caietul în scrin, sub un teanc de prosoape. Era o precauțiune cu totul inutilă, fiindcă dacă tatăl ei i l-ar fi cerut într-o bună zi, ar fi trebuit să i-l aducă numaidecît, fără murmur. Știa asta și nu trecea în el decît desfășurarea exterioară a evenimentelor banale, din viața fără evenimente a familiei. Cînd îl răsfoia, datele, numele, conversațiile plate și anodine îi serveau drept punct de reper pentru visările nesfîrșite, înfiorate, pe care și le îngăduia în orele cînd bătrînul era sus, la fabrică, și atmosfera din casă mai puțin apăsătoare.

Marta intră repede în odaie, zgribulită de frig și de emoție.

— De ce nu ți-ai pus șalul, Marta dragă? vrei să răcești tocmai acum? Dacă venea tata și te vedea?, spuse Lotte cu îngrijorare.

— Nu, nu, afară e mult mai cald, e soare; eu sînt înghețată, fiindcă am stat atîta timp pe scaun și dincolo, la Anatol e și mai frig ca aici, răspunse Marta frecîndu-și mîinile cu un aer distrat.

Era cît Lotte de înaltă, dar ceva mai plină și deși numai cu trei ani mai în vîrstă, fața ei avea o expresie de maturitate și chiar de siguranță, care nu șovăia decît în prezența bătrînului. Ochii căprii, fără străluciri, priveau de obicei calm, stăpînit, pe cînd în căutătura albastră a lui Lotte, țîșneau mereu sulite ascuțite de spaimă.

— Cred că... Ce-ar fi dacă ți-ai aranja părul... S-a strîmbat într-o parte... murmură Lotte stînjănită și-și feri privirea.

Pe fața mată a Martei trecu repede dar violent o undă de roșeață. Se întoarse brusc spre oglinda mare și grea care se ridica deasupra scrinului și se examină cu atenție. Da, se depărtase puțin deasupra urechii stîngi și citeva fire răzlețe de păr, *părul ei*, atîrnau stinghere afară. Un fulger de groază o străbătu: oare Herr Steiner observase? La un moment dat, în timpul orei, avusese impresia că o privește cam insistent, cam curios. Să fi bănuț ceva?

La 20 de ani, Marta băgase de seamă că părul începe să-i cadă cu persistentă și cu o viteză vertiginoasă. Cînd se pieptăna, rămînea cu smocuri întregi în mînă și cînd îl spăla Dochîța, apa din ligheanul alb de faianță se umplea numaidecît de firele de păr castaniu, subțiri, inegale, anemice. Doamna Calaff se alarmă, dar nu îndrăzni să-i spună nimic soțului ei și nici să se consulte cu vreun coafor sau cu vreun doctor de teamă să nu se afle în oraș că una din domnișoarele Calaff își pierde părul. Mai mult chiar, Marta trebui să renunțe și la oficiile Dochîței și în fiecare sîmbătă seară, cu zăvorul tras la ușă, doamna Calaff spăla singură capul fetei, urmărind cu groază progresele dezastrului. Dar domnul Calaff nu era omul căruia să i se poată ascunde ceva, mai ales cînd după nunta Mirei, grija lui se îndreptă asupra Martei și cînd, cu toate artificiile și cu toată minuțiozitatea cu care-și făcea biata față pieptănătura, potecile goale din părul ei se transformaseră în adevărate luminișuri, vizibile de la distanță. Într-o seară, în cursul unei scene îngrozitoare, la care nu luară parte decît doamna Calaff și Marta, bătrînul află că fiica lui care împlinea 22 de ani și pentru care depusese de curînd la bancă jumătate din banii de zestre, e în primejdie să devină cheală. Întoarsă în camera pe care o împărțea cu Lotte, Marta avea o față răvășită; Lotte observă că mîinile îi tremurau tare și noaptea o auzi plîngînd în pernă. Zece zile mai tîrziu, domnul Calaff și Marta plecară la Viena, unde în alte zece zile, cel mai bun coafor din capitala Habsburgilor „furnizor al A.S.I., Arhiducele Franz-Ferdinand“, confecționează cu tact și discreție perfectă o perucă impecabilă pentru „doamna Zoe Chiricenco din Iași“. Nimeni în casă nu-și permise vreo remarcă la întoarcerea lor la Galați. Marta nu-și schimbase nici pieptănătura, nici nuanța părului și înafară de doamna Calaff și de Lotte, nimeni nu o vedea fără „coaforă“. Seara, înainte de culcare, o scotea din cap, o prindea într-un cui în dulap și-și punea repede boneta albă de noapte cu margine de dantelă. „Furnizorul A. S. Imperiale“ o sfătuisese să vină la control și s-o împrospăteze odată pe an. Și de două ori pînă acum, toamna, domnul Calaff o însoțise la Viena, unde cu același tact și cu aceeași discreție, marele artist își desfășurase dibăcia.

Marta se întoarse din nou spre soră-sa și o întrebă încet, cu o liniște perfectă:

— Crezi că vine, Lottchen? Chiar azi o să vină?

— Sînt sigură. Mama a dat la călcat fața de masă și servetelele de ceai. Și Vasile a plecat de citeva ori în oraș după cumpărături; și cînd erai tu la lecție cu Herr Steiner, a venit Zeilig și s-a închis cu mama în salonaș.

— Mai e aici? întrebă repede Marta.

— Da, îl așteaptă pe tata. Și după o clipă de tăcere, Lotte întrebă încetîșor, cu tristețea care se îngămădea atît de des în glasul ei cald: „Nu te bucuri, Marta dragă?“

— Nu știu, Lottchen, răspunse Marta cu un zîmbet distrat. Nu știu ce să zic, nu știu ce are să iasă din toată povestea asta. Îți aduci aminte, anul trecut, cum a fost cu... celălalt?...

— Atunci a fost altceva, dragă, atunci n-a vrut tata, o întrerupse Lotte cu oarecare însuflețire. A aflat abia pe urmă că are o soră divorțată și că băiatul ei... e socialist. Lotte pronunță cuvântul cu surprindere și un fel de stinjenală, fiindcă-i venea rar pe buze.

— Da... și tata care avea atita încredere în bătrînul Wexler!... Îți aduci aminte cum a țipat la el și cum l-a pâlmuțit că am auzit pînă în sufragerie!... și ce nervos a fost pe urmă și cite am avut de înghițit și noi!.. Marta rămase un timp pe gînduri, apoi adăugă cu un suspin: sper că Zeilig e un om serios și că a adus informații sigure.

O trăsură se auzi de departe și fetele amuțiră deodată, în așteptare. Dar trăsura trecu prin fața casei în trapul indolent al cailor și amîndouă avură același suspin șoptit de ușurare.

— Poate că e frumos, Marta dragă, începu iar Lotte după un răstimp.

Marta o privi cu o urmă de mirare, se gîndi puțin, apoi zîmbi cu indulgență.

— Frumos?... Da, poate să fie și frumos, dar știi bine că nu asta e esențialul. Să fie un om capabil și energic, nu ca bietul Albert, pe care-l duce și azi tata în spinare și-l ține degeaba în fabrică... Ba da, Lottchen, ba da, de ce să nu spunem lucrurilor pe nume, răspunse Marta la gestul de protest al soră-si. Așa este, din cauza lui se chinuiește Laura cum știm și abia își crește copiii cum se cuvine. Eu vreau un bărbat de care să fiu mîndră, să mă duc cu el în lume și să știu că lumea mă invidiază și mă respectă și copiii mei au un sprijin, se pot bizui pe tatăl lor.

Lotte ședea încă pe scaun, cu mîinile sub șal și privirile pe fereastră. Deodată, ochii i se umplură de lacrimi și bărbia începu să-i tremure.

— Ce-am să fac cînd o să pleci și tu, Marta, cu cine o să rămîn? Laura are numai necazuri și o văd așa de rar. Mama, săraca, e tot mai obosită, Anatol e mereu plecat și chiar cînd e acasă, e așa de tăcut și de retras. Cu Jean nu mă înțeleg... Ce-am să fac eu, Marta, ce-am să fac?... În alte părți e atita bucurie și vine mereu lume, se cîntă, se dansează... Nouă nu ne calcă un ciine în casă, toată lumea tace, tata e totdeauna nervos.

— Lottchen, iar ești prostuță și mă necăjești. Marta încerca s-o mîngîie, dar era preocupată și nu știa ce să-i spună.— Tocmai astăzi, tocmai astăzi... Dacă mă mărit și tata te lasă, ai să stai la mine, o să plecăm în străinătate...

Din nou se apropia o trăsură și de data asta nu mai încăpea aminare. Caili se opriră în fața porții și, imediat, clopotul umplu toată curtea, toată casa, toată strada cu o amenințare furioasă. Dar chiar înainte ca mînia lui să se fi dezlănțuit, în ușa depozitului ieșise Jean, care urmărise și el tropotul copitelor pe stradă și se repezea acum spre poartă, cu cheile în mîină și cu capul plecat sub urgia clopotului.

— Să mergem în sufragerie, Lottchen, haide, șopti grăbit Ella, să mergem să-l așteptăm pe tata.

Doamna Calaff intrase în sufragerie împreună cu Dănuț, îndată după ce se auzise clopotul. Masa era pusă, scaunele cu spătar înalt trase în fața fiecărui tacim. În capul mesei, un fotoliu din același lemn și lucrat după același model ca și celelalte, dar cu un spătar neobișnuit, nemăsurat de înalt își aștepta stăpinul. Toată lumea îi spunea „tronul“ și nimeni nu se așeza în el decît cu un fel de jenă și cu teamă și numai cînd „vroia să facă o glumă“, ceea ce nu se putea întimpla decît în lipsa domnului Calaff.

Dochița intră repede, cu mișcări ferite, cu fața ei îmbătrînită înainte de vreme, crispată de efortul pe care i-l cerea momentul. Prințul era obsesia

ei zilnică și cei 12 ani petrecuți în casa Calaff nu scăzuseră nimic din porțiunile lui de coșmar. Până în clipa în care începea să servească, aveamereu tresăriri de spaimă, își ducea mâna la cap ca să vadă dacă n-a uitat să-și pună boneta scrobită, cobora ochii la șorț pe care s-ar fi putut să nu-l fi schimbat, își pipăia nasturii bluzei ca nu cumva să fi rămas vreunul deschis. La sfârșitul fiecărei mese era toată o apă și Tudora trebuia să-i pună mâncarea înainte și să strige la ea ca să mănince mai repede și să termine. Puse coșulețul cu piinea tăiată proaspăt și cana cu apă pe bufet, îndreptă în tăcere paharul domnului Calaff, care i se păruse că nu e situat exact la capătul diametrului ce-i străbătea farfuria și ieși.

Dănuț se apropie de Ella și de Lotte care tocmai intrau. Marta îl sărută distrată pe frunte, dar Lotte îl îmbrățișă și îl sărută pe amândoi obrazii cu duioșia ei tristă.

— Ce face mama, Dănuț? Am auzit că rochia Liuței a ieșit tare frumoasă, spune-i s-o îmbrace mâine când vine la lecția de pian, să vedem și noi cum îi stă.

— Ești cam palidă, Marta, nu ți-e bine? întrebă doamna Calaff, încet, trecându-și mâna pe fața mată a fiicei ei.

— Nu mamă, m-a ținut azi mai mult Herr Steiner și se vede că am obosit.

Doamna Calaff oftă. La 60 de ani, nu avea un fir de păr alb, era grasă și îmbrăcată ca și fiicele ei, cu îngrijire și discreție de casele mari de modă din Viena. Dar pe fața și în gesturile ei se citea o oboseală nesfârșită, iar expresia ștearsă a ochilor nu se însuflețea decît ca să se coloreze de o spaimă nefirească. Zimbi cu greu și-i șopti din nou Martei.

— Știi, mamă dragă, astăzi...

Dar în stînga, ușa de afară a antreului se deschise cu zgomot, pași străbătură încăperea și aproape imediat, domnul Calaff intră în sufragerie, urmat de Anatol și de Jean. Marta și Lotte, apoi Dănuț se apropiară să-i sărute mâna nerăbdătoare, cu degete reci și unghii vinete, puternice. Purta manșete totdeauna foarte scrobite și de o albeață tot așa de strălucitoare ca și gulerele tari, cu colțurile răsfrînte à la Take Ionescu, sub care se innoda corect un papillon de mătase neagră.

— Ce mai nou, copii? Azi am întîrziat; mă spăl pe mâini și ne așezăm imediat la masă.

Domnul Calaff trecu în dormitor și se îndreptă spre comoda cu placă de marmoră albă, pe care așteptau ligheanul și cana de faianță. Doamna Calaff îl urmă, ridicîndu-și puțin fusta cu mâna.

— Ei, Zeilig a fost pe aici? întrebă grăbit bătrînul, turnînd apă în lighean.

— E încă aici, Emil, te așteaptă.

— Și acuma ți-ai adus aminte să-mi spui? se răsti înăbușit domnul Calaff și ochii lui albaștri, înghețați, se aprinseră deodată. Dă-mi prosopul; mare nădejde pot să am în tine.

Doamna Calaff tăcu și-i întinse prosopul.

— Și unde e? L-ai lăsat singur?

— E în salonaș... Dar nu-i nimic pe deasupra și sertarele toate sînt încuiate, adăugă ea repede cu un fel de deznădejde. Și am stat eu tot timpul cu el, numai cînd te-am auzit pe tine sunînd, am plecat.

Domnul Calaf înăbuși sub mustața albă, abundentă, care-i acoperea complet buza superioară, cîteva epitețe la adresa soției sale, care nu erau în nici un caz niște complimente — biata femeie știa asta; și mai știa că moderația de care dădea dovadă soțul ei se datora numai faptului că

aflase de prezența lui Zeilig în odaia de alături, prezență tăcută, dar activă și eventual primejdioasă.

— Ai spus cel puțin să se facă foc în salon și în salonaș? mai întrebă bătrînul, cu aceeași voce scăzută dar iritată, și aruncă prosopul pe marginea unui fotoliu.

Doamna Calaff se îngălbeni: da, la asta se gîndise, dar nu cutezase să ia asupra ei o astfel de hotărîre și nici Tudora, nici Vasile nu se priceuseră să-i dea vreun sfat. Nu nimerea niciodată să ghicească gîndurile soțului ei, tot ce făcea ieșea prost, o fatalitate batjocoritoare o urmărea veșnic.

— Ești o idioată, șueră bătrînul cu o privire furioasă. Am să-ți crăp capul, că tot nu-i bun de nimic. Spune-i lui Vasile să facă numaidecît foc, după ce pleacă Zeilig și așteptați-mă în sufragerie. Nu vă mai învîrțiți prin toată casa.

Domnul Calaff ieși prin ușa din dreapta, care dădea în salonaș, în timp ce doamna Calaff se întorcea gîfîind în sufragerie, unde copiii așteptau în tăcere. Anatol citea ziarul în picioare, cu spatele spre fereastră. Avea un cap osos, triunghiular, cu o frunte largă sub care se adînceau ochii palizi, veșnic încercănați. Mustața aurie și rară nu-i înveselea figura, ci mai curînd sublinia expresia ei suferindă. Vorbea puțin, zimbea rar și nu rîdea niciodată.

Jean încercase să intre în vorbă cu Marta și Lotte, dar primit fără bunăvoință și chiar cu nerăbdare, era nevoit să-și stăpînească curiozitatea și foamea și se învîrtea în jurul bufetului, neîndrăznind să ciupească dintr-un colț de franzelă. Văzînd că doamna Calaff se întoarce singură în sufragerie se repezi spre ea:

— Ce-i, mamă? Tata nu e bine? Nu vine la masă?

— Nu țipa așa, Jean. De cîte ori te-am rugat să vorbești mai încet, roști slab bătrîna, care era istovită. Tata vine îndată. Du-te tu și spune-i lui Vasile să facă focul în salon și în salonaș după ce pleacă Zeilig.

— Mă duc eu, mamă, spuse Lotte, pe care inactivitatea și așteptarea prelungită în atmosfera aceea încărcată o îmbolnăveau. O să cer și piinea prăjită a tatei; văd că Dochîța a uitat s-o aducă.

— Bine, mamă, du-te; spune-i Tudorei să țină spanacul în cuptor să nu se răcească și vino repede; tata a spus că mincăm îndată.

Se așezară la masă în tăcere. Dănuț își alege o pată mică de muștar pe fața de masă și-și ațînti privirile asupra ei, hotărît să nu le ridice pentru nimic în lume ca să nu întealnescă din întîmplare scînteiele de gheață din ochii bunicului, care declanșau schimbări dintre cele mai ciudate și mai violente pe obrajii lui. În cîteva clipe trecea de la un stacojiu-violet la o paloare de convalescent, apoi la un verde cenușiu, părea că se statornicește la un alb străveziu ca să se încingă din nou ca de febră. Dănuț simțea toate aceste transformări ciudate, dar nu avea nici o putere asupra lor și intra într-o panică nebună, de îndată ce singele lui cald de copil pornea în goana mare, sfichiuit de cruzimea rece din privirile bătrînului. Dacă cel puțin nu i-ar pune pînă la sfîrșitul mesei nici una din întrebările acelea indiferente, mecanice, care cereaurăpunsuri generale de om mare sau măcar zimbete iscusite și o grație degajată de copil răsfațat!

Dănuț știe că bunicul nu-l iubește; de altfel, cînd mama îi spune: — Trebuie să-l iubești pe bunicul, fără el ce ne-am face? Nu adaugă niciodată: și el te iubește pe tine. Nu-și aduce aminte să fi căpătat ceva de la el, nici jucării, nici poze, nici bani și cînd bunica îi strecoară cîte un pachetel în ghiozdan, îi șoptește întotdeauna înspăimîntată: — Să nu știe bunicul, ascunde ghiozdanul în odaie la Anatol.

Dar parcă iubește bunicul pe cineva în lumea asta? Cu bunica vorbește totdeauna urît, pe mama — mama lui, a lui Dănuț — o înjură și o face de ris în gura mare, de față cu oricine, cînd vine la fabrică. Și Lotte și Marta și Jean se tem de el. Poate că și Anatol, cu toate că tace totdeauna și cu toate că lui, bunicul nu-i spune niciodată vorbe urite... Dănuț nu-și ia ochii de pe pata de muștar și înghite în silă, cu noduri, supă de pasăre cu tăiței de casă.

— Ce mai scrie în gazetă? întrebă domnul Calaff, adresîndu-se fiilor lui.

Anatol rămase cu ochii în farfurie și nu răspunse, dar Jean se repezi cu graba lui servilă și strigă cu gura plină:

— Regele nostru a trimis o telegramă de felicitare Kaiserului, pentru ziua de naștere a...

— Nu zbiera așa, crezi că sînt surd? Și asta îți găsești tu să citești, cînd deschizi ziarul, deșteptule? Dacă te-aș întreba de valorile bursei, le-ai încurca pe toate și ai răspunde de-andoaselea, cu siguranță.

Dochița aduse rasolul. Bătrînul luă o bucată de piept, cartofi și un morcov, dar respinse farfurierea cu ficatul de găină prăjit, pe care doamna Calaff i-o întindea.

— Asta se cheamă prăjit la voi? Asta e ars nu prăjit.

Doamna Calaff tăcu și șovăi.

— Nu vrei să-l măninci, Emil? Tăcu din nou, apoi spuse: Dacă nici copiii nu-l vor, să i-l dau lui Dănuț, nu?

Bătrînul ridică nerăbdător din umeri:

— Dă-i-l cui vrei, ce mă întrebi pe mine? Mai bine vezi ca altădată să fie prăjit cum trebuie.

Marta luă farfurierea și i-o întinse copilului:

— Mănincă tu, Dănuț. Uite ce bun e bunicul și cum are grijă de tine! Mulțumește-i frumos și să-ți fie de bine.

Domnul Calaff le spuse că prefectul era tot bolnav, că doctorii dădeau tot mai puține speranțe și că liberalii aveau să țină o consfătuire la care trebuia să asiste și cineva din București.—Se zvonea că o să fie chiar după masă și îmi pare bine că s-a aminat; m-au chemat și pe mine și nu m-aș fi putut duce, adăugă el.

Își turnă apoi din cană și urmă:

— Fiindcă veni vorba, nu știu dacă mama v-aspus că avem musafiri după masă. Făcu o pauză scurtă și privi spre Marta al cărei obraz rămăsese neclintit.— Domnul Paul Karst, un om foarte fin și cultivat, care a trăit ultimii ani în străinătate, l-a cunoscut pe Eugen la Chemnitz, unde are niște rude și vrea să ne aducă personal vești din partea lui. L-am poftit pentru azi la ceai și trebuiesă-l primim cum se cuvine. Să veniți și voi, mai spuse el adresîndu-se fiilor lui.— Sper că Anatol o să fie mai vorbăreț decît de obicei, în schimb pe tine, Jean, te poftesc să deschizi gura cît de puțin ca să nu ai ocazia să spui atîtea prostii. Și în ori ce caz să nu răcnești ca un disperat.

Domnul Calaff își șterse mustățile cu șervetul și se ridică de pe scaun. Dănuț ar fi chiuit de bucurie, s-ar fi zbenguit ca un cățel neastîmpărat care a scăpat din lanț.

— Marta, vino puțin în dormitor cu mama, spuse bătrînul și se îndreptă spre ușă.

Dormitorul era o cameră mare și luminoasă, dar mobilată cu o lipsă totală de cochetărie și cu dispreț față de micile detalii grațioase și inutile, care dăruiesc farmecul și confortul unei locuințe. În fața sobei mari de zid

se găsea un paravan cu două canaturi, încadrat într-o ramă neagră de lemn. Pe mătasea de un verde palid, cam decolorat, o japoneză în chimono violet își făcea vînt cu un evantai mare. Cele două paturi, acoperite cu caveruri de pluș roșu, erau despărțite printr-o noptieră cu placă de marmoră albă, pe care se afla un sfeșnic mic de argint cu o luminare, o cutioară cu niște comprimate, o sticlută și un picător cu virful învelit în vată. La picioarele patului domnului Calaff se găsea o sofa mică, tapisată cu același pluș roșu care acoperea paturile și îmbrăca cele două fotolii din fața comodei.

Domnul Calaff se așeză pe sofa, aruncă o privire iritată asupra prosopului care rămăsese pe brațul unui fotoliu și deschise gura să spună ceva. Dar doamna Calaff i-o luă înainte, strîns repede prosopul și după un moment de ezitare, se lăsă abia simțit pe marginea fotoliului. Marta rămase în picioare.

— Poate că ai aflat, încep domnul Calaff, întorcîndu-se spre ea că musafirul nostru de azi vine pentru tine. Vrea să ne cunoască, vrea să te cunoască, să stea de vorbă cu noi toți... În linii mari am stabilit totul prin corespondență, datorită lui Zeilig, dar... să vedem. Trebuie să știi că e o partidă strălucită și că aș fi foarte mulțumit dacă s-ar realiza. Domnul Karst e dintr-o familie excelentă, de sus, din Moldova, jumătate din Fălticeni e al lor... mama lui are niște briliante extraordinare... Ei ce părere ai?

— Îți mulțumesc, tată dragă, că îți dai atita osteneală pentru mine; aș vrea din toată inima să... Marta se fistici puțin, se opri încurcată, dar reluă repede, cu zîmbetul ei calm și convențional: — Ași vrea să se întîmple așa cum dorești și să vă fac bucurie și duminică și mamei.

— Trebuie să te mai previn, urmă domnul Calaff cu un ton mai blind — da, Marta se pricepea totdeauna să-i vorbească și la nevoie să-l fleteze — să nu te aștepti la cine știe ce băiețaș de 20 de ani cu mustăcioară și freză. Domnul Karst e un om serios, solid, are 45 de ani și Zeilig spune că nu-i un Făt Frumos. În schimb e foarte inteligent, e un om de lume, manierat, a trăit aproape numai în străinătate... A studiat și farmacia pe vremuri dar nu practică... Are, slavă domnului din ce trăi... Domnul Calaff tăcu și Marta se crezu obligată să spună iar ceva:

— Sînt sigură că trebuie să fie o persoană bine, tată, îți mulțumesc...

— Bine bine, o întrerupse nerbădător bătrînul, care între timp o examinase cu atenție. Deocamdată văd că ești cam verde la față și ai ochii trîși. Azi n-ai avut lecție de desen, ce dracu ai făcut ca să arăți așa de strașnic?

Marta murmură ceva nelămurit și doamna Calaff se mișcă neliniștită în fotoliu.

— Să-ți faci niște comprese de ceai de mușetel pe ochi și să stai întinsă două ceasuri la voi în odaie. Acuma e două și un sfert; domnul Karst vine cu Zeilig la cinci și jumătate. La patru și jumătate începi să te îmbraci; cînd ești gata, vii să te văd și eu, pe urmă te duci în salonaș și rămii acolo ca să te încălzești și să nu-ți fie nasul vinăt de frig. Deșteapta de maică-ta n-a avut atita minte să facă focul de dimineață...

— Da, tată. Pe fața Martei apăruse un fel de neastîmpăr. Își freca mașinal încheietura mîinii drepte cu degetele mîinii stîngi și umerii îi tresăreau ușor, nestăpînit.

— Să-ți pui rochia albastră, nu mai vezi să te strîngi bine în corset, să-ți ajute și Lotte. Cere mamei broșa, dar ai grijă unde o pui pînă te îmbraci, să nu dispară. Și mai ales, vezi cum te piepteni, uită-te de o sută de ori în oglindă înainte de a fi gata, să nu te prind că-ți atîrnă perciunii...

— Tocmai, tată, vroiam... Marta avea o voce străină, sugrumată de emoție și fața i se albise deodată ca varul. — Ași vrea să-ți spun... să te întreb...

— Ei, haide, vorbește odată, ce te bilbii atita? făcu domnul Calaff, mai curînd surprins decît iritat.

— E vorba de...coafură... Marta își recăpătă calmul și făcu un efort ca să-și regăsească și vocea de toate zilele. M-am gîndit că ar trebui poate... Ar fi bine... să-i spun... Mai departe nu îndrăzni să meargă; de altfel nici nu apucă.

— Ce-eee?... Ce să spui?... Cui să spui?... Ai înebunit?... Domnul Calaff se ridicase pe jumătate de la locul lui, se sprijinea cu pumnul de brațul sofalei și urla, cu privirile ațintite asupra fiică-si. Doamna Calaff nu înțelegea nimic din ce se petrecea în jurul ei, se uita cînd la unul cînd la altul și aștepta înmărmurită să vadă ce avea să urmeze.

— Nu te supăra, tată, te rog. Doar tot o să afle... De ce să-l mint... Pe urmă ar putea să aibă pretenții că nu i-am spus... mai bine...

De data asta, domnul Calaff sări ca o fiară, se repezi la Marta și într-o clipă, mina lui grea, cu degete reci și unghii vinete se abătu pe obrazul drept al fetei. Marta tresări convulsiv, își duse instinctiv mina la cap ca și cum ar fi vrut să-și apere părul fals de furia bătrînului, dar nu scoase un cuvînt și nu se dădu înapoi. Își plecă ochii ca să-și ascundă lacrimile și-și mușcă adînc buza de jos. Domnul Calaff păru întîi că se sufocă, albatru la față de furie, apoi începu să răcnească înfiorător, cu ochii ieșiți din orbite și vinele timplorelor umflate peste măsură.

— Tîmpito! Nemernico! Vită încălțată ce ești! Mult crezi că am să te mai rabd în casă și am să cheltuiesc cu tine, pocitanie cheală, animalule! Ești cogeaminte fătoi de 24 de ani și-mi mai stai mie pe cap să tot risipesc banii cu tine! Lecții de germană, lecții de pian, lecții de pictură Da'ce sînt eu, sclavul vostru? M-am tocmît la voi să trag la jug, să vă duc pe toți în spate, să nu mai scap dracului de voi! Aia mare și-a găsit un dobitoc și un trîntor care nu-i bun de nimic, celălalt bolește toată vemea, nu face nici o treabă și-l tot țîn în străinătăți, ăla mic nu mai isprăvește odată cu învățătura și asta... asta...

Domnul Calaff se înecă; se opri o clipă să respire și ridică pumnul cu furie. Doamna Calaff, prăvălită moale în fotoliul de pluș și mai mult moartă decît vie, își ridică spre el mîinile tremurătoare împreunate:

— Emil, liniștește-te... te rog, Emil... Nu te enerva așa... o să-ți facă rău...

— M-am săturat de voi, răcni iar bătrînul, recăpătîndu-și respirația. M-am săturat și vă dau dracului să vă bateți capul de pereți, să vă duceți care pe unde apucați și pe mine să mă lăsați în pace... Trăiesc ca niște prințese dumnealor, toalete la Viena, vilegiatură la Karlsbad, nu-și pun degetul în apă rece... ce grije au?... și uite recunoștința!... auzi dumneata ce-i vine în minte! auzi, și mai îndrăznește să mă contrazică nerușinata, nemernica asta și să-mi dea mie sugestii, să mă învețe ea pe mine!... Bagă-ți mințile în cap, fată, nu face pe deșteapta, că eu nu știu de glumă. Îți trag o mamă de bătaie și te dau afară din casă fără o cămașă pe tine... Să faci așa cum ți-am spus eu, după masă să fii bine dispusă, să arăți bine, și să nu te prind că suflî un cuvînt că e vai de oasele tale... Hai, marș de aici!...

Dochița mătura în sufragerie și Dănuț care o aștepta somnoros pe Mille Mouton la lecție, se juca gînditor cu franjurile verzi ale feței de masă. La primele răgete ale domnului Calaff, Dochița scăpă mătura, Dănuț sări în sus, apoi își trase mina, încercînd să-și descurce degetele neîndemînatece; împletite în franjuri. Dochița își îndreptă mijlocul și așteptă o clipă, dar

văzînd că strigătele nu încetează veni spre copil, îl cuprinse cu brațul și-l trase spre ușă:

— Hai Dănuț, vino dincolo; domnu' e supărat, dacă iese din dormitor să nu te găsească aici...

Cînd intră în odaia lor, Marta o găsi pe Lotte, care o aștepta în picioare, lingă ușă, cu ochii imenși. Obrazul drept al Martei ardea ca o flacără, în timp ce restul feței, fruntea și buzele nu aveau nici un fel de culoare. Lotte o privi o clipă fără o vorbă, se apropie repede de ea, o îmbrățișă strins și izbucni într-un plins nervos cu sughituri. Marta o sărută mașinal, o mîngie în neștire pe spate cu mîna ei tremurătoare și murmură cu o voce fără timbru:

— Nu-i nimic, Lottchen... Iasă... o să treacă... așa e tata, nu știi?...

★

Încă de la cinci după masă, familia se adunase în salon. Ușa spre salonaș era deschisă, husele fotoliilor fuseseră ridicate, lustrul de cristal își trimitea curcubeele în oglinda mare dintre cele două ferestre, pianul cu coadă aștepta neclintit, zvelt, negru, lucios. Canapeaua, fotoliile, scaunele, taburetele, erau îmbrăcate în mătase broșată, roșie. Pe o consolă, într-un vas mare de porțelan de Saxa, se îngrămădeau trandafirii albi pe care un comisionar de la florărie îi adusese pe la trei după masă, prezentați de o carte de vizită cu omagiile respectuoase ale domnului Karst către doamna Calaff.

Bătrînul Calaff regisase fără nici o modificare tabloul de familie pe care-l oferea invariabil rarilor vizitatori, tablou care trebuia să dea perspectiva unui interior îmbelșugat, fără risipă și strălucire deșartă. Reputația de soliditate și durabilitate pe care o căpătase fabrica și numele lui în cursul anilor, cifra la care era evaluată în oraș averea lui, îi permiteau să-și disimuleze zgircenia sub această afectare de simplitate și sub disprețul arrogant pe care-l afișa față de luxul țipător și fastul de prost gust din alte case. Doamna și domnul Calaff luaseră loc în două fotolii apropiate așezate oblic unul față de celălalt. Lotte și Marta, instalate de o parte și de alta a unei mese, făceau din cînd în cînd cite un punct greșit în șervețelele brodate pe care le scoteau numai în zilele de primire din coșulețele lor de lucru, în timp ce Anatol părea foarte absorbit în cercetarea notelor de pe pian. Jean se așezase pe un scaun, nu făcea nimic și încerca în zadar să-și compună aerul serios, inteligent și demn, care l-ar fi ferit poate de lipsa de considerație pe care bătrînul nu pierdea nici un prilej să i-o manifeste.

Tata e un om superior, gîndește Jean, înțelege totul așa de repede, știe numai decît ce hotărîre să ia, își miroase concurenții, îi zăpăcește, îi distruge. Dar cine-i ca el? Anatol citește mult, Eugen o să fie la toamnă inginer, dar asta nu-i de-ajuns, afacerile nu se fac numai cu învățătură. El Jean, și-a terminat liceul — cite a pătimit pînă a scăpat și de pacostea asta, de Tacit și de alegebră! — Și tata a fost așa de bun, l-a luat în afacere, fiindcă dacă Anatol e mereu în sanatoriu... și Eugen cînd o să termine o să se ocupe de fabrică propriu zis, de lucru, atunci *cineva*, un Calaff trebuie să conducă mai departe treburile. Și tata s-a gîndit la el... poate, cine știe?... poate că lucrînd mereu alături de tata, o să prindă și el rostul, o să se descurce și el în registre, în materiale... Nici tata la vîrsta lui, la 28 de ani, n-o fi știut ce știe acum... Dacă se mărită Marta nu mai rămîne decît Lotte... Da, dar pentru ea tata o să caute ceva deosebit, ceva excepțional și atunci zestrea ei o să însemne bani grei, rupți din capital... Nu-i nimic, într-un an, doi, tata o să-i pună la loc, o să plece în străinătate să caute mașini noi

poate pină atunci o să capete încredere în el, în Jean, o să-l trimită chiar pe el, în orice caz o să-i ceară sfatul — și fabrica o să lucreze ca niciodată.

Pendula bătu greoi jumătatea și domnul Calaff își ridică nemulțumit ochii de pe ziar, își scoase ochelarii, își răsfiră mustața albă, abundentă între degetul mare și arătătorul mîinii drepte și rămase într-o atitudine vizibilă de așteptare. O clipă mai tîrziu, cu promptitudinea și supunerea cu care Dochița ar fi ascultat de clopoțelul care o chema în casă, o trăsură se auzi apropiindu-se de poartă. Domnul Calaff lăsă ziarul și ochelarii pe brațul fotoliului și aruncă în odaie o privire circulară, pătrunzătoare și aspră, care se opri asupra Martei. Fata își ridică ochii spre el și-i răspuse cu un suris palid dar liniștit. Părul castaniu părea mătășos și bogat, rochia de lenaj albastru îi stătea bine, în jaboul fin de broderie albă era prinsă broșa mică, ovală, de aur. De sub tivul fustei, ieșea imperceptibil virful botinei de piele bună.

Ascultară în tăcere clopotul la poartă, o auziră pe Dochița deschizînd ușa din vestibul spre hol, apoi pași și o tuse uscată, neplăcută, care nu era a lui Zeilig.

Dochița intră repede și spuse încet, cu glas stînjenit, fără să mai întindă cartea de vizită inutilă:

— A venit domnul...

— Pofteste înăuntru, răspuse domnul Calaff cu glas limpede și plin.

Paul Karst era însoțit de Zeilig. Domnul Calaff se ridică majestos din fotoliu și se îndreptă împreună cu Anatol și Jean în întîmpinarea lui. Doamna Calaff rămase la locul ei, Marta și Lotte își lăsară lucrul, pregătindu-se să se ridice în picioare cînd oaspele se va apropia să le salute. Cînd tatăl ei începu să rostească primele formule de bun venit, Lotte strecură o privire spre musafir, dar aproape imediat întoarse ochii cu o tresărire de surprindere și de groază. Nu, era imposibil, era o greșeală...

Domnul Karst era scund și vînjos, fără să fie gras. Din cauza unor nevralgii periodice și care-l chinuiau mai ales primăvara — nimic grav, domnul Calaff cunoștea acest amănunt, avea scrisori liniștitoare de la doi medici, dintre care unul certat de 10 ani cu familia Karst — gitul îi era aproape totdeauna țepăn și mișcările capului anevoioase. Ochiul stîng, imobil și inexpresiv, era așezat ceva mai jos decît cel drept, în care era înfipt un monoclu ca pentru a atrage atenția asupra lui și a-i *recomanda* vioiciunea și ascuțimea privirii.

Domnul Karst se înclină cam țepăn în fața doamnei Calaff și-i sărută degetele; fetelor le strînse mîna cu un zîmbet, care părea că ține exclusiv de mișcarea buzelor, fiindcă ochiul stîng rămînea mai departe fix și inexpresiv, iar cel drept nu izbutea singur să răsfîngă întocmai și imediat schimbările ce se petreceau în fața lui.

— Vă mulțumesc pentru trandafiri, domnule Karst — rosti doamna Calaff cu zîmbetul ei obosit și neputincios. I-am pus în vas și au parfumat toată odaia.

— Aveți niște florării foarte bine asortate în oraș, doamnă, nici nu mă așteptam să găsesc la Galați flori așa de multe și de frumoase.

Auzind vocea domnului Karst, Lotte avu o nouă tresărire: era o voce răgușită, aspră, dezagreabilă ca un cîrîit.

— Ei, dar luați loc, dragă domnule Karst, luați loc, v-am așteptat cu nerăbdare ca să aflăm vești de la scumpul nostru Eugen, spuse voicos domnul Calaff, cu un zîmbet plin de bonomie. Să-l rugăm și pe Zeilig să rămînă puțin cu noi, nu-i așa, Luiza dragă? adăugă el, întorcîndu-se prevenitor către soția sa.

Zeilig rămăsese în picioare, surizător și încovoiat. Avea o barbă căruntă, scurtă și rară și în creștetul capului purta cu discreție o tichie mică de catifea neagră. Domnul Calaff nu-i dădea niciodată mina și-l poftea rar să șadă.

— Mulțumesc, vă mulțumesc foarte mult, domnule Calaff, e o mare cinste pentru mine, dar trebuie să mă duc. Mai am un drum de făcut pînă sus, tocmai în strada Traian... Sper că domnul Karst o să nime-rească singur pînă la hotel și silueta lui uscățivă și dizgrațioasă se încovoie în direcția celuiilalt client al său.

Paul Karst îi răspunse cu un semn distrat și indiferent din mîină și după cîteva alte temeneli, mulțumiri și scuze, Zeilig dispăru pe ușe, închizînd-o fără zgomot în urma lui.

— Și acum, dragă domnule Karst, o să înțelegeți nerăbdarea unui părinte, care cu riscul de a fi nepoliticos, vrea să afle știri de la un fiu iubit, înainte chiar de a se interesa de felul cum a călătorit și e găzduit oaspele său, spuse iar, cu acelaș zîmbet blajin și bonom, domnul Calaff care chiar în ajun, încrețise din sprincene citînd în fugă, înainte de a pleca dimineața la fabrică, ultima scrisoare a lui Eugen, care-i anunța sosirea pentru începutul lui iunie. „De examene nu scrie un cuvînt, dobitocul“ bombănise el enervat, aruncînd scrisoarea pe masă.

Paul Karst dădu cîteva amănunte vagi ale întîlnirii lui cu Eugen, pe care-l văzuse în treacăt cu două-trei luni înainte, într-o vreme cînd corespondența cu Zeilig nu luase încă un caracter atît de precis și de serios. Rămăsese impresionat, zicea el, de distincția și de manierele tînarului și-și dăduse numaidecît seama, chiar pînă a-i fi fost prezentat, că era de casă bună.

— Cînd am aflat și cum îl cheamă, încheie domnul Karst cu zîmbetul lui straniu și incomplet, n-am mai avut de ce să mă mir: numele Calaff mi-a fost cea mai bună explicație.

Bătrînul avu un surîs înduioșat și începu să povestească o întîmplare din copilăria lui Eugen care iubise totdeauna caii și dorea să se facă vizitiu.

— Îți aduci aminte, Anatol, întrebă el, în dimineața aceea cînd am plecat de la fabrică în trăsura, cum a plîns fiindcă vroia neapărat să se urce el pe capră în locul lui Iordache și a cerut să-i dea lui biciul?

Nu, Anatol nu-și aducea aminte, era mult de atunci.—Tata are cea mai bună memorie dintre noi toți, adăugă el fără să zîmbească, adresîndu-se oaspelei.

Domnul Karst ascultase numai pe jumătate istorioara aceasta. Era puțin deconcertat, deși Zeilig și alții, toți acei cărora le ceruse informații în ultimele două luni, îl avertizaseră și-l asiguraseră că sobrietatea și simplitatea din casa Calaff erau probabil, o fantezie a bătrînului, o manevră chiar, și că nu erau de loc un indiciu care să fi putut infirma renumele și posibilitățile lui. De altfel, din privirile piezișe dar ascuțite pe care Paul Karst le arunca pe furîș în jur, se putuse convinge că, de pildă, pianul era o marcă bună, că autenticitatea covorului de pe jos nu putea fi discutată, că briliantele din urechile doamnei Calaff aveau o mărime și o strălucire remarcabilă. Și apoi, întreaga atmosferă îi impunea: bătrînul ăsta frumos și robust — se spune că nu prea știe de glumă și că nu e chiar așa de distractiv să ai deaface cu el; ei, dar lasă că nici pe el, Paul Karst, nu-l prea duce nimeni de nas — fetele astea distinse și elegante... da, da, Marta Calaff nu e de lepădat... Nu-i ca cealaltă, desigur, care e un fel de apariție din poveste, dar e bine făcută și decorativă. În fotografia pe care i-a trimis-o Zeilig nu e de loc flatată.

Paul Karst și-o închipui într-o lojă, la spectacol, cu mâinile înmănușate în alb pe marginea de catifea roșie, cu briliante în păr și în urechi, cu profilul acela drept, neclintit...

Dochița veni cu tablaua mare de argint încărcată cu pahare, farfurioare, lingurițe și chiseaua cu pereți groși de cristal de Boemia, plină cu dulceață de portocale.

Anatol se joacă mașinal cu butonii de aur de la manșete și privirile lui se plimbă agale și nepăsătoare peste figurile celor prezenți. Cît poate să mai trăiască tata? se întreabă el deodată. Are șaizeci și cinci de ani, dar cu organismul de fier poate s-o mai ducă și pînă la nouăzeci, mama lui avea nouăzeci și șapte de ani cînd s-a prăpădit și a fost lucidă pînă în ultima clipă... Numai că ar putea muri subit, într-o bună zi... Să zicem mine dimineată... Mine dimineată familia să se adune la căpătîiul lui, să-l asculte cum horcăie, doctorul Panaitide să ridice neputincios din umeri și... gata... De cîte ori, din copilărie și pînă azi a mîngîiat Anatol gîndul ăsta, ca pe un vis iubit dar irealizabil! da, știa că tata nu poate să moară așa de repede, în orice caz nu destul de repede pentru ca el, Anatol care mai are... cîți ani, cîte luni de trăit? să mai apuce să cunoască viața... Dar măcar pentru Lotte, pentru Eugen, pentru biata Laura...

— Cum vă simțiți de cînd v-ați întors în țară, domnule Karst? întrebă doamna Calaff, după ce oaspele mulțumi pentru dulceață, sub privirea impregioasă a bătrînului, care o obliga să iasă din muțenie și să-și îndeplinească rolul de stăpînă a casei. Ați lipsit atît de mult... V-ați obișnuit desigur cu viața în străinătate...

— Adevărul este că totul mi se pare destul de rudimentar, de primitiv chiar... mărturisi domnul Karst, e deajuns să privești pe fereastra vagonului cînd ești în tren, nu-i așa? Să vă spun, însă, doamnă Calaff, noi ăștia care avem anumite relații, care trăim într-un anumit cerc, rămînem între noi, adică între oameni subțiri, civilizați, umblați și formați tot prin străinătate... Suntem fericiți de surprize și atunci, desigur, contrastul nu e chiar așa de supărător.

— Da, da, ăsta e norocul nostru, e foarte adevărat spuse domnul Calaff, mîngîind blind cu mîna brațul fotoliului. Oamenii subțiri ca și cei de de rînd se găsesc peste tot... Și în definitiv nimeni nu ne împiedică să ne urcăm din cînd în cînd în tren și să ne oprim în cîte o țară civilizată.

Domnul Karst era în totul de aceeași părere. Își scoase tabachera grea de aur, cu inițiale și o întreabă pe doamna Calaff dacă nu o supără fumul de țigară. Bătrîna tresări și nu se putu reține să privească ceretător spre soțul ei: nici unul dintre fiii sau ginerii lor nu și-ar fi permis să fumeze în prezența domnului Calaff. Dar expresia feței bătrînului rămăsese amabilă și binevoitoare — ce neobrăzat! gîndea el — bătrîna își reveni numaidecît și Paul Karst aprinse o țigară.

— Trebuie să vă mai spun, stimate domnule Calaff, — nu știu ce credeți dumneavoastră în această privință — dar nicăieri în străinătate nu mă simt așa de bine ca în Germania și în special la Berlin... Făcu o pauză și tuși, tusea aceea uscată și neplăcută care-i anunțase sosirea, apoi continuă: unde mai întilnești ordinea, disciplina, respectul față de autorități ca în Germania? Unde te simți atît de în siguranță, atît de la adăpost de neprevăzut?... Gîndiți-vă la atmosfera din Franța, — domnul Karst făcu o strîmbătură care-i încreți toată fața și răsturnă cu mîna o imagine vrednică de dispreț — la derbedeii care se plimbă pe străzile Parisului, gata ori cînd să se obrăznicească și să facă revoluție...

— Francezii sunt niște degenerați — se avintă deodată Jean care nu deschisese încă gura. Kaiserul e un om genial, cel mai mare geniu al timpului nostru...

Domnul Calaff își întoarse încet capul în direcția lui, Jean se opri brusc, se înroși, se repezi asupra paharului cu apă pe care Dochîța îl uitase pe măsută și-l goli pe nerăsuflete.

— Da, domnule Karst, aveți perfectă dreptate, roști rar și serios domnul Calaff. Germania este o țară mare și nemții sînt un popor excepțional... Trebuie să recunoaștem că am avut mare noroc cu regele nostru, cel puțin sîntem siguri că în caz de război, n-o să intrăm în cine știe ce bucluc. Domnul Calaff își respiră mustața între degetul mare și arătătorul mîinii drepte, zîmbi și reluă: — Și apoi cultura germană, dragă domnule Karst, literatura lor... Fiica mea Marta e o mare admiratoare și, îndrăznesc să spun, o bună cunoscătoare a literaturii germane...

Marta își plecă ochii și murmură cu un zîmbet:

— Tată dragă, domnul Karst poate să-și închipuie... De fapt, eu n-am nici un merit... Herr Steiner...

— Da, da, fata mea, nici vorbă, Herr Steiner e un erudit, dar tu ești eleva lui cea mai bună, nu spune el asta totdeauna? Bătrînul zîmbi cu duioșie, apoi tresări deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva și se uită la ceas: — Dumnezeule mare, Anatol, Jean, e șase și douăzeci și noi care trebuia să verificăm încă azi calculele pentru fisc!... Iubite domnule Karst, mi-e pur și simplu rușine, sînt un uituc incorigibil... Ospitalitatea noastră o să vă lase o amintire dintre cele mai proaste, dar vă rog... numai o jumătate de oră... Sper că o să ne păstrezi și nouă cite un ceai, Luiza dragă, nu-i așa? Pe noi vă rugăm să ne scuzați... Soția mea și fetele ard de nerăbdare să afle ce fel de pălării se poartă acum la Viena... Numai o jumătate de oră, vă rog.

Domnul Karst declară că nu avea ici o grabă, că afacerile trec înainte de orice, că e încîntat să țină de urît doamnelor și domnul Calaff, împăcat, ieși repede urmat de Anatol și de Jean.

— Am auzit mult vorbindu-se despre mama dumneavoastră, domnule Karst, spuse doamna Calaff, care aflase de briliantele bătrînei bogătașe, dar nu reținuse nici un alt amănunt de aceeași importanță. Toată lumea spune că e o persoană superioară—doamna Calaff alese la întîmplare epitetul care i se părea cel mai măgulitor și mai cuprinzător în același timp.

Oaspele înclină ușor capul cu mișcarea țepăună care-i era caracteristică și zîmbi politicos dar incomplet.

— Mama e o femeie vrednică, stimată doamnă, n-a avut altă preocupare în viață decît soțul și copiii ei. Acuma e cam suferindă, cam oboșită... Ce vreți... Virsta. Împlinește în toamnă șaiszeci și șapte de ani.

— S-o țină Dumnezeu sănătoasă, spune încet doamna Calaff și tăcu un timp. Da da, o femeie nu știe decît de grija soțului și a copiilor... să le facă un interior plăcut, confortabil...

Paul Karst tuși scurt, apoi pe un ton glumeț se oferă să dea doamnelor informații despre moda din străinătate ca să-și îndeplinească obligațiile luate dată de domnul Calaff. Marta zîmbi și mărturisă că într-adevăr, vești proaspete de acest fel nu sînt niciodată lipsite de interes și că sînt totdeauna necesare pentru cine vrea să-și pună la punct toaletele și să aibă un aspect îngrijit.

În clipa aceea, Dochîța intră în odaie, se apropie în virful picioarelor de fotoliul doamnei Calaff și-i șopti ceva la ureche. Bătrîna care o aștepta, răsufli ușurată, se ridică greoaie de la locul ei și spuse:

— Îmi pare tare rău, domnule Karst, dar trebuie să vă rog și eu să mă scuzați un moment... gospodăria, știți... Am uitat să las pe deasupra niște lingurițe... Trebuie să le caut. Lottchen, vrei să fii bună să mă ajuți? Marta dragă, rămii tu cu domnul Karst. Numai o clipă...

Cînd rămaseră singuri, Paul Karst se ridică de la locul lui, se apropie de măsuța la care ședea Marta, și-i ceru voie să se instaleze în fotoliul pe care tocmai îl părăsise Lotte.

— Îmi pare bine că avem ocazia să stăm puțin de vorbă între patru ochi, domnișoară Marta. Mi s-au spus multe lucruri frumoase despre dumneavoastră și sînt convins că cine vă cunoaște în deaproape, nu poate decît să vă prețuiască și să vă stimeze din ce în ce mai mult.

Marta surise cu modestie, mută coșulețul de lucru pe mesuță, dar nu spuse nimic.

— Sînt fericit că am putut să vă văd în mijlocul familiei, să-mi dau seama de înțelegerea, de armonia, de afecțiunea care domnește între dumneavoastră toți. Mediul în care se desvoltă o fată tînără are o importanță foarte mare în viața ei, domnișoară Marta, o importanță covârșitoare, vă rog să mă credeți. Educația aleasă pe care ați căpătat-o, atmosfera liniștită, serioasă, îmbelșugată în care trăiți... Nici nu știți ce impresie excelentă, da, excelentă, face asta asupra unui străin.

— Mă bucur că vă aud vorbind așa, domnule Karst, rosti Marta. Despre noi, copiii, nu sînt în măsură să-mi dau seama cîtă dreptate aveți, dar cît privește pe părinții noștri, da, recunosc că nu ne-am fi putut dori părinți mai ideali.

— Părinții sînt cea mai bună garanție în formarea caracterelor copiilor, declară sentențios domnul Karst. Un bărbat care are intenția să întemeieze un cămin trebuie să cunoască pe părinții viitoarei lui soții aproape tot atît de bine cît o cunoaște și pe ea. Este o măsură de precauție, cuminte și indispensabilă, nu-i așa, domnișoară Marta?... Întemeierea unui cămin... Ce poate fi mai important în viața unui om?...

Vocea răgușită a lui Paul Karst încercase să ia o nuanță patetică. Marta îl asculta cu interes și zîmbea modest și aprobativ, dar inima îi bătea cu violență, — Trebuie să mă grăbesc, se gîndea ea, ceilalți ar putea să se întoarcă.

— Da, desigur, aveți toată dreptatea, răspunse ea cu un glas imperceptibil alterat, întemeierea unui cămin este o răscruce în viața fiecăruia dintre noi... se opri puțin și respiră adînc. Și pentru o fată căsătoria este o problemă, cu toate că noi în general, trebuie să lăsăm în grija părinților alegerea unui soț... desigur... Marta se opri din nou, păli, dar reluă calm: e o încurajare pentru o fată tînără gîndul că soțul ei o va înțelege, că lui îi va putea spune totul, absolut tot ce are pe inimă, fără să-i ascundă nimic...

Unde vrea să ajungă? se întrebă Paul Karst ușor nedumerit. De altfel îi plăcea felul de a se exprima al fetei, degajat și sobru în acelaș timp. Are dinți frumoși, regulați, sănătoși, mai gîndi el cu mulțumire.

— Neapărat, neapărat, admise el cu vioiciune, între soț și soție trebuie să domnească cea mai deplină încredere, totul trebuie împărțit, bucurii, necazuri...

— Tocmai, îl intrerupse Marta și mută din nou cu o mină ușor tremurătoare, coșulețul pe mesuța din fața ei. Această încredere trebuie să se introducă chiar înainte de căsătorie. Făcu o pauză, mai mult ca să-și dea seama dacă inima ei mai bate, apoi spuse fără nici o șovăire: — În ce mă privește, ași considera de datoria mea să-l avertizez pe bărbatul care

m-ar cere de soție, că părul meu natural este foarte rar, că nu-l pot pieptăna frumos și că de doi ani de zile port o perucă complectă.

Paul Karst deschise gura să spună ceva, se răsândi, își potrivi monoculul în ochiul drept cu o mină șovăitoare, scoase tabachera din buzunar, o ținu o clipă între degete, apoi o puse la loc.

— E drept, continuă Marta cu o voce neutră, că tata nu e în totul de aceeași părere în această privință și ar fi chiar destul de mîhnit dacă ar ști că am făcut cuiva o astfel de mărturisire. E însă, singura împrejurare în care nu mă supun dorințelor lui, totdeauna înțelepte, și poate că dumnezeu o să mă ierte.

Să nu fi știut nimic dobitocul de Zeilig? se întreba Paul Karst, sau a vrut să facă pe șmecherul cu mine? De altfel... cine ar zice? Un păr frumos, mățos, o pieptănătură modernă... și ce curaj la fata asta!... Tuși ca să-și dreagă glasul și spuse:

— Da... domnișoară Marta.. cum să spun... ăsta nu e decît un amănunt secundar... după cîte știu, moda de astăzi... toate doamnele elegante adaugă în părul lor natural bucle postîșe... Ce importanță are? Un bărbat serios știe să aprecieze alte calități la o femeie, meritele ei adevărate... dumneavoastră sînteți o persoană atît de fină, atît de cultivată, iată calitățile și meritele cu care vă puteți mîndri...

Paul Karst își revenea treptat. Era o surpriză, evident... și nu dintre cele mai plăcute... Zeilig ăsta, ar fi meritat să-l zgîlție de perciuni dacă n-a știut atîta lucru, imbecilul... Dar nu, a făcut jocul bătrînului, cu siguranță... În orice caz, Calaff ăsta e un adevărat diavol și jumătate, trebuia să bage bine de samă, nu cumva să se lase tras pe sfoară... fiindcă o să aibă de-a face cu el de acum înainte, lucrurile își merg drumul lor bineînțeles... în definitiv, chestia asta cu peruca nu-i așa de gravă, fata e frumoasă, fină, o fată inteligentă, maniere perfecte... Nu renunți așa de ușor la un socru ca Emil Calaff... și nici la cincizeci și cinci de mii de lei zestre, bani ghiață..

— Da, domnișoară Marta, vă rog să credeți, pentru un bărbat serios, pentru un om care nu se oprește la suprafață, care vrea să cunoască mai în de aproape și mai adînc pe femeia care-i va fi poate soție, astea sînt fleacuri, fleacuri fără nici o semnificație... Eu vă mulțumesc în orice caz pentru destăinuirea pe care mi-ați făcut-o, îmi pare bine, că mi-ați arătat atîta încredere.

Marta zimbi tremurat. Se simțea moale, fără putere și se gîndea cu groază că va mai trebui să zimbească, să fie atentă la conversație, să spună lucruri cumînți și prudente încă cel puțin o oră. Și apoi să cînte la pian...

Vorbiră despre lucruri indiferente, despre vreme, amîndoi cu gîndul aiurea. Cîteva minute mai tîrziu, domnul Calaff se întoarse cu Anatol și Jean și se arătă dezolat că cercul de familie se redusese și mai mult în lipsa lui. Aproape imediat apărură doamna Calaff urmată de Lotte și Dochîța servi ceaiul.

Toată lumea era preocupată și conversația se închegă cu greu. În timp ce vorbea despre proiectele de vilegiatură ale familiei și despre fiica sa Mira, măritată la Lemberg, cu care trebuiau să se întîlnească la Karlsbad, privirile domnului Calaff se implintau ca niște pumnale în ochii Martei, cărora un efort desnădăjduit de voință izbutea să le păstreze seninătatea. Domnul Karst făcu unele considerații generale asupra stațiunilor balneare din Austria și Germania și Anatol, provocat direct de tatăl său, dădu cîteva amănunte laconice despre calitățile hotelurilor din Elveția și nordul Italiei.

Jean izbuti să emită niște pronosticuri judicioase cu privire la încălzirea timpului, care căpătară o ușoară aprobare din partea bătrînului.

După tort, Marta cîntă la pian și ascultă cu un zîmbet de modestie elogiile de cunoscător ale oaspei. O acuarelă pe care tocmai o terminase și care înfățișa un apus de soare în grădina publică a orașului se bucură de o nouă serie de complimente călduroase. Domnul Karst mai fumă o țigară, se uită la ceas, constată cu glas tare că vizita lui se prelungise mult dincolo de limitele buneii cuvînte și se ridică să plece.

— Mai rămîneți mult în Galați, domnule Karst? întrebă doamna Calaff întinzîndu-i mina la despărțire.

— Cred că da, doamnă, cred că da. Orașul e interesant și-mi place, merită să fie cunoscut mai pe îndelete, portul e plin de animație... și apoi, m-am simțit atît de bine azi la dumneavoastră, vă sînt atît de recunoscător pentru căldura cu care m-ați primit... Cred că mi-ar fi destul de greu să mă despart prea curînd de o casă în care am avut impresia din prima dată că sînt în familie... dacă-mi permiteți să spun asta.

— Iubite domnule Karst, spune bătrînul Calaff cu un zîmbet plin de cordialitate și de afecțiune, soția mea și cu mine sîntem fericiți că v-ați simțit bine la noi... Nu dorim decît să vă vedem din nou în mijlocul nostru, fără întîrziere. Veniți cînd vă face plăcere, fără etichetă și fără preliminarii, veți fi totdeauna primit ca un fiu...

Afară era o seară frumoasă, instelată, de mai și un vînt șiret, primăvăratec, bătea tinerește dinspre Dunăre. Dar domnul Karst nu avea o părere prea bună despre primăvară, pe care o considera anotimpul cel mai periculos pentru nevralgiile sale și nici despre adierile cele tinerești, depe urma cărora un om serios și așezat ca el nu se putea alege decît doar cu un guturai zdravăn. Își înfășură strîns eșarfa în jurul gîtului, ridică gulerul pardesiului și sprijinindu-se în mînerul de argint al bastonului său, grăbi pasul.

Hotelul nu era departe. Paul Karst intră în hol, nu răspunse la salutul respectuos al portarului, îi ceru cheia cu vocea lui răgușită, dezagreabilă și urcă țeapăn scara spre camera lui.

CAP. II

Domnul Karst făcu peste cîteva zile o nouă vizită în casa Calaff, precedată de un alt buchet de trandafiri, roz de data asta. Domnul Calaff îl primi ca pe un vechi prieten și conversația părăsi subiectele generale trecînd pe nesimțite la amănunte mai intime, legate de biografia familiilor Karst și Calaff. Paul Karst vorbi despre mama sa, rămasă văduvă la douzeci și trei de ani și recăsătorită cu Artur Ritter, mare proprietar, cunoscut și respectat în tot nordul Moldovei. Fiu unic din prima căsătorie, deși tatăl său vitreg avusese o purtare dintre cele mai corecte față de el, Paul Karst se simțise totdeauna oarecum un intrus în casa pe care cei trei frați mai mici o considerau pe drept cuvînt a lor și, odată anii adolescenței depășiți, începuse să facă drumuri din ce în ce mai lungi în străinătate. Moștenirea rămasă de la tatăl său bun îi asigură o independență desăvîrșită și după terminarea studiilor, își dăduse toată osteneala ca să-și pună în valoare capitalul și să-l facă să fructifice — domnul Karst nu dădea nici cel mai neînsemnat detaliu privitor la tehnica acestor operații de fructificare și bătrînul Calaff care nu vorbea niciodată despre afacerile sale și cunoștea precis afacerile altora fără să pună nici un fel de întrebări celor în cauză, îi aprecie discreția. Era perfect la curent cu valoarea acțiunilor pe care le poseda oaspele

său la diferite societăți din țară și străinătate, știa și dobînda pe care o reclama la sume date cu împrumut și prudența cu care examina diferite obiecte de preț lăsate în gaj.

— În sfîrșit, a sosit momentul să mă fixezi, să prind rădăcini, să-mi creiez o familie, continua Paul Karst pe același ton de confidență, care contrasta în mod penibil cu vocea lui răgușită și cîrîitoare.

Domnul Calaff îl felicita pentru aceste proiecte și făcu un elogiu emoționant al vieții de familie, al căldurii neprețuite a unui cămin, al bucuriilor paternității.

— Eu m-am însurat foarte tînr, dragă domnule Karst, n-aveam încă douăzeci și cinci de ani cînd am cunoscut-o pe scumpa mea Luiza. Dar pot să spun că abia din clipa în care am simțit-o alături de mine am căpătat încredere și dragoste de viață... Apoi au venit copiii... și dumnezeu ne-a ajutat...

Domnul Calaff era maiestos și blajin ca un patriarh și-și plimba privirile zîmbitoare pe fețele încremenite și tăcute ale soției și copiilor săi. Doamna Calaff se silea să fie atentă la cele ce se spuneau în jurul ei, dar nu înțelegea bine despre ce era vorba. De altfel era preocupată și aștepta cu spaimă plecarea oaspei, care trebuia să declanșeze mînia bătrînului: migdalele fuseseră cam vechi sau mucegăite și tortul avusese un gust amar. După ce gustase din el, domnul Calaff o privise lung, semnificativ, promițător.

La despărțire, domnul Karst își permise să invite pentru a doua zi doamnele la o mică plimbare prin oraș.—Eu sînt încă un străin în Galați, spuse el, dumneavoastră mi-ați arăta ce merită să fie văzut; ași avea un motiv în plus să mă atașez de el...

Domnul Calaff se grăbi să-și scoată din încurcătură soția care-și întoarse docilă ochii spre el și le puse trăsura la dispoziție. — Seara rămîne sus la fabrică, aci n-avem loc destul... adăugă el, scuizîndu-se că își lasă musafirul să plece pe jos pînă la hotel.

Primăvara izbucnise din plin, de odată, pătimașă și fermecătoare. Prin grădinile caselor boierești de pe strada Domnească, liliacul era în floare și trimitea pale de parfum pînă în stradă, ba chiar pînă în trăsura în care doamna Calaff luase loc cu Lotte și Marta, pe bancheta din fund, în timp ce domnul Karst se silea să fie amuzat și spiritual pe scăunelul din față, deși poziția era incomodă și echilibrul melonului său era mereu primejduit de mișcările șalelor masive ale vizitiului. Marta și Lotte îi indicau în treacăt clădirile mai importante, palatul administrativ, casa Gheorghiadis, biserica grecească, Notre-Dame, biserica catolică... Itinerariul fixat de domnul Calaff era dintre cele mai simple: strada Domnească pînă la grădina publică, unde aveau să coboare să facă o mică plimbare pentru ca domnul Karst să zărească de departe licăririle potolite ale Brateșului... De fapt, în afară de drumul pînă la grădina publică, cu toate haltele pe care le presupunea, și de cel pînă la fabrică, sus, departe, la capătul străzii Traian, doamna Calaff și fetele ei s-ar fi orientat în oraș cu aceeași ezitare și perplexitate ca și Paul Karst. Cele cîteva familii pe care le vizitau odată sau de două ori pe an locuiau pe strada Domnească sau pe alte două sau trei străzi centrale, în imediată apropiere, profesorii și șifurizorii veneau acasă, cumpărăturile le făcea domnul Calaff sau Vasile.. Uneori Laura... Restul orașului era țară străină pentru ele și unele nume de străzi pomenite în fața lor, le surprindeau indiferente și ignorante, ca și cum ar fi indicat cartiere rău famate din Marsilia sau Alger, despre a căror existență era foarte probabil să nu audă niciodată.

Lotte sperase că domnul Karst va dori să facă o plimbare prin port sau că tatăl ei avea să-i dea această idee; dar domnului Karst îi erau perfect indiferente și strada Domnească și portul și Dunărea, așa că nu manifestase nici un fel de dorință specială, și domnul Calaff care nu era un amator de senzații tari și căruia nu-i plăcea zgomotul de pe chei, hamalii, marinarii și derbedeii, nu se gândise să-l regaleze cu un pitoresc agresiv și de prost gust, după el.

În drum, Paul Karst observă cu satisfacție frecvența salutarilor cu care erau întâmpinate doamna și domnișoarele Calaff, respectul și invidia din unele priviri. Bătrina răspundea cu zimbetul ei stins și neputincios, Lotte cu melancolie, dar Marta cu nuanțe imperceptibile care alternau între o familiaritate amabilă și un aer de superioritate distantă abil marcată.

— Cine să fie individul din trăsură? îl întrebă avocatul Grigorovici pe ginerele său, după ce salutase cu mișcarea largă care îi era obișnuită. Vreo rudă din străinătate?... Gălățean nu e în orice caz...

— Cred că bătrînul o mărită pe una din cele două fete... Cum o cheamă pe cea mare?... Parcă Marta, nu?...

— Așa mi se pare, murmură Grigorovici... Multe parale trebuie să aibe Calaff ăsta.. Încă o zestre, alți cincizeci-șaizeci mii de lei... Și ce fete frumoase, toate!

Marta și Lotte o salutară zimbînd pe Héléne Alexatos, care se pregătea să treacă strada cu mama ei. Doamna Alexatos era grasă, astmatică și îmbrăcată fără pic de gust. Fiică-sa se jena să iasă cu ea în oraș și stătea în casă zile întregi, lungi, nesfîrșite, așteptînd invitațiile Polixeniei, sora mai mare, măritată la Brăila, ca să petreacă la ea cîteva săptămîni, departe de părinții ei, vulgari și sîcîtorî.

Fusese colegă de clasă cu Hilda și cu Lia, care erau interne, laolaltă cu toate fetele de boieri și ca și ele priveau cu oarecare superioritate pe externe. O cunoscuse bine pe Lotte care, cu cîteva ani mai mare, era încă în școală, o cunoscuse și pe Marta care venea destul de des s-o vadă pe mîre Louise și le respecta foarte mult; domnul Alexatos pomenea uneori în casă despre averea domnului Calaff, despre avîntul tot mai mare pe care-l lua fabrica și Héléne admira educația aleasă a fetelor și eleganța lor. Le răspunse cu grabă, dar înroșindu-se de necaz și de rușine că fusese surprinsă tocmai de ele alături de maică-sa.

— Astea sînt domnișoarele Calaff? întrebă doamna Alexatos tare, pe grecește, oprindu-se în mijlocul drumului.

— Da, da, astea sînt... Le-ai mai văzut și altădată... Ce te miri așa?.. răspunse Héléne nerăbdătoare și iritată.

— Și cine-i domnul acela? continuă doamna Alexatos hotărîndu-se să se urnească din loc... Parcă spunei că cele două mici nu sînt măritate!

— Ei și? Asta înseamnă că nu trebuie să se mărite nicioată?... Tatăl lor are grijă de ele, nu așteaptă să le pice din cer un logodnic. Se vede că a găsit pe cineva pentru Marta, replică acru Héléne.

În grădina publică era puțină lume. Copacii întineriseră, frunzișul era verde și proaspăt dar aleele erau neîngrijite, băncile rare și stricate sau murdare. Domnul Karst făcu cîteva observații critice asupra indolenței și incuriei municipalității gălățene, trecu la considerații etnice și naționale de ordin general, apoi făcu un elogiu înflăcărat al grijei și iubirii pentru natură în străinătate.

— Unde ai să găsești în Germania sau în Austria un parc cu alei părăginite, cu bazine secate? Cine o să-și permită să arunce o hirtie sau un muc

de țigară pe jos? Ei, mai avem mult pînă să ajungem și noi acolo... Mult de tot...

Marta zîmbea și aproba tot ce spunea domnul Karst. Doamna Calaff nu deschidea gura; cînd soțul ei nu era lângă ea, tensiunea nervoasă care, singură îi dădea putere și prezență de spirit ca să susțină o conversație slăbea și mintea ei devenea flască și incapabilă de judecată.

Se opriră pe marginea, împrejmuită de un grilaj scund de fier, a dîmbului pe care se ridica grădina publică și priviră spre albastrul șters al Brateșului. Domnul Karst, care se temea de curent, avea impresia că trage din toate părțile.

— Nu vi se pare că e cam rece, doamnă Calaff?... Domnișoară Marta?... Domnișoară Lotte?... Cred că am o făcut imprudentă că v-am adus pînă aci și îmi pare rău... Mă tem să nu răciți, cred că ar fi mai cuminte să ne întoarcem... Ce părere aveți? Domnul Calaff v-a dat în grija mea... Ar avea dreptate să-și piardă încrederea în mine și nu vreau deloc să-l supăr...

În drum spre casă, Paul Karst opri trăsura în față la „Universel“ și rugă doamnele să intre în cofetărie să ia cite o prăjitură.

— Asta trebuie să fie noua achiziție a bătrînului Calaff, mamă... spuse Lelia Welt făcîndu-i semn maică-si cu piciorul pe sub masă și pufnind în ris. De unde-i scoate, dumnezeule, unde-i nimereste?... Asta parcă-își mai pocit ca bărbatul Mirei... Ce zici, mamă dragă?

Lelia Welt era vioaie și independentă. La treizeci de ani era încă necășătorită și călătorea singură în străinătate, spre oroarea tuturor familiilor bune din Galați. Doamna Welt era văduvă, își adora fiica și-i accepta toate capriciile. Își îndreptă discret Iorgnionul spre noii veniți și răspunse cu în-suflețire la salut.

— Nu mai ride, Lelia, mi se pare că Marta a observat... Ei, ce vrei, o fată nu se mărită numai cu un Adonis... Crezi că nu e mai cuminte și mai frumos așa, decît... Doamna Welt oftă și-și privi fiica cu niște ochi în care se citea regretul și o umbră de reproș.

— Vai de mine, mamă dragă, spuse Lelia rîzînd încă, dar mai potolit, între Adonis și chiorul ăsta cu monoclu există diferite trepte de frumusețe masculină... On a l'embarras du choix, quand même... Biata Marta... Dacă și pentru Lotte pregătește bătrînul un specimen de ăștia, e bun de spinzurat, zău așa!...

Paul Karst se agita. Găsi o mesuță ferită, comodă, căută să convingă doamnele să ia cite un ceai sau o șocolată fierbinte, nu reuși și comandă prăjituri.

— Au un cofetar foarte priceput, afirmă el convins. Feuietajele sînt excelente.

Doamna Calaff lăudă și specialitățile de înghețată, dar admise că era încă prea devreme, prea rece și că ar fi fost imprudent pentru ele ca și pentru domnul Karst să inaugureze de pe acum noul sezon.

Doctorul Panaitide, care venea să-și caute soția și nora ca să le ia acasă, se apropie surizător de masa lor. Era un bărbat înalt cu păr alb ca neaua și o față tînără încă și simpatică. Purta ochelari, cu ramă de aur, era totdeauna foarte pedant îmbrăcat și se impusese de la început în casele bune din Galați prin vizitele de politeță pe care le făcea, coborînd elegant și ceremonios din cupeul strălucitor, nou-nouț. Era de mulți ani medicul și prietenul familiei Calaff. Bătrîna făcu prezentările și-l pofti pe doctorul Panaitide să ia loc.

— Îmi pare rău, doamnă Calaff, dar soția și nora mea mă așteaptă cam de mult... Nici nu îndrăznesc să mă uit în direcția lor, sînt sigur că-mi

aruncă priviri distrugătoare... Îmi pare bine că v-am văzut... domnișoarele arată admirabil. Am observat trăsura afară și îmi închipui că ați făcut o plimbare frumoasă. Aerul le-a îmbujorat...

Acasă, domnul Calaff îi aștepta în salonaș, citindu-și tihnit ziarul în fotoliu. Le ieși înainte de ochelarii în mina stângă și-i amenință glumeț cu arătătorul minii drepte:

— Bravo, frumos vă stă, plimbărețelor!... Și Luiza mea care acuma, la bătrînețe, își neglijează îndatoririle conjugale!... Povestiți-mi și mie pe unde ați hoinărit, unde l-ați dus pe domnul Karst de ați întârziat atita?...

Doamna Calaff îl privi cu teamă ca să se asigure că glumește, apoi în timp ce femeile se duceau să se schimbe, Paul Karst luă loc în fotoliu alături de bătrîn și discuta ră amândoi, prietenește, noutățile din gazetă.

Vorbiră despre dizidența takistă și despre posibilitățile ei de succes, pe care Calaff le urmărea de departe, cu o curiozitate amuzată. După ce obținuse naturalizarea, se apropiase de liberali, și asta mai mult datorită legăturilor sale personale cu Vintilă Mușat, a cărui abilitate și energie îi impunea, dar fără convingere și fără pasiune, considerînd mai departe politica drept un sprijin și o garanție de izbîndă în afaceri. Aprecia tactica basculei între partide și a doua zi după înfringerea unuia dintre ele, se bucura de mutrele pleoștite ale celor căzuți și se felicita pentru prudența și rezerva ce păstra întotdeauna.

Domnul Karst de dovedi destul de ignorant și de indiferent în materie de politică internă. Alegerile pentru Reichsrath, dezbaterile în Reichstag îi erau mult mai familiare; era chiar remarcabil de bine documentat și în privința vieții particulare a unor miniștri germani, a citorva deputați austrieci și unguri, pe seama cărora circulau o seamă de anecdote scandaloase. Vorbiră despre socialiști care-și luaseră prea de tot nasul la purtare și Karst își exprimă îngrijorarea cu privire la fermitatea de care guvernele vor fi în stare să dea dovadă ca să-i țină în respect. Domnul Calaff era mult mai puțin îngrijorat și de loc pesimist.

— Cred că putem dormi liniștiți, scumpul meu, adăugă el, asta nu-i o mișcare organizată, nu-i o forță... O mină de haimanale și atita tot. De altfel, 1905 în Rusia ar fi trebuit să fie o lecție pentru ei, nu-i așa?... și pentru noi o garanție, hotărît... o garanție, adăugă el cu un suspin de satisfacție.

— Da, da, ar fi trebuit... dar vedeți, sintem în 908 și caraghioșii ăștia tot nu se astîmpără. Întră în parlamente, scot reviste, țin congrese... Dacă pînă și în Germania au un cuvînt de spus...

— Să avem încredere, dragul meu, să avem încredere și vei vedea că apele se vor limpezi... reluă pașnic domnul Calaff, și după un răstimp mai spuse cu un ris ușor: — În orice caz... pot să te asigur că dacă guvernele s-ar pricepe să-și strunească popoarele, cum îmi strunesc eu oamenii mei, sus în fabrică, n-am avea motiv să ne temem de nici o primejdie multă vreme, da... încă foarte multă vreme de aci înainte... Numai că, desigur... nu trebuie să stăm nici noi cu brațele încrucișate, dragul meu, fiecare trebuie să facă ceva, să ia o atitudine, să contribuie la menținerea ordinei... Uite, eu de pildă, anul trecut cînd cu prostiile țăranilor, am încartiruit o companie întregă la mine în fabrică... Da, chiar eu am cerut să mi se dea... Și te rog să mă crezi că n-a fost așa de simplu... s-au îmbătat, s-au legat de lucrătoare... Ei, dar se să facem? așa-s vremurile... și fără sacrificii din partea noastră...

Anatol și Jean intrară în odaie, apoi se întoarseră și doamna Calaff cu fetele și domnul Karst fu invitat să rămînă seara la cină.

— Așa, pe nepregătite, fără fasoane, dragul meu... ca între prieteni, îl imbie amabil domnul Calaff.

La despărțire, bătrînul își conduse oaspetele pină la ușa vestibulului, cu un braț petrecut familiar în jurul umerilor săi. Paul Karst profită de o clipă cînd erau singuri și-l rugă să-l primească a doua zi între patru ochi pentru un sfert de oră.

— Cu dragă inimă, scumpul meu, răspunse rar și cu glas tare domnul Calaff, care păru deodată că crește și se desfășoară în toate direcțiile. În cite sintem miine?... în 21 parcă... la 6 după masă îți convine?

★

Intrevederea avu loc în încăperea strîmtă și dezagreabilă pe care domnul Calaff și-o amenajase lîngă sufrageria mică și căreia îl dăduse numele de birou. Domnul Karst veni direct la el, fără ocolul obișnuit ca să-și prezinte omagiile femeilor. Domnul Calaf îl primi rezervat, demn, circumspect și se scuză că îl pofteste într-o odaie atît de mohorîtă și de neconfortabilă. — Asta e pentru afaceri, domnule Karst, nu rezolv aici decît chestiuni de afaceri.

Bătrînul Calaff se aștepta la tratative îndelungate și la o tocmeală lungă; își pregătise armele, își verificase tactica, presimțind că de data asta avea de aface cu un adversar demn de luat în considerare și aștepta cu un calm prefăcut, pîndindu-l plin de încordare. Paul Karst se așeză pescun, de partea cealaltă a biroului, tuși, aprinse o țigară fără să ceară voie, ceea ce îl enervă pe bătrîn și constată, în materie de introducere, că vremea se schimbă iar și că, deși continua să fie cald, cerul rămînea posac și cenușiu. Apoi reluă după o clipă de tăcere, în care timp domnul Calaff nu se clinti în fotoliul său, din fața biroului:

— Vă spuneam că aș dori să stăm puțin de vorbă, domnule Calaff... să stăm de vorbă despre o mulțime de chestiuni care ne interesează pe amîndoi... dacă n-aveți nimic contra...

Domnul Calaff făcu un gest larg cu amîndouă mîinile, care însemna că e gata să asculte, apoi își restiră mustața între degetul mare și arătătorul mîinii drepte.

— Vreau întii să vă repet mulțumirile mele pentru primirea pe care am găsit-o în familia dumneavoastră și să vă spun că mi-am dat numai decît seama... da, numaidecît, în ce casă am intrat... Distincție, maniere, belșug... fără prea mult lux, desigur... bogăția prea mare nu e principalul... — domnul Karst îl privea fix prin monoclu, dar fața bătrînului era impasibilă — și de altfel știu că nu luxul e un indiciu... cel mai bun indiciu... Paul Karst făcu o pauză, crezînd că domnul Calaff avea să spună ceva, dar se înșelase. — Ei dar, stimate domnule Calaff, să ajungem la ce este cu adevărat esențial... Am fost plăcut impresionat de fiicele dumneavoastră, în special de domnișoara Marta... o ființă fină, delicată... în sfîrșit avînd toate calitățile pe care le caută un bărbat doritor să se însoare.

— Fiica mea Marta, grăi bătrînul cu gravitate, e o comoară, domnule Karst; e bucuria și mîndria casei mele și va face cu siguranță fericirea soțului ei.

Paul Karst tuși ușor, lăsă să treacă un timp, apoi reluă:

— Ei da, domnule Calaff, cum vă spuneam, domnișoara Marta mă interesează îndeaproape și dacă ați vrea să discutăm chestiunea în amănunte. Vă spun drept... sint chiar foarte nerăbdător...

Bătrînul se mișcă în fotoliu, apoi își împreună mîinile pe masă:

— Cu plăcere, dragul meu, cu plăcere, îți stau la dispoziție. După cum te-a informat și Zeilig, zestrea Martei se compune din numerar, mobilier și trusouri...

— Și loc de casă, dacă nu mă înșel, strecură Karst cu un zîmbet abia schițat. Bătrînul își desfăcu mîinile brusc și se trase înapoi în fotoliu.

— Loc de casă? Ce fel de casă? Nu, dragul meu, n-a fost vorba niciodată de așa ceva... și s-a părut probabil... Dacă soțul Martei ar dori să cumpere o casă din banii de zestre... n-aș avea nimic împotriva... treaba lui... dar eu nu dau casă fetei mele. Suma în numerar este destul de frumoasă... cincizecînci mii de lei nu sînt o jucărie... nu multe fete în oraș capătă atîta... așa că...

Urmă o scurtă pauză în care Paul Karst își turti mucusul țigării în scrumiera vulgară și de prost gust de pe birou. Desigur, nu fusese vorba de nici un loc de casă, dar cerînd mai mult decît i se cuvinea, spera să rotunjească suma în numerar. Bătrînul ghicea manevra, era resemnat cu gîndul să mai dea cîteva mii de lei, însă se simțea dator să manifeste o surprindere aproape indignată și să se păstreze cît mai multă vreme pe poziții cît mai ferme. Îl enerva și greutatea de a urmări intențiile și reacțiile lui Karst pe fața lui inegală, în care singur ochiul drept avea o expresivitate inteligibilă pentru interlocutorul său.

Karst tuși, apoi spuse:

— Mă mir foarte mult de cele ce-mi spuneți... și nu-mi vine a crede să-l fi înțeles cu greșit pe Zeilig, sau poate din neabăgare de seamă i-ați comunicat chiar dumneavoastră...

— Eu mă mir tot așa de mult că dumneata te poți gîndi la o neabăgare de seamă din partea mea, într-o chestiune atît de serioasă, îl întrerupse domnul Calaff stăpînit, dar căutînd să dea glasului și vorbelor sale o ușoară nuanță de ironie. Surprinzînd însă un gest de nerăbdare din partea celuiilalt și temîndu-se să nu fi mers prea departe, schimbă deodată vorba și spuse repede, pe un ton amabil: — Ei, dar noi stăm aici la taifas și ni s-a uscat gîtul de atîta pâlăvrăgeală... Să luăm pină una alta o dulceăță... sau un ceai poate... nu-i așa, dumnule Karst?

Karst refuză politicos și dulceățea și ceaiul. Domnul Calaff povesti o scurtă anecdotă, pe care celălalt o ascultă fără interes, cu ochii pironiți asupra telefonului de pe birou. În casa Calaff, telefonul servea exclusiv convorbirilor de afaceri și în special făcea legătura cu fabrica. Cînd nu era sus la fabrică, bătrînul cerea să i se comunice imediat și făcă nici o excepție orice mișcare, orice prezență străină. Dar telefonul nu era pentru fleacuri, pentru palavre. Iarna, pe vreme rea, cînd după lecțiile de franceză Dănuț nu se putea întoarce acasă și rămînea să doarmă la bunici, cînd sesimțea singur și părăsit în mijlocul tăcerii celorlalți, ar fi fost bucuros dacă ar fi putut să-i dea mamei un telefon ca să-i spună măcar „noapte bună“. Dar nu era voie, doamna Calaff îi explica în șoaptă, grăbită și infiorată, că „bunicul se supără, se consumă telefonul“.

— În sfîrșit, reluă Karst cu vocea lui cîrîitoare, sigur este că unul dintre noi s-a exprimat sau că celălalt a înțeles greșit... și e destul de regretabil. Eu am venit la Galați plin de nerăbdare, plin de speranță, și...

— Și sînt convins că n-ai venit degeaba, dragul meu, îl întrerupse domnul Calaff cu un zîmbet împăciuitoare. Între oameni ca noi, plini de bunăvoință, nu se poate să nu se ajungă la o înțelegere. Ar fi mare păcat... spune și dumneata...

— Natural, natural, dumnule Calaff, desigur că da, nici eu nu vreau altfel... în definitiv, ca să vă dovedesc dezinteresarea mea și mai ales cît

de serios este de pe acum sentimentul pe care mi-l inspiră domnișoara Marta, ași fi eventual dispus să renunț la locul de casă. Vă asigur însă că asta e o mare deziluzie pentru mine și... sînt convins că o să mă înțelegeți... O să recunoașteți că o compensație oarecum echivalentă în numerar, e indispensabilă.

Bătrînul Calaff se sprijini de spătarul fotoliului și-și lăsă palmele pe masă.

— Dragul meu, glăsui el cu blîndețe, Laura și Mira, celelalte două fiice ale mele, au căpătat numai cîte cincizeci de mii de lei zestre fiecare, deși despre familia lui Albert Farg și despre pretențiile pe care le-ar fi putut ridica, cred că nici nu e nevoie să-ți mai amintesc. Ai auzit și dumneata, desigur, cine a fost acum optzeci de ani bătrînul Iacob Farg și ce a însemnat el la Bacău și în alte părți...

Bătrînul așteaptă un răspuns, dar Karst făcu numai un semn vag și destul de nerăbdător cu mîna și el reluă cu oarecare satisfacție:

— Da, desigur că ai auzit... Ei bine, pot să-ți spun că Sorski, soțul Mirei, se poate mîndri cu o familie care a însemnat și mai mult încă... Și nu la Bacău, domnule Karst, ci la Lemberg... chiar, la Lemberg. Și cu toate astea, uite, îți dau cuvîntul meu de onoare că n-am avut nici un fel de discuții cu nici unul din ei, că au luat fetele, au acceptat cincizeci de mii de lei, trusoul și... atit...

Covorbirea se prelungi încă mai bine de o oră, la sfîrșitul căreia Karst se sculă să plece, rugîndu-l pe domnul Calaff să reflecteze cu multă luare aminte la suma de șaiszeci de mii de lei pe care o reclama el și care nu i se părea deloc exagerată, față de pretențiile mult mai serioase ale altor candidați la însurătoare, cunoscuți lui. Bătrînul îi promise că avea să se gîndească, să se consulte și cu fiii lui, care erau cu toții majori și interesați în firmă, să vadă în ce măsură ar putea face un sacrificiu în plus pentru fericirea scumpei lui copile, apoi îi lăudă iar, plin de duioșie, calitățile fizice și morale.

Paul Karst avu o nouă consfătuire cu bătrînul chiar a doua zi. Domnul Calaff era senin și amabil și-și sili de data asta caspele să accepte un ceai și niște pișcoturi. Povesti două scurte episoade din istoria familiei, din care reieșea că sentimentul just și subtil al afacerilor se transmitea membrilor ei ca o moștenire și că succesul crescînd pe care-l cunoscuse în ultimii ani, era o încununare și o răsplată binemeritată.

— Trebuie să știi, dragul meu, că mama mea, Dumnezeu s-o ierte, era cea mai deșteaptă femeie din Focșani — ce zic? Era mai deșteaptă ca mulți bărbați tare deștepți... Veneau oamenii la ea de peste tot, se îmbulzeau la ușa noastră, negustori, moșieri, cămătari. Mai curînd ca la rabin sau ca la avocat. Nu ieșeau din vorba ei, doamne ferește, și totdeauna aveau de ce să-i mulțumească... Și, terogsă-mă crezi, dragul meu, că datorită mamei, casa noastră era o casă îmbelșugată...

Domnul Karst încercă să profite de moment și să obțină oarecare detalii privitoare la mersul afacerilor actuale ale domnului Calaff, care-l interesau infinit mai mult decît acelea ale răposatei sale mame, dar se izbi de o rezistență suplă și inebranlabilă. Reluînd tocmeala, bătrînul ajunse cu greu la cincizeci și opt de mii de lei dar păru hotărît să se oprească aici. Exasperat, Karst recurse la ultimul argument:

— În definitiv, domnule Calaff, sînt destul de surprins că vă opuneți atit... Cînd un părinte știe că fata lui are un defect fizic... cît ar fi el de neînsemnat... trebuie să fie mai generos, așa cred eu cel puțin...

Vinele timpelor domnului Calaff se umflară nemăsurat. O clipă, bătrînul privi fix, înghețat, ochiul mobil al lui Paul Karst, fără să zică un cuvînt. Apoi spuse rar, calm, apăsător:

— Nu știu prea bine despre ce vrei să vorbești, dragul meu... În orice caz, fiindcă discutăm despre defecte fizice, pot să-ți spun numai că, dacă aș fi fost un părinte nechibzuit și neserios, care să se gîndească la un soț fără asemenea defecte pentru fiica lui... convorbirea noastră de azi nici n-ar fi putut avea loc... și ar fi fost păcat, nu crezi?

Intrevederea se termină totuși pe un ton amical, după ce se căzu de acord asupra micilor amănunte ale trusoului și cu toate că se iviseră divergențe în privința mobilierului. Karst ținea neapărat la un Herrenzimmer, pe care domnul Calaff îl considera inutil și snob.— Asta e pentru parveniți, dragă Karst, într-o casă serioasă, solidă, n-are rost să scoți ochii oamenilor cu cîteva fotolii și mesuțe în plus...

Ultimele detalii și răspunsul definitiv al domnului Calaff fură amînate pe a doua zi, cînd după o nouă dezbateră mai scurtă și mai puțin aprinsă, cele două părți ajunseră la o înțelegere. Domnul Calaff dădea cei șaiszeci de mii de lei, dar în mobilier nu era cuprins nici un fel de Herrenzimmer și trusoul prevedea numai douăsprezece așternuturi de pat în loc de cincisprezece cum încercase să pretindă în ultimul moment Paul Karst. Bătrînul acceptă ca de la sine înțeles, că întreg trusoul, pînă în cele mai mici amănunte, avea să fie confecționat la Viena și admise după oarecare rezistență să comande mobilierul la Berlin unde, după părerea lui Karst, garanțiile de soliditate și de conștiințozitate erau mai mari.

Îndată după aceea, mîna Martei fu cerută cu o rămășiță de solemnitate, bătrînul îl îmbrățișă în treacăt, fără simpatie pe noul său ginere și îl pofti în salonaș ca să anunțe familiei vestea cea bună.

ARTHUR RIMBAUD

LA MUZICĂ

*În piața cu peluze meschine, cu pomi liniși,
Cu flori orînduite-n corectă armonie,
Greu răsufliînd burghezii, de arșiță încinși,
Își plimbă, joi spre seară, pizmașa lor prostie.*

*În mijlocul grădinii, orchestra militară,
În legănări de flaut, chipiile valsează,
În jur stau filfizonii; rămas pe dinafară,
Brelocuri lungi de cifre, notarul calculează.*

*Agită rentierii lornionul: tact greșit!
Funcționari cu pîntec, soții burtoase plimbă,
În preajma lor odrasle, purtînd în mers spășit
Volane ce-n uriașe reclame le preschimbă.*

*Prizînd din tabacherea de argint, grav, cumpătat,
Pe bănci vopsite-n verde, băcani retrași, cu stare,
Cu un baston, nisipul stîrnind ușor, dezbat
Politică-n mici grupuri și-auzi mereu: „Se pare...”*

*Cu șolduri moi, rotunde, pe-o bancă, alt burghez
Punctînd cu albi nasturi, o burtă grea, flamandă,
Își savurează pipa; știți, e tutun englez.
Cu fire lungi o-ndoapă; mă rog, e contrabandă!*

*Peluză înverzită atrage haimanale;
Înfierbîntați de ritmul tromboanelor zurlii,
Pifani naivi, trabucuri fumînd, în pas agale,
Rîvnesc vreo guvernantă și giugiulesc copii.*

*Iar eu, biet coate-goale, student hălăduind,
Mă țin de-un stol de fete, sub verzi castani în floare;
Mă știu că sînt în urmă, și-avîrlă, chihotînd,
Ochiade cu-nțelesuri hoțesți, turburătoare.*

*Călcînd fără să suflu, mă uit mereu, atent,
Pe gîtul alb, sprințare șuvițe prînd să număr;
Sub gingașe podoabe, ghicesc corsajul svelț,
Dumnezeescul spate și curba unui umăr.*

*Privesc pantoful, apoi ciorapii; mlădios
Se deslușește trupul, înfrigurat mă scutur,
Le văd vorbind în șoaptă, le par un caraghios,
— Și simt pe buza-mi arsă, cum freamătă săruturi.*

În romînește de N. Argintescu-Amza

PROBLEME ACTUALE ALE CRITICII LITERARE *)

La începutul celui de-al doilea deceniu de la eliberare se poate spune cu deplină siguranță că literatura noastră a parcurs o perioadă de creștere rapidă și multilaterală, că se avintă în larg cu pinzele întinse, spre un țărnm minunat, pe care puțini l-au întrezărit acum zece ani.

Viața a confirmat și în țara noastră că singura cale pe care literatura poate ajunge la înflorire este aceea luminată de partid și deschisă de revoluția democrat-populară — calea artei realist-socialiste, a artei care nu cunoaște alte interese mai presus de acelea ale poporului, și nici o frumusețe mai nobilă decât frumusețea luptei acestuia pentru cucerirea fericirii. Avem astăzi o literatură care continuă tradițiile de preț ale clasicilor noștri, o literatură tot mai strins legată de viață, însuflețită de ideile luptei pentru victoria socialismului și a păcii, de încredere optimistă în forțele oamenilor muncii, în viitor.

Succesele literaturii trebuie să constituie pentru scriitor un îndemn de a crea noi opere, demne de transformările revoluționare pe care le înfăptuiește poporul, menite să-l însuflețească în luptă și să transmită posterității, în toată strălucirea, imaginea epocii noastre.

Literatura noastră a folosit însă prea puțin bogatul material pe care îl oferă viața pentru a crea imaginea artistică a oamenilor înaintați, a eroilor vremii noastre. De o bună bucată de vreme au fost neglijate, atât de prozatori, cât și de poeți, teme din cele mai importante sectoare ale realității.

Oglindirea întregii frumuseți și complexități a vieții epocii noastre, exigența sporită a maselor de cititori, crearea unei literaturi care să înfrunte vremurile, impun scriitorilor înlăturarea slăbiciunilor existente în domeniul formei artistice, perfecționarea măiestriei.

Creșterea rolului educativ și a vigoarei artistice a literaturii nu este cu puțință fără o luptă necontenită împotriva înriuririlor ideologiei burgheze, a denaturărilor realismului socialist, a confuziilor care frinează încă dezvoltarea literaturii.

Iată de ce un public numeros a salutat și a urmărit cu viu interes discuțiile literare din ultima vreme, socotindu-le ca un fenomen pozitiv de mare însemnătate, un mijloc necesar și permanent de a clarifica problemele concrete ale construirii literaturii noastre noi.

În aceste dezbateri — unele de foarte lungă durată — nu s-au conturat însă în mod limpede și cu putere concluziile care să-i orienteze pe scriitori în creație, să-i ajute să răspundă mai bine necesităților poporului.

*) Articol din „Scînteia”, Nr. 3387, 14 septembrie 1955.

La aceasta a contribuit faptul că în discuții nu s-a făcut auzit cu desulă tărie și principialitate glasul criticii literare.

Tochmai de aceea a devenit deosebit de actuală analiza felului în care critica noastră contribuie la rezolvarea problemelor arzătoare ale literaturii.

★

O problemă capitală a literaturii noastre, care a fost atinsă în unele din recente discuții, este aceea a eroului pozitiv.

Muncitorii, țărani muncitori, intelectualii înaintați, tineretul nostru doresc să găsească în operele literare eroi pozitivi demni de eroii reali, de constructorii socialismului, eroi care să le servească drept pildă în viață.

În crearea imaginii tipice a omului nou, a unei imagini în stare să modeleze sufletele, să descătușeze energiile a zeci de mii de cititori, se manifestă cel mai puternic forța transformatoare, însemnătatea socială a literaturii realist-socialiste.

Literatura noastră nouă a acumulat o experiență bogată pe acest tărîm. Eroii ca Mitrea Cocor, Lazăr de la Rusca, Maftei din romanul „Drum fără pulbere“, Anton Filip din romanul „Bărăgan“, Ilie Barbu din nuvela „Desfășurarea“, sau — dintre eroii luptei din trecut a poporului — Nicolae Bălcescu din romanul „Un om între oameni“ — sînt îndrăgiți de oamenii muncii, i-au ajutat și-i ajută pe mulți să-și clarifice drumul, le insufiă tărie în luptă.

Nu trebuie pierdut din vedere totodată că literatura continuă să rămînă în această privință cu mult datoare poporului, că apar prea rar eroi pozitivi, expresivi, realizați cu forță artistică, adevărate pilde însuflețitoare.

Sînt încă puțini îndeosebi eroii literaturii care întruchipează trăsăturile morale ale clasei de avangardă, clasa muncitoare, trăsăturile celor mai buni fii ai clasei muncitoare — comuniștii.

Lupta grea a partidului în ilegalitate, războiul antihitlerist pentru eliberarea țării, avîntul revoluționar și uriașa operă constructivă de astăzi — au ridicat din rîndurile poporului adevărați eroi, au plămădit oameni de un soi deosebit, cu gîndire cutezătoare și inimă fierbinte, neînfricați în fața dușmanului și a celor mai mari greutăți, devotați cauzei socialismului pînă la sacrificul vieții.

La chemarea partidului și sub conducerea lui, mii și mii de oameni — muncitori, țărani muncitori — au pornit, cum spune Marx, la „asaltul cerului“, își însușesc știința și tehnica înaintată, deprînd arta de a conduce statul și economia socialistă, se dezbară de străvechi prejudecăți, dobîndesc trăsături morale noi.

Toți acești eroi reali — și cei din cronica luptei pentru libertate și fercire a poporului, dar mai ales acei pe care viața ni-i scoate înainte la fiecare pas în uzine și pe șantiere, în gospodăriile agricole colective și în S.M.T.-uri, în școli și în laboratoare — toți acești eroi își așteaptă cîntăreții care să le ducă pildele departe, în popor, să le facă să rodească însutit și înmîit.

În această lumină este cu atît mai dăunător faptul că, în ultima vreme, într-o serie întregă de opere literare — și nu numai în literatură, dar și în alte genuri ale artei — apar personaje negative, alese exclusiv din rîndurile directorilor de întreprindere, președinților sfaturilor populare, secretarilor organizațiilor de partid etc.

Desigur, birocrăți sau chiar dușmani strecurați în funcții de răspundere există încă în viață, iar literatura trebuie să ajute mai departe la demascarea

lor, să-i lovească cu biciul satirei, să arate însuși procesul real de infrângere și eliminare a vechiului de către nou. Dar atunci când literatura înfățișează slab adevărata față a noului aparat de stat și economic, în care partidul a trimis pe cei mai devotați și mai destoinici fii al clasei muncitoare, când nu avem încă opere închinăte minunatei figuri a activistului comunist, a conducătorilor de întreprinderi socialiste— concentrarea unor forțe scriitoricești numai în direcția vechiului, a ceea ce este negativ în acest domeniu, constituie o serioasă lipsă de orientare și nu poate duce decît la o denaturare a realității din țara noastră.

Pe lîngă o seamă de realizări remarcabile în crearea eroului pozitiv se întîlnesc încă în literatura noastră destule romane, piese de teatru, nuvele în care eroii pozitivi sînt șterși, schematici în raport cu modelele din viață, iar uneori mai puțin realizați decît personajele negative.

Firește, oamenii muncii nu se recunosc în asemenea „eroi pozitivi” și nu au nevoie de o literatură populată cu figuri artificiale, ticluite în atelierul literar.

Schematismul slăbește și adesea chiar anulează forța artistică și educativă a operei literare. De aceea partidul a chemat și-i cheamă pe scriitori să lupte neobosit pentru înlăturarea oricărui schematism din lucrările lor, pentru crearea unor imagini artistice veridice, multilaterale, bogate în culori și nuanțe ca însăși viața. Înfațișarea artistică a ceea ce este esențial în viață, crearea unor eroi pozitivi tipici cuprinde ca o parte integrantă individualizarea. După cum se știe, în literatură, ca și în viață, generalul se manifestă în particular, sub forma tipicului.

Schematismul poate izvorî desigur și din lipsă de talent, și din lipsă de experiență literară și de cultură, și din superficialitate, insuficient efort creator etc. Dar oricît de mare ar fi talentul unui scriitor, oricît de laborioase i-ar fi eforturile, ele nu vor putea fi încununare de succes dacă lipsește cunoașterea vieții, materia primă a oricărei opere literare, dacă scriitorul nu e temeinic înarmat cu concepția marxist-leninistă, care să-l ajute să deosebească principalul de secundar, să descopere și să înțeleagă cauzele profunde ale fenomenelor sociale, direcția în care se dezvoltă societatea.

Se înțelege că nu toți cei care cunosc bine viața sînt în stare să o și înfațișeze în artă, dar un scriitor care nu cunoaște realitatea nu poate fi capabil să creeze o operă realistă, eroi pozitivi veridici, neschematici.

O mare parte dintre scriitorii au însă un contact cu totul sporadic cu viața, cu oamenii care construiesc nemijlocit socialismul. Partidul cere scriitorilor să se afle cît mai mult timp în mijlocul muncitorilor și al țăranilor muncitori, să participe cu dragoste și înflăcărare, împreună cu ei, la opera de construire a socialismului, să le cunoască profund psihologia, să descopere și să pătrundă transformările revoluționare, noul în munca, în viața lor personală, să acumuleze astfel o vastă rezervă de observații concrete, pe viu, care să dea miez și carne operelor literare. Iată una dintre condițiile, dar o condiție fundamentală, a creării eroilor pozitivi pe care-i așteaptă poporul, a înlăturării cu adevărat a oricăror urme ale schematismului.

În eroul pozitiv tipic, ca reflectare a unor trăsături esențiale ale poporului, se manifestă cu tărie spiritul de partid, poziția scriitorului față de realitate și, ca atare, problema eroului pozitiv nu poate fi redusă la „tehnică literară”, ci este întotdeauna o problemă politică. Numai din punctul de vedere al intereselor arzătoare ale poporului poate fi cunoscut și înfațișat întreg adevărul vieții.

Este greșit și inadmisibil ca problema luptei împotriva schematismului să fie transformată într-o problemă de sine stătătoare, ruptă și izolată de

sarcina literaturii de a reflecta viața în dezvoltare, de a înfățișa, cu toată vigoarea artistică, noul, lupta și victoria lui împotriva vechiului, de a educa poporul.

Un asemenea punct de vedere greșit s-a manifestat în articolul „Schematism și realism“ („Gazeta literară“ nr. 47, 48), în care tov. N. Tertulian își propune să combată schematismul și-i cheamă pe scriitori să-și individualizeze eroii pozitivi.

Dar în numele cui este combătut în articol schematismul? Și ce fel de „individualizare“, cu ce scop, cu ce conținut, se cere scriitorilor? Oare în numele fidelității față de viață, al înfățișării în toată plenitudinea a ceea ce este tipic, esențial, în realitate?

Zadarnic va căuta cititorul în acest articol atât de voluminos vreun îndemn către cunoașterea vieții, către descoperirea și reliefația tipicului.

Cu toată abundența de citate din lucrările de estetică ale lui Marx și Engels, din articol lipsește tocmai teza fundamentală cu privire la esența tipizării realiste: „**Realismul implică..., în afară de veridicitatea amănuntelor, redarea veridică a caracterelor tipice în împrejurări tipice**“ (Fr. Engels), iar lupta întemeietorilor marxismului pentru-realism în literatură, îndreptată în primul rând împotriva literaturii burgheze falsificatoare, este prezentată unilateral, redusă la combaterea izolată a schematismului. E încă o dovadă că citatomania nu este bună în nici un caz și cu atât mai puțin atunci când duce la un asemenea rezultat.

În articol nu se vorbește nici despre spiritul de partid, despre teoria reflectării în literatură sau despre alte elemente constitutive ale învățaturii estetice a lui Lenin, fără de care nu pot fi tratate astăzi problemele luptei împotriva schematismului, nu poate fi rezolvată just sarcina individualizării realiste a eroului.

Teoriile criticului, ca și aplicarea lor practică la diferite exemple, tind să sugereze scriitorilor concluzia greșită că eroul pozitiv apare viu, neschematic, doar în momentele de slăbiciune, când latura negativă o copleșește pe cea pozitivă. Pentru demonstrație se relevă în articol episodul din romanul „Bărăgan“, când eroul, Anton Filip, este descumpănit de „manevrele“ abile ale adversarului. Într-adevăr acesta este un pasaj reușit, de ascuțire a conflictului, de tensiune dramatică reală. Dar criticul lasă să se înțeleagă că eroul trăiește puternic numai în pagini ca acestea unde, pe primul plan, îi apar slăbiciunile, iar în restul cărții nu depășește „imaginea convențională“ a unui ins placid, șters, impasibil. Această afirmație nu corespunde adevărului în ce privește romanul „Bărăgan“ și este în vădită contradicție cu esența tipizării realiste.

Forța și vitalitatea lui Anton Filip constă în primul rând în faptul că într-un om cu o fizionomie proprie, bine conturată, scriitorul a izbutit să concentreze câteva din trăsăturile înaintate, tipice, caracteristice multor muncitori comuniști, — devotament, combativitate revoluționară, gândire chibzuită și îndrăzneță totodată, dîrzenie, pasiune creatoare.

Criticul face, ce-i drept, unele rezerve, menționînd în treacăt că slăbiciunile lui Anton Filip îi scot în evidență calitățile. Nicăieri în acest articol nu se reproșează însă vreunui scriitor că n-a reușit să întruchipeze într-un erou cele mai caracteristice trăsături pozitive, nicăieri nu se arată că mijlocul principal de a da viață eroilor pozitivi este sintetizarea într-un caracter individual, unic, a unor însușiri din cele mai bune ale poporului. Subliniind cu insistență ca neschematice numai momentele de slăbiciune ale noului față de vechi, criticul nu-i cheamă pe scriitori să arate superioritatea

și invincibilitatea noului și nu-i îndeamnă să folosească reliefarea noului, pentru a reda mai profund adevărul vieții.

Din aceste cauze, cu toate că în articol se găsește și unele observații juste, tendința lui generală — pe care am ilustrat-o doar cu câteva exemple — este de a lăsa la o parte necesitatea exprimării depline a noului, a ceea ce e înaintat, și de a împinge, de fapt, la o prezentare precumpănitoare a vechiului, a laturii negative.

Iată rezultatul individualizării pentru individualizare, al faptului că autorul nu stă cu fața spre viață, ci își îndreaptă privirea doar către speculațiile scolastice. „Combaterea” schematismului, fără a ține seama de necesitatea oglinzirii tipicului din viață, a dus și nu poate duce decît tot la schematism, la o rețetă naturalistă, care nu poate decît să denatureze chipul viguros și strălucitor al eroilor vremii noastre.

Tendințe asemănătoare s-au observat și în articolele altor critici literari. În jurul romanului „În orașul de pe Mureș” de Francisc Munteanu, o carte cu merite reale, s-a dus în presa literară, pe tema eroului pozitiv cu sau fără „pete”, o discuție cu totul disproporționată și cu multe laturi confuze. Majoritatea participanților la discuție nu și-au pus însă de loc întrebarea elementară: cum educă această carte tineretul — căci lui i se adresează îndeosebi; — prezintă ea sau ba vreun erou pozitiv — exemplu demn de imitat în viață, capabil să dezvolte în sufletele tinerilor noștri trăsăturile morale proprii tineretului comunist?

Nu ar fi fost greu de observat că tocmai un asemenea erou, care să rămînă întipărit în mintea cititorilor, să le infierbînte inimile și după ce-au lăsat cartea din mâini, nu există în paginile romanului „În orașul de pe Mureș”. Și nu există, în primul rînd, pentru că scriitorul nu a pătruns destul de adînc adevărul vieții, nu a reliefat cu curaj noul, nu l-a sintetizat în caractere puternice conturate, nu a arătat cu toată ascuțimea procesul înfrîngerii vechiului de către nou, dar și-a înzestrat eroii pozitivi cu oarecari slăbiciuni și „pete”, i-a pus uneori în situații destul de puțin onorabile.

Viața tumultoasă a țării noastre face să se ivească tot mai mulți oameni înaintați. Drumul lor nu este simplu, liniar, ci complex și uneori sinuos și așa și trebuie să fie înfățișat. Forța eroului pozitiv se manifestă în conflicte puternice, exterioare și lăuntrice, în lupta împotriva dușmanului, pentru înfrîngerea greutăților și a propriilor slăbiciuni. Literatura realist-socialistă, militînd pentru crearea unei imagini veridice a realității în toată complexitatea ei, nu înfățișează eroii pozitivi ca „infașibili”, „ideali”, ci — conform adevărului vieții — îi arată în dezvoltare, în procesul complicat și adesea dificil al victoriei noului și înfrîngerii vechiului. Ar fi greșit și stupid ca, în numele unui ipocrit puritanism, să se falsifice viața, să se transforme eroii pozitivi în apariții angelice, să fie lipsiți de orice conflicte.

Dar este cu atît mai greșit ca sub pretextul „combaterii” schematismului, scriitorii să fie îndemnați să treacă cu vederea calitățile noi, înaintate, să-și înzestreze eroii pozitivi cu contradicții și conflicte netipice, străine esenței lor, să se sugereze eventuale mici excursii în mlaștina moralei burgheze, ca „metodă” de... dezvoltare a calităților eroului pozitiv. Tocmai la aceste primejdii duce însă felul în care unii critici literari tratează problemele eroului pozitiv. Poporul dorește să i se arate adevărul în toată profunzimea și ascuțimea lui, fără a idealiza eroul, dar și fără a-l ponegri. El vrea ca — atunci cînd fiii săi cei mai buni sînt aduși pe scena literaturii — să-i fie înfățișat sufletul lor arzător și nu false complicații psihologice de esență mic-burgheză.

Scriitorul realist-socialist iubește la oameni numai ceea ce-l călăuzește spre viitor; el nu ignoră și înțelege slăbiciunile, însă vrea să-i educe pe oameni în așa fel încît să le poată înfringe, să devină puternici.

Poporul și partidul cer scriitorilor să creeze eroi însuflețiți de idealurile comunismului, de avînt romantic revoluționar, eroi vii, cărora nimic din ceea ce este uman nu le e străin, și care se călesc și se curăță de zgura vechilor deprinderi în focul luptei pentru socialism.

★

Într-un scurt răstimp literatura noastră și-a schimbat în mod radical tematica, conținutul.

Temele literaturii noastre sînt temele vieții și de aceea ea este urmărită astăzi cu interes de marele cititor—poporul și nu de cițiva mărunți „esteti”. Trebuie spus totodată că, îndeosebi în ultima vreme, se întîlnesc destul de rar în literatură tocmai temele în care piatra prețioasă a noului strălucește mai puternic, ritmul vieții e mai aprins, transformările sociale și psihologice sînt mai profunde, mai dramatice, mai pasionate. Sînt prea puține cărțile care zugrăvesc epopeea construirii industriei grele, munca eroică din mine sau de pe marile șantiere, cum ar fi acela a hidrocentralei „V. I. Lenin” de la Bicaz. Teme centrale ca întrecerea socialistă, biruința metodelor înaintate de muncă, au fost atinse doar în treacăt de unii scriitori.

Munca omului liber de exploatare, munca — chestiune de onoare și glorie, puternic factor de transformare a oamenilor, de înnobilare a sufletelor, — nu ocupă încă în ansamblul literaturii noastre locul principal pe care — așa cum arăta Gorki — trebuie să-l ocupe în orice literatură realist-socialistă.

Cu toate că despre marile prefaceri din satele noastre s-au scris în anii din urmă cărți valoroase, există și pe acest tărîm o bogăție uriașă de teme, de cea mai mare actualitate, care n-au fost încă atacate de scriitori. Opera vastă și grea de ridicare a producției agricole, de desrădăcinare a obiceiurilor arhaice și introducerea agrotehnicii înaintate, de transformare socialistă a agriculturii nu ridică numai probleme politice și tehnice, ci și profunde probleme sociale și psihologice — se schimbă mentalitatea, se creează relații noi între oameni.

Cititorii așteaptă cu nerăbdare ca evenimente hotărîtoare din viața poporului nostru, cum ar fi pregătirea și realizarea actului istoric de la 23 August 1944, contribuția eroică la războiul antihitlerist, răsturnarea de la putere a claselor exploatare, reforma agrară, naționalizarea întreprinderilor industriale să-și găsească o oglindire corespunzătoare în literatură.

Scriitorii trebuie să facă un efort serios pentru a scoate în relief un aspect esențial al vieții — rolul conducător al partidului — fără de care nu poate fi realizată pe deplin nici una din temele principale ale literaturii.

Desigur, temele vieții nu sînt doar cîteva, ci o infinitate, un univers. Ar fi greșit însă să se deducă de aici — cum fac unii scriitori — părerea greșită că tema e indiferentă din moment ce este o temă a vieții, că e tot una dacă, de pildă, se cîntă mai ales gingășia florilor — deși și aceasta este desigur o temă importantă — dar nu răsună din plin poezia măreață a revoluției...

În viață, deci și în literatură, temele nu au și nu pot avea aceeași însemnătate. Poporului, ca și dealtfel scriitorului însuși, nu-i poate fi indiferent dacă o lucrare literară răspunde unor cerințe centrale ale vieții sau, dimpotrivă, unor mărunte preocupări mărginașe.

Nu poate fi o cinste mai mare, o ambiție mai curată pentru un scriitor

decit să se avinte, printre primii, tocmai în sectoarele cele mai importante ale vieții, acolo unde răsună chemarea la luptă a partidului. Acesta este — așa cum au dovedit din plin și succesele de pînă acum ale literaturii noastre — terenul fertil pe care se poate dezvolta și înflori talentul scriitorului, în vreme ce căile lesnicioase și bătute, preocupările minore, neînsemnate, tendințele de închistare individualistă îl usucă prematur și-l vestejesc.

Firește, aceasta nu înseamnă nicidecum că fiecare scriitor trebuie să scrie, de pildă, despre clasa muncitoare sau că scriitorii, în general, ar trebui să se limiteze doar la cîteva teme, oricît de mare ar fi însemnătatea acestora. Partidul nostru se călăuzește după învățătura leninistă care cere în problema literară „asigurarea unui spațiu cît mai larg inițiativei personale, înclinațiilor individuale, mai mult spațiu pentru gîndire și imaginație, formă și conținut“.

Realismul socialist deschide scriitorului cele mai largi posibilități de dezvoltare a aptitudinilor și personalității lui, determină înflorirea celor mai diferite stiluri și genuri literare.

În discuțiile din „Gazeta literară“ s-a trecut însă adesea cu ușurință peste faptul că, de pildă, de o bună bucată de vreme o specie atît de importantă a poeziei cum este poezia epică a rămas mult în urmă, că în ultimii ani n-au mai apărut încercări de a generaliza artistic viața de astăzi în poeme cuprinzătoare etc., iar unii participanți au ajuns chiar să ignore sau să neghe valoarea poeziei agitatorice, cu mare putere de pătrundere în mase, ca și a oricăror elemente de publicistică în literatură. Astfel în articolul „Schematism și realism“ se impută unui roman valoros ca „Dulăii“ de Zaharia Stancu tocmai unul din meritele sale — caracterul publicistic; în discuția despre poezie aproape că nu s-a vorbit despre rolul și însemnătatea poeziei publicistice.

Alături de alte genuri și stiluri literare, oamenii muncii au nevoie însă și de poezia publicistică, agitatorică, răspunzînd cu operativitate evenimentelor celei mai arzătoare actualități, poezie în care marele Maiakovski a creat o strălucită tradiție și pe care o ilustrează mulți dintre fruntașii literaturii sovietice, ca și poeți talentați din țara noastră. Literatura realist-socialistă este variată, diversă, dar diversitatea ei este diversitatea vieții, temele ei principale trebuie să fie, în ansamblu, temele principale ale vieții, din buchetul genurilor literare nu pot să lipsească, ei trebuie să stea la locul cuvenit, genurile cele mai iubite de popor.

Ar fi fost de dorit ca discuțiile literare și îndeosebi discuția despre poezie — care a durat vreme îndelungată și a atras un mare număr de participanți — să-și pună ca o sarcină principală clarificarea poeziilor în problemele tematicii, orientarea lor spre temele cele mai arzătoare, combaterea manifestărilor îndepărtării de viață, ale apolitismului. Poezia este într-adevăr astăzi unul din sectoarele înaintate ale literaturii. Poezia noastră și-a cucerit mari merite în înfățișarea pasionată, și adesea la un înalt nivel artistic, a multor aspecte de seamă ale vieții de azi. Poate că în nici un alt gen literar nu este atît de evidentă, de radicală, transformarea prin care trece literatura noastră, renăscută la o viață nouă. În paginile revistelor literare cititorii au întîlnit și în ultima vreme multe versuri bune, semnate de poeți ca — de pildă — Maria Banuș, Mihai Beniuc, D. Corbea, Dan Deșliu, Miha Dragomir, Eugen Frunză, Horvath Istvan, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Victor Tulbure, ca și creații valoroase ale altor poeți romîni și din rîndul minorităților naționale. Totodată trebuie spus că sînt încă

puține versurile care transmit cititorilor poezia vieții și luptei clasei muncitoare, care cîntă măreția omului vremii noastre, romantismul lui inflăcărat.

Totuși, discuția despre poezie — cu excepția unor intervenții prețioase ca aceea a lui Eugen Jebeleanu, care a insistat asupra necesității însușirii organice a marxism-leninismului, a Mariei Banuș, care a vorbit frumos, amplu, convingător, despre importanța cunoașterii vieții, a lui Marcel Bresașu, care a cerut mai multă exigență — nu i-a ajutat pe poeți să rezolve sarcinile esențiale, să-și îmbogățească tematica, să răspundă, cu toată forța talentului lor, cerințelor poporului.

În încheierea acestei discuții a apărut articolul tov. Mihai Beniuc — „Poezia noastră“. Încercarea unui poet fruntaș de a formula teoretic unele principii ale poeziei și de a înmănunchia învățăminte ale activității sale creatoare rodnice de cîteva decenii nu poate trezi decît cel mai mare interes.

În articolul „Poezia noastră“ autorul susține multe teze juste, se pronunță cu tărie pentru o poezie însuflețită de spirit de partid, transmite tinerilor scriitori observații de real folos asupra creării imaginii artistice, asupra limbii literare. Trebuie spus însă că articolul suferă de o lipsă esențială: el nu dă riposta convenită ideilor greșite și confuziilor care astăzi constituie principalele frîne în calea dezvoltării poeziei noastre.

Dimpotrivă, tratarea în articol a problemei conținutului, a tematicii poeziei este de natură să stîrneasce, la rîndul ei, confuzii. Astfel, în unele părți ale articolului, autorul, pierzînd din vedere lipsurile ce se manifestă în momentul de față în domeniul poeziei, pune problema tematicii ca și cum chestiunea conținutului poeziei — a ogîndirii vieții în versurile poezilor noștri — ar fi pe deplin rezolvată, și nu ne-ar mai rămîne decît să ne concentrăm principalele eforturi asupra formei artistice. Aceasta, desigur, nu-i poate ajuta pe poeți să ia în piept sarcina lichidării lipsurilor existente în ce privește tematica și cunoașterea vieții și să abordeze din plin temele cele mai arzătoare, mai rodnice.

Deși acordă un spațiu amplu problemelor tematicii, articolul nu reușește să scoată în evidență cu claritatea și forța convenită temele centrale ale vieții de azi, sarcinile de căpetenie ale creației poetice.

În articolul „Poezia noastră“ se găsesc și unele formulări neclare de ordin teoretic. Așa, de pildă, încercînd să definească elementele poeziei, autorul spune: „Orice poezie are trei componente principale, fără de care poezia nu se poate: atitudinea poetului împletită cu ea și concreșcută ca un filon de aur dintr-o stîncă, conținutul de idei specific clasei și forma artistică adecvată conținutului și proprie artistului“. Din această definiție decurge, printre altele, o separare a „atitudinii“ poetului de conținutul de idei al poeziei. Se știe însă că atitudinea pe care o exprimă opera de artă nu există separat de conținut, ci se manifestă și trăiește tocmă prin conținutul ei, după cum, la rîndul său, conținutul este o reflectare a realității. Cu alte cuvinte: felul cum opera ogîndește realitatea exprimă poziția scriitorului; aprecierea operei unui scriitor trebuie să pornească întotdeauna nu de la opiniile politice ale scriitorului sau de la intențiile lui, ci de la criteriul **obiectiv** al felului cum se ogîndește viața în opera sa.

Ar fi fost bine ca un articol atît de amplu și de mare răspundere, articol care, de fapt, a încheiat discuția despre poezie, să fie rodul unei consultări și al unei munci colective în sinul conducerii Uniunii scriitorilor. Desigur, articolul „Poezia noastră“ poate și trebuie să fie discutat mai pe larg. Fără îndoială că autorul va aduce articolului său clarificările necesare

pentru ca el să slujească pe deplin cauza înfloririi poeziei pe drumul realismului socialist.

★

Literatura noastră a făcut pași mari înainte pe calea cuceririi măiestriei artistice. Multe pagini ale prozatorilor și poeților noștri, virstnici și tineri, pot figura cu cinste într-o antologie. Pe această bază se pot pune astăzi cerințe mai înalte scriitorilor.

Conținutul de idei al operelor literare nu poate acționa decât prin intermediul formei artistice.

Conținutul de idei și rolul social activ al literaturii noastre cer o formă artistică corespunzătoare, demnă de măreția vieții poporului.

Arta realistă păstrează și continuă marile cuceriri artistice ale trecutului, asigură înflorirea deplină a formei artistice, în vreme ce arta decadentă duce la degenerarea formei.

Scriitorii și criticii care se călăuzesc după metoda realismului socialist luptă împotriva desconsiderării problemelor formei artistice, pentru stăpânirea limbii bogate și pline de farmec a poporului; ei acordă cea mai mare atenție studierii legilor specifice ale artei, învață neconținut din tezaurul artistic al literaturii clasice.

Tendința de a justifica slăbiciunile artistice prin importanța și nouitatea temei este o tendință dăunătoare, care frinează dezvoltarea literaturii.

Atenția deosebită pentru conținutul operelor de artă, lupta neîncetată împotriva celor care neagă sau subapreciază caracterul primordial al acestuia, nu poate și nu trebuie să însemne în nici un caz micșorarea exigenței criticilor literari față de forma artistică specifică de exprimare a adevărului vieții.

Criticii literari trebuie să fie preocupați în cel mai înalt grad de problemele măiestriei artistice, să analizeze competent, concret, forma artistică a operelor literare în corelația ei indisolubilă cu conținutul, să critice cu severitate lozincăria deșartă, improprietatea și sărăcia limbii, neglijențele în versificație — mai ales atunci când ele se ivesc în lucrările unor scriitori fruntași.

Este un fapt pozitiv că în recentele discuții și îndeosebi în discuția despre poezie s-a acordat un spațiu larg problemelor măiestriei, specificului poeziei. Nu totdeauna însă aceste probleme au fost tratate de pe o poziție justă.

Criticii care desconsideră problemele conținutului, le socotesc „banale“ și se avintă pe terenul lunecos al formei „pure“, fac cel mai rău serviciu literaturii, deschid porțile dușmanilor artei — formalismul și estetismul.

De cele mai multe ori confuziile, eșecurile ideologice nu pot să nu exercite o înrîurire asupra formei operei literare; ele au ca rezultat nereușite artistice.

Nu este admisibil de asemenea ca sub steagul nobil al exigenței față de forma artistică să-și găsească ascunziș tendințele de negare a noului, de înăbușire a acelor opere care și-au pus sarcini mai însemnate, mai îndrăznețe, mai grele în ce privește oglindirea realității.

Unele intervenții în discuțiile din presa literară, ca și — de altfel — destule articole de critică, n-au analizat principial, profund, conținutul și forma lucrărilor literare, n-au dat dovadă nici de exigență și combativitate față de greșelile ideologice și de slăbiciunile și neglijențele artistice, nici de căldura și înțelegerea necesare pentru a ajuta efectiv scriitorilor noștri să creeze opere importante, cu o înaltă măiestrie artistică.

În lupta pentru principialitate în creație și în aprecierea operelor literare, scriitorii și criticii noștri trebuie să studieze profund exemplul strălucit de tratare dialectică a problemelor literare, opusă oricărei tendințe de simplificare, oricărei unilateralități, pe care ni le-a dat în ansamblul său Congresul al II-lea al scriitorilor sovietici.

Partidul i-a chemat întotdeauna pe scriitori și pe critici să lupte pe două fronturi: împotriva rămășițelor și a influențelor estetismului, și împotriva tendinței de desconsiderare a formei artistice.

Orice slăbire a luptei împotriva estetismului, formalismului, apolitismului nu poate decât să dăuneze dezvoltării literaturii pe drumul realismului socialist, al creării unor opere de mare valoare ideologică și artistică. Literatura noastră s-a născut, a crescut și crește în luptă împotriva concepțiilor putrede ale esteticii burgheze. Aceasta este o lege obiectivă a dezvoltării literaturii și artei în țara noastră.

Sub conducerea partidului, poporul nostru își concentrează toate forțele sale materiale și spirituale în direcția făuririi unei vieți noi, îndestulate, fericite. El are nevoie de o literatură militantă, care să participe nemijlocit la construirea socialismului, la lupta pentru pace, să contribuie direct la grăbirea victoriei noului.

Sarcina principală a literaturii noastre, a literaturii care înfățișează veridic viața în imagini artistice puternice, este educarea poporului în spiritul învingătoarelor idei ale comunismului. Nu există o altă cale spre o literatură mare și însemnată decât aceea a realismului socialist, a literaturii în slujba poporului.

Pe această bază, a unității depline a țelurilor artistice și educative ale literaturii, s-a format în jurul partidului și se consolidează frontul larg al scriitorilor din toate generațiile. Orice scriitor care se alătură sincer acestei cauze este binevenit. Spiritul de grup n-are nimic comun cu politica partidului nostru în literatură și artă, cu interesele poporului; tendințele de izolare sectară, de creare a „bisericuțelor“ literare trebuie să fie combătute cu cea mai mare tărie, oriunde s-ar ivi.

De la cerințele poporului, de la sarcinile arzătoare ale literaturii trebuie să pornească întotdeauna și critica literară.

Literatura așteaptă de la critici nu sterile speculații abstracte, ci o orientare politică și estetică justă și concretă.

Desigur, dezvoltarea criticii literare și a literaturii în general este posibilă doar în climatul unui schimb rodnic de păreri, al dezbaterilor și confruntării opiniilor.

Este regretabil că în recente discuții din presa literară, cititorii n-au întâlnit numele unor critici cunoscuți ca Ion Vitner, Traian Șelmaru, Paul Georgescu.

Răspunzând chemării partidului, cerințelor scriitorilor și ale opiniei publice literare, „Gazeta literară“ are meritul de a fi organizat discuții literare, care au adus unele foloase. Cu adevărat rodnice ar fi fost însă aceste dezbateri dacă colegiul redacțional al „Gazetei literare“ le-ar fi orientat cu claritate ideologică spre un scop bine definit, spre rezolvarea unor probleme fundamentale ale literaturii. Firește în discuție nu toți pot avea dreptate, unii participanți au afirmat și lucruri greșite. Dar revista avea datoria să spulbere confuziile, trebuia să nu lase unele discuții „în aer“.

În urma discuțiilor literare din acest an a avut loc la Uniunea scriitorilor o ședință importantă a Comisiei de critică, în care au fost dezbă-

tute larg probleme arzătoare ale criticii literare, iar o serie de critici de frunte au luat poziție justă, au ajutat la îmbunătățirea muncii în acest domeniu. Deși a trecut destulă vreme, „Gazeta literară“ n-a găsit încă loc să publice o dare de seamă substanțială a acestei dezbateri.

„Gazeta literară“, ca de altfel și celelalte publicații ale Uniunii scriitorilor, este lipsită încă de îndrăzneală și combativitate în tratarea problemelor fundamentale ale literaturii, în desfășurarea luptei ideologice pe tărâm literar.

Criticii literari, scriitorii, redacțiile trebuie să lupte ca discuțiile să se desfășoare sub semnul celei mai înalte principialități, să promoveze cu dragoste tot ce e înaintat în literatură și în critica literară și să-și concentreze focul împotriva ideologiei putrede burgheze, să dea dovadă de intransigență față de orice fel de denaturări ale realismului socialist.

Abaterile de la principialitate nu pot fi privite independent de slăbiciunile muncii ideologice a Uniunii scriitorilor din R.P.R. Biroul Uniunii scriitorilor nu acordă atenția cuvenită activității criticilor literari, adoptă în mod nejustificat o atitudine pasivă față de discuțiile care se desfășoară în „Gazeta literară“ și în alte organe de presă ale sale, pe care are sarcina să le conducă. Biroul Uniunii scriitorilor, organizația de bază a scriitorilor trebuie să ia măsuri pentru a pune în sfârșit în practică vechile proiecte de a organiza o mai strinsă legătură a scriitorilor și criticilor cu viața. Îndeosebi criticii literari, în mare parte, continuă să ducă o activitate birocratică; unii dintre critici n-au avut niciodată contact direct cu viața tumultuoasă a poporului, nu cunosc oamenii care se avîntă în primele rînduri ale construirii socialismului.

Sarcina cunoașterii profunde și directe a realității pe baza angrenării active în viață, a participării la opera de construire a socialismului, nu este o sarcină principală doar a scriitorilor, ci în aceeași măsură și a criticilor.

„Mai aproape de viață, pentru a ajuta efectiv la izbînda noului în viață“ — aceasta este chemarea pe care poporul și partidul o adresează tututor scriitorilor și criticilor, cu convingerea că efectele ei binefăcătoare se vor reflecta cît mai curînd în dezvoltarea literaturii noastre.

TEORIE ȘI CRITICĂ

A. E. BACONSKY

„FLORILE PĂMÎNTULUI“

Există fluvii al căror bazin uriaș, despletit pe nesfârșite întinderi, cuprinde zeci sau uneori sute de afluenți venind din meleaguri îndepărtate să se contopească în albia largă, plutind spre țărmurile mărilor și ale oceanelor. Ele sînt cele mai adesea întîlnite pe suprafața pămîntului fie că se numesc Amazonul, Volga sau Dunărea. Există însă și o altă categorie de fluvii. Sînt acelea asemănătoare Nilului sau Orangelui, fluvii singuratece, străbătînd ținuturi de o frumusețe austeră și sălbatică; singure tăindu-și drum cu încăpăținare prin nisipuri și păduri virgine, fluvii ai căror unici afluenți sînt măruntele și anonimele pîrîiașe sau izvoarele nevăzute aflate în însuși albia lor. Dacă ai pluti pe cursul unui asemenea fluviu, zile și nopți de-a rîndul u-ai întîlni spectaculoasele confluente, ci ai simți doar cum apele cresc mereu ca din oculte și miraculoase surse, lărgind și adîncind mereu vadul, amplificînd necontenit muzica valurilor, oglindind cerul și viața de pe maluri. Imaginea unui astfel de fluviu am avut-o citind cartea lui Zaharia Stancu *Descult* și recenta ei continuare *Florile Pămîntului*.

Opera aceasta nu este alcătuită după exigențele construcțiilor complicate care presupun multiple planuri, acțiuni secundare canalizate spre albia centrală, așa cum ne-a obișnuit oarecum tehnica romanului modern. Nu poți recunoaște în desfășurarea ei trăsăturile specifice ale genului epic și chiar atunci cînd le recunoști, observi că substanța și funcțiunile lor diferă; de

altfel, asemenea preocupări aparțin exclusiv criticii profesionale deprinsă la clasificări și analize. Cititorul se mulțumește să guste pur și simplu cartea, trăind pas cu pas sentimentele și emoțiile autorului, cunoscîndu-i concepțiile și experiențele. Și aici se află marca taină a prozei lui Zaharia Stancu, în această comunicare deplină cu cititorul, dincolo de orice legi de gen prestabilite și intenționate, în această totală participare la care te solicită întotdeauna lectura.

Florile Pămîntului continuă fresca socială de vaste orizonturi pe care a inaugurat-o *Descult*. Prejudicata conform căreia o epocă nu se poate exprima epic decît prin intermediul unei arhitectonici complexe și de o strictă organizare, este astfel denunțată. Lectura acestei cărți demonstrează că odată ce autorul și-a însușit concepția marxist-leninistă despre lume și viață, despre istorie și societate, el are în față cele mai variate și mai originale modalități de expresie artistică, cele mai largi posibilități de a inova — și dacă dintre toate acestea el știe, în virtutea unui serios discernămint, să le abordeze pe acele care sînt mai apropiate structurii sale și în același timp viziunii specifice asupra cîmpului tematic, reușita devine o certitudine. Înarmat cu această concepție, Zaharia Stancu a ales calca expresiei autobiografice tocmai pentru că și-a dat seama de caracterul mai mult afectiv al cunoașterii sale, caracter menit să se acomodeze în mod firesc evocărilor lirice bazate pe sensibilitate și atmosferă. Odinoară, Bal-

zac distingea o *literatură de idei* opusă *literaturii de imagini* după cum rațiunea sau afectul predomină în procesul de cunoaștere și de expresie estetică. Distincția este elementară și dacă am reedita-o astăzi, am deosebi, după acest criteriu, specificul prozei lui Zaharia Stancu de cel al romanelor lui Camil Petrescu, bunăoară. Fără îndoială că orice rigiditate se exclude în acest sens (autorul însuși își rezerva cu prudență o categorie eclectică pentru conviețuirea lui Balzac, lucidul comentator al burgheziei timpului său, cu celălalt care se îmbolnăvisese aproape de durere la moartea lui Père Goriot).

Plecat de la o justă cunoaștere a vieții și a propriei sale personalități, Zaharia Stancu a pornit pe urmele lui Darie, copilul născut odată cu secolul nostru într-o casă tristă și săracă, undeva în câmpia Dunării, între Turnu și Rușii de Vede. Darie nu este decât o lentilă prin care vedem nu numai satul său natal și acelea prin care soarta l-a purtat în căutarea pîinii amare, nu numai Rușii de Vede, târgul cumplit, sufocat în mizerie și ignoranță, nu numai câmpul întins și dezolant pe care, asemenea unor robi medievale, țărani își petreceau zilele, alimentînd traiul parazit al boierilor cinici și bestiali. Vedem peisajul tuturor satelor aceluși timp și pătrundem adînc în structura unei lumi al cărei sfîrșit trebuia să vină peste cîteva decenii. Dacă *Desculț* a fost cartea copilăriei lui Darie, *Florile Pămîntului* inaugurează cartea adolescenței. În plin război, eroul pleacă trimis de către boierul la care slujea, spre București—orașul tuturor mirajelor—care trebuia, în imaginația și în visurile lui, să-i ofere temeiurile unei alte existențe, a unei realizări depline în viață. Boierul care l-a trimis cu o scrisoare nu-l va mai vedea niciodată. Cartea descrie îndelungata și dificila călătorie pe care o face eroul de la moșia boierului pînă la marginile Bucureștilor. Călătoria lui Darie, pe jos, peste cîmpii arse, năpădite de buruieni, prin sate devastate, oferă scriitorului un fericit prilej de oglindire a războiului, cu întreg convoiul său de calamități, cu acea învălmășeală de fenomene și întîmplări absurde și inumane, ridicole sau de un profund tragicism. Războiul e văzut de

autor pînă la originile lui economice și sociale, dincolo de aparențele demagogice pe marginea cărora o întreagă literatură de cămătari se întrecea în pronunțarea cuvintelor răsunătoare. Impresionant ca o supremă invocație tragică, realizat cu mijloacele celui mai elevat lirism, este popasul lui Darie în singurătatea copleșitoare a unui cimitir german. Evocarea reconstituită a vieții și destine de oameni, formulînd un protest simplu și omenesc împotriva tuturor acelor care n-au ezitat să dezlănțuie războiul, condamnînd țări și popoare la moarte și pustiere. De-a lungul acestei călătorii, sumedenie de oameni întîlniți în împrejurări diverse sînt conturați în treacăt și rămîn să se contopească în întreaga atmosferă a cărții. Romîni și turci, bulgari și nemți, dar întotdeauna oameni, cu manifestări felurite, dar întotdeauna firești, fără nimic forțat și căutat, fără acea falsitate declamatorie, zgomotoasă, obositoare prin insistența și ostentațiile ei cu care te mîhnesc uneori eroii romanelor confecționate. Un țaran într-un bordei săpat la repezeală în adîncul cîmpiei pare la un moment dat simbolul întoarcerii la existența primitivă a omului, întoarcere pe care războiul o dezlănțuie cu sinistră cruzime. Schelete grotești și macabre sau prizonieri agonizînd sub șopruri părăsite, cu nădejdea zadarnică a întoarcerii întru cele dragi. Și deasupra tuturor plutește totuși istoria cu adevărul și justiția ei. Ca un leit-motiv al forței și tenacității acestui pămînt, acestor oameni care l-au locuit din totdeauna, revin evocările de mare amplitudine poetică, a tuturor agresorilor, amintind Scrisoarea a III-a a lui Eminescu.

Privitor la oameni aș vrea să remarc existența a două categorii de personaje în proza lui Zaharia Stancu și aceasta numai sub raportul funcțiunilor estetice. Sînt personaje menite să rămînă în amintirea cititorului cu profilul lor așa cum îl conturează autorul. Există însă și o altă categorie de personaje ale căror rosturi nu se definesc precis și care aparent sînt nerealizate. După ce isprăvești cartea îți dai seama însă că ele au avut totuși un temei, și anume, ele devin un fel de ele mente ale atmosferei care e cultivată de pre dilec-

ție de către autor și au pînă la urmă soarta ostașilor anonimi căzuți pe cine știe ce meleaguri, dar care trăiesc totuși în triumful cauzei pentru care s-au jertfit. Acești eroi se apropie de elementele naturii pe care Stancu o cîntă cu pasiunea și sensibilitatea ce-i sînt proprii. De altfel, natura însăși e unul dintre personajele importante ale acestei cărți. Ea nu este comunicată atît vizual-plastic, pentru că artistul n-o recepționează pe această cale. Zaharia Stancu ascultă natura, o simte și o interpretează, o personifică, atribuindu-i o viață complexă și dramatică. Acest fel de a pătrunde și anima elementele naturii este de esență populară, specifică folclorului nostru în care munții și apele, pădurile și florile, vîntul, ploile sau zăpezile nu se relevă atît prin linie sau culoare, cît mai ales prin existența și mișcarea pe care le-o atribuie poetul făcîndu-le să participe intens în viața lui de toate zilele.

Spre sfîrșitul cărții, cînd Darie ajunge în marginea Bucureștilor, autorul găsește un prilej potrivit să dea o replică severă semănătorismului desuet care exalta natura rustică laudînd o imprecizie stupidă la adresa orașului. E lesne desesizat diversitatea pe care o presupunea o atare concepție ai cărei corifei, ca niște ridicoli și stîngaci iluzionști cătau să creeze o imagine a satului plină de idilism greșos și de poleială sărbătorească. În acest pasaj, lirismul inunăd reușind să se impună și formeii și dînd naștere unui admirabil poem în versuri albe izvorît spontan și firesc. Metoda ca atare e nouă și se poate spune că această contopire a poeziei cu proza pe care am întîlnit-o uneori și la Berthold Brecht — marchează începuturile unei noi concepții a genurilor, spulberînd prejudecățile academice ale distincțiilor riguroase și prorocînd declinul unor asemenea distincții, așa cum odinioară eșuase legea celor trei unități ale literaturii dramatice.

Se observă însă uneori, în *Florile Pămîntului*, un anumit abuz de paranteze și digresiuni care mi se par supărătoare. E vorba de întoarcerile lui Darie spre episoade mereu anterioare care nu întotdeauna sînt necesare. N-am înțeles, de pildă, de ce, ajuns la periferia Capitalei, el își amintește că a mai atins cu trei ani în urmă marginile

Bucureștilor și autorul intercalează pasajul vizitei pe care acesta o făcuse atunci fratelui său, Gheorghe. Pasajul intercalat are o existență de sine stătătoare și cred că ar fi putut apare ca o frumoasă schiță. Introdus însă în carte, el frinează oarecum evoluția normală a povestirii, devenind astfel eterogen. Cred că se mai pot găsi cîteva cazuri asemănătoare în care digresiunile împiedică desfășurarea firească. E un reziduu, bănuiesc, al unor aglomerări de amănunte cu caracter baroc pe care l-am întîlnit uneori în *Desculț*.

★

Cartea lui Zaharia Stancu, *Desculț*, a avut un mare succes peste hotarele țării, succes care, cred eu, se datorește, pe lîngă documentelor impresionante de viață pe care le conține și caracterului său specific românesc. Se întîmplă de multe ori să citești un roman sau o nuvelă a cărei atmosferă să plutească în vag, al cărei stil compilat să nu sugereze decît, în cel mai fericit caz, un meșteșug, o virtuozitate. Zaharia Stancu a surprins specificul satului românesc cu toate coordonatele sale și de aceea mesajul său va suscita interes întotdeauna și pretutindeni, oferînd posibilitățile de cunoaștere a unei lumi prea puțin cunoscute. Mijloacele de realizare a acestei atmosfere particulare sînt largi; de la trăsăturile fizice și morale ale eroilor pînă la stil și limbaj, acel limbaj plin de armonie poetică și de culoare. E o vrajă, o incantație a stilului care amintește pe alocurea marile epopei nordice, Kalevala bunăoară, cu acel amestec de naivitate și candoare, de simplitate și înțelepciune. Pînă și dialogul capătă uneori valori poetice, devenind o expresie lirică a gîndurilor și stărilor de spirit ale lui Darie.

Dacă în *Desculț* modul de a vedea și înțelege lumea era al unui copil, în *Florile Pămîntului* se observă sub toate aspectele ridicarea pe treapta superioară a adolescenței. O undă de maturitate vine să sugereze admirabil creșterea continuă a eroului, realizată în atitudinile sale față de lume și viață, în gîndurile și sentimentele sale, în felul său de a vorbi, și mai ales în minunatele monologuri interioare. Această evoluție a tonului este o problemă

artistică dificilă și Zaharia Stancu o realizează cu deosebită măiestrie, încît cititorul nici nu izbuteste să observe maturizarea treptată și firească a lui Darie.

Zaharia Stancu nu adresează invective directe și retorice. El povestește și cîntă asemenea aezilor antici, poemul suferințelor și visurilor unui popor robit și înjosit, supus întinericului și ignoranței. Revolta împotriva acelor orînduiri se degajă singură, clocotind în pieptul cititorului și împletindu-se cu dragostea față de realitățile contemporane care au adus biruința definitivă a tuturor celor ce muncesc. Căci *Florile Pămîntului* înalță, peste tragismul altor scene și situații, un imn pasionat vieții și omului, frumuseții și adevărului al căror triumf sălășluiește în însăși istoria zbuciumată și dramatică a celui timp.

Nu știu dacă ceea ce scrie Zaharia Stancu este și va fi vreodată considerat roman. Capriciile criticii literare sînt pururi schimbătoare. Sînt însă convins pe deplin că această operă va rămîne ca un document artistic, întotdeauna solicitînd pe cei care-i vor deschide paginile, ca o cronică lirică a unor vremi apuse pentru totdeauna.

Și fiindcă, totuși, ori de cîte ori scrii despre o carte, genurile și speciile nu încetează să-ți dea tîrcoale ca niște fantome obligatorii, închei spunînd că dacă autorul *Florilor Pămîntului*, ascultînd parcă același îndemn pe care îl auzise odinioară și Pușkin: *Spre proză mă îndeamnă anii*, a părăsit versurile, poezia nu va înceta niciodată să și-l revendice din motive bine întemeiate.

DUILIU ZAMFIRESCU ȘI CONTRIBUȚIA LUI LA DEZVOLTAREA ROMANULUI NOSTRU REALIST

Duiliu Zamfirescu, figură complexă și mai ales contradictorie, intimidează pe cercetătorul operei lui prin discordia ideilor care stau totuși laolaltă în cuprinsul ei, așa cum, probabil, au viețuit și în capul scriitorului, admirator înfocat cu toate acestea al „realității armonice”. Fără să hănuiască, desigur, că el însuși este o confirmare a zădărnicii idealului său, Duiliu Zamfirescu ni se înfățișează astăzi, ca o personalitate plină de contraste în care se întâlnesc: ideologia reacționară a „Junimii” cu admirația pentru problematica socială a marilor romancieri ruși (inclusiv a lui Gorki!); snobismul și morga aristocratică a *diplomatului european* cu idei și atitudini anticospolite în privința dezvoltării literaturii, muzicii și teatrului românesc; idealizarea unor eroi (din rîndurile boierimii mai ales) cu idei înaintate de artist realist care aspiră să respecte adevărul vieții; propovăduirea armoniei sociale cu recunoașterea (într-o scrisoare către Maiorescu!) unei idei „sublime” în „socialismul radical”; dorul de parvenire socială al fiului de arendaș care este el însuși, cu stigmatizarea lui Tănase Scatiu.

Este destul de greu să urmărești sinuozitățile unei atari personalități artistice și mai ales să înțelegi și să explici persistența elementelor realiste în opera scriitorului, în ciuda ideologiei sale reacționare.

I

Duiliu Zamfirescu face parte dintre

acei artiști care s-au străduit să trăiască în conformitate cu preceptele estetice pe care le-au profesat. Dacă în opera sa Duiliu Zamfirescu a fost un adept al frumosului *etern și pur*, impunându-și o ținută rigidă față de ceea ce socotea el „mulțime”, compătîmind în fond soarta țărănimii și a oamenilor simpli dar interzicîndu-le accesul în artă, și în viață s-a arătat de un aristocratism căutat, frizînd snobismul, de oarogață și o înfumurare care au jignit pînă la sfîrșit chiar și pe slujitorul cel mai fidel care oficia atunci, cu toată morga, pe altarul frumosului pur, pe Maiorescu. Cu atît mai mult a devenit el nesuferit publicului literar de convingeri democratice, ceea ce a prejudiciat mult înțelegerii și aprecierii operei sale, care cu toate acestea a avut un rol pozitiv în dezvoltarea prozei noastre (ca poet și dramaturg Duiliu Zamfirescu fiind relativ ignorat, și credem noi nu fără oarecare dreptate).

Un prieten al scriitorului, N. Petrașcu, dă în amintirile sale amănunte interesante prin autenticitatea lor. În ciuda binevoitoareii imagini pe care vrea să ne-o lase Petrașcu, în cartea sa transpare stilul de viață artificial, emfaza și prețiozitatea care l-au caracterizat pe scriitor toată viața, încă de cînd a descins în București într-o modestă cameră de la „Hotel Metropol”, venind de la podgoriile de pe Milcov, ale părinților. „Te rog... nu da drumul tecucianului” — își apostrofa Duiliu Zamfirescu prietenul pentru vreo glumă mai picantă care-i vexe,

pe cît socolea el, ținuta aristocratică compusă cu atîta grijă, începînd de la hainele cam lustruite dar ireproșabil croite, de la pălăria care-i reclama o atenție specială pînă-și lua pe cap poziția demnă și corectă și sfîrșind cu mersul care nu trebuia să fie nici repezit ca al unui om grăbit, dar nici prea lent ca al unui om fără treabă. Cariera diplomatică pe care a făcut-o, larg sprijinit de juniști și de Maiorescu în special (în treacăt fie zis, stimulat de nenumărate cereri de înaintare din partea scriitorului însuși), i-a accentuat slăbiciunea de a poza în aristocrat cu genealogie de cîteva veacuri (s-a descoperit descendent al Lascarizilor). Devenind și ginere al unui înalt demnitar italian, (el nu uită să-l informeze pe Maiorescu printr-o scrisoare că soacra lui, moartă de mult, a fost „contesă Bonacina-Spini“), Duiliu Zamfirescu a întîlnit astfel condițiile prielnice cultivării snobismului și înfumurării pentru care manifestase predispoziții timpurii.

Locuind la Roma un palat de pe Via Condotti, slujit de lachei și feciori ca un aristocrat ce se respectă, pătrunzînd în cercuri diplomatice internaționale, fiind un autor tradus în mai multe limbi, Duiliu Zamfirescu și-a compus treptat o figură de diplomat cu circulație europeană. La întoarcerea în țară, după optsprezece ani de viață în străinătate, s-a retras la moșia sa de lîngă Focșani, așteptînd ca toate dignitățile să-i fie oferite. De aci prefetele ostentative la noile ediții ale romanelor sale, prefete în care-și etalează relațiile sale cu aristocrația europeană. Chiar N. Petrașcu, prietenul plin de o admirație cam nătîngă față de el, nu se poate opri să nu facă o remarcă de bun simț relativ la această perioadă din viața scriitorului: „*Gîndul său de căpetenie părea a fi acum să facă avere, să poată fi independent, să trăiască bine și să se bucure de avantajele pe care le oferea viața celor cu dare de mîină*“.

Duiliu Zamfirescu adoptă acum o atitudine seniorală, de proprietar de „domenii“, care desface vinuri faimoase.

Ajuns academician și președinte al Camerei, Duiliu Zamfirescu nu mai are nici o treaptă de urcat în ierarhia socială. De aceea, cînd Eugen Lovinescu, de altfel admirator fără rezerve al prozei sale și apologet al concepțiilor sale reacționare, îndrăznește să-i critice „Voichița“, Duiliu Zamfirescu trimite revistei „Flacăra“ în care acesta își înserase articolul, o scrisoare demnă de a fi menționată. Scrisoarea îl repede în acești termeni pe ireverențiosul critic: „Nici talentul, nici vîrsta, nici poziția socială (subl. n.) nu-l îndrituiesc a da lecții altora — în toate cazurile, nu mic“. Și apare amuzantă și comică lamentarea lui Eugen Lovinescu, răsplătit cu atîta nerecunoștință de cel față de care nu-și precupețise elogiile: „... Dl. Zamfirescu e îngîmfat și eu singurul om ce l-a lăudat în țara romînească“.

Moartea lui Duiliu Zamfirescu survenită în 1922, în urma unei intoxicații cu ciuperci la Agapia, a întîmpinat o reacție care a însemnat, într-un fel, o răzbunare aproape meritată față de această viață predominantă de artificialitate și aroganță, de suficiența parvenitului și rigiditatea omului ajuns. Camil Petrescu relatează cu ironie acest moment într-un scurt articol scris în săptămîna morții lui Duiliu Zamfirescu („Ultimul Lascarid“ — „Teze și antiteze“) Dînd citate copioase din presa vremii, care deplîngea în scurte notițe necrologice moartea „apreciatului“ autor „de pe vremuri“ al „Paulei de la Miramare“ (o dulcегărie de tinerete cînd decedatul era cel puțin autorul a două romane de valoare, care rămîn prin elementele lor realiste), Camil Petrescu încheie astfel scurta dar sugestiva evocare a scriitorului: „În sfîrșit, un tînăr imberb își începea articolul așa: „Cu Duiliu Zamfirescu moare un fost distins președinte al Camerei“.

„De fapt a murit — cu toate cusururile lui — unul dintre cei patru-cinci prozatori mari pe care i-a avut literatura romînească“.

În bună parte este vina lui Duiliu Zamfirescu dacă tînăra generație, fie și în persoana unui „tînăr imberb“, regreta moartea „unui fost distins Președinte al Camerei“ și nu a prozatorului de reală valoare, rămas în umbra rangurilor sale sociale.

Mult timp scriitorul a fost antipatizat — și pentru motive explicabile — de intelectualitatea noastră democrată. Tot la moartea lui, Ibrăileanu scria aceste rînduri care dau o bună explicație faptului: „Apoi clasa lui socială, manierele, „eleganța“, morga, antițărănismul și anti-democratismul lui, — în lumea „proletarilor intelectuali“ care alcătuiau partea cea mai însemnată a publicului cititor și din care se recrutau recenzenții, — l-au făcut antipatic, ca să spunem lucrurilor pe nume, fără puțința unei despăgubiri din partea clasei sale, care nu a făcut parte niciodată din publicul cititor“.

În schimb, a existat o critică apologetică, lipsită de discernămint, care a ridicat osanale mai ales acelei părți din opera sa care este caducă prin insuficiența realizării artistice și prin tezele retrograde preconizate. Eugen Lovinescu se extazia în fața idealizării clasei boierești din romanele lui Duiliu Zamfirescu: „În mijlocul demagogiei socialiste sau naționaliste, Dl. Zamfirescu a stăruit a crede că mai e o pătură conducătoare, cinstită, cultă, împodobită cu oareșicare însușiri sufletești, a descoperit chiar că mai sînt boieri, nu ciocoi sau fanarioși, ci romîni cu dragoste de pămîntul strămoșesc și cu omenie față de țaran, și care au avut un însemnat rost în desfășurarea istorică a neamului nostru...“ Și în continuarea elogiului, Eugen Lovinescu, consecvent estetizant și predicator al „armoniei sociale“, găsește merite artistice în seninătatea operei, seninătate care opune o stare de idilă (pe care însuși Duiliu Zamfirescu o ura și o combătea teoretic, deși inconștient o folosea uneori) ciocnirilor sociale: „Opera d-sale e sănătoasă și senină prin concepție, e pătrunsă de iubire de neam și de țară; nu seamănă învrăjbire între păturile noastre sociale, are aceeași caldă simpatie pentru tot ce e bun jos sau sus; n-a cruțat nimic dar nici n-a

împovărat nimic dintr-o doctrină politică...“

În asemenea condiții ne aflăm pînă astăzi în ce privește interpretarea moștenirii literare pe care ne-a lăsat-o Duiliu Zamfirescu, cu o singură excepție, articolul lui C. Dobrogeanu-Gherea: „Pesimistul de la Soleni“, care cuprinde o analiză foarte justă și minuțioasă a romanului „În fața vieții“. Totuși, acest articol care a aruncat anatema criticii științifice asupra debutului nu prea glorios al lui Duiliu Zamfirescu, nu este decît un pisc izolat de pe care nu se poate privi întreg cuprinsul operei scriitorului, operă venită în urmă.

De aceea, o analiză în lumina concepției marxiste despre artă, care ar trebui să lege firul de articolul lui Gherea, așteaptă să fie întreprinsă. Scriitorul acesta cu atîtea păcate omenesti și artistice este totuși un prozator de talent, venit într-un moment de pionerat, un scriitor care duce mai departe romanul social inaugurat de N. Filimon și care în schițarea și determinarea socială a unor caractere, în realizarea atmosferei, în presimțirea unei problematice în ciocnirea dintre clase, în tehnica de romancier încă naivă dar mai avansată față de predecesori, în sobrietatea stilistică și bunul simț în folosirea limbii, rămîne un precursor al romanului realist care va înflori la noi, după moartea lui, între cele două războaie.

II

Engels era plin de admirație în fața lui Balzac — pentru că acesta, deși din punct de vedere politic rămînea un legitimist — în zugrăvirea societății contemporane nu s-a lăsat călăuzit decît de adevărul vieții: „... satira sa nu este niciodată mai mușcătoare, ironia sa nu este niciodată mai caustică decît atunci cînd aduce în scenă tocmai pe acei bărbați sau pe acele femei pe care-i simpatizează atît de profund — nobilii. Și singurii oameni despre care se exprimă întotdeauna cu o admirație fățișă sînt adversarii săi politici cei mai înverșunați, eroii republicani de la Cloître Saint Méry, oameni care în această epocă (1830 — 1836) erau într-adevăr reprezentanții maselor populare“. Pe Balzac viziunea sa ina-

intată asupra artei, privită de el ca o fidelă reflectare a „comediei umane“, l-a ajutat să meargă *„împotriva propriilor sale simpatii de clasă și prejudecăți politice“*, opera sa devenind una dintre cele mai impresionante culmi ale realismului, pentru că el... *„a văzut necesitatea pieirii nobililor săi iubiți, pe care îi descrie ca pe niște oameni care nici nu merită o soartă mai bună... a recunoscut pe adevărații oameni ai viitorului acolo unde puteau fi cu adevărat găsiți la acea epocă...“*

Această clasică analiză a operei balzaciene ne ajută să înțelegem cum, în trecut, scriitorii care împărtășeau o ideologie retrogradă au putut creea totuși o operă al cărei sens obiectiv este refractar acestei ideologii, cum dragostea de adevăr i-a ajutat să-și învingă limitele ideologice. Duiliu Zamfirescu nu este însă un scriitor care să se încadreze perfect în categoria artiștilor de tip Balzac. Deși el a mărturisit credința că arta trebuie să urmeze cât mai îndeaproape viața (*„Fiindcă vine întrebarea: ce este un roman și care e scopul unui scriitor? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții“*), concepțiile lui sociale l-au împiedecat de multe ori să vadă adevărata față a realității și scriitorul a intervenit de multe ori, în chip arbitrar în numele unei ideologii retrograde în firea personajelor sale, modelându-le după cum ar fi vrut el să fie și nu după cum erau ele în realitate. Deci, nu ne aflăm în fața unui scriitor care a mers *„împotriva propriei sale simpatii de clasă și prejudecăți politice“*. Duiliu Zamfirescu, văzând ruina clasei pe care o îndrăgea, a încercat de multe ori mijloace de „îndreptare“, a încercat să descopere figuri, familii întregii de boieri pămînteni în care, credea el, sălășluiesc virtuți străbune, comori de patriotism și de omenie, pentru a le oferi drept model în regenerarea clasei feudale, regenerare la care visa.

Așa se face că, adesea, Duiliu Zamfirescu nu urmează drumul marilor artiști din trecut care își au un reprezentant clasic în Balzac, deși elementele realiste numeroase și pronunțate ale prozei sale la care ne referim în special, nu pot fi expli-

cate decît tot prin depășirea limitelor sale ideologice sub presiunea adevărului vieții.

Pentru o mai exactă înțelegere a lui Duiliu Zamfirescu, personalitate atît de contradictorie, și a operei sale, sugerăm cercetarea tezei marxiste privitoare la raporturile dintre clasa dominantă și reprezentanții ei pe plan ideologic. Marx și Engels în lucrarea lor „Ideologia germană“ scriau: *„Diviziunea muncii, despre care am constatat încă mai sus că este una din forțele principale ale istoriei de pînă acum, se exprimă acuma și în sinul clasei dominante prin separarea muncii spirituale de cea materială, astfel încît, în cadrul acesteia, o parte dintre indivizi apar ca gînditorii acestei clase (ideologii ei activi și creatori, care își trag seva principală din cultivarea iluziilor pe care această clasă și le face despre ea însăși), în timp ce ceilalți se comportă mai mult pasiv și receptiv față de aceste idei și iluzii, pentru că în realitate ei sînt membrii activi ai acestei clase și au mai puțin timp să-și facă iluzii și idei despre ei înșiși“*. În continuare, citatul cuprinde o idee asupra căreia am vrea să stăruim în special: *„În interiorul acestei clase, scindarea aceasta poate evolua chiar pînă la o anumită opoziție și dușmănie între cele două părți (subl. n.) care, însă, la orice ciocnire concretă care periclitează clasa însăși, cade de la sine“*... Această teză marxistă poate avea aplicare și în domeniul artei, literații și toți oamenii de artă fiind legați și ei de o anumită clasă și încadrîndu-se printre gînditorii ei. În acest sens, acea „anumită opoziție și dușmănie între cele două părți“, — clasa socială exploatatoare și reprezentanții ei pe plan spiritual — credem că ar putea fi o explicație a prezenței unor elemente realiste de critică socială în opera unor scriitori atașați ideologicește claselor exploatatoare, — și ne gîndim că de această natură vor fi fiind și elementele de realism critic din opera lui Duiliu Zamfirescu.

Sigur că transpuse pe plan artistic, în domeniul moștenirii literare, lucrurile se complică foarte mult iar aplicarea mecanică a tezei marxiste poate duce la greșeli. Nu are rost să concesionăm pe Duiliu Zamfirescu, de pildă, cu tot ceea ce este mai bun și mai valabil în opera lui boie-

rimii în descompunere, deși destinul său omenesc și literar este legat foarte mult de ea. Această „anumită opoziție și dușmănie“ către care pot evolua față de clasa retrogradă chiar intelectualii și artiștii legați de ea, fiindcă prin natura și îndeletnicirile lor deosebite pot privi oarecum din afară și cu un ochi critic gruparea socială din care fac parte, ne ajută să găsim o sursă a realismului la Duiliu Zamfirescu și să înțelegem că poziția critică a scriitorului coincidea într-o măsură și la un moment dat cu resentimentele și averșiunea maselor populare față de clasele dominante.

La o privire superficială ar putea să pară hazardată ideea apropierii lui Duiliu Zamfirescu de năzuințele populare, scriitorul fiind cunoscut pentru aristocratismul și înfumurarea cu care se ferea să-și maculeze toga albă de estetic cu „noroiul“ mulțimilor: „*Frumosul este singurul adevăr necesar, după cum este și cea mai înaltă formă a moralității. Intruchiparea lui, însă, este legată de un principiu de autonomie individuală, care nu admite concesiuni mulțimii sau inspirații de la ea.*“

Cu toate acestea, Duiliu Zamfirescu, — de altfel în opera lui de multe ori plin de compasiune față de condițiile precare de existență ale țărănimii și pledînd pentru îmbunătățirea lor (fără să ofere soluții ameliorative și de întoarcere la o stare patriarhală) — s-a înlînit pe un drum comun cu masele populare: ura împotriva capitalismului a cărui penetrație însemna înăsprirea condițiilor materiale de viață ale țărănimii muncitoare. De asemeni, critica frivolității, a depravării, a nimicniciei boierești, deși făcută în scopul de a moraliza clasa feudală, coincide de multe ori cu poziția maselor populare față de această clasă. De aceea nu-i o ciudățenie explicabilă doar prin șlefuirea mijloacelor artistice faptul că „Viața la țară“ și „Tănase Scatiu“, în care critica ascensiunii burgheze mai ales atinge apogeul, sînt cele mai bune romane ale lui Duiliu Zamfirescu.

În sfîrșit, dacă aruncăm o privire pe barta literară contemporană, observăm că pretutindeni epoca a generat condițiile și a creat artiștii de care avea nevoie, pentru răspîndirea în amplitudine a realismului

critic. Victorios în mijlocul secolului al XIX-lea prin geniul lui Balzac, Pușkin, Gogol, realismul critic a devenit către sfîrșitul lui curentul literar promovată de cei mai mari artiști ai vremii, a devenit literatură cerută de masele largi, tot mai decepționate de alcătuirea burgheză a societății. Din Rusia pravoslavnică și iobagă s-a ridicat grupul de maeștri ai realismului critic, de la monumentalul Tolstoi la artistul miniaturii Cehov, cucerind cu repeziciune Europa sătulă de literatura leșinată a epigonilor marilor romantici. Presiunea condițiilor sociale a orînduirii burgheze care nemulțumea tot mai mult masele populare s-a impus și literaturii noastre în general, care în această vreme, după ce atinsese gloria realismului critic prin Caragiale, trece prin nuvela realistă cu vehemență critică a lui Delavrancea, Vlahuță, Slavici, lăsînd în urmă ca pe o rochie de bal demodată proza cu zaharicale a lui Bolintineanu, „Buchetiera din Florența“ și „Dridri“, atît de gustate la vremea lor.

Duiliu Zamfirescu a început, ca mai toți tinerii literați de atunci, prin a fi un romantic conformist și a evoluat spre o literatură de critică socială realistă, înțelegînd într-o măsură, că alta este chemarea vremii și că acordurile romantic-langueroase au o rezonanță desuetă pentru contemporani, ca versurile Văcăreștilor pentru îndrăgostiții care-l cunosc pe Eminescu. Așa dar presiunea epocii care, datorită nemulțumirii generale față de orînduirea burgheză gusta literatura marilor romancieri ruși, pregătindu-se să-l primească pe Gorki, a influențat credem și destinul literar al lui Duiliu Zamfirescu. Scriitorul, de multe ori, în ideile și în atitudinea sa estetică, este reacționar. Cu toate acestea, sub imperativul vremii devine un mare și sincer admirator al realismului critic, în special rus, și se străduiește să se încadreze prin scrierile sale acestui curent literar pentru care avea toată prețuirea, deși nu și toată virtutea de a-l practica.

Se cuvine, pentru ușurarea înțelegerii personalității lui Duiliu Zamfirescu și a operei lui, o sumară privire asupra opiniilor sale estetice, pe care el însuși a încercat să le formuleze cît mai clar. În 1892, a început să

scrie o monografie despre Lev Tolstoi, din care a și publicat câteva fragmente în „Convorbiri literare“, fără să o mai termine vreodată, nu pentru că nu ar fi vrut, căci împărtășea o mare admirație pentru marele scriitor rus, ca și pentru Turgheniev și Dostoievski, ci pentru că, după cum mărturisește într-o scrisoare, mutarea de la Roma la Bruxelles i-a întrerupt lucrul. Mai târziu n-a mai putut regăsi atmosfera și nici n-a mai avut timp, îmboldit de creația originală, să reia în întregime lectura lui Tolstoi. Fragmentele publicate din această monografie conțin însă lămuriri prețioase asupra modului în care concepea Duiliu Zamfirescu natura și scopul creației artistice. El recunoaște izvorul frumosului în realitate: *„Dacă Shakespeare ar fi făcut din „Romeo și Julieta“ o tragedie proastă, ar fi dat dovadă că nu are mijloace artistice, dar amorul ar fi rămas amor, legenda Montechilor și Capuleților ar fi rămas poetică, Verona ar fi rămas tot misteriosul oraș al Scaligerilor“*. Mai mult, călăuzindu-se după principiul selecției aspectelor realității în creația artistică, Duiliu zamfirescu era împotriva „fotografiei“ în artă, și respingea naturalismul și zolismul. Din păcate însă, această selecție trebuia să se facă — după părerea scriitorului — în numele „realității armonice“, adică a unui ideal de frumos confecționat arbitrar de artist și socotit de el demn de a fi dat ca model oamenilor. De aceea, Duiliu Zamfirescu crede că selecția are ca scop găsirea aceluia element care va reprezenta: *„...perfectiunea speciei, aceea care se va apropia mai mult de idealul din noi și, prin substituție, îi va lua locul“*. Cu aceste premize, era normal ca scriitorul să ajungă la ideea superiorității artei asupra adevărului vieții, din punct de vedere moral, cum spune el, pentru că arta: *„...ne ridică peste senzualitate, în lumea idealurilor, singura în stare a ne desface de egoism și a ne îndrepta către o viață mai nobilă“*.

Această idee pe care o regăsim și mai târziu, exprimată într-o scrisoare către Maiorescu: (*„... lumea e mai frumoasă în reprezentarea ei decât în realitate“*) merită să fie reținută fiindcă ea va fi genoză tendințelor idealizante care vor lupta

mereu cu realismul în opera lui Duiliu Zamfirescu. De altfel, rezumând părerile sale, în aceeași încercare de monografie, scriitorul formula ca un punct special și asupra căruia ținea să stăruie în mod deosebit, dezideratul următor, considerat de el obligatoriu pentru artist: *„Ridicarea fantasiei la potența idealurilor“, fiindcă, „... numai prin înfățișarea lucrurilor în perfectiunea lor cea mai înaltă, și prin depărtarea a totce derogă de la această perfectiune, se poate atinge clasicitatea, punându-se astfel opera de artă la adăpost de mode, de înrăuriri ale timpului, de uitare“*.

Această oricât de fugitivă privire asupra concepției estetice a lui Duiliu Zamfirescu arată totuși, sperăm, cât de mult a fost frînăată apropierea scriitorului de realism („Junimea“ în frunte cu Titu Maiorescu în această privință poartă cea mai mare vină), și cât de greu este să explicăm accentele critice, uneori atât de vehemente, din opera sa. Alăturând totuși acest complex de opinii estetice de aceea „anumită opoziție și dușmănie“ de care vorbesc clasicii marxismului, a păturii intelectuale față de clasa dominantă de care totuși este legată și fatal limitată în vederi, o explicație și o ușurare în înțelegerea justă a operei lui Duiliu Zamfirescu se întrevede. Deoarece, oricât ar părea de paradoxal, tocmai în căutarea frumosului în societate, Duiliu Zamfirescu a fost jignit de aspectele de decadență ale boierimii în descompunere, de aspectele brutale și vulgare ale burgheziei rapace în ascensiune și scriitorul lo-a combătut cu multă pasiune (ceea ce servea revindicărilor populare împotriva claselor exploatoare). Este tot atât de drept că scriitorul făcea această critică văzînd ruina apropiată a boierimii și încercînd să o oprească în căderea ei, opunîndu-i tipuri idealizate de boieri care — socotea el — pot servi drept pilde de frumusețe morală, de dragoste de țară și de popor. Duiliu Zamfirescu visa — așa cum arată întreaga sa operă — o regenerare morală și socială a boierimii, care să îmbunătățească starea socială a întregului popor, din toate clasele și din toate provinciile. Incapabil să intuiască cel puțin caracterul trecător al claselor

și posibilitatea unei altfel de orînduirii sociale — ceea ce este explicabil — judecînd deci veșnice relațiile sociale pe care le cunoaștea, Duiliu Zamfirescu socotea că tot răul vine din corupția și decăderea aristocrației și din ridicarea unei „a treia stări“, burghezia care jefuiește și împilează poporul. Concepția lui era în fond retrogradă (întoarcerea la o stare patriarhală), critica pe care o făcea slujea însă în bună măsură, în mod obiectiv, aspirațiilor exploataților și mai puțin idealului său de „realitate armonică“, deși în interesul acestei himere pe care o urmărea, Duiliu Zamfirescu a sacrificat de multe ori adevărul. Nu trebuie să ne apară ciudat nici faptul că Duiliu Zamfirescu îl admiră atît de mult pe Tolstoi și-i prețuiește în deosebi romanul „Război și pace“, pentru motivul că în această carte vibrează cu atîta intensitate simțămîntele unui popor. „*Eu nu sînt admirator al romanelor istorice — scria el în încercarea de monografie amintită — și mărturisesc cu toată afecțiunea mea pentru această carte că, partea isprăvilor militare nu e tocmai ceea ce mă interesează mai mult într-însa. Cu toate astea, cînd armatele în retragere ajung pînă la Moscova și vine știrea că sosesc francezii, e un moment de așa mare frumusețe, încît te întrebi ce e, ce s-a întîmplat, ce procedeu nou s-a descoperit în povestirea unor fapte omenești? E că se simte printre rînduri vibrînd ura unui popor întreg...*“ În idealul său de frumusețe intră — cu toate referirile ostentative la „mulțime“, prin care nu trebuie să înțelegem însă neapărat „poporul“ — și o atitudine patriotică, evident înțeleasă dintr-un punct de vedere cam îngust, dar care-l deosebea de Maiorescu. Acesta, precum se știe, interzicea dreptul artistului în opera sa de a fi patriot. Duiliu Zamfirescu, dimpotrivă, iubea trecutul poporului nostru, (vorbind despre Carol I într-o scrisoare el spune că acesta a avut două defecte „care au trebuit să rănească pe orice român cu sufletul la locul lui“ și dintre care unul este „disprețul pentru trecutul nostru“), prețuia fondul simplu, cinstit și măreț al poporului și socotea că artistul are nu numai dreptul ci și datoria de a pune în fața cititorilor modele de patriotism. Iată un fragment de scrisoare în care Duiliu

Zamfirescu își arată credința că adevăratele virtuți sălășluiesc în marea masă anonimă și împilată, și nu în clasele stăpînitoare pe care el însuși încearcă să le moralizeze: „*Vă mărturisesc că eu sînt indignat de fapta lui Vladimir Ghika. Ea dovedește puțina consistență morală a claselor stăpînitoare, gata în orice moment a călca peste tot ce alcătuiește fondul de tradiții a neamului. Vă închipuiți D-voastră ce s-ar fi așez de poporul nostru dacă la temelie lui n-ar fi fost țărănul, credincios pămîntului, limbii și religiei“ (?)*. Iar în prefața primei ediții a romanului „In război“ (1902) scria că important pentru artist este: „... de a avea încredere în poporul care s-a strecurat în timp și spații neatins, și a răsărit în războiul din 1877, cu toate calitățile lui strămoșești, ascultător, simplu și eroic“.

Un fragment intitulat: „Patrie și pocizie“ cuprins în primul său volum „Fără titlu“ (București, 1883), ni-l arată pe Duiliu Zamfirescu de o forță apropiată de a lui Caragiale în demascarea falsului patriotism cu care se împăunau clasele dominante. Scriitorul, indignat, remarcă discrepanța dintre semnificația înaltă a celor două cuvinte patrie și poezie, pe care o află în școală sau în familie copiii, și înțelesul meschin și îngust pe care învață să li-l dea în societate. Această constatare era și ea de natură să jignească pe idealistul etic din Duiliu Zamfirescu și să stîrnească protestul lui, pe care-l consemnează în violența fragmentului și difuz îl va infiltra și în scrisul lui din viitor. Iertat fie-ne abuzul de semne ale citației, dar și în cazul de față numai citatul poate fi edificator: „*Cînd vreunul dintre d-voastră, indignat de mîrșăviile vreunii guvern, sau atins în demnitatea sa de om, nu se sfieste să zică: destul, ajunge, jos cu ingenuncherile țării, înapoi cu nepotismul și ocrotirea oamenilor de nimic, — vine îndată tatăl cu droaie de prieteni și cunoscuți care vă cîntă să încetați cu aceste lucruri, căci aveți nevoie de sprijinul guvernului; să vă vindeți pana ca să mînceți pîine; să vă scoateți pălăria pînă la pămînt înaintea cutărui sau cutărui domn, dacă vreți să aveți pălărie, și altele și altele. Astfel că, după cîtiva ani de o astfel*

de viață, te simți aproape convins că așa trebuie să meargă întreaga viață omenească.

Iată-te dar om, adică: iată-te profesor, iată-te gazetar, iată-te magistrat, iată-te arendaș, iată-te orice, cu condiția numai să nu mai zici Patrie și încă mai puțin poezie.

Și în adevăr, ori uiți amîndouă aceste cuvinte și ajungi orice, ori le repeți numai spre a înșela și asurzi lumea, și iar ajungi orice; sau le repeți din convingere și numai pentru că nu poți să faci altfel și atunci mori în spital“.

Am aglomerat aceste mărturii care exprimă în mod direct și în afara operei literare propriu zise, opiniile scriitorului, pentru a demonstra că, deși împărtășea un ideal criticabil, în concepția sa a rămas loc destul și pentru idei sănătoase și generoase care au alimentat partea cea mai bună și mai valabilă a operei sale.

III

Inceputurile activității literare a lui Duiliu Zamfirescu n-au fost prea strălucite și chiar un critic foarte binevoitor cu el, cum a fost Eugen Lovinescu, le recunoaște „nefericite“ și „fără o originalitate hotărîită“. Cu toate acestea, în șovăielile debutului se află și germenii laturilor bune și rele de mai târziu. Și nu ar fi atât de demne de amintit aceste lucrări de început dacă ele nu ar reprezenta un prețios cumul de experiență nu numai pentru Duiliu Zamfirescu, ci și pentru prozatorii care au venit după el. În multe dintre nuvelele sale fără mare valoare literară, luate ca atare și în întregime, recunoaștem schițări fugare, exerciții ale unor tablouri care vor fi create în plenitudinea lor artistică abia în urmă. Pînă la figura masivă, tăiată ca într-un bloc compact, dar lucrată totodată în respectul amănuntului, a lui Tănase Scatiu, scriitorul a schițat cîteva contururi de parveniți și de despoți, și-a format mîna modelînd fugare siluete realiste în intriga romanescă a acestor preambului.

Duiliu Zamfirescu se ridică încă de timpuriu împotriva romantismului care degenerase în modă, și însera digresivani

vehemente în nuvelele sale la adresa acestei maniere literare, ba chiar își exprima îngrijorarea ca o eroină a sa „să nu se bolnăvească de acest lirism contagios, care face să se piardă orice urmă de originalitate, orice trăsătură distinctivă a caracterului, și care nu lasă decît o uniformitate de poze languroase, monotonă ca orice uniformitate“. Proza lui de început se încadrează însă în bună parte chiar „modei“, deși el se leapădă cu tărie de asemenea învinuire. („*Moda n-am urmat-o nici în îmbrăcăminte, necum în gusturile mele literare*“). Problematika și majoritatea eroilor și eroinelor celor două volume de nuvele („Fără titlu“ (1883) și „Novele“ (1888) între care își face apariția și primul roman „În fața vieții“ (1884), cam inconsistent pentru acest gen, poartă amprenta curentului general al modei romantice. Duiliu Zamfirescu are însă inițial cîteva note distinctivă care răsună destul de stăruitor. Una dintre primele sale bucăți în proză care merită a fi luată în considerare este „Amintiri din vremuri“ („Pagini din viața lui Depărățeanu“) cuprinsă în volumul „Fără titlu“. Intriga romanțioasă construită pe ideea lui Théophile Gautier: „*Au fond de toute création de poète, bon un mauvais, il y a un amour de femme*“ (motto-ul lucrării), nu interesează pentru ceea ce vrem să demonstrăm. Important este că pe arhitectura convențional-romantică a nuvelei stau ca niște ornamente mai puțin luate în seamă de constructor, cîteva elemente de o viziune mai realistă care nu ating problematica, dar sugerează fundul social. De această natură sînt digresivunile cu caracter aproape publicistic (evidentă dovadă a incapacității scriitoricești de a integra deocamdată aceste idei sociale imaginii artistice), în care se face elogiul lui Cuza și Kogălniceanu și se înfierează trădătorii care l-au dus pe Domn la actul abdicării, ca și cele în care se vedește admirația autorului pentru Bălcescu. Unele reflecții care privesc personajul principal sînt de asemeni grăitoare („*Starea mizerabilă în care se găsea țaranul clăcaș îl atinse cu deosebire. Văzînd starea înapoiată de învățătură în care trăia țaranul, văzînd gusturile de rășuire ale mai marilor săi își dete*

demisia"...)

Dacă toate aceste considerații rămân exterioare imaginii artistice, în nuvelă găsim însă în afară de cei doi protagoniști, în care recunoaștem eroii romantici în circulație, Depărățeanu și Maria, un personaj mai fugar și mai linear prezentat, dar mai original și mai realist. Acesta este Tache Horea, soțul Mariei, un fost prefect care face o carieră politică rapidă și strălucită deși „fără multă învățătură” (premize pentru Tănase Scatiu). Acest Tache Horea este tot ce poate fi *mai terre-à-terre* în comparație cu distincția, lirismul și poezia celor doi îndrăgostiți Maria și Depărățeanu (vezi Tincuța și Mihai în contrast cu moicjul Scatiu). În el scriitorul a dat primele sugestii din opera sa asupra ascensiunii burgheziei, asupra dezgustătorului parvenitism și caracteristicilor lui: „*Pe lângă miniștri (Tache Horea — n.n.) și în special pe lângă Kogălniceanu, cu toată importanța sa se reducea, se anihila atât de mult, încît l-ai fi luat drept un miser postulant, venit după pulpana vreunui deputat. De îndată însă ce rămînea cu alții mai prejos decît el, își relua iarăși masca mîndriei și aerul înaltei sale persoane*”.

În „*Blaue-Donau*”, un fel de episod romanțat din viața lui Johann Strauss, se întîmplă ceva asemănător ca intrigă și conflict. Lucrurile se prezintă însă ceva mai complicat, evoluînd către o stare de revoltă a omului de artă față de mediul burghez, opac la sensibilitatea artistului, burghezul înțelegînd să cumpere ca pe orice marfă și plăcerea de a-l avea lăutar la masa sau la nunta lui, pe Johann Strauss: „*D-voastră nu înțelegeți — spune eroul principal — cît de grozav e a-și cîștiga cineva pîinea purtîndu-și vioara pe la mesele bogaților; trebuind să cînte pe la nunțile fericiților, cînd inima moare în pieptul lui; fiind silit a executa un vals cînd ți se pare că îți trec prin cap motivele unei sonate care poate te-ar face celebru...! A domnilor, îmi veți spune că eu nu sînt șeful unei bande de lăutari; că prea sînt rece în relațiunile mele cu lumea, că prea îmi place mult absintul. Prea bine. Dar sînt oare mai puțin scripcar, pus la ordinele d-voastră să vă cînt o bucată pasionată cînd mie îmi vine să casc, sau să vă făc orchestrația Figaro din Barbiero, cînd mie îmi vine să plîng? Au*

nu am dreptul să fju rece cu lumea care mă ascultă fără să mă înțeleagă? Și nu mi se cuvine să-mi caut mărirea cel puțin în visele absintului? Răspundeți, domnilor! Răspundeți! A... tăceți cu toții? Vedeți bine că am dreptate. Atunci ajunge cu atîta înjosire, ajunge!”

În această nuvelă cu țesătură convențional-romantică — însuși motivul muzicantului care trebuie să cînte de porunceală și să fie vesel deși în inima lui e trist, a fost larg exploatat în manieră romantică — nuanța de protest și mai ales personajul cu un titlu foarte lung și pompos care nu e în stare să înțeleagă de ce Strauss nu-i poate face un vals deși el dă bani, sînt semne ale unei independente creatoare, îndreptată spre critica burghezului obtuz și greoi.

Mai interesantă din punctul de vedere al evoluției tipurilor în proza lui Duiliu Zamfirescu este nuvela „*Subprefectul*”, cuprinsă în volumul „*Novela*” din 1888. Aici conflictul se declanșează punînd în valoare ideea aservirii aparatului de stat claselor exploatatoare. Subprefectul este un tînăr intelectual de concepții kogălniceniste, care își ia postul în primire cu gînduri foarte liberale, ceea ce aduce imediat o ciocnire cu deputatul ținutului, boierul Maxențianu, zugrăvit cu luciditate critică: „*Maxențianu era în partea locului un fel de pașe, care învîrtea judeful cum îi plăcea lui, alegea prefecti și-i da afară, numea deputați, strîngea mereu la avere și trăia ca un baron, bogat bineînțeles. Legenda îi pune pe socoteală cîteva fapte urite: așa, bunăoară, nu se prea știa de ce murise nevasta lui cea dintîi și unde-i era fata ce-i rămăsese de la dînsa; apoi se șoptea că la castel (căci vechea casă a proprietății fusese prefăcută într-un palat cu turnuri) se petrec orgii groaznice, la care nu lua parte nimenea decît niște femei ce soseau de la gară și Maxențianu cu vechilul lui; apoi avea obiceiul de a împușca vitele străine ce le prindea pe proprietățile sale, lucru care vîrșe spaima și deșteptase ura în țărani...”*

Cum se vede, Maxențianu are figura tipică a exploatatorului și în zadar se plînge unul dintre comentatorii lui Duiliu Zamfirescu, Mariana Zamfirescu-Rarincescu, de o neclaritate care împiedecă, chipurile, per-

sonajul să se susțină pentru că nu e limpede dacă Maxențianu: „...aparține unei boierimi propriu-zise, cu tradiție și cu autenticitate socială evidentă, sau, dimpotrivă, unei boierimi recente, expresie a fenomenului modern de revoluție burgheză“. Această delimitare pe care o cere comentatorul a făcut-o, din păcate, Duiliu Zamfirescu mai târziu, în proza sa, considerînd că pentru boierii „adevărați“ nu e reprezentativ un Maxențianu. În nvela de față, însă, ea nu există, și în acest feroce exemplar uman recunoaștem proprietarul de pămînt același, indiferent de autenticitatea sau neautenticitatea *singelui albastru*. Scriitorul are chiar momente de un realism intens în care denunță abuzul de putere și consemnează fapte atît de semnificative și caracteristice ca scepticismul țăranelui care, zdrobit în bătaie de boier pentru că-și reclamase un drept al său, refuză, la îndemnul subprefectului, să facă reclamație: — *Apoi la ce să mai faci?... știe el că tot una e... Cu boieru nostru nu se poate pune nimeni*“.

Și în „Subprefectul“, ca și în celelalte lucrări amintite, elementele de critică socială sînt cam umbrile, intriga romanescă ocupînd din ce în ce mai mult spațiul nvelii care se termină pe o notă melodramatică. Important, însă, e faptul că aici atitudinea critică a lui Duiliu Zamfirescu s-a încorporat ideii artistice și n-a mai rămas doar o digresiune sau un comentariu al scriitorului pe marginea întîmplărilor.

Privite în perspectiva întregii opere în proză a lui Duiliu Zamfirescu, aceste nvele a căror discutare am întreprins-o, nu pentru a le reabilita ci pentru a releva cele cîteva clemente valoroase conținute aici, apar ca jaloane importante care vor servi la deșelenirea unui drum nou, drumul pe care se ciocnesc mereu doi eroi caracteristici ai literaturii noastre: inadptabilul și parvenitul. De multe ori, din punctul de vedere al istoriei literare sînt foarte importante aceste prime indicații către spații artistice noi, în care abia mai târziu și mai ales alții, vor elădi capodopere, instalîndu-se definitiv în lumea nouă și exploatîndu-i aurul, pe urmele unui Columb care moare sărac. Cu Duiliu Zamfirescu analogia e prea mărinimoasă în prima parte și prea crudă în final. Este cert însă că el

a deschis în literatura noastră o nouă perspectivă începînd cu aceste nvele în care se presimte filonul de aur în exploatarea căruia vor deveni maeștri Matei Caragiale, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, George Călinescu. Și iarăși este cert că, din nefericire, Duiliu Zamfirescu nu a înțeles decît în parte că originalitatea talentului său și fantezia sa creatoare își pot da cea mai înaltă măsură în zugrăvirea parvenitului brutal și vulgar, în contrast cu făptura sensibilă și receptivă la frumos, la simțămintele curate și înălțătoare ale vieții fiindcă în aceasta problematică părerile sale greșite cu privire la dezvoltarea socială îl puteau reține cel mai puțin de la recunoașterea adevărului vieții. De aceea, el și-a risipit forțele în multe încercări care nu se potrivesc talentului și originalității sale. De ce a trebuit să deplaseze ciclul „Comăneștenilor“ bine început (ne referim la primele două volume) spre demonstrarea unor leze arbitrare, scornite de el, cînd era un prost sociolog? De ce a trebuit să scrie un ultim roman atît de plictisitor prin filozofia lui confuză, „Lydda“ ? Toată viața a fost un căutător de nou, neînțelegînd că păstrarea prospețimii scriitoricești nu înseamnă neapărat a scrie și *despre altceva*, cît mai ales a scrie bine, explorînd mereu mai adînc teme care ți se potrivesc și care niciodată nu se pot epuiza.

Să considerăm, spre pildă, ansamblul operei lui de început pînă la „Viața la țară“, care reprezintă maturitatea lui artistică. Alături de nvelele citate mai sus, întîlnim multe pagini în care notația sobră și exactă evocă figuri de un realism pregnant. În „Conu Alecu Zăgănescu“ („Novele“, 1888) cei doi oameni ajunși la bătrînețe fără să fi trăit cu adevărat sînt înduioșători și autentici în dragostea lor pentru copilul adunat de pe drumuri. În „Locotenentul Sterie“ („Novele“, 1888) nu interesează analiza psihologică slabă pe care scriitorul pune accentul, ci realismul cu care e înfățișată această familie mic-burgheză, cu orizontul limitat, cu o lume întregă de mici suferințe și necazuri care fac mizeria mare a unei vieți întregi. „Familia d-lui Sterie era una dintre-acele nenumărate adunări de suflete nevinovate, care trăiesc prin provinciile noastre, cu

rușine de oameni, teamă de Dumnezeu, credință în bine; care luptă cu disperare contra neaverii, năzuind totdeauna spre o stare mai înfloritoare; care n-are alt ideal decât a-și putea ține băieții la învățătură sau a aduna, după puteri, zestre fetelor; în sfârșit o familie ca aceea din care am ieșit noi cu toții, cei care nu ne coborâm din cruciații sau din cavalerii de Malta" (ciudat acces de modestie pentru descendentul — de mai târziu... al Lascarizilor). În vechiul volum „Fără titlu”, „Priveliștiile dobrogene” sînt încercări de portrete realiste. „Zădarnic” dă imaginea tipică a poetului provincial, înăbușit de un mediu meschin și neînțelegător dar și de propria lui neputință mic-burgheză. Iată, așa dar, un câmp larg pe care-l poate cuprinde în raza sa talentul scriitorului și care ar putea oferi un material bogat pentru problematica principală care-l pasionează. Dar ispita de altceva întrerupe de două ori această activitate laborioasă, rodnică în acumulări, și Duiliu Zamfirescu scrie două romane proaste: „In fața vieții” și „Lume nouă și lume veche”. Pe primul l-a judecat foarte minuțios și l-a anatemitizat Gherea. Pe cel de-al doilea, Duiliu Zamfirescu l-a scris, între altele probabil, ca să se răzbune pe Gherea și pe socialiști, dar n-a nimerit-o mai bine.

„In fața vieții” vrea să fie romanul unui dezgustat de viață, al unui pesimist, tip generat de condițiile sociale ale vremii, existînd în realitate ca produs firesc al societății atît de nedrept orînduite. Din păcate — după cum a arătat Gherea — Duiliu Zamfirescu este victima unei confuzii pe care o face între pesimistul sincer, care a ajuns la asemenea convingeri sumbre datorită unei adversități reale a orînduirii sociale, și ceea ce numește Gherea „pesimistul-papagal”, care arborează o poză de dezgustat de viață ca să pară mai interesant, deși clasa socială căreia îi aparține l-a răsfățat cu toate bunătățile. Neputînd se zisa această deosebire, Duiliu Zamfirescu nu și-a înțeles eroul și faptele unui „pesimist-papagal” sînt interpretate drept semne ale unei naturi superioare, cînd ele nu sînt decât lăudăroșenie și fanfaronadă. Gherea se amuză să-l prindă pe scriitor în delict de contradicție cu sine

însuși (păcat care va reveni chiar în romanele sale cele mai bune) și, cum exemple abundă, aprecierea pe care a dat-o criticul romanului corespunde întru totul spiritului în care acesta este scris. Gherea nu s-a ocupat însă de detalii, ceea ce era și firesc. Astăzi însă, cînd Duiliu Zamfirescu nu ni se mai înfățișează, cum i se înfățișa lui Gherea, ca un tînăr cu oarecare talent și cu pretenții filozofice mai mari decît cunoștințele lui modeste, se cuvine să ne oprim la unele dintre aceste detalii care în ansamblul operii sale au o semnificație. Cu tot eșecul suferit în realizarea figurii eroului său principal, romanul are o atitudine critică față de societate, ceea ce nu este de neglijat. Și aici, ca și în unele nuvele amintite, multe reflecții cu caracter critic trec pe lîngă structura artistică a romanului. Așa sînt, de pildă, pasagiile foarte interesante în sine care zugrăvesc starea de indiferență dacă nu chiar de ostilitate a claselor dominante față de dezvoltarea culturii naționale, a teatrului, a muzicii și a literaturii originale. Nu putem trece de asemenea peste paginile care infierează coaliția burghezo-moșierească în asemenea cuvinte: „*Intre cele două partide, una la putere, cu zdrobitoare majoritate, și alta în opoziție, fără energie, — nu era de ales. Amîndouă, cînd erau la putere, aveau absolut același chip de a guverna: corupție, persecuție, îmbogățire pentru favoriți, dispreț pentru adevăr și mai presus de toate dor de a rămîne la guvern cu orice preț*”. Aceste pagini și altele care zugrăvesc corupția și imoralitatea claselor dominante, pagini incluse în roman pentru a justifica dezgustul eroului de viață, rămîn ca o mărturie a consecvenței și continuității cu care scriitorul în apărarea idealului său de frumos, atît de abstract, a știut totuși să lovească vehement aspectele concrete ale viciilor sociale. Mai mult decît atît, Duiliu Zamfirescu înregistrează în roman o convorbire între doi țărani, autentică și frustă, al cărei sens, se vede bine, nu-l pătrunde dar care îl turbură și pe el ca și pe eroul său. Iată această convorbire:

„S-aude și de guvern c-a să se ducă...

„Ducă-se, că n-am inserat la poarta lui.

— Tacă-ți fleanca, cobe. Ce mi-i Stan, ce mi-i Bran? Barim guvernul ăsla ne-o

mai da și nouă niscaiva locuri, că praful nu s-alege de noi, cu aștile de azi“.

Pasagiul care urmează este semnificativ pentru Duiliu Zamfirescu, scriitor care mai totdeauna își aude personagiile dar nu totdeauna înțelege bine ceea ce spun. Totuși, în unele presimțiri este tulburător. Auzind această convorbire, eroul său Solcanu „...vedea că țărani au oarecari noțiuni despre starea politicii și ceea ce-l atingea cu deosebire, era nevoia pe care el o socotise totdeauna ca mai de căpetenie de a li se da pământ într-un chip sau într-altul“. Și gândindu-se astfel la sărăcia maselor țărănești, eroul nostru adoarme „cam zdruncinat în credințele sale asupra fericirii omului simplu...“ și parcă și autorul nu mai este alături de convins de această fericire.

Celălalt roman „Lume nouă și lume veche“ deși fără mare valoare literară și în linii mari retrograd — ridică o problemă ascuțită. Este sigur că Duiliu Zamfirescu a scris cartea cu gândul precis de a ironiza socialismul de la noi, gruparea din jurul „Contemporanului“ („Convremelnicul“) și pe Gherca. Unele lămuriri pe care le dă el într-o scrisoare către Maiorescu merită însă a fi luate în discuție. Maiorescu îi reproșa probabil faptul că reprezentantul socialismului în roman este un om bogat, ceea ce face ca ideile sale să nu fie justificate: „D-voastră ziceți: — spune Duiliu Zamfirescu — un astfel de om există, e posibil, cu condițiunea de a-l face să iasă din școala normală de institutori, bunăoară; apoi a-l înainta treptat pînă la gradul de profesor secundar; a-l însura cu o profesoară, a-l ține într-o lipsă relativă și în convingerea intimă că omul nu câștigă cît muncește“. Scriitorul însă se împotrivesc acestui mod de a vedea lucrurile sub motiv că el vrea să spună altceva. Duiliu Zamfirescu nu vrea să ridiculizeze un astfel de om în care convingerile ar putea să fie sincere și justificate, mai mult, el recunoaște că „In socialismul radical, în comunism există o idee sublimă: ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omeniești pîcla preocupăunii celei mai meschine și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenescă cu trei mii de metri în văzduhul înalt“. Duiliu Zamfirescu vrea să îndrepte

romanul împotriva acelor care, bucurîndu-se de o stare materială mai mult decît prosperă, cochetează cu socialismul, caricaturizîndu-l și contrazicîndu-l prin felul de viață pe care-l duc. Și el se referă în special la Morțun, care se pare că i-a servit drept model principal și despre care credea că nu e „nici un agitator agrar consecvent, nici un socialist ideolog care să pregătească omenirii timpul viitor“. Întîlnim astfel la originea romanului o idee sănătoasă și anume falsitatea acestei specii de socialiști care nu mult timp după ce și-a scris Duiliu Zamfirescu romanul aveau să-și dea pe față adevărata fizionomie prin ceea ce s-a numit „trădarea generoșilor“. De aceea și paginile de oarecare valoare literară din roman sînt cele de satiră la adresa familiei „socialistului“ Veniamin Stroescu. Cu toate acestea, romanul rămîne reacționar în orientarea lui generală, tinzînd să acrediteze ideea că socialismul adevărat este un vis foarte îndepărtat iar ceea ce se prezenta sub semnul acesta în condițiile de atunci nu ar fi fost decît o atitudine demagogică, ducînd la formarea unor ființe monstruoase de tipul celor din familia Stroescu, bătărași lipsiți de sensibilitate și omenie, parveniți fără scrupule și incestuoși posibili. Concluzia romanului pledează pentru întoarcerea la lumea veche, reprezentată prin familia cu orizont strîmt, de oameni blînzi și limitați a Ștefăneștilor, idilici și sensibili în raporturile lor, Familia cu majuscul, care stă sau trebuie să stea, după părerea autorului, la baza societății noastre.

Romanul „Lume nouă și lume veche“ nu merită o mai mare străduință, fiind lipsit de valoare literară și de un interes mai deosebit în coordonatele de-a lungul cărora se va dezvolta ceea ce este mai bun în proza lui Duiliu Zamfirescu. Singurul său merit care trebuie subliniat este acela de a fi sesizat o problemă socială importantă — existența elementelor burheze, trădătoare în mișcarea noastră socialistă — fără să fie însă în stare să o judece și să o zugrăvească în adevărata ei lumină. De altfel, dacă ar trebui să concludem asupra acestor două romane nereușite ale lui Duiliu Zamfirescu, ar trebui să recunoaștem ca un fapt pozitiv simțul scriitor-

ricesc de orientare către probleme sociale acute și să condamnăm neputința și limitele lui grave în înțelegerea acestor probleme, ceea ce a dus la ratarea și acestor romane din punct de vedere artistic.

Cu acest bagaj literar ajunge Duiliu Zamfirescu în pragul maturității sale artistice — „Viața la țară” și „Tănase Scatiu” (după care începe declinul) — opere care continuă cu o mai adâncă înțelegere a problematicei sociale și cu mijloace artistice superioare începuturile promițătoare ale nuvelisticii.

IV

„Viața la țară” a devenit capul unui ciclu, „Romanul Comăneștenilor”, alcătuit din cinci volume a căror valoare literară după „Tănase Scatiu” (II) merge descrescînd. După cum observa G. Călinescu în „Istoria literaturii române”, aceste romane „nu comunică între ele decît exterior și niciodată un erou nu trece realmente dintr-un volum într-altul. Sînt altele romane mici cîte volume sînt”. De aceea ele pot fi judecate independnt și discutate separat.

În timp ce lucra la romanul inițial intitulat „Pe arătură”, Duiliu Zamfirescu îi scria lui Titu Maiorescu astfel despre intențiile artistice ale cărții „...*voi să încerc a arăta geniul românesc sub toate formele lui, la boier și la țăran, la femeie și bărbat, la cei dinții fără nici o tradițiune, fără gust, fără disciplină, — la cei de al doilea de asemenea fără gust și fără disciplină dar cu o violență năzuință de formă națională, — avînd ca inspirație morală un realism trist, o viață uniformă, dar senină a muncitorului de pămînt*”.

Romanul este așa dar pornit dintr-o concepție de armonie, de prezentare „obiectivă”, care încînta atît de mult pe Eugen Lovinescu, a „geniului românesc sub toate formele lui”, în clasele inferioare ca și în cele superioare.

Într-o altă scrisoare către Iacob Negruzzi, Duiliu Zamfirescu îi împărtășește acestuia motivele care l-au determinat să scrie „Viața la țară” și dintre acestea, primul este — spune scriitorul — „*Credința ce s-a întemeiat în mine că românii din straturile de*

sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul lor mai internațional: idealul oricărui boiernaș este să-și arendeze moșioara cît s-o putea mai scump (unui grec ori unui jidan, care să ia șapte piei de pe spinarea țăranului) și să se statornicească în străinătate sau cel puțin la București”.

Așa dar, Duiliu Zamfirescu și-a propus în plus să dea boierimii pămîntene, care devenea tot mai cosmopolită și se ruina favorizînd ascensiunea și căpătuirea arendașilor, un îndreptar, un model de dragoste față depămîntul natal, de exploatare chibzuită a moșilor (fără se se ia chiar „șapte piei de pe spinarea țăranului”). Pledoaria scriitorului pentru o patriarhală „Viață la țară” a impus, cum era și firesc, limite serioase romanului (de fapt o nuvelă mai lungă). Cu toate acestea, o presiune binefăcătoare a realității s-a exercitat cu atîta forță asupra scriitorului, încît cu toată strădania lui de a interpreta faptele în folosul tezilor sale, adevărul vieții nu de puține ori iese biruitor. Și desigur, cea mai mare victorie a acestui adevăr este faptul că scriitorul nu a putut ocoli adevărata problemă a „vieții la țară”: existența marilor latifundii alături de acuta lipsă de pămînt a maselor de țărani. Printr-o ciudată înlănțuire a ideologiei sale retrograde cu o dragoste reală, deși nu consecventă pentru adevărul vieții, Duiliu Zamfirescu și-a dat seama de acest lucru și de aceea el îi scria lui Maiorescu: „*În țăranul nostru o singură noțiune este clară și se poate ridica pînă la un adevărat motor sufletesc: posesiunea pămîntului. Acesta va și forma unul din punctele de reazim ale romanului meu*”.

În roman apar o seamă de personaje pentru care autorul are o mare simpatie și admirație. Aceștia sînt boierii „de viață” care nu și-au părăsit, după moda vremii, pămînturile pentru o viață svînturată în străinătate sau în capitala țării. Dinu Murguleț, ca și familia Comăneștenilor, în fruntea căreia sta sora mai mare, Sașa, trăiesc în conacele lor străvechi, pe moșia lăsată de înaintași, în respectul tradițiilor, neclintind nimic din ceea ce a fost odinioară. În Matei Damian, nepotul lui Dinu Murguleț, scriitorul a vrut să ilustreze un proces sufletesc de întoarcere la

modul de viață strămoșesc a unui tânăr înstrăinat care, după șapte ani de colindări, revine în țară. „In mintea mea, — spune scriitorul într-o scrisoare către I. Negruzzi — el însuși era unul din nenumărații români, înstrăinați de țară, pe care o împrejurare atât de puternică cum e moartea mamă-sei și amorul lui pentru Sașa, îl hotărăsc să rămână acolo și să deschidă ochii cu interes la prveliștea naturii și a lumii de la țară“.

Dintr-un instinct realist, Duiliu Zamfirescu sezează nuanțele care deosebesc — în fond neesențial — pe bătrînul Dinu Murguleț de mai tânărul și liberalul Matei, sau familia Sașei în care fetele erau crescute după preceptele miss-ei Sharp (între altele „not eat mamligoutz“) de familia aceluiași Dinu Murguleț, în care Tincuța (miss Sharp avea un dispreț secret pentru ea fiindcă nu era „pregătită pentru viață după principiile lui Vanity Fair“) era crescută cu mai puține mofturi și fără guvernantă. O convorbire dintre Matei și unchiul său la întoarcerea celui dîntîi din străinătate sensibilizează această ușoară deosebire într-un chip abil. În trăsura care-i aduce de la gară, unchiul și nepotul la vederea jitarului ce le deschide tăcut poarta au următorul schimb de păreri:

— „Mă rog, nu-i Toader Croitoru?“

— Ba-i el, zise Conu Dinu, mulțumit, fi-l mai aduci aminte?

— Cum să nu mi-l aduc aminte: nu s-a schimbat deloc. Tot jitar e?

— Dar ce-ai vrea să fie? întrebă unchiul său zîmbind.

— Așa e... Cariera de jitar e cam ingrătă; nu se prea înaintează repede într-însa.

Bătrînul rîdea.

— Fii liniștit, băete. El e mai fericit ca tine. Are tot ce-i trebuie și nici o grijă.

— Se vede că-i trebuie prea puțin lucru, ca să fie fericit.

— Asta-i filozofia cea mare, răspunse bătrînul, parcă i-ar fi zis: „aicea vroiam să te aduc“.

— Ba zău, ia spune, cît îi plătești?

— Are zece galbeni pe an simbric; două păpuși de tutun pe săptămîină; o pereche de ȋtari; o glugă și o căciulă și de mîncare.

— Pește și brînză, zise Damian aducîndu-și aminte.

— Da' ce vrei să-i dau? baclavale?

— Ba nu...

— La el acasă mîncă mămăligă goală... cînd o are.

Matei se uită la unchiul-său cu părere de rău.

— Am uitat să-ți spun: și opinci cîte poștește.

— Da' de ce luxul ăsta de opinci? întrebă tînărul, cu oarecare răutate ironică“.

Din acest sumar schimb de vederi sesi-zăm imediat nuanța liberală a tînărului Damian, boier cult, cu uzul ideilor occidentale, nuanță care îl deosebește de Dinu Murguleț, conservator neclintit și autoritar. Dar Duiliu Zamfirescu nu s-a lăsat furat de această neesențială deosebire și încet-încet arată cum Damian intră în făgașul obișnuit, și numai slabe și foarte rare păreri de rău îl încearcă, amintindu-și că n-a făcut nimic din ceea ce proiectase ca să îmbunătățească traiul țărănilor de pe moșia lui și simțind în același timp că nici nu va face vreodată. Cît de șubrede și de înguste sînt convingerile lui liberale se vede din întreaga lui atitudine față de țărani, cu care vrea să fie drept și îngăduitor cu condiția să nu fie „obraznici“. Există în roman un moment bine prins de scriitor — și lămuritor în această privință — cînd Matei, supărat că baciul pe care-l iubește de altfel, s-a îmbătat, vrea să-l bată... cu harapnicul. Așa dar, cu toată admirația care-l călăuzește față de acești exponenți ai clasei boierești, Duiliu Zamfirescu nu poate lăsa deoparte aceste amănunte care contribuie la crearea unei imagini realiste a tipurilor și nasc în cititor o atitudine critică față de ele, în ciuda dorinței sale. Chiar Sașa Comăneșteanu, idealul perfecției feminine și, se pare, personajul cel mai iubit de scriitor din toată opera sa, ne apare în unele momente, peste voința lui Duiliu Zamfirescu, în tipica postură a moșierului care-și apără bunurile pînă în cele mai mărunte ocazii. Iată-l pe badea Lungu, venit la Sașa Comăneșteanu cu o găină sub braț să-i ceară să libereze vita care a călcat pe pămîntul boieresc. Sașa primește ca un neînsemnat și legitim dar găina („Dă-o la Manda, și spune-mi ce-i pricina“), însă întîrzie să-i satisfacă cererea pînă nu plătește badea

Lungu stricăciunile de pe moșie, ba se și supără când țăranul stăruie, deranjînd-o de la masă („*Esti neagă rea, bade Lungule*“). Scriitorul a vrut să demonstreze schițînd această scenă, energia tinerei Sașa care, după moartea părinților știe să fie capul familiei, ocrotitoarea fraților mai mici și păstrătorul averii moștenite. N-a vrut desigur să demonstreze că făptura aceasta gingașă și plină de farmec feminin este totuși un exploatator care știe să-și apere pînă în cele mai mici ocazii interesele, dar scena amintită pledează de fapt în acest sens. Și iarăși, autorul n-a vrut, credem, să tulbure armonia interioară a Sașei pe care o prețuiește atît de mult, atunci cînd îi subliniază disprețul reținut, ciocoiesc pentru Turică (slujitorul care avea și el o manie: „radicalele“). Dar pe noi ne impresionează neplăcut acest dispreț pentru omul simplu și ne arată la Sașa o trăsătură respingătoare, caracteristică clasei sale, ceea ce contravine intențiilor scriitorului.

Realismul personajelor își face astfel loc peste voința scriitorului, care dă o interpretare arbitrară faptelor semnificative impuse de adevărul vieții și care încearcă pe cît poate să idealizeze această categorie de eroi și să atragă simpatia și admirația noastră pentru ei. Din aceste motive, de multe ori se naște o contradicție flagrantă (păcat vechi la Duiliu Zamfirescu) între ceea ce spun faptele și ceea ce vrea scriitorul să înțelegem noi din ele. Cum logica faptelor și a vieții este mai puternică însă decît orice interpretare tendențioasă, în afara și împotriva concluziilor către care ne îndreaptă autorul, viața inclusă în roman naște concluziile ei firești, ceea ce determină valoarea lui reală.

Ca să lămurim mai bine aceste afirmații, e necesar să ne oprim mai întîi asupra celui mai realist personaj, Tănase Scatiu, singurul care are în cea mai mare măsură avantajul *literar* de a-i fi judecate faptele după merit.

Tănase Scatiu este reprezentantul arendașilor care fac avere într-un timp record, jefuind masele țăranesti și profitînd de oboseala și moleșeala boierimii pentru a-i lua proprietățile. Toată ura și dezgustul scriitorului merg către acest personaj în care el vede un intrus social venit să tul-

bure „pacea“ patriarhală a satului, interpu-nîndu-se între boierime, adevărata și legitima proprietară de pămînt, după părerea lui, și țărani. Duiliu Zamfirescu socotește că rapacitatea fără margini a acestui soi de parveniți este cauza învrăjbirii între țărani și proprietarii de pămînt și de aceea înfierează cu toată mînia pe acest Tănase Scatiu pe care toți boierii adevărați din roman îl detestă și cu care Dinu Murguleț se înțelege „de minune“, numai cînd e vorba de socialiști. De aceea, caracterul și comportarea lui Tănase Scatiu, în care Duiliu Zamfirescu a surprins trăsăturile caracteristice ale burgheziei în ascensiune, trezesc în scriitor o atitudine critică vehementă, ceea ce îl apropie de reacția maselor populare care vedeau în instaurarea dominației categoriei sociale a lui Scatiu un nou sistem de împilare și de jaf.

În cel de al doilea volum al ciclului, realizarea figurii lui Tănase Scatiu ajunge să ocupe aproape tot spațiul cărții. În „Viața la țară“ sînt puse însă primele jaloane ale acestei masive personalități, aceasta fiind relevată mai ales în scopul unei comparații cu viața idilică a familiilor boieresti. În timp ce la curtea lui Dinu Murguleț sau a Sașei domnește o atmosferă molcomă, de ușoară visare, de plăceri nevinovate, de gingășii și sentimente familiale curate și puternice, în casa lui Scatiu e stăpîină vulgaritatea. Mama lui Tănase Scatiu e o bătrînă nerușinată și bețivă care se ceartă mereu cu fiu-său și bate slugile. Tănase Scatiu el însuși este un flăcău tomnatic, pe care nu-l mai prind bine exhibițiile de elefant pe sîrmă, cu care încearcă să atragă atenția Tincuței. Este moșic și grosolan în tot ceea ce face, greoi în orice înjurare care cere oarecare sprinteneală a spiritului, deștept și viclean numai în aranjarea afacerilor veroase, în metodele de corupere, prin mituire, a organelor oficiale. În raporturile cu țărani este crud și jecmănitor. El unelstește ca să le răpească pămîntul, ceea ce trezește mînia satelor de pe moșia sa, și ca să-și ajungă scopul se amestecă în tot felul de combinații obscure — pe numele lor adevărat hoții — cu reprezentanții puterii de stat. Toate acestea

converg către imagine tipică a parvenitului epocii, a burghezului brutal și feroce în ascensiunea lui economică și politică. Înfațișarea lui Tănase Scatiu și prin el și a burgheziei, ca principal adversar al clasei feudale (cînd masele populare reprezentau adevărata forță socială care se opunea exploatareilor de orice fel), scade desigur din valoarea criticii și o limitează. Totuși, atunci cînd izbucnește un început de răsccoală împotriva lui Tănase Scatiu, înfațișînd participarea lui Dinu Murguleț și Matei Damian la împăcarea lucrurilor, Duiliu Zamfirescu dă dovadă de fidelitate față de aspectul real al lucrurilor, care salvează caracterul realist al conflictului, de asemenea împotriva voinței sale. Și cu aceasta ajungem din nou la jocul celor două planuri care se întretaie în roman și-l conduc pe cititor la alte concluzii decît a ajuns scriitorul.

Răscoala izbucnește în momentul cînd o comisie de arbitraj, după ce a mîncat bine în casa lui Scatiu, vine la cîmp să stabilească cine are dreptate, Scatiu sau țărani. Aceștia însă, sceptici, cum sînt întotdeauna față de „dreptatea” boierească țărani în opera lui Duiliu Zamfirescu, se împotrivesc. Are loc o scurtă încăierare, din care Scatiu scapă în goana calului, iar țărani se pregătesc să se judece și cu ceilalți: „Acuma, domnule judecător, să vă mai judecăm și noi odată!... ați mîncat și ați băut la ciocoi, ha!... Dați-vă jos”. În clipa aceea sosește însă Damian, care reușește să potolească revolta, după principiile binecunoscute ale apărării ordinii în stat („Et, și cu ce drept vă legați dumneavoastră de niște judecători, care vin să-și împlinescă o datorie?...”), cu prestanța trufașă a boierului („Eu nu sînt ciocoi, bade, dar văd că dumneata ești obraznic. Nu ți-e rușine să te legi de oameni nevinovați!...”) și cu amenințările care nu sînt în fond vorbe goale, („Ia ascultă bade, ... eu te povățuiesc prietenește să-ți cauți de limbă, că altfel ai să putrezești în pușcărie“.)

Duiliu Zamfirescu a vrut desigur să-l înalțe în ochii noștri pe eroul său favorit, Damian, arătîndu-ne curajul și sîngele rece de care dă dovadă în împrejurări grele și mai ales autoritatea de care se bucură în fața sătenilor. De fapt, întîmplările

arată limpede comuniunea de interese între exploatare, fie ei boieri de neam sau arendași parveniți. Aparenta opoziție dintre ei încetează atunci cînd aceste interese sînt prejudiciate. Scenele care urmează la curtea lui Scatiu, unde țărani sînt torturați și schingiuiți în chip barbar, iar Damian și Murguleț vin să-i salveze, sînt de asemeni edificatoare din punctul acesta de vedere. Dinu Murguleț, cu toată oroarea și dezgustul pentru fapta lui Scatiu nu se poate opri să moralizeze pe țărani („V-ați pus împotriva stăpînirii. Rău, fătul meu”) în timp ce Damian afișează indignarea celui lezat în sentimentele sale de om civilizată („Sunt un nesocotit care am lăsat lumea civilizată și m-am întors în țara mea ca să văd asemenea sălbătici“). Amestecul lor, cu tot dezgustul manifestat față de mîrșăvia lui Scatiu, are sensul unei intervenții *pro domo*, orice semn de nesupunere al țaranului, indiferent împotriva cui, reprezentînd o primejdie ipso facto pentru orice proprietar.

Astfel, faptele desmint pe scriitor, care vrea să facă din boierii săi iubiți un fel de patriarhi aureolați de nimbul vieții pașnice, molcume și tihnite, pe care o apără pentru toate păturile sociale de la țară. Peste finalul de apoteoză al cărții care se încheie într-o atmosferă idilică, prin nunta lui Damian și a Sașei, se face auzit freamătul surd, înfundat al nemulțumirii care fierbe în adîncuri și care e adevărata „viață la țară”.

Cu toată iluzia de armonie pe care a vrut să o dea scriitorul, mai ales în ce privește raporturile dintre țărani și boieri, răzbat în roman nenumărate alte note autentice ale luptei surde care se duce sub aceste calme aparențe. Baciul Micu, poetul, atît de idealizat de Duiliu Zamfirescu și înzestrat „mărinimos” „cu o putere de simțire ce trece peste starea lui umilă de slugă...” este sceptic la făgăduielile lui Matei că-i va răzbuna cîinele pierdut „cum sînt toți țărani cînd e vorba de dreptatea boierului” și își părăsește stăpînul „...fără un semn de părere de rău”. O figură de țaran sărac revoltat, nesupus, își face de asemeni loc în paginile cărții, Lefter, care nici față de Scatiu, nici față de Damian nu se dă bătut susținînd sus și tare că „Corb la

corb nu-și scoate ochii". Parodierea propagandei socialiste pe care o încearcă Tănase Scatiu față de țărani întâmpină o reacție sănătoasă și plină de humor:

— „Ți-ai împărțit banii cu el, ha?... — întrebă Scatiu pe un țăran care susținea că a venit „de la Rosia poruncă să ne împartă pământuri”. — Dă-i și lui doi boi, că el n-are, și 'mneata ai patru, ha! Țăranul însă după o clipă de gândire îi răspunde:

— „Păi dacă e să-i dăm boi lui Lefter, coane, eu n-am decât patru, iar matale ai o cireadă întreagă... dă-i și lui, săracul”.

Toate acestea dovedesc că marca masă a țăranimii era agitată de problema pământului, că raporturile maselor muncitoare cu boierimea patriarhală nu erau chiar atât de idilice și de pașnice, că în adânc se cocca revolta care va izbucni la 1907 (înainte de a-și încheia Duiliu Zamfirescu ciclul Comăneștenilor...)

Așa dar, „Viața la țară” rămîne ca o încercare de roman (puținătatea activității, limitele conflictului, desenul personajelor, îi dau mai mult un caracter de nuvelă mai mare) în care elementele realiste, înregistrate cu o sensibilitate artistică remarcabilă, depășesc ideologia retrogradă a cărții și chiar o contrazic. Impotriva dorinței scriitorului, personajele din rîndurile boierimii, pe care vrea să ni le ofere drept pilde de înălțime morală pentru a le îndreptăți menirea de clasă diriguitoare în stat, își trădează mereu fizionomia lor de reprezentanți ai unei clase exploatare. Aceste personaje sînt departe de a avea acea structură a unor oameni profunzi, chinuți de îndoieli și melancolii, pătrunși adeseori de dezgustul față de orînduirea socială nedreaptă pe care o au boierii lui Turgheniev, de pildă, un fel de *rara avis* a clasei lor, care condamnă prin ea însăși pe oamenii ei cei mai înzestrați la neputința de a munci, de a realiza ceva serios în viață, de a trăi cu adevărat. („*Imi lipsește... și nu pot spune ce anume*“... — „Rudin“) Eroii lui Duiliu Zamfirescu au ceva asemănător boierilor visători și triști ai lui Turgheniev. La Duiliu Zamfirescu însă, nuanța de protest caracteristic acestor personaje se pierde. Starea lor de tristețe, neputința de a realiza

un lucru important, apar motivate de eterna imperfecțiune a genului omenesc. Corespondența între sufletele fine, după care este ahtiat scriitorul, se realizează perfect, într-o atmosferă de dulce visare, tulburată doar de unda melancolică a unei filozofii banale (că viața e trecătoare, de pildă), într-o stare de idilică împăcare cu mediul și cu soarta lor.

„Tănase Scatiu”, cel de al doilea volum al ciclului, proiectat întii sub titlul „Viața la oraș” trebuia să fie o antiteză a primului. El continuă, în forma pe care i-a dat-o pînă la urmă scriitorul, ascensiunea lui Tănase Scatiu, ajuns acum deputat, în-surat cu Tincuța și stăpînind și moșia so-crului său, ținînd casă mare la oraș cu un fast grotesc și cu o zgîrcenie ascunsă, mimînd astfel deprinderile și ținuta lumii în care pătrunsese. Noul volum se concentrează, în jurul acestei figuri realizată cu o artă realist-satirică neîntîlnită pînă la D. Zamfirescu în romanul nostru.

Toate episoadele cărții converg spre realizarea imaginii lui Tănase Scatiu pe diverse planuri: în intimitatea domestică, unde se arată un despot desăvîrșit, capricios, brutal și vulgar, opac la orice sentiment mai subtil; în biroul său, față de oamenii de afaceri, unde se arată ca un personaj balzacian, cămătar rapace și versat; în clipe de petrecere, în care-și manifestă vitalitatea animalică, în clipe de doliu (la moartea Tincuței), în care-și manifestă teatral și zgomotos o durere mai mult imaginară. (trimite telegrame iscălite „*cel mai nenorocit om*”, își apostrofează brutal fetița: „*Plîngi, plîngi, nenorocită orfană! Mamă ca a ta, pușine au avut în lumea asta...*”, se căinează vulgar: „*Ah, nevaslă, de ce m-ai lăsat tu pe mine!*” dar în același timp nu uită să atragă atenția slujnicii: „*Mario, rupe feștila de la făclia aia, că pătează covorul!*”.)

Dacă în „Viața la țară”, Tănase Scatiu își pregătea abia ascensiunea politică, acum el a devenit un fel de tiran al provinciei, de trei ori ales deputat, care-și poate permite să vorbească de ministru „*parcă ar fi cel mai de aproape prieten al lor*”, și să-i tutuiască dacă nu-s de față. În sfîrșit, Tănase Scatiu este omul cel mai de vază al orașelului, singurul din tot.

șirgul în stare să primească „în mod convenabil” un ministru care se deplasează în provincie. El a ajuns să deguste ca pe un vin scump, sorbit pe încetul, plăcerea mării, plăcerea de a fi rugat să primească la el pe ministru, ca apoi să se tînguie la toată lumea de „beleaua ce-i venea pe cap”:

„Astea sînt isprăvile d-lor dipotați și senatori ai noștri. Le-am zis, mă-nțelegi, să contribuim fiecare cu partea noastră, și să-i oprim odăi la hotel. Nu, că nu se poate la hotel. Ei, atunci să-l primească d-l Alexandriu. Ba nu, că nu se poate. Mă-nțelegi?”

În tot ceea ce face Tănase Scatiu se vede conștiința acestei puteri la care a ajuns, conștiința că banii îi dau pe de o parte dreptul să fie moșic și crud cu cei mai slabi decît el, pe de altă parte îi impun să fie servil și blajin cu cei mai puternici. Toate actele lui nu sînt coordonate decît de un singur gînd: sporirea averii și înălțarea pe scară politică; toate plăcerile-i vin numai din brutalitatea cu care se folosește de putere și de bogăție. Pînă în cele mai mici amănunte și în cele mai mărunte împrejurări, el nu pierde prilejul de a-și oferi asemenea satisfacții crude, care-i măgulesc conștiința lui de om avut și puternic. Cu maică-sa glumește în felul următor: „Cemăninci? ai cemînca?”, pe Tincuța o trezește la ora patru dimineața fiindcă, zice el, „așa am fost eu deprins la mama mea, și mi-a mers bine”; cînd află că Mihai a dat o poliță iscălită în alb savurează îndelung satisfacția de a o chinui pe nevastă-sa, pregătindu-și alta și mai mare; „...dar îl am la mîină”. Din toate se vede că manifestările vitale ca bucuria, humorul, plăcerea, se nasc numai în atingere cu sentimentul hipertrofiat de stăpîn.

Figura lui Tănase Scatiu crește în urciune ca o umbră care se lungeste nemăsurat pe ecranul unui perete la lumina unei palide lumînări, prin alăturarea lui de nevastă-sa, firava și gingașa Tincuța. Chipul ei ca de ceară, se mișcă în carte pe resorturile iubirii rămase din adolescență pentru Mihai și a grijii permanente de a înăbuși în fașe orice scandal domestic și mai presus de toate un scandal între

Scatiu și tatăl ei, Dinu Murguleț, căci bătrînul bolnav și-a lăsat moșia în mîinile ginerelui și s-a mutat la el. Delicatețea și resemnarea tăcută cu care suportă un trai infernal alături de Scatiu numai ca să nu mîhnească și mai mult pe tatăl ei, dau imaginea unei ființe curate și bune, rătăcite într-u ungher întunecat și înghețat al vieții. Poezia iubirii ei cu Mihai aduce în carte o notă lirică, luminoasă, care scoate și mai bine în relief figura greoaie și vulgară a lui Scatiu.

Totuși, cu toată simpatia — care se manifestă și în „Tănase Scatiu”, pentru reprezentanții boierimii — și aici scriitorul se află de multe ori în contradicție cu sine însuși. Căsătoria Tincuței cu Scatiu, întîmplată în intervalul dintre acțiunea celor două volume, ne apare ori nemotivată, ori un compromis rușinos și detestabil săvîrșit de dragii săi boieri. Dinu Murguleț, ajutat bănește de nepotul său Damian, își achitase datoriile față de Scatiu, singurul motiv care-l mai ținea în cumpănă în privința acestei căsătorii. Atunci de ce totuși o mărită pe Tincuța cu Scatiu pe care îl socoate un moșic și un mitocan, înjurîndu-l pe unde apucă? Scriitorul se străduiește să dea explicații dar este insuficient și confuz: „Conu Dinu înălța din umeri, dar mărturisirea ce i-o făcuse nevastă-sa că-i era frică de moarte, că nu se simțea bine, îl impresionase. Scatiu, scos mereu înainte de coana Sofița, azi cu daruri, mâine cu o nouă cumpărătură de moșie, începuse să fie tolerat”.

În ce o privește pe Tincuța, explicațiile sînt la fel de deficitare: „În suflul fetei, dorința de a trăi de sine, de a fi stăpînă în casa sa, de a vedea și primi lume, se amestecă în mod nehotărît cu chipuri noi din București, cu chipul lui Scatiu, cu viața la oraș. Calitățile solide ale firii sale păreau decoamdată că sînt puse de o parte și numai frivolitatea vîrstei plutea la suprafață. Imaginea lui Mihai îi turbura cîteodată planurile însă era imaginea unui copil, pe cînd ea era acum fată de măritat”. Ori luăm drept reale aceste explicații, și atunci ele sînt cu totul insuficiente (știm că Tincuța izbucnea în rîs numai cînd îl vedea pe Scatiu), ori căutăm adevăratul mobil al acestei căsătorii în concesiile pe care le face familia Murguleț

averii și poziției sociale a lui Scatiu, ceea ce însă contrazice imaginea castă, idealizată a acestor boieri pe care vrea să ne-o dea scriitorul. Și înclinăm spre această explicație, mai ales că însuși scriitorul în „Viața la țară“, relevând gândurile lui Matei cu privire la această căsătorie, ne spune: „Matei, la drept, nu s-ar fi opus din răspuneri dacă ar fi fost întrebat. Scatiu era incult și cam bătăran (el însuși își batea joc cu Sașa de Scatiu, n.n.) dar era harnic, deștept la treabă și, mai cu seamă, pentru el avea marea calitate de a nu fi om de oraș. Ca toți tinerii care au trăit mult în mijlocul lumii de studenți sterpi, de funcționari, lume neproducătoare, fără aspirații, Matei prefera un om de țară, simplu, celui mai șiret avocat“.

Iată, așa dar, că această familie de boieri, cu tot ifosul ei aristocratic, nu pregetă să-l ia ginere pe Tănase Scatiu pentru averea lui, și pentru a preveni o posibilă ruină prin tăria acestui om „harnic, deștept, la treabă“ cum nu mai erau ei. Avem astfel în față imaginea cea mai tipică a înțelegerii dintre boierimea feudală și burghezie, care-și dau mâna, prima dispusă la concesiile ca să preîntâmpine decăderea economică, cealaltă acceptând târgul ca să-i fie urcușul mai ușor.

Finalul romanului „Tănase Scatiu“ este din păcate un triumf al ideilor retrograde ale scriitorului. Dacă aproape întreg volumul este de un realism fără umbre, întoarcerea lui Dinu Murguleț după moartea Tincuței la moșie și revolta țăranilor care-l omoară pe Scatiu fiindcă acesta vrea să-l ia înapoi pe bătrîn, au semnificația întoarcerii proprietarului legitim și adevărat al pământului: boierul.

În aceste două volume, primele din ciclul Comăneștenilor, în care acțiunea se duce mai ales în jurul problemei agrare, este semnificativ că scriitorul nu se oprește nicăeri mai îndelung asupra unei figuri de țăran. Apare, ce-i drept, baciul Micu, poetul firmamentului înstelat, idealizat însă și privit numai sub această latură, care sugerează un fel de comunicare mistică a omului simplu cu natura. Apare Floarea, iubita părăsită a baciului Micu, figură cu totul fugară schițată, prin care scriitorul urmărește de altfel o intenție polemică și

anume să arate „cît sînt de departe de feluș cum le-au zugrăvit nuvelistii noștri“ aceste ființe „ciudate și interesante“, țăranii, cu firea lor închisă și reținută și nu dulceagă, cum vor unii scriitori. Lefter cel colțos nu trăiește decît în cîteva replici de dialog, trebuie să recunoaștem, de o mare putere expresivă și generalizatoare. Totuși, e prea puțin pentru ceea ce-și propuneau în fond aceste două cărți și mai ales prima. Aceste omisiuni în opera scriitorului nu sînt întâmplătoare. În corespondența cu Titu Maiorescu, el își exprimă undeva părerea că „e greu să scoți din sufletul unui muncitor de rînd, nuanțele aift de fine ale psihologiei moderne, dacă mai cu seamă depărtezi de el amorul și dragostea de pămînt“. Iar mai tîrziu, în faimosul discurs de recepție la Academie, rostit în „jachetă neagră cu trei trandafiri în butonieră“ (Maiorescu), Duiliu Zamfirescu a teoretizat public această idee, care jig-nește nu numai pe un om de convingeri democratice ci pe orice om de bun simț, susținînd în mod eronat că „cei mai mari creatori de caractere omenestii nu se ocupă de sufletele simple, pentru că acelea sînt, ca neantul, fără evenimente“. (Aceasta după ce Sadoveanu publicase „Dureri înăbușite“, „Crișma lui moș Precu“, și multe alte povestiri din viața oamenilor simpli).

Această concepție ciocoiască, acest dispreț pentru omul simplu, au prejudiciat în mare măsură valoarea artistică a acestor două romane (mai bine zis încercări de romane), lipsindu-le de o viziune cuprinzătoare a societății noastre din acea epocă și contribuind la știrbirea realismului lor.

Cu limitele serioase arătate, aceste două volume rămîn cele mai bune nu numai din ciclul Comăneștenilor ci din toată opera lui Duiliu Zamfirescu. Ceea ce a scris după aceea nu se ridică nici pe departe la înălțimea atinsă în „Viața la țară“ și „Tănase Scatiu“. „În război“ cel de al treilea volum al ciclului mai are unele scilipiri în personajul Milescu, alcătuit pe o latură humoristică, dar și cu note critice (întîrzie să se prezinte pe front — e vorba de războiul din 1877 — din pricina ... unei partide de ecarté), în unele accente de indignare față de clasele dominante care fugeau din țară de frică, sub pretext că

pleacă la băi (în aprilie!...) și de simpatie pentru poporul care a suportat și în război tot greul: „*Iar masa poporului, care nu știa să meargă la băi și nici nu avea cu ce, sta acasă, ducând șartul vieții ca întotdeauna, cu o încredere de voință seacă, așteptând ca ziua de mâine să aducă prăpastia. Aici, nici mare entuziasm, nici mare frică. O supunere tichită soartei, oarecare scepticism rămas din generațiile vechi, o clătinare de*

prozei noastre, Duiliu Zamfirescu rămânând în istoria literară mai ales ca autor al „*Vieții la țară*” și al lui „*Tănase Scatiu*”.

V.

Meritul mare al lui Duiliu Zamfirescu este acela de a fi descoperit în societatea contemporană tipurile ei caracteristice

social în alb și negru, după propriile-i preferințe. Duiliu Zamfirescu moștenește de la Filimon tendința spre judecarea subiectivă a personajelor, tendință care la predecesorul său era mult mai puternică (vezi portretul Banului C... și al fiicei sale Maria, în comparație cu Andronache Tuzluc, Kera Duduca, Păturică) și subliniată de numeroase intervenții directe ale scriitorului care ținea neapărat să ne spună pe față părerea sa ca și noi s-o împărtășim întru totul. Mai mult, la Nicolae Filimon alternează pasagiile de roman, de proză artistică propriu zisă, cu pasaje retorice sau de studiu documentar în care autorul ne informează despre starea socială a vremii de care se ocupă, sau își expune direct ideile pe care vrea să le desprindem din țesătura artistică a operei sale. Duiliu Zamfirescu, care în scrierile-i de tinerețe încrusta și el pasaje publicistice documentare, se arată în opera-i de maturitate un prozator mai evoluat, care încredințează numai structurii artistice a romanelor sale rolul de a-i face cunoscute ideile. Eroinele lui Duiliu Zamfirescu dintre care cele mai izbutite sînt Sașa și Tincuța, au gingășia, farmecul și lirismul care stau atît de bine unei femei, fără să aibă dulcegăria și romanțiozitatea în care căzuse biata Elena a lui Bolintineanu, de pildă. Sașa Comăneșteanu este un personaj care ocupă puțin spațiu literar. Prezența ei în al doilea plan perzistă însă chiar după ce autorul a încetat să se ocupe de ea și chiar după ce ne spune că a murit de durere în urma pierderii fratelui ei, Mihai, în război. Fiul Sașei, Alexandru, simte mult timp după moartea mamei sale, întâmplată în copilărie, că la baza vieții lor de familie stă dragostea statornică și pură a acestei femei. În „Viața la țară“, care e într-o măsură povestea dragostei dintre ea și Damian, Sașa ne apare încântătoare prin statornicia cu care l-a iubit pe Matei, prin pudoarea sentimentului său care se adîncește interior și nu se revarsă în manifestări retorice. Apariția Sașei răspîndește pretutindeni încredere, calm, statornicie și aspirație spre puritate și fericire. Nu este o femeie deosebit de frumoasă, nu mai e nici așa lînă și nici nu manifestă o inteligență ieșită din comun. Ce este atunci

atît de atrăgător la ea? Ca să cochetăm cu stilul creatorului ei, ar trebui să spunem: armonia. Ceea ce atrage în mod deosebit la Sașa Comăneșteanu, de care o generație de tineri a și fost îndrăgostită, este feminitatea ei, blîndețea și duloșia pe care numai o femeie le poate avea, încrederea aproape naivă dar deplină în viață, încredere care-i dă un echilibru statornic și o face să ia totul în serios dar nu în tragic, dragostea ca și moartea, să sufere dar să nu dispere.

Pe cînd Sașa este eroina unei vieți calme, în care totul este orînduit la timpul și la locul său, dragostea, căsătoria, și maternitatea, Tincuța este creată pe alte coordonate și e așezată în centrul unei drame. Din căsnicia nefericită a cărei victimă este ea, Duiliu Zamfirescu a reușit să scoată toată valoarea și toate nuanțele suferinței îndelungate a acestei tinere femei, gingașe și visătoare, capabilă de un sacrificiu și de o răbdare de martir.

Aceste eroine poartă în făptura lor ceva care le este comun și specific care atestă amprenta personalității scriitoricești a lui Duiliu Zamfirescu, ceva greu de precizat, termenii analitici fiind toldeana mai săraci decît mijloacele artistice de expresie. Totuși, putem spune că aceste eroine se disting prin sensibilitatea și feminitatea lor, prin lirismul, gingășia și aerul ușor melancolic care le însoțește chiar în clipe de bucurie. Sigur, aceleași lucruri se pot spune și despre alte personaje feminine din literatura noastră. Avem însă pretenția că cele ale lui Duiliu Zamfirescu sînt printre primele cărora le putem atribui acest complex de însușiri.

Cu mult înainte de apariția „Răscoalei“ lui Liviu Rebreanu, Duiliu Zamfirescu s-a arătat un bun observator și pictor al scenelor de masă, al mulțimii exasperate și revoltate de lăcomia și fărâdelegile exploataților. Chiar dacă scriitorul n-a înțeles că revolta țărănilor este îndreptată împotriva exploataților de orice fel, el a pătruns, în descrierea scenelor de masă, spiritul și aversiunea îndîrjită a poporului împotriva împilatorilor și a reprezentanților oficiali ai statului burghezo-moșteresc. Poate că s-ar putea stabili o evoluție de la viziunea revoltei populare pe care o are

Costachi Negruzzi în „Alexandru Lăpușneanu“ la cea a lui Duiliu Zamfirescu. Negruzzi nu distinge din agitația mulțimii care asaltează zidurile palatului domnesc nici un chip omenesc, totul înfățișându-se ca un imens bloc compact care prezintă caracteristica stărilor învâlmășite de mulțime, prin faptul că nu are nevoie decât de o scînteie, venită nu se știe de unde pentru a izbucni: „*Capul lui Moțoc vream*“. În romanele lui Duiliu Zamfirescu revoltații sînt priviți mai îndeaproape. Chipurile omenesti, încruntate, crispate, săpate ca în piatră sînt mai distincte. Apare un bătrîn mai domol, mai împăciuitor care vrea să rezolve totul cu duhul blîndeții. Acesta e Stoica. Apare un țaran dîrz, intransigent, un revoltat care nu face alegere între „ciocoi“. Acesta e Lefter. Prinse în unele momente caracteristice, cîteva chipuri reușesc, așa dar, să se individualizeze, destul de palid, dar să se distingă totuși unul de altul. Concepția nefericită a scriitorului l-a împiedecat însă să recunoască un adevăr elementar, și anume că oamenii simpli pot reprezenta caractere bine conturate în interiorul acestei mulțimi de revoltați, și că fiecare din ei reprezintă un om cu temperamentul și personalitatea sa care nu se dizolvă în ceea ce, cu un dispreț ciocolesc numeau exploatareii instinctul orb al mulțimii dezlănțuite. El îi scria chiar lui Maiorescu rînduri care arată cît de opac era la înțelegerea acestui adevăr în aparență simplu, dar care a fost atît de greu cucerit. Duiliu Zamfirescu își expunea părerea profund eronată că oamenii simpli, țaranii, nu pot fi înfățișați în adevărata lor lumină decât în mulțime: „In desfășurarea întîmplărilor, țaranii se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți, așa sînt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a unui țaran“.

Deși moștenește tradiția de a-și manifesta vehement în zugrăvirea personajilor simpatia și antipatia — Tănase Scatiu intră în camera Tincuții „solemn și prost ca un car gol“ — Duiliu Zamfirescu aduce în proza sa un început de rafinament al mijloacelor artistice, necunoscut pînă la el și foarte folosit abia după el. La moartea

zgomotos durerea imaginară, dezgustîndu-i prin vulgaritatea tînguicilor sale pe cei care sufereau în mod real. Mult citatele cuvinte: „*Mario, rupe feștila de la făclia aia că pătiază covoru*“, pe care lerostește Scatiu după manifestările cele mai zgomotoase de îndurerare, la căpățiul Tincuții, sînt dovezile unei arte scriitoricești care reușește să facă sensibilă cititorului lipsa de sinceritate și vulgaritatea personajului prin chiar cuvintele sale. Poate chiar n-ar mai fi nevoie de precizarea directă a scriitorului: „*Cei doi, trei oameni, cu sufletul la locul lui, ce erau de față, se simțeau dezgustați de atîta nesimțire și prefăcătorie*“. Dar procedeul scriitoricesc cel mai evoluat folosit de Duiliu Zamfirescu, este cel al sugestiei. El notează cu cruzime replici ca acestea, ale lui Scatiu: „*Am pierdut-o, vere Matei am pierdut-o! S-a dus de la noi, verișoară Sașo! M-a lăsat singur, m-a abandonat, nenorocitul de mine*!“ Aici dorința lui Scatiu de a se arăta cît mai nenorocit este trădată de acel *vere Matei* și *verișoară Sașo*, prin care Scatiu vrea să-și sublinieze rudenția cu acești aristocrați pe care într-ascuns îi urăște, rudenie la care însă ține și care devine foarte șubredă prin moartea Tincuții.

După înmormîntarea Tincuții, cele două cuvinte pe care le adresează Scatiu vizitului său, exprimă fără alte comentarii, toată plictiseala și toată oboseala pe care i-o pricinuiseră această ceremonie, ca și ușurarea pe care o simte că s-a terminat: „*Haide, băiete*“. Acest procedeu ni-l arată pe Duiliu Zamfirescu un artist iscusit care nu ne obligă printr-o exprimare brutală a adevărului la recunoașterea lui, ci ni-l infiltrează prin aluzie, lăsîndu-ne impresia măgulitoare de a-l fi descoperit noi singuri.

În „Viața la țară“ se află, după cum spune Călinescu, primul „marivaudage“ din literatura noastră, copilărească ceartă dintre Tincuța și Mihai, în care fiecare interpretează cu bună știință, exact pe dos spusele celuilalt, așteptînd o dezmințire pe care, orgolioși, amîndoi și-o refuză:

„*Te tog să-mi dai șuvița de păr înapoi...*

— *Țio dau, răspunse el, scofîndu-și bati-stasi stersîndu-se ne frunte: eu de-a sila nu*

— *Dacă nu ții s-o păstrezi, mai bine să mi-o dai înapoi.*

— *Eu nu țin s-o păstrez!...*

— *Se vede“.*

Acest scurt pasaj sub care se poate descrie fra un subtext bogat, o analiză minuțioasă și discretă a unui presentiment de cochetărie, dovedește o rafinare a simțirii și a expresiei care îmbogățește posibilitățile prozei artistice. De altfel, dragostea îmbibată de lirism și visare își găsește în Duiliu Zamfirescu un poet și un psiholog discret. Analizele sale sînt pătrunzătoare și sugestive fără să fie amănunțite, intimiste sau obositoare, ceea ce face din el premergătorul celor mai buni prozatori ai noștri, care au explorat adîncimile sufletului omenesc fără să degradeze analiza în psihologism. Iată un pasaj din „Viața la țară“ în care analiza psihologică atinge nuanțarea cea mai fină iar asociațiile în aparență învîlmășite, dirijate parcă de hazard, pun în lumină sentimentul dominant, dragostea pentru Sașa, care-și face loc, printre altele, în sufletul lui Matei: „*Frigul îi șerpuia prin vine, dar parcă nu se simțea în stare să se scoale și să cheme. Iși aduse aminte de o cameră rece dintr-un otel de la Pisa și i se păru că vede apa turburată a Arnului curgîndu-i pe dinainte. Cum trece timpul!... Ce o fi făcînd Sașa!... Incepea să se întunece... O muscă bîzii greoaie prin aer și se izbi cu capul de oglindă. El văzu, ca prin vis, un punct negru căzînd, dar dincolo de fața oglinzii și tot acolo, spațiul din oadaie, reproduș în slaba lumină a zilei. Ce departe i se părea un cadru de perete văzut în oglindă! Albul și negrul din el alcătuiau un cap de călugăriță. Dacă închidea ochii mai mult, călugărița se prefăcea într-o biserică gotică; cînd îi deschidea, biserica redevenea călugăriță. Și așa, un freamăt de memorie îi cînta în minte rugăciunea celor patru popi, în mijlocul cîmpului, cînd cu venirea Sfintei. Dar picătura de aghiazmă de pe gîtul Sașei!... Ce încîntătoare era Sașa în ziua aceea, așteptîndu-l. În clarul obscur al odăii, i se păru că o vede, gingașă și surzătoare cum era atunci; vedenia aceea lua forme hotărîte, venea spre dînsul, i se așeză pe brațe și își lipi capul de umărul lui. Ce fericit se simțea!...*“

Tudor Vianu, citînd o parte din pasajul de mai sus în „*Arta prozatorilor romîni*“ remarcă, pe bună dreptate, „*caracterul modern al procedului*“ care „*alcătuiește punctul cel mai înaintat al artei de analist a lui Duiliu Zamfirescu, atentă la enigmatul vieții sufletești*“.

Din „*Tănase Scatiu*“ s-ar putea cita în întregime capitolul X (aproape trei pagini), în care suferințele Tincuței ni se fac cunoscute prin înseși gîndurile și simțirile ei, contradictorii și nehotărîte între viață și moarte: „*Ce-ar fi fost oare, dacă s-ar fi despărțit de bărbatu-său? Scandal. Ei și? Se cuvine să pui în cumpănă fericirea ta, cu opinia lumei? Și prinse a se gîndi cum s-ar fi dus la Sașa, cum ar fi trăit aproape de Mihai, cît i-ar fi fost de devotată. Dar Conu Dinu? cui să-l lase? Era hărțăgos, crud, copilăros, dar îi era lată. De cîte ori lua lucrurile mai de aproape, i se făcea milă de el. Și pe dînsul tot împrejurările îl aduseseră în halul în care era, împrejurările și lipsa de voință. Lipsa de voință. Ce vorbă și asta! Cine era vinovat de lipsa lui de voință? Natura, Dumnezeu. Dar un Dumnezeu care face asemenea lucruri nedrepte e o ființă imorală. Atunci la cine să-ți întorci ochii? La nimeni. La pămînt. La neființă.*“

Logic, așa părea. Inșă îi era drag Mihai. *Ce drag îi era!*“ Alături de asemenea analiză în care totul este exprimat în cuvinte, întîlnim acelaș procedeu al sugestiei și în descrierea stărilor sufletești. Iată o pe-Tincuța urmărind de la fereastră trăsura care-l ducea pe Mihai la gară. „*Cînd ri pieriră în zare, ea rămase în colțul ferestrei, privind departe în văzduhul fumuriu fără nici o legătură între ea și lume. Ii răsări în minte o imagine bizară: Iulia Guicciardi, și o cută misterioasă de rochie: rochia ei în oglindă*“.

Astfel, prin darul său de explorator al sufletului omenesc, fără să fi atins măestria pe care a atins-o dintre cei care au venit după el, Mihail Sadoveanu de pildă, Duiliu Zamfirescu a îmbogățit simțitor romanul nostru, alături de Slavici, prin iscusința analizei sale psihologice. Prin ideile sale pline de un bun simț cu privire la folosirea limbii într-o operă literară („*E adevărat că limba lui Scatiu e cam bătărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu:*

a limbii“), el a devenit, în ciuda sfaturilor estetizante pe care i le da cu insistență Titu Maiorescu, un eminent creator de personaje bine individualizate și prin modul lor propriu de a se exprima. Duiliu Zamfirescu a contribuit la modularea limbii literare după nuanțele unei gândiri și simțiri contemporane. În prefața sa la volumul de „Novele“ din 1888 el își manifestă grija pentru dezvoltarea limbii în acest sens... *„cred că este o năzuință dreaptă de a încerca o formă literară pentru schimbul de gândiri și de simțiri mai ales, care pînă aci se făceau în limbă străină, sau într-o romînească pe care literatura cu nici un preț n-o putea primi“*. În opera sa s-a străduit să îndeplinească aceste exigențe pe care le puneau scriitorilor contemporani, și a contribuit din plin, ceea ce dorea atît de mult, ca să lase urmașilor... *„o limbă în care să se miște liberă, limba vie a graiului nostru, fără expresiuni moarte, împrumutate din cronicari,*

fără curiozități dialectale“ (regionalistice n.n.) Cu meritele și cu lipsurile lui, Duiliu Zamfirescu rămîne un prozator de valoare care nu poate lipsi din imaginea de ansamblu a literaturii noastre, fără ca această imagine să sufere. Opera lui oferă exemplul unui talent original și viguros care s-a izbit de adversitățile unei epoci de pionerat literar, de îngrădirile unei ideologii reacționare, și care de multe ori a ieșit victorios, dar de multe ori a fost și înfrînt. Ceea ce este bun în opera lui Duiliu Zamfirescu ne face nu numai să-l prețuim ci să și regretăm că posibilitățile artistice i-au fost frîmate — cum atît de dureros au fost ele înăbușite la atîți oameni mari din trecut — de o ideologie nefastă, și să detestăm și mai mult o orînduire socială care a împiedecat oameni înzestrați și valoroși să devină ceea ce ar fi putut ei deveni cu adevărat.

ÎN RÎND CU OAMENII

Fenomenul atât de caracteristic noii orînziri sociale din țara noastră, fenomenul trezirii la adevărata viață a unor conștiințe, condamnate ani de-a rîndul de clasele exploataatoare la o letargie umilitoare, a constituit, mai ales în vremea din urmă, obiectul unor numeroase lucrări literare, semnate de nume foarte variate, de la tineri scriitori ca Petre Surupăceanu („Povestiri“), Ioniță Marin („Rădița“), pînă la scriitori mai cunoscuți ca Remus Luca („Ana Nucului“, „Prostul“), Francisc Munteanu („Lența“), etc. sau Marin Preda, cu valoroasa nuvelă „Desfășurarea“, admirabila istorie a trezirii la viață și demnitate omenească a țaranului sărac Ilie Barbu.

Oglindind veridic realitatea obiectivă, lucrările amintite arată că aceste uriașe transformări — de la stările de umilință răbdată cu amărăciune, la exploziile de îndrăzneală și demnitate, de la o personalitate înăbușită și strivită la o personalitate plină de încredere în viață — avînd deschisă spre viitor o luminoasă perspectivă — sînt generate de structuralele schimbări economice, sociale și politice care au avut loc la noi în anii puterii populare, schimbări ce poartă pecetea construcției socialiste.

Schița tînarului prozator Al. I. Ghilia „În rînd cu lumea“ (publicată în Contemporanul nr. 37 (467) 16 sept. 1955), înfățișează cu mult talent un proces similar. Originalitatea acestei lucrări constă în spe-

cificitatea imaginii ei artistice, în felul ingenios și propriu în care autorul dezvăluie un adevăr general printr-un caz particular. Dovedind maturitate ideologică, autorul izbutește să arate cum adevăratele tradiții sănătoase ale țărănimii noastre muncitoare, năzuințele și visurile ei neîmplinite rînduri de vieți, se realizează pe deplin de-abia în vremea puterii populare. Acesta este meritul schiței lui Al. I. Ghilia.

Concepută sub forma unei scrisori către un prieten și străbătută de un puternic lirism, schița lui Al. I. Ghilia ne înfățișează procesul dezmeticirii, al eliberării și afirmării conștiinței umane a bădiței Visarion Crețu.

În fiecare an în satul lui bădița Visarion Crețu avea loc sărbătoarea Hramurilor, — pe care, din pricina unei crunte sărăcii, el nu o putea ține — a „vestitelor hramuri moldovenesti“. Pe tînarul autor îl „încearcă o amară tristețe“ la gîndul „că n-are să reușească să le înfățișeze în toată fala, măreția și strălucirea lor...“ Oricine citește schița își dă însă seama că autorul s-a temut degeaba, dat fiind că pasajele cele mai izbutite ale schiței sînt tocmai acelea care descriu hramurile și scenele de bucurie colectivă.

Iată scena praznicului pe care izbutește să-l facă bădița Visarion Crețu la un an după înscrierea sa în gospodăria colectivă: „Și mesenii vrednici și buni urmași ai

lui Pantagruel, — slavă domnului, la hram se găsesc destui dintr-aceștia — înfulecă repede, opăriți, asudați, cu fețele roșii, cu ochii cât cepele, și-și trag din ce în ce mai des răsuflarea, ducînd paharele pline la gură.

Și afară, prin ogrăzi, prin ulițe, la strînsură, de vale, e-o forfotă, o forfotă nemai-pomenită; oameni fel de fel, care în vîrstă, care tineri, pe jos, în căruțe, clădiți claie peste grămadă, cu picioarele spînzurate peste loitre, hurducați ca vai de ei, învăluiti în pulberi și soare, umblă grăbiți, se duc, vin, se încrucișează, schimbă vorbe, glume. Cumetrii se bat peste umeri; cumetrele se pupă zgomotos pe amîndoi obrazii, mînjiți de colb și de sudoare; fetele ciripesc; moșnegii hîriie; babele lăcrămează; copiii țipă; diavolii de flăcăi strigă, chiuie, înjură, pocnesc din degete, fac cu ochiul mîndruțelor, și cei care s-au întrecut cu măsura umblă șovăind prin șanțuri și au un chef nebun să stea de vorbă cu toate gardurile.

Însă asta — nu-i nimic. La „strînsură“, de vale, în mijlocul satului, este ce este. Aici lumea fierbe ca într-un cazan. Și-i o-ngrămădeală, de n-ai unde azvîrli un ac! Și-i o gălăgie, un vuiet, de nu s-aude nici în aer nici în pămînt! Tromboanele de alamă bubuie, hăuie, nechează; clarinetele plîng, viorile scîncesc; contrabașii mîriie ca urșii; țambalele zdrăngănesc vesele; cobzele zumbăie; toba tună, trăsnește, asurzeste; limonagiii urlă, scrîncio-bul scîrțîie; scrîncioarii, cu fețele congestionate, cu ochii ieșiți din cap, strigă mușterii cu niște glasuri năpraznice, răgușite și disperate ca la o moarte de om; și toți vorbesc deodată, cîntă, rîd, răcnesc; se iau la întrecere cu tromboanele fanfarei. Și totul se leagănă, se învîrte, clocoțește!“

Prin descrierea ospățului la care mesenii înfulecă cu o poștă pantagruelică, prin realizarea unor puternice imagini plastice, cu ajutorul îngrămădirii elementelor, tînărul prozator îl urmează într-un chip fericit pe Creangă, iar prin descrierile de natură și prin lirismul povestirii pe Mihail Sado-

veanu. Înriurirea aceasta asupra lui Al. I. Ghilia e binefăcătoare, luminînd trăsăturile specifice ale personalității sale artistice.

Mai puțin realizată ni se pare schița în pasajele unde se analizează viața psihologică a eroului, dureroasele lui frămîntări. Autorul nu se încumetă să-l lase pe erou a-și dezveli singur viața psihică, și nici el nu îndrăznește să facă sondeaje mai adînci în sufletul acestuia. Merită însă să subliniem inteligenta redare a atmosferei sociale a satului în care pînă și casele cu înfățișarea lor trușe, cum e a chiaburului Țibuleac, sau umilă cum e aceea a lui bădița Visarion Crețu, devin personaje autentice, participante la acțiune, purtătoare de semnificații sociale. Iată casa lui bădița Visarion Crețu:

„De cîte ori treceam pe dinaintea acelei porți, în ziua hramului, aveam mereu impresia că din ochiurile negre ale ferestrelor pornește o imputare mută și grea: „De ce te uiți la mine, drumetule! Nu vezi cît îs de umilită?“

Prin destinul vieții lui bădița Visarion și al familiei sale, care în timpul praznicelor bogate se retrăgea pe dealurile din jurul satului și mîncea ciuperci cu mămăligă, măcinași de dorința ca odată și odată să facă și ei un praznic, și care abia acum își realizează dorința, ni se dezvăluie de fapt drumul unei întregi categorii sociale, condamnate din pricina neajunsurilor materiale să nu poată sta „în rînd cu oamenii“. Bădița Visarion Crețu ajunge în rînd cu oamenii de-abia după înscrierea sa în gospodăria colectivă și după ce obține o serie de succese în munca din cadrul colectivei. E un simbol adînc, care vorbește convingător tuturor despre superioritatea complexă a noii orînduiri care duce spre socialism.

Prin rezolvarea justă și cu succes a acestei interesante idei, Al. I. Ghilia își cîștigă un merit de seamă în rîndul tinerilor noștri prozatori.

Cititorii sînt deci îndreptățiți să aștepte noi și valoroase lucrări de la Al. I. Ghilia și nu ne îndoim că el se va arăta la înălțimea acestei încrederi.

I. D. Bălan

ION MANOLE: ANTON PANN

MONOGRAFIE

Cu Anton Pann s-a întâmplat un lucru ciudat: s-a vorbit și i s-a pomenit memoria deseori, cu o mai mare sau mai mică putere de înțelegere, dar s-a scris despre el destul de puțin și insuficient. Scriitorul modest, peregrinul veșnic cu desăgii doldora de călindare, cîntece de stea, vicieimuri ori cîntece de lume, n-a rămas în ochii posterității critice o figură clară în dezvoltarea culturii românești.

A. Pann reprezintă o „epocă” distinctă în cultura românească a secolului trecut, premergătoare momentului revoluționar de la 1848. E contemporan cu Văcăreștii, Cîrlova, Eliade, Alexandrescu, Mumulean, Țichindeal, trăind într-o adevărată febră de cultură. E vremea în care scriitorii se pregătesc să scuture țara de „cele 18 ramuri de suferințe”, aducînd-o în rîndul țărilor dezvoltate. Se critică instituții și moravuri feudale, se propun alte norme etice, se citește și se scrie intens, se traduce din abundență și se publică, se deschid școli. Se lucrează în grabă și cu zel pentru mai departe. În această epocă, Anton Pann s-a relevat ca o personalitate dintre cele mai remarcabile.

Monografia lui I. Manole este, cu toată siguranța, o lucrare de anvergură, înțeleasă și dezvoltată pe toate dimensiunile activității scriitorului, stabilind printr-o interpretare judicioasă factorii determinanți care au hotărît locul operei lui Anton Pann în viața culturală și literară a secolului trecut. Multe lucruri s-au avut în vedere; ori poetul liric, ori cîntărețul de biserică, ori culegătorul de folclor, dar de la modesta cercetare a lui G. Dem. Teodorescu, o altă lucrare monografică menită să pătrundă fenomenul literar pînă în adîncime și să-l explice cu rigorea omului de știință nu s-a mai făcut pînă la monografia lui I. Manole. Unii dintre istoricii literari au apreciat și l-au înțeles pe Anton Pann; au dat judecăți favorabile și au elogiat zelul său de cărturar neobosit. Au fost însă destui și din aceia care l-au dezaprobat, considerîndu-l mai de grabă un colportor decît un popularizator al slovei scrise, iar alții l-au pus alături de scriitorii de talent care reprezintă începutul unui veac nou. Opiniile

au fost exprimate în periodice, ziare și reviste, iar în istoriile literaturii s-a rămas la portretul sumar al scriitorului și operei sale laolaltă.

Monografia lui I. Manole a pornit de la ceea ce i-a oferit istoria și critica literară de pînă acum, cu noi mijloace de investigație la stabilirea adevăratei valori a unei mari figuri a scrisului românesc. A combătut eroarea și falsul, a preluat ideile juste și aprecierile întemeiate și a supus opera lui Pann unei detaliate analize științifice.

Tipărită în litere cirilice, în mare parte opera lui Pann nu a fost cunoscută în toată întinderea ei, fiind mult timp lăsată deoparte și trecută ca bibliografie, fără a i se mai da vreo apreciere substanțială. Judecata valorii lui Pann în majoritatea cazurilor s-a făcut printr-o raportare la cîteva lucrări de bază și după unele considerente formale, restul citîndu-se spre a se face dovada erudiției. Monografia lui I. Manole însumă pe un plan extins omul, opera, activitatea și epoca, oferind o imagine relativ completă. Amănunțul trecător, știrea oferită de articolul mărunț de revistă, descoperirea eruditului sînt adunate și repartizate aici pentru o discuție integrală. Monografia despre Anton Pann aparține unui cercetător stăpîn pe materialul de investigație, epuizînd domeniul ales printr-o muncă temeinică, cu bune intuiții asupra epocii și clarificat asupra importanței unui asemenea scriitor. Unele lucrări monografice apărute în ultimii ani, dintr-o interpretare falsă a caracterului popular care trebuie să caracterizeze lucrările noastre literare, chiar dacă sînt juste, nu se susțin pe o atentă documentare științifică și rămîn la enunțuri. Se merge la suprafață, plutind în generalități, lucrarea avînd aspectul unui foileton de ziar continuat în mai multe numere. De la factologie s-a sărit la polul opus, tot atît de vătămător istoriei literare ca și primul. O monografie implică luarea în discuție a complexului operei și vieții artistului, concomitent cu toată literatura de specialitate scrisă în această direcție.

E vorba, așa dar, de o preluare în spirit științific și nu de o cronică subîmpărțită în

capitole, întinsă pe zeci de pagini, în care autorului, din cauza aglomerării faptelor generale discutate în afara operei alese pentru studiu, nu-i mai rămîne timp și pentru analiza cuviincioasă a ceea ce este literatură. Aici pătrund cu ușurință teoriile sociologizante, exagerările compromițătoare și vulgarizările improprii criticului literar marxist care știe delimita zonele cu siguranța omului de știință.

În monografia despre Anton Pann, documentarea și materialul de erudiție sînt distribuite rațional și într-o ținută care nu dau lucrării nici atmosfera insuportabilă a broșurilor pedante și nici sărăcia lucrărilor de critică literară în care lipsește însuși obiectul. Anton Pann e un scriitor care cere un studiu anevoios, și pentru un cercetător subiectul acesta este un examen. A neglija un aspect sau a nu te informa întocmai pentru fiecare problemă, înscamnă între altele a strica tabloul. Omul e prezentat în legătură cu opera sa, cu contemporanii și operele lor, iar cadrul de epocă rămîne ca un decor de scenă, în care se petrece povestea vieții unui om minunat. E adevărat că subiectul acestei povești are o altă tratare: viața lui Pann și opera sa merg în același ritm. Cu fiecare carte tipărită se intră în altă etapă a vieții scriitorului. Capitolele au însemnări diverse legate atât de viață cît și de opera și activitatea lui de popularizare a cărții. („Se spune”... „Folcloristul și cîntărețul liric”, „Fabulistul”, „Povestitorul”, „Finul Pepei”, „Înfruntînd veacul”). Modelul vechi de monografie în care biografia și opera sînt separate nu e adecvat studiului asupra lui A. Pann, deoarece la diferite vîrste scriitorul și-a schimbat ocupația, a reluat una mai veche, legîndu-și veșnica meserie de publicist de fiecare îndeletnicire poetică în parte. De aceea și este posibil planul oferit de monografia lui I. Manole. Astfel, în capitolul „Povestitorul”, începe prin a-l prezenta pe Pann ca pe un erou al vieții învingînd moartea într-o boală grea și apucîndu-se în grabă de a cîștiga timpul pierdut să scrie o cîntică religioasă: „Pocăința omului dezmiertat sau vorbire între suflet și trup și osebite sfătuiri folositoare trupestă și sufletește”. (I. Manole ar trebui să detalieze expunerea acestei teme și să încerce a lămuri filiația din cartea lui Cantemir, căci s-ar

părea că există). Apoi publică Calendar bogat pe 1850 și prelucrarea unei cărți vechi populare „Înțeleptul Argîhir cu nepotul său Anadam”. Refăcut după suferință și din nou dispus să lucreze, scrie opera lui de seamă „O șezătoare la țară”, pregătește ediția a doua a „Poveștii vorbeii” și mai publică două lucrări religioase de ritual: „Tipic bisericesc” și „Proschinatar”. Pe urmă strînge cîntecele „De lume” publicate, mai adaogă altele noi și pregătește culegerea „Spitalul amorului” sau „Căutătorul dorului”. Aici autorul monografiei își oprește expunerea cronologică intrînd în analiza poeziilor și a valorii lor. Volumul este redeschis și reluat la lectură piesă cu piesă, aducîndu-se în sprijin afirmații noi făcute cu justețe critică. După aceea urmează cronologic: „O șezătoare la țară” care face loc unui comentariu bogat menit să demonstreze că avem în această lucrare o realizare valoroasă a literaturii noastre clasice. După ce a analizat „O șezătoare la țară”, biograful evocă în următorul capitol puținele clipe liniștite petrecute de Anton Pann în căsuța lui din strada Taurului, căci scriitorul fiind în ultimii ani ai vieții, trăia într-o grabă febrilă de realizare. Dimineața mergea după treburi de-ale tipografiei în oraș, apoi trecea la corectarea copiilor pînă în vremea mesei și acasă se așternea din nou la scris. Viața lui Pann se caracterizează printr-o agitație continuă. Cu așa hărnicie și pricepere a muncit în ultimii patru-cinci ani încît, după boala din 1894, a scos peste patruzeci de volume. Numai în 1852 tipărea treisprezece volume iar în anul următor nouă.

★

Anton Pann a făcut tot ce i-a permis timpul și pricepera. A cules cîntece și le-a publicat cu text și cu melodie, a reorganizat sistemul muzicii bisericești, a adunat poezii de pretutindeni, a scos calendare pentru țărani și țîrgovești și a tipărit cu zelul unui care s-ar fi ocupat în acest timp numai de îndeletnicirea de tipograf, a fost profesor și cîntăreț și în plus a trăit luîndu-i vieții și dulceața bucuriei și izbînzii în ale dragostei și amarul supărărilor.

Nici că s-a pomenit pînă în vremea lui Pann un scriitor care într-adevăr să merite

mai mult și să fie prin tot ce a făcut un scriitor popular. El nu a făcut altceva decât să adune și să prelucra creația populară, să răspîndească zeci de cărți anual printre oamenii de rînd.

Opera lui apare la justa ei valoare abia acum, cînd este supusă unei analize critice științifice în toată însemnătatea ei. Monografia lui I. Manole arată locul pe care îl ocupă Anton Pann în dezvoltarea mișcării culturale și literare de la noi. Lucrarea cuprinde de-a lungul desfășurării ei tablouri inedite ori uitate, sugestive și pline de pitoresc, comentarii care vor să facă înțeleasă fiecare pagină peste care puține minți s-au aplecat în decursul vremii. Paginile închinată biografiei scriitorului se citesc cu mult interes. Astfel, ni se arată că Anton Pann trăind în mijlocul poporului său, a ajuns să-l înțeleagă și să-l înfățișeze în scrierile sale, aducînd literaturii românești un serviciu dintre cele mai scumpe. Fiecare moment important din viața lui Pann este ilustrat de I. Manole cu material demonstrativ suficient, fiecare operă a scriitorului e cercetată în trăsăturile ei cele mai caracteristice.

Monografia se oprește îndeosebi asupra celor două cărți: „O șezătoare la țară“ și „Povestea vorbeii“. Aici Pann a adus toată rîvna sa scriitoricească, humorul sănătos, experiența de viață într-un mozaic format din proverbe, maxime, zicători care sînt expresia înțelepciunii populare.

Autorul monografiei îl consideră pe „fiul Pepelii“ un scriitor din cea mai curată speță populară, bun peisagist de moravuri, care însă a știut lucra numai cu materialul fol-

cloric. Din această cauză, figura scriitorului capătă o semnificație cu atît mai evidentă cu cît autorul procedează la o analiză atentă și nu rămîne la aprecieri din afară. Afirmarea unui recenzent în „Gazeta literară“ că I. Manole nu dispune de o informație bibliografică egală în toată lucrarea, e nedreaptă. Nimeni nu a așteptat de la I. Manole o lucrare care să facă o compilație a celor spuse pînă în prezent. Monografia trebuie să se întemeieze pe un comentariu nou — și în măsura în care se poate — și original. Nu ne trebuie lucrări de compilație oricît de erudite ar fi ele, ci lucrări care să fie de folos istoriei literare printr-un mod nou de a vedea opera de artă, prin profunzimea analizei, îmbogățirea datelor și corijarea erorilor. Spiritul în care este lucrată monografia este analitic, autorul ținînd să sugereze imaginea generală printr-un ansamblu de observații locale. Procedee satirice, limba și stilul sînt discutate pe loc ori de cîte ori o nouă tipăritură a lui Pann necesită acest lucru. Un capitol aparte nu era posibil pentru că prezentînd cronologic titlurile tipăriturilor și nediscutînd la unele și valoarea lor literară totodată, pentru ca cititorul să poată face pe drum o diferențiere de valori, lucrarea ar fi apărut greoaie și plicticoasă.

Cartea lui I. Manole se înscrie în categoria monografiilor solid documentate, menite să îmbogățească istoria literară cu studii ample asupra scriitorilor romîni, să repună în drepturi figuri dispărute sau mutilate de critica veche. Cartea intră în rîndul lucrărilor trainice, utile oricînd cercetătorilor și maselor de cititori.

Marin Bucur

EVOLUȚIA SUFLETEASCĂ A EROULUI*)

Noua orînduire pune capăt vechiului conflict între societate și personalitate; o caracteristică a ei esențială formînd-o tocmai încrederea în forțele creatoare ale omului, în resursele sale spirituale, în caracterul inspirat al muncii lui. Este meritul multora dintre scriitorii contemporani de a ne fi făcut să simțim în eroii unora dintre operele

lor momente emoționante de viață, în care se răsfrînge acest proces grandios de înflorire armonicoasă, multilaterală, a omului zilelor noastre.

Apare sensibilă în literatura noastră străduința de a rezolva problemele grele de concepție pe care le ridică zugrăvirea artistică a noilor raporturi ce se statornicesc între

*) Dan Costescu: Pavel Dogaru. Ed. C. C. S. 1955.

individ și societate, surprinderea acelor momente revelatoare pentru înflorirea aptitudinilor, a valoroaselor însușiri care sălășluiesc în fiecare om. Este astfel justificată bucuria cititorului de a găsi o asemenea strădanie și în creația unui tânăr prozator aflat la început de drum cum este Dan Costescu, și mai ales în prima sa lucrare de proporții mai ample.

Pavel Dogaru, eroul principal al romanului este fiul unui tăietor de lemne sărman din părțile Tolcușului, prăpădit de o moarte cumplită: îngropat sus în creerii munților de un brad imens prăvălit asupra-i.

Autorul începe prin a-l prezenta pe Pavel Dogaru — așa cum l-au format anii aceia de aspră și insuportabilă trudă în codrii săibatici, departe de ai lui — într-un moment când, venind la oraș, înainte i se deschide un drum nou, necunoscut încă, și în pragul căruia îl copleșește șuvoiul altor întrebări, speranțe și temeri.

În linii mari, istoria cărții lui Pavel Dogaru este istoria vieții unui flăcău sărman pe care oamenii fabricii în mijlocul căroră sosește îl primesc cu omenie, cu căldură și-l formează sufletește. Autorul a ales tocmai acele momente din viața eroului său în care dragostea cu care-l primesc muncitorii apare mai vie și mai puternică — ca un element hotărâtor în formarea și plămădirea lui Pavel Dogaru. Comuniștii ca Tomșa, Sălăjeanu sau Nicodim nu se mărginesc numai să discute despre Pavel Dogaru ca despre un om al lor, pentru care — îndeplinindu-și o elementară datorie partinică — se simte fiecare în parte răspunzător. Ei se apleacă cu gingășie și discreție asupra firii contradictorii și în același timp interesante a acestui flăcău căutând să-l înțeleagă, să și-l apropie. Nicodim și Sălăjan îl fac oaspetele nelipsit al prânzurilor lor din zilele de odihnă. În discuții prietenești de la om la om, în atmosfera caldă a căminului lor, ei îi ajută tânărului înăspriț de traiul amar și singuratec să-și deschidă inima.

Abordarea unei asemenea teme, de o deosebită însemnătate în prezentarea figurii contemporanului nostru, sezizarea unuia dintre cele mai frumoase aspecte ale vieții noastre, — lupta aceasta pasionată, consecventă, plină de stimă și afecțiune pentru dezvoltarea armonioasă a fiecărui om în parte — aduce

o semnificativă mărturie despre orientarea tânărului scriitor. Este îmbucurător de constatat înainte de toate, că în investigarea realității noastre, Dan Costescu a ales tocmai viața unui asemenea erou cum este Pavel Dogaru, în care comuniștii au știut să trezească cele mai nobile și mai frumoase impulsuri și însușiri specifice tinereții.

Dacă alături de calitățile romanului, se cer semnalate și o serie de slăbiciuni de ordin artistic, aceasta, fără îndoială, se explică prin lipsa de experiență a autorului aflat la prima sa lucrare amplă. Vom menționa de aceea asemenea lipsuri ale cărții cu sentimentul sincer al acordării unui ajutor efectiv tânărului prozator.

Dan Costescu s-a străduit, în urmărirea existenței tânărului tăietor de lemne din momentul intrării în fabrică și pînă în clipa când pășește treptele politehnicii, să ne redea procesul formării morale a eroului său, ca o urmare firească a înfruririi pe care oamenii ca Sălăjan sau Nicodim au avut-o asupra lui. Măsura deplină a tăriei și frumuseții sentimentelor pe care le nutresc asemenea comuniștii pentru flăcăul venit din munți ne-o putea da doar prezentarea amplexării deosebite a schimbărilor calitative ce survin în conștiința eroului. Acestea capătă proporțiile unei adevărate treziri la viață. Dar aceasta depinde și de felul în care e prezentată o asemenea evoluție multilaterală, de autenticitatea cu care sînt surprinse diferitele stări sufletești capabile în succesiunea lor să poată dezvălui logica formării unui anumit caracter, cu specificul și originalitatea sa.

În analizele sale literare, Ibrăileanu acordă o deosebită atenție cristalizării a ceea ce numea el „firea, esența personajului“. El arăta că un erou literar trăiește cu adevărat numai atunci când cititorul simte că are în față mereu același om, când are sentimentul identității tipului, intuiția naturii nedezmințite a personajului. ... „Cînd e vorba de un personaj principal, desfășurat într-un roman, ceea ce-i ține în conștiința noastră tipul identic și însuși, consecvent cum se zice, este mai ales reacțiunea lui „tipică“, nedezmințită la împrejurările, la incitațiile lumii înconjurătoare...“ Într-o anumită măsură, Dan Costescu a reușit să găsească elementele caracteristice, unice, irepetabile din caracterul eroului său. Cititorul

care urmărește reacțiunea, frământarea care se naște în sufletul lui Pavel Dogaru din primele zile ale lucrului în fabrică, începe să recunoască în persoana acestuia o anumită individualitate. Ea îi apare sensibilă în emoția pe care o trăiește Pavel Dogaru în clipele angajării, în senzația de singurătate și în lipsa de aer pe care el o încearcă pășind tăcut, concentrat, pentru prima oară în viuetul asurzător al halei imense a fabricii: „Hala răsună de loviturile ciocanelor, nimeni nu se mai uita la el și dintr-o dată se simți năpădit de același sentiment de singurătate... Nimeni nu vorbește cu el, nu-i spusese un cuvânt de bun sosît“. Emotivitatea, timiditatea eroului își au obârșia în condițiile sale particulare de viață, în urmele adânci pe care acestea le-au lăsat în sufletul lui.

Autorul a întâmpinat totuși greutăți serioase în urmărirea eroului sub diferitele lui ipostaze, în acele momente de cotitură când specificul personalității lui Pavel Dogaru urma să se definească mereu în procesul desăvârșirii lui sufletești, spirituale. De multe ori se pare că sînt ignorate tocmai coordonatele inițiale ale formării eroului, care în anumite situații nu mai trezește în cititor sentimentul naturii proprii a personajului. Descrierea apariției mugurilor delicați, firavi, ai unui sentiment obștesc, a năzuinței de a fi de folos celor din jur, e uneori compromisă de episoade și scene în care Pavel Dogaru se comportă de la început ca un vechi și iscusit activist de partid.

În asemenea momente (cum este cel în care duce ovie muncă de agitație de la om la om, apropiindu-se de fiecare cu un tact și bun simț care vădesc o incontestabilă experiență anterioară), eroul pare a fi depășit în chip inexplicabil, cu totul miraculos, sfiala și nesiguranța arătată cu cîteva pagini mai înainte. El numai trăiește nici una din senzațiile de singurătate, de stînjeneală abia încercate. Cititorul așteaptă cu emoție ceea ce ar fi fost esențial în apariția primei preocupări obștești a lui Pavel Dogaru: manifestarea acesteia prin specificul personalității tînărului înăsprit și însingurat de viața dusă pînă acum. Este legitimă de asemenea cerința ca eroul să fie înainte de toate consecvent felului de a fi de pînă acum, în care lipsa de experiență în relațiile cu oamenii,

sensibilitatea ascuțită cu care trăiește fiecare jignire sau contrarietate ni-l dezvăluie ca pe un adolescent oarecum greu acomodabil cu noile condiții de existență.

Această notă de impersonalitate pe care o capătă drumul vieții lui Pavel Dogaru, așa cum este prezentat el în roman, apare sensibilă și în felul cum sînt rezolvate conflictele sau impasurile pe care eroul le are de înfruntat. Se simte tendința autorului de a substitui drumului sinuos dar adevărat al lui Dogaru spre dobîndirea unor poziții ideologice limpezi, just orientate, o prezentare nefiresc de rectilinie a evoluției sale, care în cazul respectiv nu pare deloc firească, naturală. Cu impulsivitatea și în același timp sensibilitatea ascuțită a nedreptății care i se face, eoul principal al romanului nu stă prea mult pe gînduri și-l lovește pe un individ care l-a jignit. Atunci cînd mult mai tîrziu simte crescînd într-însul o mînie cumplită împotriva criminalilor care au aruncat o aripă a fabricii în aer, cu aceeași mentalitate rudimentară eroul se gîndește, minat de o egală impulsivitate: „burghezii-s dușmani de moarte, neîmpăcați, nu? — Atuncea, de ce nu ne scăpăm de ei odată pentru totdeauna? Nici așa nu te poți aștepta de la ei altceva decît să-ți vîre cuțitul în spate, într-o noapte...!“ Este, bineînțeles, lămurit de Matei—prietenul său—asupra liniei politice a partidului în această privință, ceea ce îl face să-și schimbe brusc felul de a gîndi. Fără a se lumina procesul interior, prin care ideea unei juste conduite politice i-a devenit proprie, organică, se trag numaidecît următoarele concluzii: „Îi era dragă fabrica, și și-ar fi dat și viața pentru ea, dar n-ar fi putut spune de ce anume. Cînd își puse această întrebare, își dădu un fel de răspuns: aici oamenii m-au primit cu dragoste, mă simt bine și mulțumit între ei; dar nu era de ajuns. Mai lipsea ceva, dar Pavel nu știa ce, și tocmai din pricina asta nu întrebă pe nimeni. Ura lui, însă, împotriva bandiților care dăduseră foc nu se domoli.“

Autorul îl prezintă apoi pe eroul său abordînd în toate situațiile linia care i-a fost recomandată și pe care el se pare că și-a însușit-o. Manifestîndu-se subit cu totul altfel decît i-ar fi dictat-o firea sa timidă, șovăitoare, pornirile lui impulsive anterioare, cu fermitatea și cal-

mul unui activist experimentat, el ia numai decît de acum înainte, cu toată gravitatea de circumstanță diferite atitudini și hotărîri de o înaltă ținută principală.

Gazdei sale îi vorbește „apăsât“ astfel:

„Aștia sînt dușmani de clasă, așa să știți, doamnă Sofia. În trecut, cînd clasa muncitoare a fost bătută și purtată prin închisori, ei ce făceau? Se îmbrăcau numai în mătase și pietre scumpe. Ăstora o să le venim noi de hac!“ *Iar unui element înapoiat, Riza, nu pierde prilejul de a-i spune pe un ton la fel de ritos: „Tovarășe Riza, să isprăvești cu asemenea atitudini dușmănoase! Dacă nu-ți place munca noastră, du-te în altă parte“.*

De cele mai multe ori, unor astfel de replici li se adaugă și notații care sînt exterioare eroului, și care încearcă să suplînească prezentarea nemijlocită a gîndurilor lui în asemenea clipe: „Pentru prima oară de cînd coborîse din munții Toleuzului spre a-și căuta pîine, Pavel Dogaru se frămînta și nu-și găsea liniștea din pricina unui lucru, care la urma urmei nu-l privea pe el personal. Dar își dădea seama că, din tot ce făcuse pînă acum, ăsta era lucrul cel mai de seamă“.

Sînt momente cînd Dan Costescu reușește să-l redea ca naturalulea pe eroul său muncind, frămîntîndu-se pentru o cauză obștească, scriitorul urmîrind statornic, în firul acțiunii romanului, manifestările concrete ale specificului personalității acestuia, a celui amestec contradictoriu de naivitate, simplitate și sensibilă trăire interioară. Sugestivă este în această privință surprinderea reflexivității eroului, în clipa cînd un muncitor vîrstnic, Sălăjean, îi rîde în față („...Oare de ce rîde?... De bună seamă de bucurie că el, Pavel, nu-i un uituc ca alții, ci-i om căruia-i place să se țină de cuvînt...“). Ținuta obișnuită a lui Dogaru se manifestă în replicile lui deschise, fără gînduri ascunse și drămuiri grijuții, omul neînțelegînd decît greu subtilitatea ironică a interlocutorului său. Există o anumită atmosferă a gîndurilor intime ale eroului trăit pînă atunci în farmecul pădurilor de munte, învățat să aștepte cu emoție primele semne ale primăverii.

De altfel, Pavel Dogaru are un fel personal de a gusta și a simți aromele, culorile, freamătul viu al naturii. Zugrăvindul în

*clipele acestei bucurii imense pe care el o resimte după dobîndirea primelor succese în muncă, autorul știe să găsească tonalitatea stării sufletești a eroului său, care privește primăvara natura redeșteptîndu-se. Pavel Dogaru urmărește dimineața, în drum spre lucru, răsăritul soarelui ale cărui raze „tremură strălucitoare deasupra acoperișurilor, aurindu-le și fac să plutească un vâl de lumină prin crengile în floare“, cînd „cerul își capătă adevărata lui culoare albastră, nespus de curată și transparentă, ca un pastel!“ *El aude acum în orașlarma păsărilor, înforat de amintirea codrilor silhului pe care i-o evocă: „ciocănitorea de pe antena de radio, vrăbiile care se zbenguie pe strada încă pustie, mierloiu din prunul curții vecine...“ Din păcate, notele personale ale caracterului eroului nu se vădesc tocmai acolo unde sînt așteptate înainte de toate, în punctele nodale, de evoluție de la o anumită atitudine la alta, ci în clipele ulterioare acestora, după ce cititorul a aflat printr-o formulă lapidară obișnuită într-un reportaj gazetăresc că, de pildă, Pavel Dogaru a reușit cu succes să-i mobilizeze pe tovarășii lui de muncă la o mai bună organizare a muncii sau că a cerut să între în rîndurile U.T.M.-ului.**

În ciuda eforturilor vizibile ale autorului de a menține în cititor sentimentul naturii caracteristice lui Pavel Dogaru, acesta nu-și poate păstra totuși identitatea sa de-a lungul paginilor romanului, tocmai pentru că schimbările pe care le suferă nu sînt suficient de veridic și natural descrise.

Trebuie să recunoaștem că o asemenea prezentare neconvîngătoare a faptelor ne împiedică să credem în posibilitatea transformării conștiinței eroului. De la primele și pînă la ultimele pagini ale cărții, Pavel Dogaru parcurge un drum uriaș sub raportul evoluției sale interioare, al desăvîrșirii atitudinii sale față de oameni, față de efortul constructiv al întregului popor. Ori, astfel de treceri discontinue de la o atitudine la opusul ei, ocolindu-se în permanență, dacă nu prezentarea pe larg a deliberărilor intime ale eroului, cel puțin sugerarea succintă a temeiurilor apariției unor porniri și atitudini noi, lipsesc evoluția personajului de naturalulea și autenticitate. În linii mari, calea pe care a pășit Pavel Dogaru ca un

tînăr înaintat plin de idealuri și năzuinți generoase, este calea bătătorită de cei mai mulți dintre eroii romanului. Era însă interesant ca scriitorul să fi surprins acel sunet aparte, specific numai pașilor eroului său, de-a lungul unei asemenea căi.

Șubrezenia construcției personajului principal al romanului apare mai evidentă pe măsură ce el e pus în situația de a se manifesta în ansamblul conflictelor cotidiene ale vieții de fabrică ca și pe planul frământărilor sale intime. Este, astfel, cu totul izbitoare contradicția care se ivește brusc între conduita de o fermă principialitate adoptată în perioada intrării sale în rîndurile utemiștilor și vertiginoasa sa coborîre la mentalitatea înapoată a celui din urmă salahor.

Pavel Dogaru este descris — începînd din momentul cînd i se propune să se califice, dar pentru un timp să fie oarecum nevoit a se lipsi de plusul cîștigat în acord — în prada unei crize morale care-l mistuie, îi răvășește gîndurile și-l zguduie cumplit. Răbufnirea aceasta bruscă a unei poște nesățioase de bani, neașteptată în dezvoltarea eroului pe care-l cunoaștem succesiv asumîndu-și numeroase îndatoriri obștești și ducîndu-le la bun sfîrșit, nu pare cîtusi de puțin firească.

Bețiile descrise copios, cu amănunte interminabile, privirile rătăcite pe care i le surprind cei din jur, însingurările atît de dese cînd se istovește în frământări sufletești, dezvăluie de fapt simptomele unei crize sufletești morbide proprii mai de grabă unui individ neputincios și ros de mult de patima înăvîririi, căruia brusc i se pune un obstacol în realizarea planurilor sale. Ori, o asemenea eriză — rămasă cu totul neexplicată de împrejurările vieții — e tot atît de incompatibilă cu chipul aceluși Pavel Dogaru care abia coborîse din creierii munților ca și chipul utemistului cunoscut în toate secțiile fabricii pentru destoinicia și fermitatea sa morală.

N-am vrea să pomenim mai pe larg de faptul că toate cele din jur îi erau mai mult decît grăitoare în a-i dovedi că numai calificarea îi poate aduce un nivel realmente superior de trai, că aceasta nu putea să n-o înțeleagă ca oaspete nelipsit din casa îmbelșugată a fruntașului în muncă Nicodim, decorat în repetate rînduri. Despre caracterul nefiresc al unei asemenea crize care, — even-

tual în intențiile cele mai bune ale autorului ținea să marcheze cu orice preț și un zbućium voit dramatic al eroului său pozitiv, — vorbește o trăsătură mai bine reliefată a lui Pavel Dogaru. Este încrederea lui în oameni, încredere formată ceas de ceas, eroul aflîndu-se permanent în mijlocul acelor oameni cinstiți pe care el i-a simțit mereu atît de apropiați lui — prieteni sinceri ca Tomșa, Nicodim, Matei. Meritul autorului în sublinierea unei asemenea comuniuni sufletești este evident. Cum se explică atunci că în ciuda sfaturilor și a criticilor primite pe toate tonurile posibile de la ai lui, frământării acesteia pentru pierderea temporară a unui procent oarecare de cîștig i se dau asemenea proporții nefirești? Și mai ales că Pavel se dovedește dintr-o dată insensibil la orice apel, fie el patetic sau brutal? Cum se explică faptul că nu-i mai ascultă pe cei a căror stimă se străduise neîncetat s-o cîștige? Sînt întrebări cărora cititorul n-ar putea să le găsească un răspuns.

Caracterul fals, cu totul artificial al prezentării unui asemenea zbućium sufleteesc reiese și din cercetarea unor ample descrieri în care momentele depressive alternează cu monologuri interioare în care răsună, din timp în timp, pare-se, glasul cutremurat al conștiinței sale răzvrătite — cam la nivelul acesta: „...parcă de undeva din străfundurile lui, îi răspunse Pavel Dogaru, cel de odinioară, din zilele de avînt, cînd muncea la zdrobitoare: „Înainte iubeai munca; de aceea ai propus să se instaleze un ventilator, ai organizat secția, te-ai îngrijit ca munca să se ducă tot mai bine... Și acum ce trebuie să faci? Să nu te mulțumești să-ți treacă cele 8 ore. Privește în jurul tău, caută, ai să găsești întotdeauna ceva nou de făcut care să-ți ușureze munca ta și a tovarășilor tăi și să ajute producția“...

Ciocnirea rece a unor principii generale, meditarea îndelungată asupra unor alternative abstracte formulate în termeni șablonari, este cu totul străină felului de a fi al lui Pavel care, în general, în intimitatea gîndurilor lui e mult mai simplu, mai firesc și — trebuie s-o spunem — mai interesant chiar în exprimările sale. Aceeași impresie o dă și etapa ulterioară din viața eroului, momentul cînd el își recunoaște greșeala sa și începe munca de calificare. Vorbele pe

care le rostește acum sună ciudat de mașinal cu accente de nesinceritate și convenționalism: „Da, da. Mi-e tare rușine de asemenea gânduri, dar așa a fost și nu ar fi cinstit din partea mea să le ascund... Poate de unde... originea socială... țăranul e individualist... o știu acuma...”

Se poate spune că valoarea deosebită a ideii romanului — prezentarea procesului trezirii la viață a unui tânăr în care încep să înflorească cele mai frumoase sentimente umane, — este știrbită de imprecizia cu care autorul a trasat calea dezvoltării eroului său.

Orientarea meritorie spre reflectarea unuia dintre nenumăratele procese de renaștere morală și spirituală a oamenilor patriei noastre, l-a pus pe tânărul prozator în fața unor grele probleme de creație.

Se simte în romanul tânărului prozator o arbitrară simplificare a vieții, tendința de a rezolva în chip superficial problemele dificile ale zugrăvirii procesului tipic de îmbogățire și dezvoltare sufletească a oamenilor noștri înaintași. Intenția bună, demnă de a fi subliniată, intenția de a prezenta drumul unui tânăr care abia în mijlocul muncitorilor înain-

tași, sub influența Partidului, într-o mare fabrică se trezește la o nouă viață ca urmare a încrederii și dragostei cu care a fost înconjurat, nu poate să estompeze convenționalismul și adeseori falsitatea acestei prezentări. Însemnătatea deosebită a temei pe care Dan Costescu și-a ales-o ne îndreptățește să regretăm faptul că în afara ezitărilor și slăbiciunilor firești oricărui început literar, autorul a dovedit uneori o vizibilă slăbire a exigenței sale artistice, mai ales în construcția logică a caracterului eroului său.

Dan Costescu se află însă la început, la primul său roman, și desigur că tinerețea autorului, lipsa unei mai îndelungate experiențe de creație literară, n-a putut să nu se facă simțită în lucrarea sa. De aceea ne exprimăm speranța sinceră — ținând seama de unele merite incontestabile ale tânărului prozator —, că în cea de a doua carte a sa, asemenea stângăcii și scăderi vor fi înlăturate cu desăvârșire, că autorul va putea găsi cu mai multă siguranță drumul adevărat al eroilor înaintași ai societății noastre spre care se simte atras și care i-au inspirat primul său roman.

Miron Dragu

N. TĂUTU: „INSCRIȚII“

Citim în volumul „Inscripții“ o poezie intitulată „Dorință“, în care autorul încearcă o definiție a artei sale:

În alcovuri eu n-aș vrea să-mi steie
Cărțile și versul meu de jar:
Nu le-am scris să-ncinte vreo femeie,
Și nici lauri n-am cerut în dar.

Nu le vreau în file argintate
Sau legate-n piele de maroc,
Să le știu cu un sîdef tăiate
Paginile ce-au dospit din foc.

Cîntecele mele-aș vrea să fie
Într-o bluză aspră de soldat,
Anilor de luptă mărturie
Și tovarăș celor ce-au luptat.

Baioneta filele să-i tale.
Cartea mea s-o știu ca un slovar
În carîmbul cizmei, cînd prin ploaie
Va porni patrula pe hotar.

Iar de-or cuteza s-aducă moarte
Cei mișei — și de-oi cădea sub foc —
Vreau să știu că versu-mi mai departe
Va lupta ne-nduplecat în loc!

E exprimată aici cu limpezime ideea unei poezii combative, pusă în slujba celor ce luptă pentru făurirea unei lumi noi, poetul arătîndu-se disprețuitor pentru versurile de seră, intime și fără vlagă. Dimpotrivă, el își consideră versurile ca o expresie a unor sentimente aspre, vigouroase, înscrise pe o carte cu foi rezistente sortite a fi desfăcute nu cu cușitul de sîdef, ci cu baioneta soldățească.

Dar această autocaracterizare, ce indică liniile mari de orientare a poeziei sale, nu este completă fiindcă nu numai asprimea și vigoarea sînt proprii poetului, ci alături de acestea, și am putea spune chiar cu precădere, gingășia și căldura sufletească con-

stituie partea dominantă, cea mai semnificativă, cea mai poetică a producțiilor sale. Iată, de exemplu, poezia care deschide volumul: „Borna de la hotar“. Poezia se desfășoară lin, ca o undă ușoară de izvor, cu un sunet muzical clăr ca al unei rostogoliri pe prunduri. Din asemenea elemente, în aparență minore, de romanță, poetul știe să-și modeleze cîntecul întorcîndu-l către semnificațiile majore:

Ca o bornă, da, ghitara
Să vestească tuturor
Că de-aici începe țara
Cîntului triumfător,

Și că mîna care știe
Să dea cîntecelor glas
N-o lăsa știrbit să fie
Din pămîntu-i nici un pas!

Dar poetul își arată întreaga măsură a posibilităților sale cînd imaginația lui se îndreaptă către evenimente ce se cer evocate din noianul amintirii sau din timpuri apuse. Și el o face printr-o mare cheltuire de sentiment, încadrîndu-și descripțiile cu umbre și lumini estompe, care dau întregului tablou o suavă înfățișare de basm sau de baladă:

Spre sală zîmbea păstorița
Și vechiul clavier a deschis;
Brodată cu stele alțița
Sclipea, ca de flori un cais.

O clipă și alta, și alta
Porni spre adîncul azur
Balada străveche, înalta,
Ca munții înalți dimprejur!

Spre lună, spre stele, aripe
Străbat din trecutul talaz;
Ce vechi apar tristele clipe.
În vesela sală de azi...

(„Concert într-un colhoz din Azerbaidjan“).

Scriitorul care a zugrăvit monumente se simte el însuși tentat să ia locul arhitectului sau al sculptorului și să înalțe statui servindu-se de mijloacele poeziei:

Se odihnea! Și îndelung
Pe culme respira soldatul!
Plumbii de moarte-l mai ajung,
Dar cît de-aproape e înaltul!

În toiul luptei s-a oprit,
Ștergîndu-și rana de pe frunte,
Lîngă o stîncă de granit,
Un trunchi desprins din aspru munte.,

Abia atinse fruntea sa
De sînge plină, de sudoare,
Dar stîncă presimțea în ea
Urcînd, statuia viitoare!

Simbolul cu care se încheie poezia crește organic din elementele ei anterioare. Poetul și-a profilat eroul pe un înalt pedestal, aproape de cer, i-a deschis o cuprinzătoare perspectivă, de dimensiunea celor patru zări, i-a surprins gesturile și starea sufletească.

Se pot cita astfel numeroase construcții simbolice de acest fel, izbutite („Turnul Spaski“, „Cronicarul“ etc.)

Dar N. Tăutu știe să surprindă și mișcarea psihologică a unui personaj, găsind notațiile corespunzătoare pentru a ne-o face simțită și înțeleasă. Iată, de pildă, cum poetul știe să înfățișeze simțirile gingașe și delicate ale unei mame venite să-și vadă feciorul, acum general, în clipa cînd acesta e urcat sus la tribună pentru a primi defilarea. Poetul începe, cum îi e obiceiul, prin a evoca înfățișarea solemnă a clipei. Dar apoi, treplat, treplat, tonul solemn coboară, potrivit de împrejurării și obiectului poeziei:

Și-a șters cu mîneca sudoarea,
Apoi și-a potrivit năframa.
Ar îndrăzni... Și nu-ndrăznește.
Mai face-un pas... Apoi se-ntoarce.
Ce-o fi, o fi... Hai voinicește!
De ce să merg?... Ei vin încoace...

.....
Greu l-a zărit sus la tribună
Cu ochii ei slăbiți de vreme.
Se îndemna cuiva să-i spună
Ca pînă jos, la ea, să-l cheme.

Dar are timp?... Mai bine lasă,
Îl va privi de-aicea doară,
Așa cum îl privea și-acasă,
Cînd ucenic pleca la gară...

În această poezie se vedește o altă latură a personalității poetului. Scriitorul care a modelat statui și a surprins destine eroice și avîntate pătrunde în regiuni mai „prca-

ice" ale realității — fără a înceta prin aceasta să fie poet. Gesturile timide, ezitarea, căutătura sfioasă a mamei și în cele din urmă biruința sentimentului de afecțiune maternă care se degajă din hotărîrea de a-l privi tot ca pe copilul ei de altădată, își găsesc expresia firească, adecvată, și prin această modalitate poetică.

„Scrisoarea unei doamne de pe Rin“ poate fi considerată o poezie care conține quintesența artei poetice a lui N. Tăutu. Poezia e scrisă într-un ritm melodios, de cîntec. Poetul înfățișează trecutul de legendă al Germaniei, folosind tonul diafan și liniștit al evocărilor sale:

Te visai purtînd o plasă
Fermecată, ca Siegfried,
Să te pierzi — nor de mătăasă —
În pădurea de molid...

Sau cînd coborau în toamnă
Funigei de-argint prelungi,
Îți părea pădurea, doamnă,
Tabără de Nibelungi!

În aparență e vorba de o despărțire între soțul soldat care pleacă pe front și nevasta lui, tînără încă și cuprîndă de flacăra primei iubiri. Dar umanitatea acestei scene intime e contrazisă de poet în strofele care urmează. Soțul drăgăstos și candid, soldat în armata Führerului, comite cele mai groaznice crime, cu același suris gingaș ca în clipa în care s-a despărțit de tînăra-i nevastă. Antiteza aceasta între cruzime și duioșie, între gingășie și cinism, constituie un rechizitoriu virulent al hitlerismului, în ciuda tonului reșinut cu care vorbește poetul.

În exemplele analizate am definit trăsăturile principale ale artei poetice, în spiritul căreia face poezie N. Tăutu. Și alîta vreme cît el pătrunde în esența faptului înfățișat, alîta vreme cît tonul folosit se adaptează obiectului zugrăvit, atunci simbolul, evocarea lirică, analiza sufletească, sau portretizarea exterioară capătă semnificația unor veritabile mijloace de a face poezie. Din clipa cînd poetul, însă, se mulțumește a rămîne la suprafață, atunci calitățile sale artistice se transformă în contrariul lor. Simbolul lipsit de sens capătă un caracter prolix — analiza sufletească interioară și

portretizarea, lipsite de semnificații mai adînci, dau loc la o relatare searbădă.

Facilitatea de care dă dovadă, adeseori, poetul, trebuie criticată cu toată seriozitatea, fiindcă aceluia care a dat poezia „Scrisoarea unei doamne de pe Rin“, nu i se pot trece cu vederea poeziile scrise în grabă, ce poartă amprenta, nu alîta a personalității cît a manierei sale. Exemple de acest fel, din păcate prea multe, se pot da și din acest volum.

Pe bună dreptate, poeziile de acest fel ale lui N. Tăutu au fost și parodiate. Un singur exemplu va fi suficient pentru a ilustra scăderile cele mai evidente. Să ne oprim la poezia intitulată „Bobina comsomolistului Putilov“.

Nu începe îndoială că și despre o bobină se poate scrie poezie valoroasă, dar cu condiția ca versurile să închidă o semnificație umană mai largă, obiectul menționat stujînd doar de pretext. Poetul începe telegrafic și voit prozaic:

O etichetă. Firul. O bobină.
Îți amintesc privindu-le-n vitrină:

... Firul s-a rupt în crîncenele lupte,
Să-i lege-atuncea capetele rupte

Și să refacă grabnic legătura,
Ostașul muribund le-a prins cu gura,

Le-a strîns în dinți, știind că-l vor străbăta.

Repezi comenzi și ordine cifrate.

Am reproduș în întregime versurile, spre a arăta astfel, fără nici un comentariu, că în cazul de față nu avem de a face decît cu o simplă relatare a unui eveniment și nimic mai mult. Exclamația patetică scoasă de poet la vederea firului de telefon e nepotrivită și sună ca o replică de tragedie într-o simplă piesă fără pretenții. De aceea și pare artificială, retorică:

O, vechiul fir... Mai arde mușcătura...
Avea simt ostașului căldura!

Și inima — îmi pare — mai departe
Că bate-n fir, nestînsă nici de moarte!

Dar poetul nemulțumit de alîta, se avîntă și mai sus pe treptele retoricii, și glasul său răsună din ce în ce mai fals:

Că o aud în inimile noastre...
Și-n ochi îi simt privirile albastre...

(priviri albastre, ale cui? — ale inimii? Căci așa ar rezulta din context).

Însfirșit, uitînd cu totul de obiectul de la care pornise în avîntul său, autorul ajunge la următoarea concluzie simbolică și, în dorința lui, probabil foarte cuprinzătoare:

„O mie metri“ pe bobină scrie.
O mie metri?

Nu!

O veșnicie!...

Deficiențe de expresie poetică se întîlnesc mai ales acolo unde N. Tăutu renunță să fie el însuși, adică poetul evocărilor calde, pline de efuziuni sentimentale, și încearcă să facă un soi de poezie telegrafică, voit prozică. Și atunci autorul observațiilor subtile asupra sîfletului uman e în stare să scrie la acest nivel:

Gră înțe mari și aurite,
Semințe moi de răsărite —
Il încercau în șir ispite...

„Rupi plumbul, simplu o să cadă
Capacul... Ce înseamnă-o ladă?
Nu-i nimenea doar să te vadă...”

Sleit, se-impleticea pe scară.
Un pumn... O boabă de secară.
Simțea miros de piine-n nară.

Și, însfirșit, o observație de detaliu, dar nu lipsită de importanța ei, trebuie făcută în legătură cu modul neglijent în care uneori poetul rimează. Se pot întîlni împerecheri cu totul arbitrare ce supără urechea cititorului: „trepte-parapete“, „salvă-țevă“, „bă-lane-foame“ etc... Nu sîntem adepți ai purismului în ceea ce privește rima, și considerăm că asonanța ar putea fi folosită; nu însă oricum și în asemenea poezii care exprimă sentimente line și calme, simboluri geometrice desenate, adică poezii cărora le stă mai bine cizelarea și atenta execuție de detaliu, și în care orice stridență a formei ia înfățișarea unei știrbiri.

V. Nicorovici

P. ANTOKOLSKI: „VERSURI ALESE“ *)

Pentru cititorul care s-a obișnuit să distingă versul cu rezonanță de proclamație al lui A. Surkov de notațiile meditative, calde, luminoase, din poeziile lui S. Scipaciov — bunăoară — sau tonul frust, plin de umor popular al poemelor lui A. Tvardovski față de versul cu strălucire marmoreană al lui N. Tihonov, lectura poeziei lui Antokolski constituie, desigur, o descoperire nouă.

Se poate spune că lirica atît de personală a lui P. Antokolski reprezintă o confirmare admirabilă a principiului coexistenței unei varietăți bogate de stiluri și curente în cadrul aceleiași literaturi a realismului socialist, principiu căruia dezbaterile celui de al doilea Congres al scriitorilor sovietici i-au subliniat însemnătatea estetică.

Ca o consecință a uriașelor victorii ale construcției socialismului și a revoluției

culturale înfăptuite în U.R.S.S., procesul desprinderii lui P. Antokolski din impasul formalist s-a desfășurat cu rezultate deosebite de rodnice pentru poezia sovietică și pentru poet.

În poeziile care formează ciclurile „Marele distanțe“ (1936), „Anul pușkinian“ (1938), poetul se orientează din ce în ce mai vizibil spre realitatea sovietică, pe care o cîntă în versuri impetuoase, dăltuite cu o înaltă măiestrie, cu un profund simț al frumosului.

Semnificativă pentru creația poetică a lui Antokolski este și o altă latură a talentului său. Încă din anii tinereții poetul s-a ocupat de teatru; el a scris o serie de piese cu caracter romantic, dintre care „Logodnă în vis“, creată în timpul Mareșii Octombrie și reprezentată pe diverse scene între 1917—1918 — este cea mai valoroasă. Atrac-

*) Ed cartea R usă, 1955.

ția lui P. Antokolski către dramaturgie face explicabilă înclinarea poetului spre poemul dramatic („Cikalov“), sau utilizarea stilului poeziei dramatice într-o creație care nu este totuși menită scenei, cum este suita lirico-istorică „Comuna anului 71“.

Esențiale în definirea profilului artistic al personalității lui P. Antokolski sînt înclinația către o tematică istorică, precum și patosul dramatic apropiat aceluia din poemele lui A. Blok („Sciții“, „Cei doisprezece“, etc.).

Pavel Antokolski nu este un poet liric care resfrînge evenimentele prin procesul propriilor lui trăiri, ca E. Dolmatovski — de pildă — sau în unele poeme Scipaciov. Două izvoare adînci alimentează inspirația poetului și tot deodată constituie substanța versului său: pe de o parte, dorința inexorabilă de a-și închina toate resursele artistice „cumplitei muze a dreptății“, cum spune în poemul programatic „Introducere“, pe de altă parte, puterea evocatoare a unor momente cruciale din desfășurarea luptei sociale.

Aceste particularități ale talentului său poetic, o cultură bogată, o vastă experiență de viață ca și cunoașterea adîncă a istoriei s-au concretizat în valoroasele evocări ale revoluției franceze: „Sans-culottes“, „O mie optsute patru zeci și opt“, „A treia republică“. Poemul „Sans-culottes“, în ciuda dimensiunii lui relativ reduse, este o adevărată frescă și un portret de epocă al revoluționarului francez. O caracteristică deosebit de interesantă a acestui poem o formează faptil că în portretizarea eroului, poetul nu recurge nici la descrierea „obiectivă“, nici la intervenții lirice. Eroul își face biografia și monografia socială vorbind el însuși:

Mama, tîrfă-mi fu, ori vrăjitoare —
Taică-meu un nu știu care prinț!
N-au ajuns la-nalta lui splendoare
Țipetele ei în suferinți, —
Cînd rupîndu-și fustele în silă
Două nopți de toamnă s-a zbătut...
Chiar și ploaia, fără nici o milă
Mă scuipa atunci cînd m-am născut.

Tonul plebeian, de frondă, se revarsă în notații sarcastice („răcneam cu cobza-n mîini romanța“), sau în pasaje întregi de dialoguri „obraznice“, amintind îndrăz-

nelile lui Villon, ca în aceste versuri:

Las' să crească, domnule, mai bine
Capetele-n suliți cît mai nalt,
Nu tot buchisi-n caiet la tine,
Bate fierul-acuma cît e cald.

Eroul liric se identifică aici cu poporul francez, care știa bine să facă distincția între jacobinii cinstiți și intrușii de teapa avocatului vizat de această invectivă legitimă.

Procedeul e amplificat în remarcabila odă „La o sută cincizeci de ani de la căderea Bastiliei“ (1789—1939) prin actualizările și confruntările trecutului cu prezentul. De astă dată, eroul nu mai este un răzvrătit care evocă momente ale luptelor la care a participat, ci poetul însuși discută cu revoluția personificată:

Veneai ca marchitană, și duioasă
Tu mîna o-ntindeai ca pentru joc
Pentru-un cuvînt al tău, pentru o frază
Mulțimile se aruncau în foc.

Marchitana, simbol al revoluției, este în același timp Parisul „aprins de roșul miilor de cocarde și bonete frigiene“, dar și orașul umilit al trădărilor burgheze, care duc Franța la dezastru în cel de-al doilea război mondial:

Cînd Pirineii fumegă în sînge
Voind spre Vosgi să-și taie parcă drum
Și „Junkers“-ul deasupra cercul strînge
Amenințînd cu pulbere și serum...

Lirica lui Pavel Antokolski este clocotitoare. Ea își mărește frumusețea și își sporește semnificațiile bogate prin tonul romantic și vibrația eroică, plină de strălucire legendară, transmisă de poet versurilor printr-un contrast puternic al imaginilor, vizibil chiar în exemplele citate.

Puterea de a da viață atmosferei epocii, se manifestă din plin în portretele pe care poetul le-a închinat unor mari figuri ale literaturii universale: „Shakespeare“, „Balzac“, sau unor clasici ai literaturii ruse: „Gogol“, „Turgheniev“, etc. Din păcate, în volumul prezentat de „Carlea Rusă“, aceste poezii n-au fost incluse, ceea ce limitează cititorului român posibilitatea cunoașterii unui poet cu o tematică atît de interesantă.

În poezia lui Antokolski există o fericită îmbinare a liricului cu epicul.

Poetul cultivă un tip de „baladă lirică”. În „Balada mării”—de pildă —poetul cîntă fapta eroică a unor aviatori sovietici doborîți în apele Mării Negre de către fasciști, dar care cu dirzenie legendară reușesc să reziste încercărilor și revin la Sevastopol. De o valoare egală sînt: balada „Illegalistul”, înfățișînd un moment din lupta revoluționară a lui I.V. Stalin, și „Balada despre jelul în care s-a salvat Jean Lecoq”, bucătăr pe unul din bastimentele flotei franceze, care a preferat să se scufunde la Toulon decît să cadă în mîna hitleriştilor.

În relatarea odiseii pe care Lecoq a trăit-o împreună cu un grup de marinari, recunoaștem sentimentele poporului aprins de setea răzbunării împotriva invadatorilor:

...Fu soarta noastră crudă.
Noi, flota Franței o priveam
Arzînd cum se scufundă.
...Unde-s Pierre Dimanche, Brissot,
Și Claude Legumme — răspunde?
Dar viitorul, încotro?
Dar Franța noastră, unde?
...Nu-i totul prăpădit, vă spun,
Odată cu Toulonul.
Ne-om revedea, pămînt străbun,
Goni-vom teutonul.
Ce-am spus, de mii de ori o spun —
Vă jur pe-ntreg Toulonul!

Îmbogățind lirica sovietică cu poezii memorabile, care și-au adus partea lor de contribuție la lupta împotriva invadatorilor hitlerişti, cu arma versului, poetul a fost alături de partizanii francezi ori cehoslovaci, de populația exterminată la Lidice sau Oradour, de inima eroică a Europei, martirizată de fasciști.

Ciclurile scrise în timpul războiului anti-hitlerist: „Fier și foc” (1942), „A treia carte de război” (1946), reprezintă o parte valoroasă a operei sale.

Un loc de seamă în ansamblul creației lui Antokolski îl ocupă ampla baladă „Fiul” (1943), una din realizările poetice de mare valoare ale literaturii sovietice. Poetul a scris balada la moartea fiului său căzut în lupta contra fasciștilor.

Versurile aduc o nouă viziune asupra tragicului. După cum remarcă în lucrarea

sa „Literatura sovietică contemporană” L. Timofeev, poetul, înfățișînd una din laturile cele mai tragice ale războiului, — moartea unui fiu și marea durere a unui părinte, — a izbutit să ridice la nivelul unei înalte generalizări semnificația nouă a ideii tragicului.

Patosul durerii sfișietoare de care este măcinat tatăl ostașului erou, căzut pe cîmpul de luptă, are ceva din suflul lamentațiilor eroilor antici. Poetul determină întreaga natură, întregul cosmos să plîngă odată cu el:

Izbește, mare, undele sărate
Și țipă-neeunită către țarm,
Așa cum țipă-n mine și se zbate
Povestea-n care inima mi-o sfărm.
Voi, stepe năpădite de negară,
Sunați din clopoștii de cicori!
Azi nu-i nici fata, nici amiaza clară,
Doar viscol, vuet, vînturi și ninsori.

Dar părintele este conștient că sacrificiul erouic al fiului său reprezintă o ofrandă sublimă adusă pentru salvarea umanității din ghiarele fascismului. De aceea el nu-i deplînge sfîrșitul ca pe al unui înfrînt, ci ca pe al unui luptător.

Există pasaje de o omenie și în același timp de o durere atît de răscolitoare în poem, încît nu este deloc exagerată apropierea și comparațiile ce se fac între această creație și marile creații ale muzicii simfonice. Poemul oferă un autentic libret pentru o nouă „Eroică”.

Dacă „Fiul” reprezintă o culme a măiestriei poetice a lui P. Antokolski pe planul creațiilor inspirate din lupta oamenilor sovietici în anii războiului, marele poem „Koscei” constituie o realizare tot atît de valoroasă pentru definirea artistului ca un maestru al liricii de idei.

„Koscei” este un cunoscut personaj din basmele populare rusești, simbol al avarității, al venalității duse pînă la vînzarea propriului suflet pentru aur. Poetul i-a amplificat semnificațiile și a creat din figura acestui bătrîn bolnav și odios imaginea simbolică a capitalismului. Luînd întru-cîtva ca model „Legenda secolelor” a lui Victor Hugo, poetul sovietic a dat vestmînt unei „legende a secolelor” capitalismului, a etapelor sale de evoluție. Finalul zugrăvește

pieirea inevitabilă a capitalismului, în-
truchipată în călătoria fantastică a lui
Koscei:

În nordul plin de ghețari, sub ceruri de opal
În sudul cald, cu stele de fosfor, sclipitoare
Pe insula Buicen, ascunsă după-un val
Stă moartea lui în geamandura plutitoare.
Sau insula Buicen, e-acea străveche țară,
Cu pletele de ceață căzute peste frunte,
Ce și-a schimbat în șilingi întreaga sa co-

moară

Și neagră se privește în apele afunde.
Oricare-ai fi tot una-i! Vom sfredeli
eternul.

Topi-vom minereul, brăzda-vom lumea
toată,

În noaptea vremii negre vom sfredeli
cu fierul,

Ca el să nu mai scape de moarte niciodată!
Noi pe Koscei ghici-l-vom sub orice
mască-ndată

Oriunde s-ar ascunde sub orice fel de nume,
Și prin povestea noastră de azi, adevărată,
Rizînd, strivim de-a pururi puterea lui
în lume.

*Volumul de versuri alese cuprinde dea-
semeni o parte din cele mai bune poezii
scrise de P. Antokolski în ultimii ani,
cîteva din versurile care zugrăvesc aspectele
nocive ale realităților din lumea capita-*

listă („Scrisoarea către Apusul depărtat“
și altele), sau poezii închinat fenomenului
grandios al construcției societății noi, a
comunismului („Versuri despre Octombrie“,
„Jurămîntul“ etc.)

*În toate aceste poeme poetul nu-și des-
minte profesiunea de credință și idea-
lul de a rămîne un soldat al „muzei dreptă-
ții“, căreia chiar după moarte dorește să-i
fie paznic:*

De mult e-aleasă-a mea cărare
Rămîn al ei și mai departe.
Iar cînd va fi să trec în moarte,
Pe veci în pază-am să-i trimit
Carnetu-mi roșu de partid.

*Este îndeobște cunoscut că lirica lui Pavel
Antokolski nu e lipsită de dificultăți, da-
torită marei varietăți și bogăției imaginilor,
formelor de versificație și prozodiei mereu
noi pe care poetul le utilizează în creațiile
sale. Cu toate acestea, tînărul poet H. Gră-
mescu a izbutit să facă față greutăților
traducerii, versiunea romînească păstrînd
în bună măsură frumusețea, cursivitatea și
varietatea versurilor lui P. Antokolski.*

*În deosebi merită să fie semnalată tra-
ducerea poemului „Fiul“, care poate fi
apreciată printre traducerile izbutite din
poezia sovietică.*

Mihail Cosma

JULES VERNE

*Aprecierea deosebită de care s-a bucurat
scriitorul Jules Verne nu privea numai pe
romancierul „pentru copii“, ci și personali-
tatea puternică literară care a fost expo-
nenta unor tendințe generale ale timpului
său. Fără prealabila cunoaștere a acestor
tendințe, opera lui Jules Verne nu poate
fi just apreciată.*

*Jules Verne scrie în perioada cînd capi-
talismlul trece în stadiul monopolist, în
perioada cînd statele capitaliste se anga-
jează într-o luptă aprigă pentru acapararea
surselor de materii prime, a piețelor de des-
facere, pentru extinderea sferei de influență,
în perioada luptelor pentru colonii. Este
epoca în care Franța își extinde imperiul său
colonial în Africa, ocupînd astfel Algeria și
Tunisia, Sudanul și Guineea, Gabonul și*

*Congo Mijlociu, în Oceanul Indian — coasta
Somaliei și Madagascarul, în Oceania — Arhi-
pelagul Sondelor iar în Asia — întreaga
Indochină.*

*Această goană după colonii a imperialis-
mului, în slujba căruia se afla dezvoltarea
științei și perfecționarea tehnicii, stimulează
descoperirile geografice care, la rîndul lor,
pasionează publicul pentru cunoașterea noi-
lor și îndepărtatelor orizonturi. În această
perioadă, descrierile de călătorii trezesc un
viu interes ca și lucrările de popularizare
a științei.*

*A doua jumătate a secolului trecut a
însemnat pentru Franța o epocă de puter-
nică dezvoltare tehnică, industrială și știin-
țifică, deși activitatea științifică e pusă în
slujba intereselor imperialiste. Este epoca*

lui Laplace în matematici și astronomie, a lui Ampère și Lavoisier în fizică și chimie, a lui Claude Bernard și Pasteur în științele naturale și medicină. Este epoca în care imperialismul francez organizează săparea marilor tuneluri ce străbat Alpii; în care se creează canalul de Suez, se construiește acum primul dinam, iar expoziția electricității de la Paris pasionează lumea. Mereu noi și uluitoare sînt descoperirile în toate domeniile științei și tehnicii.

Meritul lui Verne constă în aceea că, pornind de la acest interes deosebit pentru știință, i-a dat o dezvoltare nu în sensul intereselor imperialiste, ci un alt sens, nobil, umanitarist.

Această înaltă tendință conferă operei lui Jules Verne un pronunțat caracter popular.

În cazul lui Jules Verne, aventura e de parte de a fi gratuită, departe de a fi cultivată ca un scop în sine. Intriga romanelor sale capătă caracter de aventură, fie pentru a sublinia energia morală a eroilor săi, fie pentru a-i da autorului posibilitatea de a prezenta o infinită varietate de aspecte din domeniile științei. De aceea, sub raportul naturii sale, aventura lui Verne este de surse diferite. De pildă, îl regăsim pe Dickens din „Pickwick” în ritmul și în figura (chiar și în numele) eroului din „Ocolul pământului”, după cum îl regăsim pe fantasticul Cyrano de Bergerac (spiritul cel mai îndrăzneț al sec. al XVII-lea, autorul celor două uimitoare Istorii comice a statelor și imperiilor lumii și soarelui) în romane ca „În jurul lumii”. — sau genul de aventură al lui Dumas-tatăl în „Mihail Strogoff”, — ca să nu mai vorbim de Daniel Defoe în „Insula misterioasă” etc.

Nicăieri însă aventura la Jules Verne nu este o soluție de evadare din realitate, ci, dimpotrivă, subliniază un efect moral, de incitare la acțiune, de manifestare a unei voințe, a luptei cu dificultăți greu de trecut, exaltînd inițiativa, eroismul, simțul de răspundere, solidaritatea perfectă și spiritul de organizare. Aventura lui Verne traduce o plenitudine vitală, întreține o aspirație și pledează pentru o permanentă și largă generozitate.

★

În această diversitate caleidoscopică a operelor lui Jules Verne, se pot stabili totuși

fundamentalele sale coordonate ideologice: puternicul suflu generos, prezentarea unor adevărate modele de energie morală, credința nelimitat acordată posibilităților științei și preocuparea de popularizare a datelor științifice.

În condițiile expansiunii colonialiste, a asupririi popoarelor și a luptelor de eliberare națională, simpatia romancierului se îndreaptă categoric spre cei asupriți, el declarîndu-se partizan hotărît al libertăților democratice. O serie întreagă de romane relatează ferocitatea cotropitorilor și suferințele popoarelor asuprite („Casa cu vapori”. „Un căpitan la 15 ani”, „Djangarda”, „Nord contra sud”, „Școala Robinsonilor”, „Arhipelagul în flăcări”, „Cîrmaciul de pe Dunăre”, etc.)

Dar personajul care este ridicat la înălțimile de simbol al acestei simpatii este figura căpitanului Nemo (din „Douăzeci de mii de leghe”, reluat în „Insula misterioasă”). Nemo este un prinț indian, fiul țării pe care Anglia nu izbuteste s-o îngenuncheze decît de formă, crescut în spiritul ideilor de luptă și de răzbunare, plin de dragoste nefermă pentru patria sa încătușată: indian prin dorința lui de răzbunare, indian prin nădejdea pe care o nutrește că într-o zi va cîștiga drepturile țării sale redîndu-i independența și izgonind pe cotropitori, el organizează vestita revoluție a cipailor (despre care scriitorul vorbește în „Casa cu vapori”); după înăbușirea revoluției își construiește submarinul Nautilus (primul proiect de submersibil din 1700 al lui-Fulton purta același nume), cu care străbate toate mările globului, salvînd naufragiați și ajutînd popoare asuprite în lupta lor de eliberare, știind că „există ființe care suferă, popoare asuprite pe acest pămînt, oameni în mizerie de ajutat, victime de răzbunat”. („Insula misterioasă”) Totuși el evită ca o ciocnire cu sălbaticii unei insule „să coste măcar viața unuia singur din acești nenorociți”. Este dotat cu un puternic spirit de solidaritate și de sacrificiu („un frate care moare pentru un frate, un prieten pentru prietenul său, — ce e mai simplu decît asta?”) și de o repulsie față de violență care merge pînă la a reprobă și vîntoarea: „la ce bun să vînezi numai pentru a distruge, numai de dragul de a omori? Știu că acest privilegiu este îngăduit omului, dar eu nu admit această

distracție ucigașă“ („Douăzeci de mii de leghe sub mare“).

Nu odată eroii lui Verne își riscă viața pentru tovarășii lor sau pentru salvarea altor nenorociți (ca Anda, Passepartout, Joe, Palander etc.). În principiu, sensul vieții este generozitatea, altruismul, întreaga activitate pusă în serviciul colectivității. „Da, conciuide filozoful din „Aventurile unui chinez“, — pentru alții trebuie făcut totul! Secretul fericirii constă în aceasta!“

Cînd această atitudine se obiectivează asupra temei eliberării naționale a popoarelor, romanul capătă mai de grabă o factură de roman istoric decît de aventură. „Arhipelagul în flăcări“, de pildă, ocupă o poziție puțin obișnuită în ansamblul operei sale: tema luptei naționale capătă patos, documentarea istorico-politică înlocuind-o pe cea științifico-geografică, primește un interes uman mai adînc, conflictele eroilor iau o expresivitate dramatică, aspectele vieții sociale au un relief mai pregnant, scenele sînt realizate mai profund și totul concurează la impresia finală a efortului unui popor care luptă pentru libertate.

Un rechizitoriu puternic împotriva războiului îl constituie în special cele două romane „De la pămînt la lună“ și „Cele cinci sute de milioane“. În primul ni se prezintă un club al industriașilor de armament și inventatorilor de arme noi, pentru care sensul vieții constă în a fabrica tunuri uriașe („mult mai puțin folositoare decît mașinile de cusut“), adevărați maniaci ai războiului, dintre care unul perorează exaltat: „Obuzul este pentru mine cea mai strălucită manifestare a puterii omenești: în el se rezumă totul: creîndu-l, omul s-a apropiat cît mai mult de Creator!“ Unui asemenea maniac, deși mare mutilat de război, care vrea să participe la expediția în lună, un personaj îi răspunde prin cuvinte ce exprimă însăși poziția autorului: „Gîndește-te că am întîlni locuitori de pe acolo. Ai vrea să le dai o atît de tristă idee despre ceea ce petrece aici pe pămînt, să-i învești ce este războiul, să le arăți că se întrebuințează mai bine timpul pentru a se sfișia unul pe altul, a se mîncă, a-și zdrobi brațele și picioarele? Și asta — pe o planetă care ar putea hrăni o sută de miliarde de locuitori, și unde sînt abia douăsprezece sute de milioane? Haida

de, dragă prietene, ai face să fim dați pe ușă afară!“

Celălalt roman înfierează pregătirile militarismului agresiv ce urmărește asigurarea dominației mondiale, și sadismul fabricantului de tunuri, preocupat pînă și de suprimarea detonației: „Gîndește-te ce ar însemna să pot obține un tir tăcut! Această moarte năpraznică distrugînd fără zgomot o sută de mii de oameni odată, într-o noapte calmă și senină“. Finalul romanului însă și concluzia scriitorului sînt optimiste: viitorul este al păcii și al progresului.

Nu tot atît de optimistă însă este concluzia pe care o exprimă în povestirea „Eternal Adam“ scrisă în ultimii ani ai vieții sale. Cu toate progresele tehnicii, civilizația capitalistă n-a făcut pe om mai bun, ci dimpotrivă i-a îngărdit libertățile și i-a paralizat inițiativa personală dezumanizîndu-l.

★

Opera lui Jules Verne este o adevărată școală de energie. Eroul îndeplinește fie o misiune social-patotică (Strogoff, Nemo), fie una științifică (Fergusson), de explorator (Hatteras) sau de simplu călător (Fogg). Și cu cît eroul este mai înconjurat de neînțelegere și de ostilitate, cu atît opera sa se realizează mai impetuos, mai mîndră, mai impresionantă în izolarea sa. În toate cazurile însă el acționează cu maxima capacitate de ingeniozitate, de cunoștințe științifice, de energie supraomenească și de abnegație. Numai în cazul dificultăților absolut insurmontabile face apel autorul la un „deus ex machina“. Chiar și acțiunile neverosimile sînt transformate prin exaltarea voinței extraordinare și a energiei eroilor în ficțiuni acceptabile pentru bunul simț. Planul moral al sensului domină planul faptului brut.

Impresia aceasta este procurată și de justificarea succeselor prin intermediul utilizării științei; și în acest sens este elocvent exemplul „Insulei misterioase“, concepută desigur ca o replică dată ficțiunii Robinsonilor lui Defoë sau Wyss — „care așteptau ca toate să capete dezlegare doar printr-o minune“. În concepția sa, intervenția „norocului“ trebuie să fie exclusă din calculele eroilor săi: „norocul este un servitor care așteaptă să fie servit de stăpînii lui“ —

zice boșimanul din „Aventurile celor trei ruși și trei englezi“. Eroii lui Verne din „Insula misterioasă“ „aveau foarte multe cunoștințe, iar omul care știe — reușește“. De altfel din cei patru naufragiați, unul e inginer, priceput în toate științele matematice, iar altul e naturalist. Dar robinsonadele capătă aici o replică și sub raportul sensului lor social: „singurătatea, izolarea, sint lucruri triste“... — constată muribundul Nemo: „Mă sting fiindcă am crezut că omul poate trăi singur“.

Niciunul din romanele sale nu abundă atîta în rețete practice ca „Insula misterioasă“ și naufragiații realizează lucruri uimitoare prin experiențe care, principial, rămîn în limitele posibilului, chiar dacă specialiștii le-ar socoti irealizabile din punct de vedere practic. Cum spuneam mai sus, sensul moral al „școlii de energie“ domină obiectiile posibile. Și acest lucru îl subliniază chiar autorul, deși sub o formă umoristică: „Fără îndoială că dacă energia cheltuită de ei s-ar fi transformat — după noule teorii — în căldură, această căldură ar fi fost suficientă pentru a face să fiarbă cazanul unui vapor cu aburi“.

★

Opera lui Jules Verne este un imn închinat științei și perspectivelor nelimitate ale spiritului uman. „Deși compun și chiar inventez — mărturisesc autorul — totuși rămîn mereu pe tărîmul adevărului. Va veni timpul cînd invențiile științifice vor întrece puterea închipuirii“.

Spuneam la început că acest patetic elogiu adus dezvoltării științei se înscrie pe linia tendințelor generale ale epocii. Și în adevăr, o serie de opere au fost ocazionate direct de recentele cuceriri ale spiritului uman pe tărîmul științei și tehnicii: „Ocolul pămîntului“, de inaugurarea liniei ferate a Pacificului și a Canalului de Suez; „Robur“ — de inovația lui Tissandier de a aplica un motor electric dirijabilului; „Douăzeci de mii de leghe“ — de planul submersibilului lui Bourgeois sau „În jurul lunii“ — de observațiile astronomului Laussedat care constată existența atmosferei lunare.

Pornind de la premisele create de aceste cuceriri, romancierul era justificat în încrede-

rea și entuziasmul său pentru puterea științei, pentru „electricitatea care va fi într-o zi sufletul lumii industriale“ (și insula lui cu elice este o adevărată apotecă a electricității), pentru navigația submarină „ale cărei progrese îi vor deschide omului căile sale“, — sau pentru „omul stăpîn al cerului“, pe care mii de Icarieni îl vor popula într-o zi căci: „viitorul aparține mașinilor zburătoare... viitorul locomoțiunii aparține aeroxivelor“ („Robur“).

Iată-l deci pe Jules Verne anticipator, în aceste romane, ca în multe altele, căci largă aplicare industrială a electricității, avionul, submarinul sau helioplanul vor fi realizate abia mai tîrziu. Viziunea romantică a romancierului a fost dezlănțuită de încrederea nestrămătată în posibilitățile creatoare ale omului pe tărîmul științei și susținută de evoluția vertiginoasă a realizărilor tehnicii din epoca sa, înscriindu-se în cadrele aceluia „vis“, — despre care vorbea Lenin citîndu-l pe Pisarev, vis care nu se desprinde de realitate și nu intră în dezacord cu ea, „care poate să întrecă mersul evenimentelor“, stimulînd și fortificînd energia omului, pasiunea și devotamentul pentru o idee. De altfel, dacă fantezia de un asemenea caracter are un rol prin excelență creator în domeniile artei, procedeul utilizării ei nu este repudiat nici chiar de știința pozitivă. Fantezia (în sensul circumscris de Pisarev) a avut întotdeauna o funcțiune creatoare și în gîndirea științifică. După observație, primul pas al descoperirii științifice este ipoteza; ori, pornind de la date reale, ipoteza — acest copil al fanteziei — părăsește pentru un moment aceste date, depășește materialul concret, intuitiv, și deschide deodată perspective noi. Ipoteza devine o funcțiune științifică creatoare, pentru că deschide zarea interioară a problemei, realizînd chiar o observație dirijată, — deși ulterior verificată permanent și riguros de exigențele obiectivității științifice.

Dar dacă aproape toate anticipațiile fantastice pe care Jules Verne le-a formulat pornind de la premisele cuceririlor științei, au fost confirmate, — nu este mai puțin adevărat că multe din ele au fost chiar depășite. Iar dacă această împrejurare n-a diminuat întru nimic interesul scrierilor sale, faptul nu face decît să sublinieze încă

odată sensul moral care primează, valoarea morală ce se degajă din opera verniană.

Deosebit de interesantă în acest sens este povestirea puțin cunoscută „In secolul al XXI-lea”. Este aici o viziune fantastică a viitorului, — când vor exista străzi largi de 100 m., case înalte de 300 m. încălzite cu o temperatură egală, „cerul brăzdat de mii de aerocare și aero-omnibuze”, cu „acumulatori... care condensează forța conținută de razele solare”, cu „utilizarea forței electrice provenită din forța vânturilor”, cu aparate de „telefoto”, cu un avion care zboară cu 600 km. pe oră, cu hidrocentrale la Niagara, cu fotografia în culori, cu deplasarea marilor clădiri, cu „piano-contorul electric”, și când „omul se pune în legătură, învîrtind un buton, cu o sală de concert”. Dacă la numai cincizeci de ani de la data când „fantasticul” romancier prevedea asemenea progrese, omenirea a și realizat heliocentrale, stațiuni eoliene, încălzirea centrală, emiteria semnalelor interplanetare prin radar, televiziunea, radioul, belinograful, procedeul de aliniere a străzilor prin deplasarea blocurilor de 5—6 etaje, avionul cu reacție, marile mașini de calculat sau folosirea energiei atomice, — înseamnă că Jules Verne trebuie considerat pe un plan mult superior aceluia de simplu fantezist. N-a rămas nerealizată dintre viziunile lui Jules Verne decât aceea a comunicațiilor interplanetare, certitudinea sa că „oceanul atmosferic va fi în curînd străbătut ca și oceanele lumii”; dar (acum 15 ani o rachetă ce a realizat prima fotografie a sfericității terestre, a atins înălțimea de 150 km.) s-ar putea oare afirma că această viziune iese din cadrele posibilului, acum când energia atomului deschide porțile ce fuseseră strașnic ferecate!?

★

În același timp însă prestigiul nelimitat al științei și tehnicii este cenzurat în concepția lui Jules Verne de un corectiv umanist. Pentru Jules Verne mecanizarea excesivă, fetișizarea tehnicii și practicisismul sînt în ultima instanță funcționari de desumanizare a omului. Pentru americani, de pildă, practicisismul este în același timp marea lor forță și marea lor carență, — „cu instinctul lor al „big-ului” și cu admirația lor pentru ceea ce e enorm”. Orașele americane

sînt plăcute sub raportul confortului, dar „o nenorocire sub raportul artei și fanteziei, care le lipsește cu desăvîrșire”. „Hotărît, nu poți înlocui frumusețea naturii prin frumusețea industriei” — concludă autorul; mai ales cînd se ajunge la acel stadiu de monstruoșitate a ultra-tehnicismului în care căsătoriile și divorțurile — șarjează Verne — se fac prin telefon, iar creștinii ascultă liturghia și se spovedesc tot prin telefon!

★

Jules Verne este creatorul unui gen nou în literatura mondială — romanul științific — în care aventura vehiculează informația științifică abundentă, serioasă, utilizînd datele cele mai noi și abordînd probleme și aspecte din sfera de interes a zilei. Autorul era la curent cu toate descoperirile, invențiile și teoriile zilei; dar din această masă de teorii el știe să aleagă pe cele mai plauzibile, esențiale și de perspectivă.

Belinski, care cu cîteva decenii înaintea apariției „Călătoriilor extraordinare” scrisese vreo 24 de articole asupra literaturii pentru copii și tineret, l-ar fi apreciat mult pe Verne. Căci Jules Verne realizează toate cele trei cerințe formulate în acest sens de criticul rus: atractivitatea și seriozitatea informației pentru a da un sistem științific de cunoaștere a lumii; caracterul intuitiv, plastic și realizarea artistică; în fine, scriitorul să fie legat de actualitate, de patrie, de popor, pentru a-i face pe copiii viitori oameni de activitate practică, înlesnindu-le „cunoașterea diversității infinite a fenomenelor naturii”.

În 1891, Lev Tolstoi îi spunea fizicianului A.V. Tingher: „Romanete lui Jules Verne sînt minunate! Eu le-am citit la o vîrstă înaintată și îmi amintesc că totuși m-au încîntat. În construirea intrigii care te cucerește el este un maestru uimitor! Și dacă l-ai fi auzit pe Turgheniev cu cîtă admirație vorbea de el! Eu pur și simplu nu-mi aduc aminte ca Turgheniev să fi admirat atîta pe cineva ca pe Jules Verne”.

Într-adevăr, Jules Verne posedă perfect tehnica construcției unui roman, — grație desigur și îndelungatului său exercițiu în genul dramatic. În această preocupare veche își are explicația simțul său teatral de a limita și de a concentra interesul asupra unei situații, de a organiza o gradație dramatică a momente-

lor și de a alege accesoriile intrigii principale, detaliile complementare, episoadele. Iar în prezentarea unei scene de oarecare amploare, romancierul trădează o adevărată artă a punerii în scenă. Conflictul este definit de la început — chiar dacă ulterior intervin conflicte secundare — după ce povestitorul pornește într-o amplă cadență expozitivă a circumstanțelor de cadru, sau, într-un ritm teatral mai trepidant, demarează net printr-un dialog viu care introduce în temă.

În fond însă (și aci regăsim o limitare artistică a romanului vernian) acest roman este construit pe axa unei intrigii oarecum arbitrare — iar nu pe o permanență psihologică, pe o varietate de stări psihologice care să determine meandrele intrigii. Intenția conținută în ideea energiei morale și a popularizării datelor științifice este factorul care dictează în primul rînd desfășurarea ca aventură a intrigii. Intriga se resimte de pe urma acestui fapt, rămînînd într-o măsură exterioară caracterului, fără intime raporturi cauzale, chiar dacă amîndouă evoluează paralel. În loc ca motivarea psihologică să preceadă mersul acțiunii, situația e inversă. Linia intrigii nu urmează drumul interior al destinului unui personaj și spre a-l împlini, ci mai degrabă rămîne un pretext exterior aservit scopului popularizării științifice.

Eroii pozitivi ai lui Verne sînt oameni întreprinzători, curajoși, generoși pînă la abnegație, sinceri, inventivi, voluntari la extrem, pe care optimismul și adesea chiar un oarecare humor nu-i părăsește nici în momentele cele mai grele. Nobila lor ambiție personală, prin implicațiile constructive și general utile se anulează pe sine ca ambiție personală, încît eroul se afirmă ca un exemplar uman de înaltă valoare morală. Dar galeria personajelor verniene este lipsită de monotonie, — varietatea acesteia se afirmă în special în romane ce nu urmăresc în primul rînd descrierea geografică sau popularizarea datelor științifice („Arhipelagul“, „Strogoff“, etc). Întotdeauna însă scriitorul manifestă un sever spirit logic în alegerea personajelor celor mai potrivite unei anumite acțiuni, în dirijarea comportării lor în decursul acțiunii și în menținerea consecvență a caracterului lor conturat dintru început, de-a lungul tuturor peripețiilor și incidentelor.

Dar aceste personaje, angrenate în ritmul

accelerat al aventurii, nu se pot angaja în situații dramatice — care rămîn de obicei rare în ansamblul operei lui Verne. Căci de cele mai multe ori realizarea literară a unei stări dramatice înseamnă întîrzierea asupra consumării unui conflict, iar nu ritm grăbit de aventură; înseamnă mai ales desfășurarea lentă și îndelung motivată a unui proces interior, iar nu precipitare de peripeții exterioare, mereu noi și surprinzătoare. În cadrul romanului de aventură cu finalitate de popularizare științifică, episoadele de dramatism bine articulat (ca și episoadele erotice, de altfel) sînt de obicei pe un plan de preocupare secundar.

În schimb, cînd totuși Jules Verne realizează artistic asemenea rare situații, ele rămîn printre paginile cele mai bune sub raport literar. Este, de exemplu, cazul celui mai dramatic și mai complex organizat roman vernian, „Mihail Strogoff“, a cărui transpunere pe scenă a putut însemna un adevărat triumf (un triumf de o natură cu totul diferită decît a „Ocolului pămîntului“, realizat ca spectacol de grandoare). Imaginația este aci mai reținută, cu mai multă aderență la realitate, scenele de amploare și cele tari au mai mult adevăr, autorul simțea o gamă umană mai variată; chiar și stilul, deși rapid, este totuși mai sobru și mai pur. Într-un roman ca „Arhipelagul în flăcări“ — eroul principal (Starkos) începe să fie disecat în resorturile sale sentimentale, cu ajutorul unei tehnici de analiză psihologică, deși rămasă rudimentară.

★

Dacă romanul vernian nu preferă sondajul prea adînc de caractere, pasiuni și conflicte, el nu se oprește nici în atitudini lirice contemplative în fața naturii. Infinita diversitate de aspecte din toate colțurile globului nu este reprodusă în descrieri de maestru. Reacția sa emotivă în fața peisajului nu se exprimă liric, iar paleta sa este destul de săracă. Nici interesul etnografic, cu toată respectarea coloritului local, nu ajunge pînă la o predilecție pentru pitoresc. La Jules Verne valorile plastice capătă de cele mai multe ori reprezentări intelectuale. Imaginația lui se consumă în sfera de interes a ideii științifice nerevărșindu-se într-o preocupare de descrieri peisagistice.

În asemenea condiții, posibilitățile sale stilistice se transferă în ordinul fanteziei. De aceea, cele mai frumoase realizări ale stilului vernian le regăsim tocmai în romanele sale de pură fantezie, în „Hector Servadac”, „În jurul lunii”, sau „Călătorie în centrul pământului”. În special viziunea spațiilor siderale atinge adevărate valori poetice:

„Într-adevăr, nimic nu putea egala splendoarea lumii siderale scăldate în limpedele azur. Aceste diamante incrustate în bolta cerului aruncau vâpăi minunate. Privirea îmbrățișa întreaga boltă cerească, începând de la Crucea Sudului pînă la Steaua Nordului...

Închipuirea se pierdea în sublima nemărginire, în mijlocul căreia gravita proiectilul, ca un nou astru creat de mîna omului. Printr-un afect firesc, constelațiile luceau cu o strălucire domoală; nu scânteiau, căci lipsea atmosfera care, prin interpunerea de straturi diferite ca densitate și ca umiditate, produce scînteierea. Stelele acestea erau ca niște ochi limpezi a căror privire străbătea noaptea adîncă, în mijlocul tăcerii absolute a spațiului”.

★

Romanul „În jurul lunii”, în care jocul fanteziei (uneori poetice, alteori bufone) alternează cu rigurozitatea informației judicioase și ample, în care problemele serioase sînt întrerupte de humorul viu (asemenea momentului lecției de algebră, știință pentru care spiritul Michel Ardan manifestă religioasă admirație a ignoranței absolute), este o capodoperă de humor vernian.

Humorul lui Verne parcurge o gamă variată, exploatănd fie jocurile de cuvinte și replicile spirituale, fie situații bufone (uragutanul face menajul naufragiaților din „Insula misterelelor”, muzicanții din „Insula cu elice” scapă

de atacul ursului făcîndu-l să joace, un boxer celebru din „Testamentul unui excentric” este zdruncinat complet de pumnul unui popă, etc), fie imaginea grotescă (exploratorul din „Cinci săptămîni” are „un nas mare, nasul în chip de proră de navă al omului predestinat să facă descoperiri”), — fie parodia (cînd șorjează, de pildă, dimensiunile uriașe ale operelor chineze de istoriografie: „Această lucrare, începută la 1773, și care trebuia să cuprindă 160.000 de volume, n-a ajuns în prezent decît la volumul al 79.739-lea”), — fie simpla fantezie spirituală (ca „În jurul lunii”, sau cînd vorbește despre revistele din „Insula cu elice”, care „n-au alt scop decît să distreze o clipă, adresîndu-se spiritului... și chiar stomacului! Da! unele sînt tipărite pe pastă comestibilă cu cerneală de șocolată. După ce le-ai citit, le mănînci la primul dejun. Unele sînt astringente, altele ușor purgative... dar în fine, este o lectură de o digestie ușoară și o literatură hrănitoare”), — fie, în sfîrșit sarcasmul, din spectacolul marilor mutilați de război, maniacii fabricanți de tunuri.

★

Opera lui Jules Verne a contribuit la întreținerea unei atmosfere favorabile interesului pentru știință — uneori chiar direct preocupărilor științifice. În cartea lui A. Jacobsen și A. Antoni „Despre anticipările lui Jules Verne la realizările de azi” putem găsi relatate cazurile concrete în care fantezia lui Verne a stimulat multe energii și a fertilizat creația științifică în multe domenii.

Considerat în perspectiva literaturii universale, Jules Verne are meritul de a fi creatorul unui gen literar nou, care s-a bucurat de o răspîndire extraordinară — și nu numai în rîndurile tineretului.

Ovidiu Drimba

ei — o nuntă de oameni săraci dintr-un sat bănăţean de acum două veacuri.

Proza revistei alcătuieşte un tablou mai puţin monoton şi mai realist decât poezia. O schiţă a lui Irimie Străuţ, intitulată „Istin Rîbiţă“ relatează momentul prinderii unui sabotor într-o mină. Deşi figura duşmanului e destul de schematică, de neconvingător realizată, remarcăm totuşi ca o notă bună a tînărului prozator priceperea de a zugrăvi personajele pozitive mult mai viu şi mai reuşit.

O povestire scrisă cu talent şi interesantă prin ineditul problemei abordate este „Hoţul“ de Vasile Albu. Ne găsim în faţa unui proces de regenerare morală a unui hoţ, de reeducare a lui prin muncă. Eroul parcurge un complicat şi contradictoriu proces de clarificare, de înţelegere a caracterului nou al muncii, în condiţiile actuale din patria noastră.

Omul, cu o mare dragoste de muncă, pe care vitregia orînduirii burgheze îl determinase să devină hoţ, găseşte abia astăzi posibilitatea de a-şi câştiga existenţa în mod cinstit.

În povestirea „Traian Uibar“ Petru Vintilă urmăreşte transformările, deocamdată exterioare, suferite de un tînăr cioban, plecat să devină oţelar la Reşiţa. Eroul — Traian Uibar — e învăluit cu o simpatie caldă de către autor.

Revista mai publică o schiţă satirică — pe temă sportivă — de Timotei Ursu, precum şi o schiţă cu pretenţii satirice pe temă literară de Ion Gh. Micu. Autorul celei din urmă schiţe încearcă să transforme o simplă şi banală încurcătură redacţională (reală sau fictivă) în obiectul unei chinuite satire, fără nicio aptitudine de a stîrni rîsul. În orice caz, schiţa este foarte departe de modelul ei, care pare a fi „Triumful talentului“ de Caragiale.

★

Trecînd peste o serie de traduceri interesante din Gribaciov, Lessing, Heine, vom insista puţin asupra paginilor de critică literară ale revistei. Cronica literară semnată de Leonard Gavrilu aduce în discuţie o sumă de probleme legate de eroul liric, probleme dezbătute de cele mai multe ori cu competenţă şi nu arareori cu pasiune.

Raportîndu-şi opiniile asupra eroului liric la volumul de „Versuri atese“ al Ninei Cassian, L. Gavrilu face interesante observaţii cu privire la specificul liricei poetei.

Din nefericire, unele consideraţii n-au putere de convingere din cauză că sînt lipsite de o suficientă argumentaţie.

Astfel, observaţia principală, legată de natura poeziei Ninei Cassian — natură cerebrală, nu afectivă, după părerea criticului — nu e sprijinită de argumente ştiinţifice.

În afară de aceasta, criticul de la „Scrisul bănăţean“ se lasă uneori ameţit de fumuri formaliste, fapt care îi prilejueşte asemenea afirmaţii: „Emoţia care-ţi inundă sufletul, nu este declanşată de pătrunderea în lumea lăuntrică a sentimentelor poetei, ci se datoreşte mai degrabă meşteşugului artistic“. Iată-l, în sfîrşit, pe critic emoţionat, căzut în extaz nu în faţa profunzimii sentimentelor poetei sau a înălţimii ideilor conţinute în poezie, ci în faţa... meşteşugului artistic! Citind asemenea curente, nu putem să nu ne amintim de Maiorescu: „Crea ce-l mişcă pe cititor în această poezie este mai ales emoţia estetică izvorită din meşteşugul poetei şi nu sentimentul care a inspirat-o pe poetă“.

Leonard Gavrilu se dovedeşte a fi nereceptiv la însăşi profesiunea de credinţă a Ninei Cassian, exprimată în poemul „Mă-ncumei“.

Pe marginea versurilor: „Adînc coborît-am în mine să caut/ O coardă de flăcări, un scump zăcămint./ Nu fir de vioară, nici susur de flaut./ Ci orga deplină de sute de tuburi/ În care nu eu să răsun, ci poporul —“, criticul timişorean construieşte un întreg edificiu teoretic alimentat darnic cu citate. „A dori ca poetul să nu răsune în poezia sa, ni se pare greşit, — spune articolul. Sentimentele personale ale poetului nu pot fi înlocuite cu nimic altceva“. Pledoaria care începe cu aceste fraze şi continuă cu altele, juste, dar lipsite de obiect, ni se pare inutilă. Nina Cassian a voit, credem, să manifeste o atitudine de poet militant, de poet al maselor, refuzul „eu“ - lui fiind în realitate refuzul intimismului, renunţarea — cum ar fi spus însuşi Leonard Gavrilu, dacă ar fi interpretat just versurile „incriminate“ — „la o maladivă

scufundare în stările psihice proprii, la introspecții inutile, la prezentarea micilor pasiuni și a frământărilor îngust personale“.

Sînt interesante și ar merita un spațiu mai larg de discuție și celelalte materiale de critică sau istorie literară (cronica dra-

matică a lui Traian Liviu Birăescu la „Școala femeilor“ de Molière, articolul lui Gh. Bulgăr despre Grigore Alexandrescu, cel al lui Emil Manu despre Mickiewicz. etc.). Din păcate însă, spațiul afectat acestei prezentări este limitat.

D. S.

S T E A U A

Numărul 7 al revistei clujene se remarcă prin diversitatea materialelor. Urmărindu-i sumarul cu autori și titluri, poți cuprinde panoramic epoci și probleme diferite, din vremea dacilor pînă în actualitate, de la probleme de stil la probleme de limbă, de la profiluri poetice originale ori străine, clasice ori contemporane, pînă la note și comentarii.

Materialul beletristic e susținut de ciclul „Cîntecele munților“ de Aurel Gurgăhianu, pasteluri lirice ce se adaugă realizărilor de aceeași factură, inspirate acum un an aceluiași poet de lumea Cîmpiei ardelen. În primele două poezii, „Către cititor“ și „Frumuseți eterne și frumuseți de azi“, se fac treceri de la aspectul peisagistic la sensurile prefacerilor din patria noastră. Înții poetului i se impune imaginea uriașilor „veșnici și cărunți, cu piscul lor amenințînd tăria“, încremeniți în noapte ori deslușiți în lumina zilei:

O, frumuseți nepioritoare!
Magic

e totu-n jur ca la-nceput de lume;
Precum odinioară-n evul dacic
Plutește vîrfurile munților în spume.
Zăpezile păstrează prospețimi
Ca florile ce cresc lîngă izvoare,
Doar pe spinări golașe de nălțimi
Se zbate duhul iernilor și moare.
Coloșii se urnesc parcă din somn
Sub haina lor de piatră milenară.
Păduri de brazi și de molizi enormi
Se scutură ca urșii-n primăvară.

„Ce spuneau odată brazilii“ și „Alt cîntec spus de brazi“, sînt două cronici ale timpurilor de-apururi spulberate din inima țării și a munților. Om și natură, în ani de pace ori de război nedrept, au trecut prin anotimpuri și suferințe:

Un om a murit într-o zi.
Oamenii nu-i numără nime.
Copacul cel gros îl izbi
Din cea mai de sus înălțime.
Și omul sărac s-a fost dus
Să nu mai revină pe-aci —
Securea la cap i-o au pus...
Un om a murit într-o zi.

(„Ce spuneau odată brazilii“)

Pasărea, pasărea zboară...
Feciorii-n război au plocat.
Hainele verzi, capela așoară.
Omul e beat, codrul e beat.
Bătrînii la focuri în seară
Citesc în scripturi undeva
C-o fiară cu coarne de pară
Spre Soare-Răsare privea.

(„Alt cîntec spus de brazi“).

„Un cîntec de astăzi al brazilor“ dă imaginea unor noi destine în care spiritul constructiv și măreția vieții iau locul suferințelor și destinelor tragice:

Pădurar din munte, pădurar,
Ți-au plecat feciorii-n lumea largă.
Alt susur s-aude prin frunzar —
Bine zici că bine-o să le meargă.
Zborul lor e fără de opriri,
Vulturi vor tăia văzduhul, rar,
Îndrăzneți și ageri în priviri,
Pădurar din munte, pădurar.

În versuri albe, pe alocuri cu voite însemnări prozaice, poemul „În plină zi“ descrie, drumul poetului, sentimentele noi ce-l stăpînesc, impresiile mișcătoare generate de frumusețile Patriei. „Pădurea“ ne poartă pe la vetrele primelor așezări omenești, la colibele ciobanilor Mioriței, și ne apropie de zilele noastre ca într-o vertiginosă desfășurare a naturii și generațiilor.

Trecînd peste imaginea viitoarelor păduri sugerată în „Sădim puieți!“, ciclul se încheie cu un tablou al patriei, în care asemenea apelor, lemnele se revarsă, răsfirate spre marile șantiere.

Poezia acestui ciclu e o poezie a sentimentului și impresiei, a amintirii și imaginii imediat surprinzătoare, a încîntării în fața unei lumi nemaicunoscute. Versurile, colorate și muzicale, dezvăluie un nou aspect al talentului poetului clujean. Ceea ce i se poate reproșa este stărînița obositoare în căutarea unui vag muzical, a unor versuri diafane, cantabile, în dauna zugrăvirii aspectelor dramatice, a contradicțiilor și frământărilor de care viața noastră în transformare nu este străină. Am putea spune că poetul nu vede copacii din pricina pădurii, nu vede amănuntele mai convingătoare ale vieții din pricina aspectelor generale. Sînt versuri și pasaje care plutesc peste un abis trandafiriu care tulbură impresia bună generală.

Am insistat asupra poeziilor lui Aurel Gurghianu pentru că sînt singurele poezii originale valoroase din acest număr. Poeziile „Polul tinereții“ și „Sub bolta veacului“ semnate de Leonida Neamțu deschid numărul, sub semnul tematicii, dar nu și al realizării lor artistice. Stabă este poezia „Inscripție în marmoră“ de Ion Rahoveanu, încărcată de versuri agramate, lipsită de idei și sentimente proprii. La fel de slabă ni se pare „Elegie de seară“ de Kanyady Sandor, tradusă de Pavel Bellu. Comentariul final nu salvează restul poeziei, unde abundă tot felul de ființe și lucruri din lumea satului, fără rost, fără echilibru, fără un sens și un conținut de idei definite. Restul poeziilor sînt traduceri din Maiacovski, Gevorg Emin și John Keats, semnate de Aurel Rău, A. E. Baconsky și Lucian Bologa. Singurul material de proză este continuarea și sfîrșitul nuvelei „Punct pe ordinea de zi“ de Szabo Gyula, în traducerea lui Gelu Perian. Nuvela cuprinde un moment din viața organizației de U.T.M. din facultate. Toată povestea se desfășoară în timpul și în intervalul a două ședințe de organizație. Reținem chipul lui Biro Sebastyen, studentul sincer și cinstit, dar tăcut și retras, observînd în sinea lui toate mașinațiile carieristului Kerestes. Ironia autorului, fra-

zele caustice și violente la adresa lui Kerestes, sînt parcă expresia masei de studenți ale căror hohote de rîs din finalul nuvelei se prăvălesc peste masca odioasă a carieristului. Autorul nuvelei pune față în față două tipuri, două caractere, două atitudini. Atît de mult insistă asupra acestor trăsături stricte, încît viața specific studentească apare ca un atribut palid. Această observație se impune alături de aceea referitoare la modul schematic în care e prezentat momentul întîlnirii lui Biro cu Magda și Iulia. Nuvela are însă calități reale și traducerea ei e binevenită.

E profund nesatisfăcătoare totuși în ansamblu orientarea generală a materialului beletristic, depărtat de cele mai arzătoare probleme ale actualității. Diversitatea aspectelor vieții poporului nostru nu poate fi expeditată într-un mănunchi de pasteluri despre munți, oricît or fi ele de valoroase, și în cîteva poezii diverse și acelea slabe. Povestirea lui Szabo Gyula împărțită în două numere (6 și 7), deși interesantă, nu cuprinde suficient material tematic de actualitate.

După toate acestea ar fi de așteptat ca în aproape două treimi din spațiul revistei cît ocupă celelalte rubrici, să întîlnești expuneri și dezbateri teoretice, cronici și recenzii care să cuprindă măcar sub acest aspect un fragment din problemele creației și istoriei noastre literare. Lucrurile se petrec altfel. Cronica literară, semnată de Liviu Onu, este o expunere cam de specialitate a unor aspecte și probleme din cartea acad. Tudor Vianu „Probleme de stil și artă literară“.

Limitîndu-se la cultura ardelenă, prof. univ. Ion Breazu semnează articolul „Schiller la românii din Transilvania“, nu lipsit de interes, ba chiar substanțial și adecuat momentului comemorării dramaturgului german. O observație însă: autorul explică a fi recurs la o „limitare a subiectului, nu din cine știe ce slăbiciuni regionale, ci pentru că, într-adevăr, dintre toți românii, aceia care au adus mai dese, mai substanțiale probe de prețuire a lui Schiller au fost ardelenii. Aceasta nu se explică numai prin faptul că românii de dincoace de Carpați erau mai buni cunoscători ai limbii germane, ci și prin cauze mult mai

adânci, prin însăși condițiile sociale și politice în care au trăit ei". S-ar putea să fie așa. Dar tot în lumea Ardealului rămîne și Ion Oarcăsu publicînd sub titlul „Caragiale și Ardealul“, o parte din corespondența marelui scriitor cu publicistul ardelean Horia Petra-Petrescu. Nu se depărtează de Ardeal nici Pavel Bellu, în însemnările lui despre viața artistică a Sibiului. Autorul însemnărilor rătăcește prin culisele Teatrului de Stat din Sibiu și descrie cu lux de amănunte obositoare și inutile punerea în scenă a lui Harap Alb, încercînd să reconstituie oarecum lumea basmului. Mai prețioase sînt simplele notații seci, gazetărești, despre colectivul artistic și repertoriul. Despre viața literară, plastică și muzicală a Sibiului aflăm lucruri prea puține.

În acest număr al revistei sînt recenzate două cărți: „Poeme“ de Ady Endre — în traducerea lui Eugen Jebeleanu—și „Pagini din trecut“ de Tudor Arghezi. Nu sînt lipsite de interes observațiile lui Ion Oarcăsu pe marginea traducerilor din poetul maghiar, nici filiațiile pe care Marius Nicoară le stabilește între opera de pamfletar a lui Tudor Arghezi și maestrul ai genului din literatura clasică romînă și universală: Șincai, Budai-Deleanu, Creangă, Caragiale, Delavrancea, Bacalbașa, Cervantes, Rabelais, Leopardi.

Se pune, totuși, o întrebare: prin ce material al sectorului critic intră acest număr

al revistei „Steaua“ în contemporaneitate, în lumea atîtor discuții asupra literaturii zilelor noastre?

Nici o analiză a unei cărți cu temă actuală, nici o dezbateră legată de eroii unor cărți despre timpurile noastre, — doar copioase date istorico-literare, de preferință despre cultura ardeleană. Vorba aceea: „Mare-i lumea — D-apoi țara?“

Dar după atîtea pagini de peregrinare prin întortochieri stilistice și stuțisuri lingvistice, prin țara dacilor și lumea pădurilor, nepomenim și cu o chestiune mai actuală adusă din condei la coada revistei. E vorba de nota „Între epic și liric“, semnată „g. st.“, care discută „Caracterul alternativ și oarecum exclusivist pe care-l învederează dezvoltarea poeziei noastre“, și anume faptul „inexplicabil“ că „lirismul se dezvoltă oarecum în detrimentul epicului“.

Observația e justă deși, am spune, „faptul“ discutat nu e chiar „inexplicabil“, — și socotim și noi că în vederea soluționării lui „ar fi necesară prezența poemului epic în cuprinsurile poeziei noastre, pentru îmbogățirea continuă a formelor de expresie pe care o reclamă complexitatea și dramatismul vieții noastre contemporane“. Nu pricepem însă de ce revista „Steaua“ n-a simțit în numărul respectiv unde și bat asemenea „reclamații“.

I. H.

TÎNĂRUL SCRIITOR nr. 9/1955

Poezia numărului 9 din revista „Tînărul Scriitor“ nu se remarcă printr-o varietate deosebită a materialului sau a semnăturilor poezilor tineri, calitate ce se putea aprecia în numerele precedente. Dintre poezii tineri, producții originale nu semnează decît debutanta Lidia Sorin, care, deși la început de drum, se relevă ca un talent autentic. Frumusețile patriei și semnificația transformărilor sociale petrecute la noi în anii puterii populare sînt exprimate cu o emoție autentică în versurile tinerei poete:

Dar te-a trezit un zgomot de timpane,
De scule și de arme-ntr-un șuvoi:

Pe cer, încet, trec norii — caravane —
Cu Noaptea, o captivă de război.

Și pleci din nou la drum. Pînă-n amiază
Ajungi și tu cu soarele pe stei.

Văzduhu-n poala zărilor vibrează.

Tu strigi: „Lumină! Iată munții mei!“

Ai mei sînteți! Ai noștri sînt cu toții.

Îi vezi, „toții munții noștri aur poartă“...

Așa spuneau de mult, odată, moșii...

Dar azi nu mai cersim din poartă-n poartă!

E păcat, însă, că poezia „In munți“, valoroasă în ansamblul ei, suferă de anumite neclarități și imagini forțate, care ar fi putut fi ușor înlăturate cu sprijinul redacției, dacă aceasta se arăta mai exigentă.

Merită apreciate traducerile izbutite din doi tineri poeți bulgari: Gheorghe Djogarov („Pa-

trici") și Blaga Dimitrova („Nevasta zidarului"), semnate de Elena Dragoș și Gh. Tomozei, precum și traduceri din Serghei Esenin: „Neplăcut și jilav clar de lună", „Nu, tristețea...", „Zii taliancă"... „Cantată", semnate de Victor Tulbure, Gh. Tomozei și Nicolae Stoian.

Versurile celebrului poet chinez din secolul al VIII-lea, Li-Tai-Pe „Floarea roșie" și „Tinerețe" și-au găsit o expresie fericită în splendida traducere a lui Eusebiu Camilar. Frumusețea, puterea evocatoare și forța emotivă a poeziei lui Li-Tai-Pe, scriitorul român o redă pe deplin:

Afară bătea vîntul oftînd, strigînd,
gemînd
Și eu ședeam pe gînduri la geamul meu
lucrînd.

Mă bîntuiau în suflet tristeți pustii de-a-
juns.

Deodată, cu iglița în deget m-am împuns.
Brodam o floare albă, gîndind la cel iubit
Și floarea ceea albă deodată s-a-nroșit...

Și m-am gîndit atunci la cel demult plecat,
La bătălia cruntă, pe calul înspumat.
Și singele lui poate așa va fi curgînd...
Bătea afară vîntul și eu brodam plîngînd.

Cum am sărit deodată la prispa mea de lut'
Parc-auzeam în noapte un tropot cunoscut...
Însă afară-n noapte nimic nu s-auzea:
Ci doar mă înșelase bătînd, inima mea.

Ședeam iar la fereastră. Brodam. Sărmane
flori.
Am tot brodat mătasea cu perle pînă-n
zori...

Apariția cea mai remarcabilă a rubricii o constituie neîndoelnic poemul „Vara fierbinte". Dacă Victor Tulbure ar fi un tînăr poet atunci observația de la începutul acestor pagini ar fi cu totul gratuită. Talentul său se afirmă în acest poem cuprinzător, în toată plinătatea lui, în zugrăvirea imaginii unui sat românesc din vara premergătoare actului de la 23 August. Imaginea satului din valea Lotriței „cu căsuțe de pămînt în care stau necăjiți:

Frîuți de angarale,
Oameni triști și istoviți
De amar și boale.

și-n care:

Sînt și alte case-n sat
Unde vezi hambare
Ce duhnesc a trai bogat
Și-a îndestulare.

se încheagă tocmă pe această puternică anti-
teză.

În contrast cu figurile exploataților din „Cina cea de taină": „Domn' primar Iacov Arpolet", „domnu' plutonier Uzdup" și „domn' părinte Flora" se ridică luminoasă în poem figura lui Boros, țăran muncitor din satul Ojder.

Curios, deși acțiunea se desfășoară într-o atmosferă oarecum de baladă, ea cuprinde raporturi îndeajuns de complicate, în care se afirmă și se destramă destine omenești — încît e aproape imposibil s-o rezumăm în cadrul de față.

Caracterul original al poemului, expresivitatea mijloacelor folosite, ideile care se desprind din imaginea de ansamblu, merită a fi analizate pe larg și făgăduim să le reluăm într-un comentariu special.

Ne amintim să mai fi înfîlnit numele lui Ion D. Sîrbu în paginile Revistei Cercului Literar din Sibiu. În numărul de față al revistei, citim sub semnătura sa o bogată și interesantă povestire intitulată „Concert". Ion D. Sîrbu nu e un debutant, ci un prozator de talent a cărui revenire la uneltele sale o salutăm cu bucurie. Nuvela se compune din trei capitole, însemnate cu cîte un motto. Primul capitol, un fel de preludiv, scris de altfel mai puțin bine decît capitolele următoare, are menirea de a ne introduce în mediul caracteristic al unei școli medii de muzică. E vorba acolo de un bătrîn cantonier venit de departe, dintr-un sat ardelenesc, să asculte un concert la care urmează să participe printre interpreții principali, nepoata sa — Irina — elevă a școlii de muzică. Starea de spirit a Irinei nu e dintre cele mai luminoase. Fata aceasta de optsprezece ani, una din clevele înzestrate ale școlii, e mereu tristă și îngindurală. Se vede că sufletul ei poartă încă semnele unei răni nevindecate, ale unei mari suferințe ce a zguduit-o cîndva. În al doilea capitol, cuprinzînd paginile cele mai bune ale nuvelei, bătrînul își amintește o scenă oribilă petrecută în timpul războiului, în care s-ar afla explicația dispoziției

sufletești deosebite a nepoatei sale. El po-vestește cum, într-una din nopțile anului 1944, un grup de soldați hitleriști au încercat să-i necinstească fiica — mama Irinei — apoi au ucis-o în chinuri îngrozitoare, pe ea și pe bărbatul ei, dezertor de pe frontul anti-sovietic. Irina, pe atunci o fetiță de șapte ani, a fost martor neștiutor și neputincios al acestei crime ale cărei proporții le-a înțeles abia mai târziu, cu trecerea vremii. În pașima ei pentru muzică, în sentimentul acela de gravitate și înfiorare cu care se dăruia artei, era ceva din amintirea mării încercări. În al treilea capitol, atenția autorului se concentrează iarăși asupra bătrînului cantonier. Vedem aici impresia puternică ce o exercită muzica asupra acestui om bătrîn, împovărat de ani și de amintiri grele, zdrobit sufletește, fără a mai aștepta ceva de la viață. Un moment de tensiune realizează autorul nulei înfălișîndu-ne pe eroul său ascultînd transfigurat, emoționat pînă la lacrimi, concertul Mozart. Printre interpreți e Irina. Scriitorul urmărește cu finețe ceea ce se petrece în acele clipe în sufletul tinerei interprete. În același timp, el urmărește procesul de renaștere sufletească a bătrînului cantonier, impresionat de muzică și de atmosfera de creație înfrigurată ce domnește în jurul său. Bătrînul se simte înviorat, oarecum întinerit, și iarăși e cucerit de farmecul vieții, după ce, atîta vreme se simțise neputincios și inutil.

Nuvela ne relevă un talent matur, înzestrat cu sensibilitate și căldură. Autorul are un dezvoltat simț al măsurii, esențial — poate — pentru un scriitor. Se vede asta mai ales în acele câteva pagini care traduc în cuvinte pline de poezie emoția muzicii — sarcină adeseori ingrată, implicînd dificultăți considerabile.

Alături de nuvela lui Ion D. Sîrbu, povestirea lui Ioan Grigorescu, „Pavilionul”, indică o simțitoare îmbunătățire a calității prozei publicate de „Tînărul scriitor”.

În rubrica „Început de drum”, citim schița lui N. Gheran „Atenție la conturarea personajelor”. Apreciînd că tînărul autor denotă oarecare îndemînare și vioiciune, nu putem totuși să nu regretăm că prima sa lucrare publicată are temă de redusă importanță, a

cărei tratare nu ne aduce indicații sigure în legătură cu posibilitățile de dezvoltare ale tînărului scriitor. Așteptăm să-și verifice talentul, dacă îl are, în încercări mai serioase. Oricum, a stabili o opoziție între creatori și critici e un obicei cam banal.

Paginile de critică ale revistei ne îndeamnă să facem cîteva constatări îmbucurătoare. „Tînărul scriitor” este singura noastră publicație care, pînă în prezent, susține o cronică dramatică permanentă. În acest număr, Ecaterina Oproiu comentează lucrările dramatice ale Anei Novac. Avem încăodată prilejul de a sublinia calitățile alese — pătrundere critică, claritate a ideilor, stil elegant, vioi — pe care semnatară cronicii știe să și le valorifice.

De asemenea, pentru înția oară, în paginile „Tînărului scriitor” se încearcă reconsiderarea operei poetice a lui G. Bacovia. Articolul este semnat de T. Virgolici.

În mod neplăcut impresionează formula folosită de autor cînd se referă la unul din cei mai reputați cercetători ai noștri literari, acad. Perpessicius. Criticul e numit pe scurt dînsul. Față de acad. Perpessicius, tînărul exeget arată o deplasată îngăduință, recunoscînd din cînd în cînd textelor respective unele merite („dînsul distinge totuși” etc.). În general însă, considerațiile criticului Perpessicius se consideră de către T. Virgolici „o palidă încercare de a analiza și explica pcezia lui G. Bacovia...”

Romanul „Pavel Dogaru” de Dan Costescu este analizat cu înțelegere de către Emil Suter, uneori cu prea multă înțelegere. Avem sentimentul că autorul cronicii a trecut cu exagerată îngăduință peste unele slăbiciuni evidente ale cărții, altminteri interesantă și demnă de toată atenția.

După ce compune această cronică elogiasă, plină de bunăvoință, criticul pune o steluță și își exprimă o foarte simplă nedumerire, privind asemănarea izbitoare între romanul lui Dan Costescu și acel al lui Francisc Munteanu „În orașul de pe Mureș”: „Cititorul remarcă cu uimire prezența unor personaje, situații și chiar replici asemănătoare”. Dacă e într-adevăr așa, tonul elogiilor al articolului ne apare într-o lumină cel puțin curioasă. La rubrica „Să ne spunem cuvîntul!”, remarcăm, între altele, o

notă intitulată „Confratele Anton Theodor are idei“ precum și semnalarea „Un document proeminescian“. Despre aceasta din

urmă, credem că și-ar fi putut afla în paginile revistei o încadrare mai fericită.

C. A.

IAȘUL LITERAR nr. 9/1955

Dintre materialele literare publicate în acest număr, două portrete: „Tătuca“ și „Mămuca“, semnate de Valeriu Cimpoeș ne rețin în mod deosebit atenția.

Respirînd un lirism puternic de factură sadoveniană, cele două evocări, — și în special „Mămuca“, mai dinamică și mai plină de pitoresc — în care scriitorul își încearcă și însușirile de humorist, fac dovada unui talent remarcabil.

În zugrăvirea portretului bunicului („Tătuca“), scriitorul pornește de la redarea în amănunțime a pitorescului îmbrăcăminții, la evocarea staturii și forței fizice urieștii a bătrînului, rupt parcă din lumea basmului. Pus cîndva să-și încerce forțele cu un altul, slugă ca și dînsul, pentru a împlini astfel o plăcere a boierului, „tătuca“ l-a stropșit „de i-au mers pelicele“ pe adversarul său, „o huidumă de om pe lîngă care tătuca era mai nimica și care, după cum umblau vorbele, ridica un cal după grumaz“.

Autorul îl înfățișează pe „Tătuca“ ca pe un om care-i minunase pe cei din jur prin însușirile („talanturile“) sale. Pildă de hărnicie, „cosea jumătate de falce la zi de vară pe moșia lui Pruncu; iarna curma și păcuia lot cîte-un stîngen de lemne în pădurea lui Merlaub. Tătuca se răzbuna pe nedreptatea boierească în felul său, înapoiat și pașnic, ajutat doar de legendara-i forță fizică; el fie că-i silea pe vechili să-i plătească ceva mai mult, pentru că lucra mai mult ca toți, fie că-și lua ca răsplată din pădurea boierească, cum era tocmeala, cîte-un butuc de nu-l puteai cuprinde cu brațele și-l țira acasă prin omături, cu puterea voinicului din poveste“.

„Tătuca“ își striga feciorii la mîncare, „de la bătaie de două poște“, „de-l auzeau (feciorii n.n.) din fundurile pădurii boieroști“ iar în clipele sale fericite „se zguduia de rîs gros și adînc, ca din fundul unui poloboc“.

Fizionomia acestui erou de proporții pantagruelice, cu moștenitori nu mai puțin înzestrați decît el, este îmbogățită de numeroase însușiri spirituale alese: bunătate, blîndețe și multă gingășie. Ca să-i poată face în dar fiicei lui o „pereche de ciuboșele galbene“, bătrînul merge să muncească împreună cu feciorii săi pe moșia boierului, dar îmbolnăvindu-i-se un fecior, nu-și mai poate duce planul la capăt.

În contrast cu urieșenia bătrînului, „Mămuca“ (bunica) este zugrăvită ca o femeie „măruntă la statură“, „o mîna de om“, asupra căreia anii își lăsaseră o adîncă pecete: „slabă, slabă, ca o cruce veche, înveșmîntată, cu brațele aduse înainte“.

Aceeași căldură profundă, pe care am simțit-o citînd portretul bunicului, o simțim prezentă și în evocarea bunicii. Dar de data asta autorul înlocuiește acel sentiment de admirație pentru forța erculeană a bunicului, cu o adîncă duioșie și înțelegere față de săptura firavă dar plină de bunătate și blîndețe a bunicii. Pe lîngă attributele comune mai tuturor bunicilor (bune, blînde, harnice) „mămuca“ are încă un dar: „acela de a ști să povestească întîmplări minunate“.

Înzestrat cu un autentic dar de povestitor, minuind cu îndemînare acel ton domol și monoton al povestitorului priceput, Valeriu Cimpoeș dă viață, în aceste amintiri din copilărie, nu numai chipurilor pline de poezie ale celor doi bunici, dar și unor scene hazlii ca aceea a „bătăliei“ copiilor cu gînsacul, sau cea în care este povestită păfania mătușei Măriuța, cînd a mers cu automobilul.

Prea jurat însă de trecut, sau vrînd să păstreze peste tot atmosfera vieții din timpul bunicilor, scriitorul își aglomerează limba evocărilor cu expresii și forme verbale arhaice, mimînd adesea stilul cronicăresc. Iată cîteva exemple: „Era om strașnic din cale-“

afară"... „Și n-am fi drepti dacă n-am preveni și alte apucături și talanturi ce le mai avea", „Dar s-a arătat că trînta nu mai era o șagă", „Și-și freca mîinile de cum poate odrasla să-i dea așa de mult de lucru", „Au fost trecut de mult Sînzienele"... „S-a fost întors bădica cu băietanii de la coasă..." „...i-au dat multă băgare de samă"...

Ținem să mai atragem atenția autorului asupra unor fraze confuze, uneori rizibile, ca acestea: „De la tîmple căciula (!) se prelinge ca o perie țepoasă și sură, ce se îndesa și se încîrliga spre bărbie, revărsîndu-se apoi ca un fuior, pînă la furca pieptului!" (Mărturisim că am încercat să ne imaginăm o astfel de căciulă dar n-am reușit).

Paginile de proză ale acestui număr mai cuprind un reportaj din viața unei uzine, semnat de Ștefania Popovici, și un episod din cartea „Împărăția soarelui" intitulat „La Nanking" de Eusebiu Camilar.

Poezia lui Nicolae Țașomir, „Micul pictor", evocă sfîrșitul tragic al unui copil de ceferist, omorît în bătăi de către polițaiul căruia copilul îi făcuse caricatura pe asfalt.

Poezia din acest număr al revistei este dedicată mai ales frumoaselor peisajii ale patriei. Astfel, Nicolae Labiș semnează un ciclu de „Impresii din munți". „Florile înălțimii" este o încercare de poezie filozofică. Celelalte sînt tablouri pline de un farmec pictural deosebit. Dimineața este surprinsă cu multă sensibilitate prin imaginea grațioasă a unei fete care trece rîul, imagine amintind de țărîncile tinere pictate de Grigorescu. Transcriem primele patru strofe:

Trecea pe rîu o fată dimineața,
La vadul înecatelor trecea,
Trecea prin apa rece cum îi gheața
Țîpînd cînd apa rece o-stropea.

Și o privea pădurea cea bătrînă
Cu pieptul pînă-n undă coborît,
Cum ea-și purta pantofii mici în mînă
Și-i zsuriau mărgelele la gît.

La mijloc s-a oprit, privind în soare,—
Un soare tînăr, pilpiind în roș.
Cîntau cocoși în sat, în depărtare,
Ea a-ngînat un cîntec de cocoș.

Rîzînd a aruncat un colț de piatră
În auriul undelor tumult
Și apa a bolborosit ca plînsul
Fecioarei înecate de demult.

Mircea Popovici reamintește palid de „Toamna ce venea" pentru cei săraci în regimul capitalist. Constantin Scripcă („Nu-ți mai cunoști, poete, țesătoarea") psalmodiază tot pe strunele toamnei invitînd pe Eminescu să privească o țesătoare de azi, iar Gheorghe Scripcă călătorește „Sus la capătul Moldovei" și se „simte slăvind

OMU-n măreția lui

Mai semnează versuri Al. Popovici („Vizita medicală"; „O semnătură") și Dragoș Vicol („Fata și liliacul"). „Fata și liliacul" e un grațios lied de dragoste. (O fată îndrăgostită cere liliacului să-nflăorească mai repede, ca să-i poată dărui iubitelui o floare)

La sectorul de critică, — în general cam lipsit de vioiciune și combativitate în acest număr, — C. Demetriad semnează sub un titlu pretențios un articol cenușiu, articol care nu aduce vreo contribuție deosebită în dezbaterea problemelor literaturii: „Eroul liric și oglindirea forței revoluționare în poezie". Constantin Ciopraga face „reflexiuni" interesante pe marginea volumului al doilea al „Operei" lui Mihail Sadoveanu („Reflexiuni despre „anii de ucenicie" ai unui scriitor clasic"), iar N. Barbu iscălește cîteva „note" despre pamfletul arghezian („Note despre pamfletul arghezian"). Interesante ni se par observațiile lui Liviu Leonte cu privire la romanul lui Titus Popovici din cronica „Un roman al eliberării".

In rest semnalăm obișnuitele rubrici „Cărți-Reviste", „Carnet sovietic" și „Note".

E. A.

80 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ȘT. O. IOSIF

E mult de-atunci... sau, poate, ni se pare numai... Era într-un prag de toamnă asemănător aceleia din versurile poetului, cu lunci fără flori și cu văi deșerte, cu cîrduri nesfîrșite de cocori pribegind departe, cînd în casa directorului gimnaziului din Brașov a văzut lumina zilei unul dintre cei opt copii ai acestuia, cel care mai tîrziu va fi poetul Șt. O. Iosif, autorul volumelor: „Versuri” (1897), „Patriarhale” (1899), „Poezii” (1901—1902), „Credințe” (1905), „Cîntece”, „Alte Cîntece”, „A fost odată”.

Natură prin excelență lirică, Șt. O. Iosif, în ciuda tributului de altfel destul de neînsemnat dat semănătorismului, rămîne unul dintre cei mai de seamă poeți ai literaturii noastre realiste, poet ale cărui versuri inspirate de „drăgălașa muză populară”, acel „izvor de nouă poezie”, au pătruns adînc în sufletul poporului, încă de la grădiniță, prin cunoscutul „Cîntec de primăvară”, în care:

Înfloresc grădinile,
Ceru-i ca oglinda;
Prin liyezi albinele
Și-au pornit colinda...

În versurile lui Șt. O. Iosif, poporul își citește istoria sa țesută din luptă și suferinți în poemul „Din zile mari”, în drama „Zorile” și în poezia „Răzmerița”, etc. își regăsește eroii dragi în „Haiducul”, „Stau la Bălgrad trei fîrtați”, „Novăceștii”, „Pintea”, „Gruia” și în „Doina”, acea splendidă poe-

zie, aproape unică în literatura noastră prin sprinteneala și plasticitatea versurilor:

Se tînguiesc
Tălângi pe căi,
Și neguri cresc
Din negre văi,
Plutind pe munți...
La Făgădău,
La Vadul-Rău,
Sus, la răsucii,
Vin trei haiduci
Pe căi mărunți...

Imaginea apăsătoare a strîmbei orînduirii în care a trăit poetul, jalnica existență a celor umili și exploatați ne înfioară: un țigănuș își găsește sfîrșitul alergînd după caleașca boierească pentru a primi un ban („Goana”); o țigancă moare de oftică după ce a cîntat prin sat paparudele („Paparudele”); munca pentru cei bogați e grea și nerăsplătită („Tîrziu” și „Surorile”); studenții se zbat în sărăcie („Domnu’ profesor”); un artist în mizerie trăiește greu într-o mansardă și se bucură de venirea primăverii („Aprilie”); o mamă cu părul vilvoi, înecată în praful străzii, cîntă la flașnetă și cei doi copii ai ei joacă, apoi întind palma pentru a-și cîștiga existența („Artiștii”).

Frumusețile patriei, munca și obiceiurile poporului nostru, dragostea, suferința și bucuriile lui au rămas nemuritoare în betaleta gingașe a versurilor lui Șt. O. Iosif. De asemenea, va rămîne săpată în versurile sale și existența tristă a poetului, înșelat de oameni și chiar de cei care i-au fost cei mai dragi.

Oh, doamne, câte ți-am cerut
 Și ce mi-ai dat în schimb tu mie!
 Potop de chin de la-nceput
 Și-abia un pic de bucurie.

(„De profundis“).

În acest potop de chinuri și fără un pic de bucurie se stinge din viață în luna lui octombrie, când se ofileau florile și cădeau

frunzele nucului ce cuprindea un colț de cer deasupra casei părintești. Cântăreț al sufletelor și aspirațiilor maselor populare, al frumuseților naturii în jocul celor patru anotimpuri, Șt. O. Iosif ne e proaspăt în suflet nu numai la circumstanțe comemorative, ci permanent, ca o expresie artistică a vieții poporului nostru.

I. B.

FĂRĂ MĂSURĂ

Am citit, nu de mult, într-una din revistele noastre de literatură, un amplu articol consacrat operei unui poet. În cronică se urmărește efortul depus de acest poet „pentru a-și fixa concepția filozofică“. E vorba de un autor „care și-a cristalizat problemele legate de poziția și creația sa de poet liric“. Criticul vorbește pe larg, cercetează și explicită amănunțit „diversitatea soluției de viață“ a poetului, depune un mare efort analitic spre a lămuri „procesul de formare a noii sale conștiințe artistice“. Desigur, vă veți gândi, e vorba de un poet care a străbătut un proces dureros, pînă la a ajunge să-și formeze o „nouă conștiință“. Vă veți convinge că presupunerile dvs. n-au fost departe de adevăr, citind în continuare distincția făcută între „vechea și noua poziție a poetului“, despre „momentul de prefacere“, de trecere de la „poziția veche“ la „poziția nouă“. Se mai constată că poetul cercetat „ajunge la cristalizarea concepției sale despre artă“, ajunge „să-și precizeze poziția literară“. Poetul acesta, ni se spune — „s-a convins de adevărata și unica scuză a

poeziei“, el „se situează cu hotărîre pe pozițiile esteticii socialiste“ etc.

În concluzie se subliniază, ca o încoronare firească, faptul că avem de-aface cu „un adevărat poet al timpului său“.

Și acum, despre cine considerați dumneavoastră, călăuziți fiind doar de bunul simț al măsurii lucrurilor, că e vorba în amplul articol al criticului Florian Potra apărut în „Steaua“ nr. 8 a.c. din care am extras citatele amintite?

Desigur, veți răspunde, despre Goethe, ori despre Pușkin, ori despre Eminescu? Nu, despre nici unul din aceștia. Nu e vorba nici de Dante, nici de Shakespeare, nici de Lermontov, nici de Maiakovski. E vorba de un tînăr poet, publicat în paginile revistei „Steaua“, și căruia nu de mult i-a apărut un volum de versuri.

Nu spunem despre cine anume e vorba, din motivul foarte firesc că noi stimăm talentul acestui tînăr poet, ne încredem în perspectivele ce i se deschid — și nu voim cu nici un chip să-l găsim vinovat de elementara lipsă de măsură a criticului său.

L. R.

CEVA DESPRE STILUL „DISTINS“...

În rîndul unora dintre recenziții și criticării noastre s-a încetățenit ideea greșită că o exprimare cît mai încărcată cu epilete „rare“, cît mai contorsionată și mai pompoasă aduce după sine neapărat și acea dis-

tincție și eleganță care lipsește lucrurilor „comune“.

În realitate, ei uită că simplitatea este condiția veritabilei distincții. Iar teama de „locurile comune“ se manifestă practic, fie

prin confecționarea unor fraze greoaie, de o rară, confuzie și prolixitate sintactică, fie prin ticluirea „ad hoc” a unor expresii pedante, artificiale, care, de fapt, încearcă zadarnic să ascundă locul „comun”. Iată, de pildă, cum înțelege Emil Suter în „Tinărul scriitor”, nr. 9, să vorbească cititorilor despre darul unui tânăr scriitor, Dan Costescu, de a surprinde procesele sufletești ale eroului său: „Autorul a intuit cu sensibilitate acele seisme (!) adeseori imperceptibile, care zguduie conștiința unui tânăr muncitor, dar care prin acumularea cantitativă semnifică procesul dialectic al transformării”...

Pentru a afirma că atitudinea de pedagog a lui Matei față de eroul principal este justificată, tov. Suter construiește o asemenea frază răsturnată:

— „Față de individul primitiv (probabil individualitatea!) al eroului principal, superioritatea intelectuală a lui Matei este atât de evidentă, încât atitudinea sa pedagogică, declarațiile sale sentențioase sînt o urmare inevitabilă”. *Mărturisim că și mai greu inteligibilă este această frază: „Truculența cucare este schițat personajul (a „schița” truculența?) servește și exteriorizării conflictului, care se petrece în conștiința lui Morariu...”*

La fel procedează H. Zalis în articolul: „O luminoasă conștiință patriotică” („Gazeta literară”, nr. 40/55). Ca să dea afirmațiilor sale mai multă originalitate și probabil spre a le face și mai atractive, autorul le prezintă sub forma întoarsă a unor negații: H. Zalis nu spune direct de pildă ce crede, ci că nu crede că n-are dreptate

cînd crede că... Dar să-l lăsăm mai bine pe autor să se exprime:

„Nu cred, sub acest raport, că sînt alături de adevăr cînd afirm că, în orice împrejurare, Valahia rămîne în centrul obiectivului călătorului”.

„Meritele sale, între care nu puțină importanță are activitatea Societății literare”...

ori:

„...dovedindu-se în descripții, portrete și evocări nu lipsit de plasticitate...”

Exemplele s-ar putea înmulți, dar nu vrem (ca să fim în ton cu autorul citat mai sus) să mai enumerăm, de pildă, expresii ca: „năduful nelămurit” care, pus în aceeași frază cu „ineluctabila fatalitate”, formează un duet lingvistic savuros: „coliziune interioară”, „sagacitate surprinzătoare” (intîlnite în articolul lui Emil Suter) sau complicații verbale inutile ca: „Puterea dissociativă în înțelegerea fenomenelor”, „corelația organică ce ia naștere și se statornicește...” (de care ne-am lovit în articolul lui H. Zalis). Fie-ne iertat că le-am enumerat. Ceea ce vrem să subliniem în încheiere este faptul că un asemenea mod bombastic de exprimare nu conferă nici distincție nici eleganță stilului critic, ci mai de grabă trezește enervarea cititorului supus adesea unor adevărate cazne pentru a ajunge de cele mai multe ori (după ce se descurcă în hățișurile verbalismului critic) tot la lucruri comune, pe care autorii au crezut zadarnic că le pot ascunde.

E. A.

FALSA ANALIZĂ PSIHOLAGICĂ

În mod curent ne dăm seama de starea de spirit, gîndurile și condiția morală a personajelor din însăși existența lor, adică din acțiunea ce o desfășoară, dintr-un fel caracteristic de a vorbi, din gesturi. E modul clasic de a realiza opera literară, prin creație. Sînt și scriitorii, mai puțini, care recurg la analiză, adică la descrierea nemijlocită a gîndurilor și dispoziției sufletești și morale a oamenilor. Amîndouă aceste metode sînt pe deplin justificate, deși, de obicei, partizanii

unei metode o resping categoric pe cealaltă, ca fiind neartistică. Desigur, sînt și autori complezi, care îmbină analiza și creația.

Mai există, în sfîrșit, o categorie de scriitori care, incapabili să creeze însușind viață personajelor lor, incapabili să ne facă să le vedem și să le auzim, și spre a acoperi acest deficit, recurg la analiză ca la o metodă excelentă de a ascunde sărăcia producției lor artistice.

În acest caz scriitorul, cu un aer foarte

grav, ne redă „frământarea lăuntrică“ a personajelor, complexe gânduri ce se zbat și se ciocnesc în mintea lor. „Zbuciumul interior al personajelor mele e atât de profund, atât de complicat și de contradictoriu — pare a spune scriitorul — încît creația singură se dovedește neputincioasă în a le cuprinde“. Și atunci scriitorul e „silit“ să coboare în lăuntrul sufletesc al personajelor sale, spre a ne comunica ce lucruri extraordinare se petrec acolo. E un teritoriu ce este accesibil numai scriitorului analitic. El coboară în adîncuri, vede ce se întîmplă și apoi — dacă bineînțeles găsește cuvinte de ajuns de expresive, în care să încapă o asemenea nemaiauzită complexitate, — are bunătatea să ne spună și nouă. Și iată ce ne spune: „Sentimente contradictorii, nelămurite, îi frământă mintea. Și frământarea aceasta făcea clipa lungă, fără de sfîrșit, de parcă s-ar fi strîns în ea tot timpul unei zile. Inima bate năvalnic, să spargă pieptul. Iar nepuțința hrănește îndoiala“... „Neîncrederea însă îi goni din suflet pînă și ultima fărîmă de speranță. Ce-i mai rămînea de făcut? Răspunsurile se înlănțuiau de-avalma, fără nici o noimă și, în încurcătura lor, conturau șters imaginea materială a unei idei“ („Gazeta literară“ nr. 82, Minunea de Mihail Stoleru).

Să fim serioși. Toate acestea sînt vorbe goale din care nu se poate desprinde nici un înțeles. Dacă personajul e cu adevărat frământat de cine știe ce gânduri, foarte bine, ne plac asemenea personaje. Dar nu ajunge ca autorul să ne încredințeze că avem

de-aface cu „sentimente contradictorii“. Vrem să vedem care anume sînt acele sentimente și vom aprecia noi dacă sînt într-adevăr sentimente și apoi dacă sînt contradictorii. Scriitorul însă adaugă: „nelămurite“. De aceea nu poate să le numească, fiindcă sînt nelămurite. Dar cu această metodă, chiar că putem face progrese mari: ne putem trezi într-un timp scurt cu nenumărate capodopere. Vine un cetățean de pe stradă și-mi spune: „Domnule, am născut o capodoperă, pe onoarea mea. Și în centrul ei, un personaj de genul lui Hamlet, dar încă mai contradictoriu, cu gânduri mai „nelămurite“ — atât de nelămurite încît nici nu le pot descrie. Închipuie-ți acuma cît de complex este. Lui Shakespeare, mă rog, i-a fost ușor. Hamlet al lui, nu zic, e contradictoriu, dar nu atît de contradictoriu încît să ajungă la sentimente nelămurite...“ — Și apoi ce înțeles are să spunem că frământarea eroului e atît de mare încît face „clipa lungă... de parcă s-ar fi strîns în ea tot timpul unei zile“. În definitiv, de ce numai timpul unei zile, de ce nu timpul unui an, al unui secol, al unui mileniu?

Dar aici nu ne referim numai la schița din „Gazeta literară“. S-ar putea să n-aibă nici o vină. Am avut în vedere un fenomen mai larg, un pericol care ia proporții.

E pericolul falsei analize psihologice, al descrierii unui simulacru de frământare lăuntrică de tipul „bolovani grei i se rostogoliră în suflet“.

L. R.

RAFINATUL

Am cunoscut odată un om căruia îi pierise mirosul. Avea însă vanitatea de a-și ascunde această deficiență. I s-au adus două flacoane, unul cu amoniac, celalalt cu esență de trandafiri. Omul a dus la nas sticla cu amoniac și, pîrînd toropit de voluptate, trăgea pe nări duhoarea oribilă, ca pe un parfum sublim. Sticla cu esență de trandafiri a svîrlit-o cît colo, strigînd: luați-o de aici, că mă-nnăbuș!

Întîmplarea a stîrnit mult haz și de

atunci omul, devenit prudent, a adoptat o altă tactică: e mai bine, s-a gîndit el, să mă strîmb întotdeauna, orice mi s-ar da să miros. Căci dacă voi spune că-mi place hidrogenul sulfurat, voi fi neapărat ridicol, în vreme ce afirmînd că mirosul de liliac nu-mi place, las să se bănuiască în felul acesta că am gusturi și mai alese.

Așa se face, poate, că ne-am pomenit peste noapte cu o adevărată cohortă de zeflemiști. Dintr-odată, toată lumea are ambiția de a fi ironică. Au răsărit, ca ciu-

percele, o droaie de rafinați cărora nimic nu le mai pare a fi literatură și care împinzesc revistele literare cu tot felul de notițe dacă nu și articole, prin care vor parcă să ne arate: uite, și eu știu să fiu ironic! Atunci când nu sînt, pur și simplu, rău intenționați, ei sînt caustici din prostie și nepricepere, din teama de a fi ridicoli. O poezie nevinovată a unui debutant e desființată din vanitatea deșartă de a mai face încă un spirit, iar o observație de al nouălea ordin, făcută în trecut, într-un articol, devine obiectul unei epepei croi-comice. Pare că niciodată nu s-a mai făcut o asemenea risipă de umor, asistăm la un adevărat desfrîu comic de care se contaminează publiciști și publicații. Îți vine să strigi: pentru Dumnezeu, nu toți oamenii sînt obligați să fie spirite ironice, după cum nu ne naștem, toți, cu cite un neg pe nas! Printre scriitorii lumii, ironiștii se numără pe degete; din o sută de publicații ale unei țări, numai una este revistă de umor și din cei cincizeci de artiști ai unui circ, numai doi sînt clowni.

Citind astfel de articole ce se vor pline de duh, ai siguranța, de multe ori, că autorului lor nu i-a venit să zîmbească măcar odată, atunci cînd a citit cartea sau articolul care formează obiectul rîsului său. Îți vine să crezi că a citit întîi articolul inculpatului sînd foarte liniștit și serios în papucii săi, iar după terminarea lecturii i-a venit ideea: ia să-l citească acum odată și cu ironie.

Ceea ce e caracteristic acestor zeflemiști, este că ironia lor se aplică oriunde, pentru că nu se aplică nicăieri. Indiferent despre ce sau despre cine e vorba în articol, autorul său folosește cele cîteva mijloace groase cu care se crede oricînd irezistibil. Se va preface mai întîi (în joacă, bine înțeleles), nespun de reverențios la adresa criticului pe care îl atacă, numindu-l „domnia-sa” și „distinsul nostru critic”. Va umple apoi articolul de cuvinte puse între ghilimele și de puncte de suspensie menite să stîrnească clecte, va strecura din loc în loc cite un

„pasă-mi-te”, după care va desfășura o avalanșă de caragialisme. Va arunca, pe unde se nimerește, cite un „rezon”, „ambetat”, „ai puțintică răbdare”. Va declara în sfîrșit că e nedumerit și va încheia adresînd criticului vinovat o întrebare șireată.

Pentru a arăta mai exact ce anume înțeleg prin acest soi de pseudo-ironie, pe care o socotesc o adevărată plagă, voi cita un pasaj dintr-un articol apărut în „Gazeta literară”, care-mi pare caracteristic. Iată cum ironizează autorul articolului observația lui Victor Tulbure cum că rima „Katiușa-urcușu” ar fi o asonanță stridentă, străină de poezia lui Isakovski:

„Crezi, tovarășe Tulbure? Ce ar fi dacă ai renunța totuși, un moment, la dubioasa „inspirație” și recurgînd nițeluş la obositoare „documentație” să vezi ce surprinzătoare... constatație... Fiindcă „devine” că, citind textul original al Katiușei, constatăm aceeași asonanță (stridentă și străină, vorbă să fie!) anume rima Katiușa-gruși (cu „i” ca în „fin”). Fiindcă, așa cum constată orice cititor iubitor de poezie — (greșesc, oare?) — un adevărat poet nu va sacrifica frumusețea unor imagini sau bogăția unui conținut numai din dorința ca versurile „perfect din coadă să sune”.

Cîtă vulgaritate! Nu era oare mai frumos să fi spus criticul, simplu, că nu găsește justă observația lui Victor Tulbure, deoarece și în original constatăm asonanța „Katiușa-gruși”? El a nutrit însă ambiția de a fi, neapărat, ironic.

Apariția pseudo-ironiștilor are poate și o latură bună. Ei ne arată mai limpede, prin faza caricaturală pe care o reprezintă, cît de nedemn și zadarnic lucru este să-ți irosești spiritul, furia și disprețul pe tot felul de nimicuri și cît de lipsit de noblețe să încerci a arunca oprobiul asupra unor scrieri care nu o merită, numai din dorința vrednică de milă de a te arăta plin de duh. Rafinamentul celor care zîmbesc superior la apariția oricărui articol, roman sau poezie, ascunde, prea adeseori, un suflet banal și searbăd.

S. L.